

Tussen 1840 en 1850 wandelden drie podagrasten – lijdens aan voetjicht – door de *Grafschaft Bentheim* en door het zuiden en oosten van *Drenthe*.

In *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* geven Dubbeld Hemsing van der Scheer (uitgever en schrijver), Harm Boom (journalist) en Alexander Lodewijk Lesturgeon (predikant en schrijver) een verrassende inkijk in de heersende cultuur van deze landstreken.

Met ironie, tongue-in-cheek, humor en kennis van zaken schetsen ze historische en culturele verworvenheden. De volksaard voorzien ze van stereotyperingen met gangbare vooroordelen. Het reisverslag biedt een confronterende inkijk in identiteitsontwikkeling van de regio. Hun ervaringen zijn een heldere spiegel van het heden.

De reisbeschrijvingen in het Nederlands van 1850 – met de nodige uitstapjes naar Frans, Engels, Duits, Latijn, Grieks en Drents – krijgen in noten een verhelderende toelichting.

Een onderhoudend boek voor nieuwgierige en onderzoekende lezers met enige culturele bagage.

In Duitsland is de route te volgen via het podagrastenpad. In Drenthe is (nog) geen routebeschrijving beschikbaar. Aan de hand van het verhaal en de kaarten kunt u op ontdekkingsreis.

Elke aflevering is voorzien van korte (reis)verhalen van Gerard Stout met impressies van de desbetreffende streek. In alle 7 afleveringen zijn bevindingen van onderzoekers en reizigers opgenomen. Deze heruitgave geeft daarmee een boeiend beeld van volkskundige en regionale ontwikkelingen in de laatste eeuwen.

Joep van Ruiten geeft in *Woord vooraf* de positie weer van deze reisverhalen in de Nederlandse literatuur.

Drie podagrasten
Borger, Buinen, Drouwen, Gasselte, Assen

Reis door Drents erfgoed

Borger, Buinen
Drouwen, Gasselte
Assen

Drie podagrasten

Verhalen

Gerard Stout

ISBN 978-9492546-75-3

NUR 510, 520

Ter Verpoozing, Peize

Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagristen
Van der Scheer, Boom en Lesturgeon. Naar de versie van 1843. In vier delen.
Met bijdragen van John en Dorothy Keur, P.W.J. van den Berg en anderen
over culturele ontwikkelingen in de regio. Aangevuld met extra voetnoten en
verhalen van Gerard Stout in het licht van het dynamisch erfgoed.

© Gerard Stout & Joep van Ruiten (Woord vooraf en concept)

Foto's omslag & vormgeving: Gerard Stout

Voor: Drents Archief/Museum (Assen). Achter: Borger en opnieuw Assen

www.gerardstout.nl

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Bibliion, Zoetermeer

uwboekingoedehanden.nl

Eerste druk: augustus 2020

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden
gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of
op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.
Wie meent rechten te bezitten op teksten of afbeeldingen wordt verzocht
contact met de uitgever op te nemen.

Reis door Drents erfgoed

Borger
Buinen
Drouwen
Gasselte
Assen

Drie podagristen

Titia Brongersma

Harm Boom

Apport, Kasper Apport
Fernweh
Svag Is (Drents)

Gerard Stout

Woord vooraf
Joep van Ruiten

Ter Verpoosing

Aflevering I

Van Bentheim naar Koevorden

De vesting Koevorden en hare geschiedenis

De stad Koevorden

Jacob van Lennep, uit *Nederland in den goeden ouden tijd* (1823)

Rütlischwur / Kasteelroman / Grensrivier met vrije regelval / Reiger

An de reize (Drents)

Aflevering II

Schoonebeek, Dalen, Oosterhesselen, Zweelo

Blik op 't Ellertsveld, Westerbork

Terugreis naar Zweelo, Sleen, Erm

Keur & Keur, uit *Diep geworteld*, antropologie in Anderen (1952)

P.W.J. van den Berg, uit *Een goede buur* (1943), religie en tradities

Jasmijn / Gewassen varkentje / Kelner / Gien foto gien god (Drents)

Aflevering III

Emmen en omgeving

Hunsow, Exlo, Odoorn

Prof. dr. A.E. van Giffen, uit *Het Hunsow-vraagstuk...*

G.W. van der Feltz, *Over de Valther-brug*

Prof. dr. J. de Vries, *Volk van Nederland*

Prof. dr. D.J. Waterink, *Het Nederlandsche volkskarakter*

Plek van bestemming / Erica waer besto bleven /

Verkā, Wolf en de zeven geitjes / Wolfsklauw / In paradysum (Drents)

Aflevering IV

Drouwen en Gasselte

Aankomst te Assen. Kleine stad van paleizen / Titia Brongersma

Keur & Keur, uit *Diep geworteld*, antropologie in Anderen (1952)

Apport, Kasper apport / Fernweh / Varning, Svag Is (Drents)

Aflevering V

De podagrissen in 2020. Nieuwe reisimpressies.

Teil VI Deutsche Ausgabe

Von Bentheim nach Koevorder, Schoonebeek, Twiester Messe,

Abschied von Koevorden. / Die Niedergrafschaft Bentheim.

Beerdigung, Grabmahlzeit, Grabbier, Der Prediger beim Begräbnis,

Pfützebetrachter und Quacksalber, Hochzeiten

Jasmine / In Paradysum

Aflevering VII

Drentse uitgave met hedendaagse filosofisch getinte reisimpressies.

Woord vooraf

Waarom een voorwoord in dit boek? Waarom niet direct aan de reis beginnen? Nu, beste lezer, geef mij een paar minuten, dan leg ik het uit.

Dit voorwoord is op de eerste plaats een voorbereiding op wat komen gaat: een hybride boek in meerdere delen. Dit is het vierde deel. Dit boek wil gelezen worden en nodigt uit de auteurs te volgen in hun denken en doen, tot in hun voetsporen. Dit voorwoord is om interesse te wekken.

Achter deze bladzijden wacht een wereld die verdwenen is, maar weer tevoorschijn komt, nog wonderlijker dan zij was. Dit voorwoord is bedoeld als waarschuwing. Straks wordt u als lezer naar verleden en heden vervoerd, naar Duitsland en Drenthe. Over de grup, naar waar het woest en ledig is, en dan weer naar huis.

Deze uitgave bevat werk van vier invloedrijke auteurs uit Drenthe: Dubbeld Hemsing van der Scheer, Harm Boom, Alexander Lodewijk Lesturgeon en Gerard Stout. Wat zij gemeen hebben is dat ze alle vier graag meerdere dingen tegelijk doen. Schrijven. Reizen. Verschillende petten dragen. Homo eclecticus Drenthia.

Dubbeld Hemsing van der Scheer (1791 – 1859) was boekhandelaar, schrijver en uitgever te Coevorden. Door de ogen van nu kan die combinatie als vreemd worden gezien, maar in de achttiende en negentiende eeuw was het gebruikelijk en noodzakelijk in de letteren om zelfvoorzienend te zijn. Van der Scheer hield het tekstbedrijf, nog opgezet door zijn vader,

draaiende door eigen producten en die van anderen te verkopen.

Zoals van de in Gramsbergen geboren Harm Boom (1810 – 1885). Ook Boom was van veel markten thuis. Eerst was hij in meerdere plaatsen onderwijzer, vervolgens werkte hij een tijdje in dienst van een kruidenier en noemde hij zich koopman te Coevorden. Tussendoor probeerde Boom te schrijven. Eén van zijn teksten werd in 1836 gepubliceerd in het eerste nummer van *De Drentsche Volksalmanak*, een uitgave van Van der Scheer. Later werd Boom journalist.

Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815 – 1878) verhuisde in 1821 vanuit zijn geboorteplaats Venlo naar Coevorden. Zijn vader was officier in het leger. Zelf zou hij predikant worden in Oosterhesselen, Vledder en Zweeloo. Maar eerst publiceerde hij poëzie, proza en ‘studies’. Ook Lesturgeon leverde een bijdrage aan het allereerste nummer van *De Drentsche Volksalmanak*. Daarna werd hij de eerste literator van Drenthe.

Wie het initiatief nam, is onduidelijk, maar in 1842 besloten Van der Scheer, Boom en Lesturgeon tot een onschuldige, gezamenlijke onderneming: een verslag van een wandeling naar Bad Bentheim, toen een kuuroord op tachtig kilometer van Coevorden. Terug in Coevorden volgde uitbreiding van het project: verslagen van wandelingen naar Emmen, Borger, Gasselte en verder.

Reisverslagen zijn zo oud als de weg naar Rome. In de achttiende en negentiende eeuw nam het genre echter een vlucht, mede dankzij de Grand Tours waarbij jongelingen, als test op het volwassen leven, door Europa trokken en daar aan familie en vrienden thuis over rapporteerden.

Verslagen bedoeld voor een algemeen publiek, zijn zeldzamer. Bekend in Nederland is wat Jacob van Lennep schreef over de voettocht die hij in de zomer van 1823 met zijn vriend Dirk

van Hogendorp door Nederland maakte. Van Lennep hield tijdens zijn tocht een dagboek bij en schreef brieven aan zijn zus. Pas in 1942 werd het boek uitgegeven.

De eerste twee afleveringen van het reisverslag van Van der Scheer, Boom en Lesturgeon werden al in 1842 gedrukt. *Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen* meldde het titelblad. Toen in 1843 weer twee afleveringen klaar waren, werd ook daar een uitgave van gemaakt. Tot 1847 verschenen nog eens drie afleveringen van de wandeltochten.

Daarna werd het onoverzichtelijk. Niet in de laatste plaats omdat de podagrissen een paar bladzijden voor het einde van hun reisverslag nog steeds in Gasselte verbleven, althans op papier. Waarmee de indruk van een onvoltooide exercitie werd gewekt. Na Gasselte houdt Drenthe niet op.

In 1868 – Van der Scheer was inmiddels overleden, Lesturgeon werkte als predikant in Zweeloo – kwam Boom aanzetten met aflevering 8: *Uit een nog onuitgegeven wandeling door Drenthe. Assen. Door een der drie podagrissen*. Dit verslag werd nauwelijks opgemerkt en raakte al snel in de vergetelheid.

Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen is een grenspaal in de Drentse letteren. Er is iets voor en er iets na. Het verschil wordt gemaakt door de vorm, de stijl, de toon en de inhoud. Boom, Van der Scheer en Lesturgeon deden wat op papier in Drenthe niet eerder was gebeurd. Ze mengden feit met fictie, verslag met verbeelding, humor met ernst, proza met poëzie. Ze babbelden, ze legden uit, ze beschreven, lyrisch, satirisch, kritisch. Omdat niet exact duidelijk is wie wat deed, en we het hen niet meer zelf kunnen vragen, houden we het erop dat ze het met zijn drieën deden.

Vooraf dankzij de vorm en stijl luidde *Drenthe in vluchtige en losse omtrekken geschetst* voor schrijvers in Drenthe een

nieuw tijdperk in. Maar het boek deed meer. Als vertelling met aandacht voor landschap en cultuur, als informatiebron, ontsloot het toentertijd Drenthe voor zowel eigen inwoners als buitenstaanders.

Zoals vaker met belangrijke boeken, hebben te weinig mensen daar iets van meegekregen. Voor een deel komt dat door de rommelige uitgeefgeschiedenis. Zo verschenen in 1857 zeven afleveringen als boek bij uitgeverij Suringar in Leeuwarden. Een jaar later volgde een herdruk bij Van der Scheer in Coevorden.

In de jaren dertig van de vorige eeuw kwam in Drenthe serieus onderzoek naar de Podagrissen op gang, als onderdeel van een zoektocht naar een Drentse identiteit. In 1947 leidde dit tot een boek bij Van Gorcum in Assen met vier essays en een bloemlezing uit de verschillende afleveringen. Vervolgens duurde het tot 1974 voor er weer een grote uitgave kon verschijnen, een facsimile versie bij Van Seijen in Leeuwarden.

Wat na dit voorwoord wordt gepresenteerd, is een heruitgave, maar niet zomaar een. Voor het eerst is aan de oorspronkelijke uitgave ook wandelverslag aflevering 8 toegevoegd. U heeft daardoor te maken met de meest complete Podagrissen-uitgave tot op heden. Maar dat merkt u later.

Wat dit boek ook anders maakt, zijn de voetnoten. Naast de originele voetnoten zijn nieuwe noten toegevoegd. Die uitbreiding is een noodzakelijkheid. Niet alles wat de Podagrissen schreven, is in onze eeuw nog goed op waarde te schatten. Een deel van wat Van der Scheer, Boom en Lesturgeon schreven, gaat over onze hoofden heen. Aan een ander deel gaan we mogelijk liever voorbij. Wat overblijft, en dat is nog al wat, zal duidelijk maken dat de Podagrissen ook nu nog iets te melden hebben en ons kunnen vermaken.

Voor wie dat niet genoeg is, is nog er nog meer in de aanbieding.

Zoals de de novelle van Harm Boom over *Titia Brongersma*, teksten over *Bijkers in Oring*, bijdragen van John en Dorothy Keur over Anderen uit *Diep geworteld*. Dit alles om een goed beeld te geven van hoe er over en in Drenthe werd gedacht.

In aflevering V vindt u reisverhalen uit 2020 door diverse schrijvers.

In Teil VI staat een compilatie van reisimpressies die vooral voor de Duitse burens herkenbaar zijn.

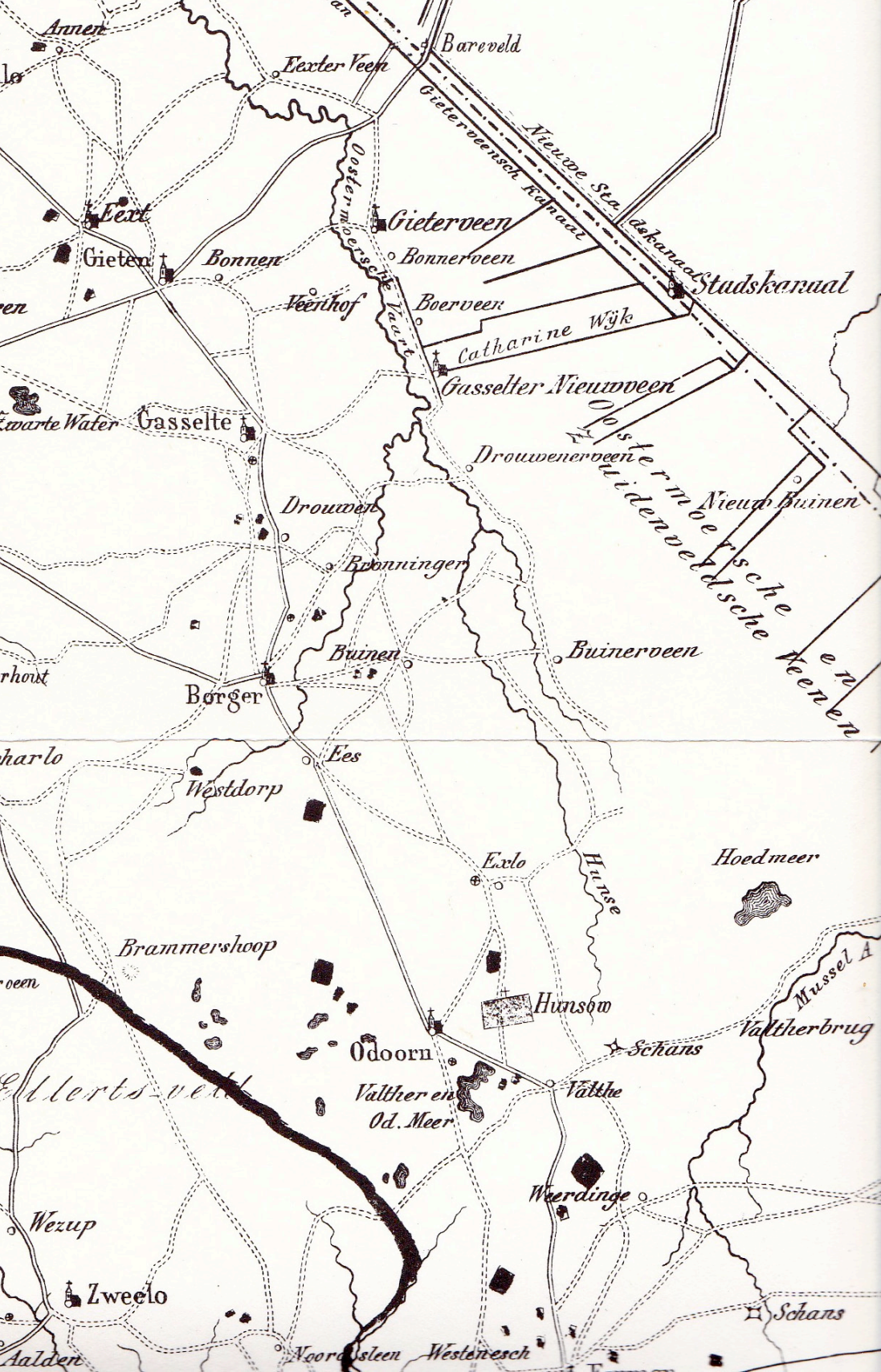
Deel VII is een Drentse vertelling met reisimpressies, essays en verhalen van Gerard Stout.

Voorts biedt deze uitgave een reeks actuele verhalen. Deze zijn geschreven door de man die deze uitgave als eerbetoon aan de pioniers van de literatuur in Drenthe heeft bedacht en mogelijk gemaakt: Gerard Stout, schrijver, uitgever en denker te Peize.

De teksten van Stout (Emmen, 1950) kunnen zelfstandig en ter afwisseling worden gelezen. Tegelijkertijd zijn ze complementair: ze laten zien hoe nu in en over Drenthe wordt geschreven. Deze uitgebreide uitgave is geheel in de geest van de Podagrissen: werk van schrijvers wars van conventies, die het combineren tot kunst hebben verheven, schrijvers die zich niet door grenzen en hekjes laten weerhouden, maar hun eigen weg willen volgen.

Dan is het nu tijd om zelf op pad te gaan.

Joep van Ruiten, Emmen

Amen

Barneveld

Eexter Veen

Gieterooversch Kanaal

Nieuwe Sta. Babakanaal

Eext

Gieterooven

Gieten

Bonner

Bonnerveen

Veerthof

Boerveen

Catharine Wijk

Stadskanaal

Gasselte

Gasselter Nieuwveen

Drouwerveen

Drouwen

Bonningers

Oostermooresche Nieuw Buinen

Buinen

Buinerveen

Borger

Ees

Westdorp

Exlo

Hunse

Hoedmeer

Brammershoop

Hunsum

Odoorn

Schans

Mussel A. Valttherbrug

Valtther en Od. Meer

Valtthe

Weerdinge

Wezep

Zweelo

Schans

Noordstele Westenesch

Synopsis

De podagrissen wandelen van Emmen over Valthe naar Borger en Gasselte. Ze maken uitstapjes naar nieuwe volksplantingen in Buinen. Borger is de fraaiste plaats in Drenthe. Gasselte kent een tweedeling tussen arm en rijk.

We leren over ziekte, artsen en kwakzalvers. Wie ziek en stervende is vertrouwt op piskijkers en striekers; voorlopers van alternatieve geneeskunst. God speelt een ondergeschikte rol. Details over iemkerij komen naar voren. We krijgen inzicht in vrijerijen van jongelui, in kraammalen en vlas- en aardappelmalen.

De reizigers slaan Gieten en Rolde over. Op badinerende toon volgt een beschrijving van Assen. Jaren later doet Harm Boom zijn beschrijving van de hoofdstad dunnetjes over.

In een vroege novelle, tegen het decor van het rampjaar 1672, karakteriseert Harm Boom de Groningse schone Titia Brongersma. Een liefdesroman in wording met een hoofdrol voor de eerste onderzoekster van hunebedden. Een dichterlijke vrouw.

De verhalen geven een geromantiseerde inkijk in veranderingen in de Landschap. In *Apport*, *Kasper apport* rekent de hoofdpersoon af met Geloof, Hoop en Liefde. In *Fernweh* doolt een ridder door de veenkoloniën. *Svag Is (Zwak ies)* beschrijft een reis naar Zweden om de oorsprong te achterhalen. Op zoek naar eigenheid en eigenaardigheden.

Borger
Uitweidingen
Scheper
Iemker
Kraammaal
Buinen
Piskijkers en kwakzalvers
Godsdienst
Bijgeloof

Als ons hoofdonderwerp van weinig
belang is, wordt deszelfs schraalheid
vergoed door de uitweidingen, zoo
als één enkele uije of wortel de magere
soep der Franschen eenige lijvigheid bijzet.

Gedenkschriften van en door

FRANK FLORISZOOM VAN ARKEL

Uitweidingen

Wij hadden dit hoofdstuk wel het hoofdstuk der uitweidingen mogen noemen. De lezer-zelf oordeele, als hij aan 't slot gekomen is, of 't dezen naam ten onregte zou voeren. Uitweidingen zullen 't zijn, waarbij wij nogtans 't doel van ons boek niet uit het oog verliezen, maar die ook regtstreeks in verband staan tot ons oogmerk, om u *Drenthe* in vlugtige omtrekken te schetsen en den Drenthenaar, zooals hij reilt en zeilt. Daaraan is wel niets anders schuld, dan de eentonige weg over 't barre veld, dien wij van *Odoorn* insloegen om *Borger* te bereiken, - eentoniger nog, omdat hij altijd, zonder kronkel of bogt, onbarmhartig regtuit loopt! Hij-zelf en evenmin de landstreek, die hij doorsnijdt, levert stof tot schrijven. Regts en links is niets dan heide en voor u uit en rondom u, - alles heide, heide.¹ Hier gevoelt gij, hier tast gij 't met handen, - althans hier ziet gij 't, dat gij in *Drenthe* zijt. 's Zomers moge zulk een veldgezicht het oog streelen, als de zon haar gouden glansen kwistig over de vlakke strooit, nu

---

¹ Langs de heide kwamen wij na een half uur gaans in het grootere en fraaie Gieten. Ook dit is met eikeboomen dicht beplant en de leeme hutjens spiegelen zich in breede plassen. De natuur is lief en bevallig, doch nergens majestieus, alles is bochtig kronkelend en brokkelig: geen tak zoude een' stok van een voet lengte kunnen opleveren geen weg loopt een stap recht uit. - In de herberg van den schout BRAAMS dronken wij koffi en aten bruin brood van ongebuild roggemeel, Stoet genaamd. Door den regen gedrongen te blijven, bestelden wij eten, wachteden er twee uren naar en werden eindelijk op ongare duiven en spek onthaald. Te half zes namen wij den tocht weder aan dewijl de regen opgehouden had. Door eikenhakhout en heerlijk koren wandelden wij naar Gasselte, mede dicht beplant en lief gelegen. De Drentsche gehuchten doen zich van verre als een bosch voor, de hutten staan altijd op zich zelve en leveren dus ieder eene bijzondere schilderij op.

Nederland in den goeden ouden tijd 1823. Jacob van Lennep. dbnl.org

en dan door huppelende slagschaduw en afgewisseld, - in 't najaar, wanneer de lucht graauw over 't aardrijk hangt, geeft de aanblik eener heide slechts aan sombere en naargeestige gedachten voedsel.

Wie 't nimmer zag, weet niet hoe ongezellig 't er is, en hoe hartelijk gij verlangt weêr in een bewoonde wereld te worden verplaatst. Dat donkergroen en melancholisch-bruin der heideplant, laag bij den grond wassende en waartusschen hier en daar een plek voor den dag komt, die met schraal, mager en spichtig gras is begroeid, dat ruime, onbepaalde vergezigt langs die donkere vlakte, - die verlatenheid van 't oord, - die doodsche, zelfs niet door windgezuig gestoorde stilte, - dat magteloos, lijdelijk, dat de grond op 't aangezigt draagt en alle gemis van werking, althans enkel mislukte werking aanduidt, - dat eentonige, dat even sterk vermoeit als verveelt, ... vindt 't behagelijk wie wil, wij deelen niet in dat genot. Hier schijnt de koning der verschrikking zich een domein te hebben verworven, te vreeslijker nog om te bezien, daar 't minder een tooneel van werkelijken dood oplevert, dan wel van aanhoudende kwijning en gestadig sterven.²

---

2 Een paar wandelingen in Drenthe.

Kan men wandelen in Drenthe? Wat uitlokkend mag er toch zijn in dat land van onafzienbare heiden? Wat kan men er verwachten, dan afmattende eentonigheid, afgelegene boerendorpjes en ver uiteen verspreide gehuchten, zandige wegen, verzengende zonnegloed in den korten zomer, doodsche vlakten, waarop gij uren lang omdwalen kunt, zonder een levend wezen te zien, dan op zijn hoogst een' herder, met zijn' hond en zijn schapen, waarvan de hond nog wel het vernuftigst schepsel is?

Als een land van heide, heide en nogmaals heide staat Drenthe voor den geest van niet weinigen, en van alles wat vervelend en verschrikkelijk is, geldt voor menigeen heide als 't vervelendste en verschrikkelijkste. Wat zullen wij zeggen? Te loochenen, dat er in Drenthe heide - veel heide - zeer veel heide - is, dat zou wezen, de waarheid in het aangezigt slaan. Maar dat er niets dan heide zou zijn, niets dan een onmetelijk dooenveld, dat kunnen zij alleen zich verbeelden, die met den tegenwoordigen toestand der provincie volstrekt onbekend zijn.

Jacobus Craandijk, *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*. Deel 5. 1880. dbnl.org

Scheper

Zóó is de streek tusschen *Odoorn* en *Borger*, en met deze weinige woorden willen wij haar waarachtig conterfeitsel als voltooid hebben gerekend.³ 't Enkel wezen, dat nu en dan afwisseling bijzet aan 't eentoonige veld, is de man, aan wiens zorgen de *boerschap*⁴ haar wolvee⁵ heeft toevertrouwd. Gelukkiger dan wij, bemerkt hij niet, dat het tooneel, waarop hij met zijn gezelschap optreedt, de akeligheid-zelve is.

En nog gelukkiger, door de kracht der gewoonte, dat hij niet beseft hoe zijn nomadisch leven met de heide-zelve wedijvert in eentoonigheid! Toch is hij een voorwerp, dat een penseeltrek van deez' of genen typist⁶ waardig zou zijn, - maar liefst wat puntiger en fikscher, wat geestiger en frisscher, dan diè ons van een andere Drenthsche oorspronkelijkheid onlangs⁷ werd gegeven. Stel u intusschen geen Arkadiesch of Zwitsersch herdertje voor, lezer, die nimmer *Drenthe* bezocht, maar over dit afgelegene wondergewest ietwat gunstiger denkt, dan zeker snugger Amsterdammer, die eens vroeg: of in *Drenthe* de menschen niet nog in holen onder den grond wonen?⁸ - meen

---

3 Te Borger teruggekeerd viel ons oog op verscheidene kuilen; schuins in de grond gegraven, met plaggen overdekt en van voren met horden gesloten: wij vernamen dat men hier de aardappelen voor winter provisie begroef. Te zes uren kwamen wij in een klein gehucht en trokken, terwijl de zon allengs kracht begon te krijgen, door zwaar zand en schrale heide naar Odoorn, in welk dorp de eikenboomen regelmatig geplant zijn.

Nederland in den goeden ouden tijd 1823. Jacob van Lennep. dbnl.org

4 lokale gemeenschap.

5 schapen, geiten.

6 iemand die typeert, een schilder bijvoorbeeld.

7 Om alle misduiding voor te komen, verklaren wij hierbij 't oog te hebben op die type, welke in den *Dr. Volksalm.*, 1845, is te vinden. (Wie?)

8 In de 2e klas van de hbs in Emmen kwam een leerling (met zijn ouders) uit Breda. Hij vertelde dat hij dacht dat de Drenten nog in plaggenhutten

niet, dat gij hier op de breede heidevelden *élegante* wezentjes, met fladderende linten om den hoed, een ruiker⁹ op de borst en een sierlijken staf in de hand, zult zien rondzweven achter de wollige kudde, liederen der minne kwelende en honigzoete deuntjes aan veldfluit of schalmei ontlokkende, - wezentjes, die hun geboorte in uw brein aan THEOCRITUS¹⁰ en GESZNERS¹¹ idyllen zijn verschuldigd, maar die, al te liefjes, te teêrtjes¹², te fijnties, overal elders misschien, doch nergens minder dan in ons noorderklimaat thuis behooren en er zouden wegsmelten, als sneeuw voor de zon. In zijn *wanten pij*, of, als 't buitenmate koud en *bluisterig*¹³ is, in de ondoordringbare *huik*¹⁴ weggedoken, stapt daar de scheper achter zijn blatend gedierte. Zijn gang is alles behalve zefierachtig¹⁵; zijn gestalte evenmin

---

woonden. Dat was in 1964. Mijn repliek: Breda is veroverd door een schip met Drentse turf. Turfschip van Breda.

9 bloementuil.

10 Theocritus heeft een wonder soet lietjen ghemaect op een voys by de herders ghebruyckt (men noemet Carmen Dactylicum, ofte Bucolium) dat begint.

Men segt o lieve kint, de waerheyt en de wyn.

En ick en wil voorwaer niet leugenachtich sijn.

Maer seggen, datter licht diep in mijns herten gront:

Vw' hert is ver van my. ghy mint my met de mont.

Theocritus was een Grieks dichter uit de 3e eeuw v.Chr. dbnl.org

11 De herfstmorgen. (Uit het Hoogduitsch van S. Geszner.) (1730-1788)

De vroege morgenzon klom reeds agter den berg op, en verkondigde den schoonsten der herfstdagen, toen Micon uit zyne hut te voorschyn tradt.

Reeds straalde de zon door het purpergestreeppte, groen en geel gemengeld, loof, dat door zachte morgenwindjes bewogen werd. De hemel was helder.

De daauw lag, gelyk eene zee, in 't dal; de hoogste heuvels reezen 'er, met hunne rookende hutten, als Eilanden boven uit, en stonden, in hun ryk-gekoleurd herfst-sieraad, in den glans der zonne. Geel en purper, weinig

nog groen, prykten de boomen, beladen met rype vrugten, in de schoonste mengeling. *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1781 dbnl.org

12 tedertjes.

13 Plüsterig - bluisterig (ruw, van weer.) dbnl.org

14 Mnl. hoyke 'kapmantel' met vele nevenvormen, bijv. huke, heyke, heuke, hoeyke, houke, ook vaak zonder -e. etymologiebank.nl

15 zefier [westenwind] {1553} < latijn zephyrus [westenwind, lentewind, wind] < grieks zephuros [wind (meestal stormwind)]. etymologiebank.nl

Zephyros of Zephyrus is een figuur uit de Griekse mythologie. Hij was een van de vier winden, en was de personificatie van de westenwind.

Arkadiesch. Van zingen weet hij al zeer weinig, of mogt een galmend gedreun zijn van een der psalmen, dat gij zoo woudt noemen, waarin takt noch maat, zalving noch muzikzin is te bespeuren. Geen DORILEA¹⁶ of GALATHEA¹⁷ huppelt aan zijn zijde, de veldbloemekens garende, waarmeê zij zijn hoed tooit, of, tot kransjes gevlochten, zijn staf bekranst. Verbeeld er u niets van; want een Drentsch *scheper*¹⁸ is al zoo zeer een prozaïesch voorwerp, als het zoogenaamde herdersleven niets meer is dan een dichterlijke droom.

De scheper is niettemin een *preciosus*¹⁹ in 't mozaïek des dorpslevens, een der primaten van 't *loeg*²⁰. Met twee anderen, dominé en meester, maakt hij 't onmisbaar driemanschap uit, aan wie in de kleine dorpswereld de eerste belangen van groot en klein zijn aanbevolen. Hij is zich zijner verhevene roeping doorgaans ook wel bewust; wanneer hij iets grappig is, zult gij hem dominé *collega* hooren noemen; want "ik weid de schaap en hij de gemeente." En waarom zou hij niet een

---

16 Wat de herder Daifilo voor het bekoorlijk herderinnetje Dorilea voelt, is min; met prinses Granida komt de liefde ten tooneele, die de minne op den achtergrond dringt.

Liefd en Min aen een vertuyt,

Beyde siel- en lichaem-mengers

P.c. Hooff. Bij *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Deel 4 (1909)–G. Kalff. dbnl.org

17 Als 't ochtend wordt, ontwaakt hij, en wil van het leger oprijzen, en, eer Moeder hen verrassen moge, haar verlaten.

'Galathea, ziet, de dagh komt aan!' zegt hij.

Maar zij: 'Neen, mijn lief, wilt noch wat marren;

't Zijn de starren;

Neen, mijn lief, wilt noch wat marren, 't is de maen.'

Hij: 'Galathee, aenschouwt den hemel wel!'

Zij: 'Laes! Ik zie den dagh toereeden,

't Licht uitbreeden

Laes! ik zie den dageraedt. De tijdt is snel.

Waerom duurt de nacht tot t'avondt niet?'

enz. enz. *Noord en Zuid*. Jaargang 19. Blom & Olivierse, Culemborg 1896 dbnl.org

18 schaapherder.

19 precious, duur, kostbaar (edelsteen).

20 buurtschap, streek, dorp.

weinigje trotsch zijn op zijne betrekking? Heeft hij niet onder de gekroonde hoofden van den voortijd een Koning DAVID²¹ als gildebroeder? En ontleende weleer niet de koninklijke waardigheid van zijn stand naam en titel? Heetten vorsten oudtijds niet herders der volken? Men erkent dan ook zonder tegenspraak in hem den man van gewigt.

Is er een doode in 't dorp, de scheper wordt met zijnen geestelijken ambtgenoot en den koster plegtstatig op de groeve genoodigd. Blaast het boerhoorn de bevolking tot boerwerken bij elkander, de scheper mag aan 't haardhoekje blijven zitten. Men ploegt hem zijn akker, zaait hem zijn koren, maait hem zijn oogst en stalt hem zijn schapen. Soms luidt de overeenkomst zóó, dat hij 't dorp rondgaat om te maaltijden, voor ieder bepaald getal schapen, die hij van elk onder opzigt heeft, twee dagen.²² En dan moet, indien hij gehuwd is, de vrouw 't zich getroosten, dat zij geheel alleen of slechts met haar kroost zich aan den disch plaatst; want, ter behoorlijker ure, begeeft de heer des huizes zich naar zijn kosthuis voor dien dag.

Gij ziet, hij is dus de man niet, om de genoegens des huiselijken levens bij ervaring te leeren kennen. Hij moet er zich van spenen²³. Dat vereischt zijn zwervende betrekking. Telken voormiddag, - of 't weêr moet al zeer op 't onstuur zijn, - gaat hij, langs den heirweg²⁴, 't dorp rond. Voor elken bander²⁵ laat hij zijn schel gefluit hooren, 't sein zijner uittocht naar buiten. Op dat geluid laat de huismoeder koffijmolen,

---

21 Oude Testament.

22 Ieder wie voor een vierde van een waardeel geregtigd is in de algemeene marke, heeft ook het regt om er een zeker aantal schapen te laten weiden. Dit getal is in alle gemeenten niet hetzelfde, maar geëvenredigd naar de uitgestrektheid van 't veld. Wie geen vierendeel waardeel bezat, mogt oudtijds niet ter jagt gaan. Bij overtreding van dit verbod, verbeurde hij van vliegend wild 10 Carl. gl.; "van hasen, velthoendren, ofte korhoendren, met vremde Instrumenten te vangen 20 g.gl. Van elck wilt met behoorlijcke Instrumenten te vangen 5 goltgl." Zie *Poenen en Breucken* enz., vastgesteld den 4. Mei 1608.

23 van afzien.

24 heir = heer = leger. Heirweg, Heereweg: de weg waarlangs het leger zicht verplaatste.

25 Baand, schuurdeur. Ook: niendeur, nedendeur.

koekepan en spinnewiel varen, of de huisvader werpt breikous en priemen ter zijde, om 't schaapschot te ontsluiten. 't Gewolde gedierte, dat reeds lang die ure der verlossing te gemoet blaatte, weet uit gewoonte 't pad, en verzamelt zich, zonder leiding of besturing meestal, van zelf onder de hoede van den drijver, wiens stemme 't reeds kent. Allengskens raakt zoo de koppel voltallig; want voor ieder woning herhaalt zich 't waarschuwend teeken.

Inderdaad, die uittogt der kudde 's morgens en hare terugkomst 's avonds behoort in ons oog tot de dorpspoëzij. Vooral wanneer gij die op een zekeren afstand kunt beschouwen en de boerschap een brink heeft in 't midden. Dan stroomen uit alle hoeken de bonte koppels bijeen, om zich op den weg aan den telkens aanwassenden hoofdtroep aan te sluiten. Zij verwelkomen elkaar daar met luid geblaas, en volgen, vreedzaam en lijdelijk, 't spoor, dat naar buiten leidt, naar de voor hen begeerlijke heide. 's *Schepers* trouwe gezelschap, de vlugge hond, waakt tegen de afdwaling der onnoozelen en houdt ze in de perken van gehoorzaamheid en tucht. En nu golft en stroomt die zee van schapen veldwaarts, waar de vrijmagtige stafvoerder ze leidt en voert, zoo als 't hem behaagt²⁶, terwijl hijzelf inmiddels den tijd kort met de behandeling der breikous.

---

26 Op de grote stille heide
Dwaalt een herder eenzaam rond
Wijl zijn witgewolde kudde
Trouw bewaakt wordt door zijn hond
En al dwalend ginds en her
Denkt de herder; "Och hoe ver
Hoe ver is mijn heide
Hoever is mijn heide, mijn heide".

P. Louwerse / J. Worp Begin 20e eeuw.

Iemker

Al weinig meer dan de *scheper* met zijn kudde maakt dus 't stoffaadje²⁷ uit eener Drenthsche heide. In den winter is hij zeker 't eenige bezielde wezen, dat er ronddoolt; want de iemkers²⁸ laten er zich thans niet zien, maar houden zich schuil aan den warmen haard, waar zij, uit taaije *kribbels*²⁹ met den

---

27 aankleding, stoffage

28 bijenhouders, ook bijker.

29 Natuurlijk interesseerde de eerste soort korven, het oudste type, me het meest. Deze zijn gemaakt van stroo, en werden vroeger door den bijker zelf vervaardigd. Hij draaide stroo door een *hoornie*, meestal het boveinde van een koehoorn, waarvan de opening naar beneden toe nauwer wordt, tot lange slingers, *woal*, pl. *woal'n*, geheeten. Om te zorgen, dat die *woal'n* overal even dik werden, stak de bijker een paar *strood'n* bij in het hoorn, zoodra er maar eenigszins ruimte daartoe was. De *woal* werd omwikkeld met *spleuit'n* (tegenwoordig met rotan, Spaans rijt.). Zoo'n *spleuit* werd vervaardigd van *kribbels* (= de lange takken van de braambes) of van de *weed'n* (*sing. wee*) van *toaiwilg'n*, de twijgen van de waterwilg. Deze *kribbels* of *weed'n* spleet men met behulp van een *wolf* in drieën. Zoo'n *wolf* was een instrument van hard hout, meestal *ieper'n* (= iepenhout), 10 à 20 cm. lang, ter dikte van een duim, dat aan het eene einde van 3 inkervingen was voorzien, zoodat in 't midden een scherpe punt ontstond met scherpe randen. Men zette de *wolf* tegen de borst en drukte de *kribbel* met het uiteinde tegen de scherpe punt. Deze boorde in het hart van de twijg en spleet die in drieën tot lange *smeuie* (taai en buigzaam.) *spleuit'n*. Daarmee omwond men de *waolen* en tegelijkertijd naaide men die ermee op elkaar, zoodat al windend de bijenkorf ontstond.

Behalve korven ging men zoo ook *opzetters wind'n*. Een *opzetter* is een hoepel, ± 5 *woal'n* hoog, ter wijdte van de onderrand van een korf; als die 's zomers, als *de bei'n drok win'n*, veel honig verzamelen, te klein mocht worden, bevestigt men met metalen haken, *bei'nkram'n*, zoo'n opzetter onder een korf. In de korf maakte men nog een vlieggat, 't *ielgat*, en er binnen in zette men stokjes, die de raten moesten steunen, *spiel'n* of *bei'nspiel'n* (*sing. spiel*). (In het Drents is de *ij* vaak een *ie*; spijlen, spelen). De bijen bouwen de raten, *kowk'n*, *hunnigkowk'n*, *mijt'n* of *roat'n* genoemd, gewoonlijk in de richting van voren naar achteren in de korf: de *spiel'n*

drietandigen *wolf* de noodige *spleuten* vervaardigen, om er de stroowrongen meê aan een te hechten en te omwoelen, die al gaande weg de gedaante bekomen van een *huve*.³⁰

De nijvere diertjes-zelve houden intusschen hun winterslaapje, zonder zich veel te bekreunen om 'tgeen buiten voorvalt, tenzij een warme zonnestraal de wanden der korf doordringe en hen doe gelooven, dat het reeds lente is op 't veld. Maar dáár is nog weinig voedsel voor hen te garen³¹. Eerst in Juny vangt dat aan, als de *dopheide*³² bloeit, - maar vooral, wanneer dat andere soort, *riegheide*³³ geheeten, hare kleine bloesemtjes opent. Zulks geschiedt eerst in 't laatst van July en duurt voort tot half-September. Vooraf hebben zij evenwel een togt gedaan naar de Groninger klei, wanneer daar 't winterkoolzaad in bloei staat. Zoo geen nachtvorst of regen dat vernielt, is daar hun eigenlijk oogstveld. Zware korven brengt de vlijtige *iemker* terug, geurig van zoetigheid en gevuld met zilveren raten, waar 't vloeiend gouden vocht in zit besloten. Wat er nog aan den inhoud ontbreekt, moet de heide en vooral in de veenstreken, de boekweit er bij leveren, hoewel dit laatste enkel als toegift wordt gerekend. Ofschoon de laatste zomers den *iemkers* niet zelden een inderdaad zoete winst hebben aangebragt, is vooral de nagedachtenis van NAPOLEON onder hen in dankbare zegening, en enkel

---

staan loodrecht op deze richting, en zitten dus midden door de raten heen, als de korf is gevuld. Soms echter gaan de bijen bouwen evenwijdig aan de *spiel'n* zoodat ze 't *ielgat* zouden afsluiten en de ingang bemoeilijken. Daarom zet de bijker een stukje ongebruikte raat, *schoone mijt*, tusschen de *kopspiel'n*, boven in de korf, en wijst daarmee dus als 't ware zijn bijen een rooilijn aan. Zoo'n scheeve raat heet een *dwa(r)smieter*.

Onze Taaltuin. Jaargang 4 (1935-1936) Jan Naarding. dbnl.org

30 Voor den met het Drenthsche taaleigen onbekenden lezer, diene dit tot opheldering der straks gebezigde woorden. Kribbels zijn de ranken der brummels of braambezie, die vooral in boschrijke oorden in menigte wordt aangetroffen. De *wolf* is een houten werktuig, waarmeê deze kribbels in drie reepen gespleten worden, die dan den naam van *spleuten* bekomen. Eenhuve of iemmenhuve is een bijenkorf.

31 vergaren

32 *Erica tetralix*.

33 *Calluna vulgaris*: struikheide.

om 't beruchte continentaal-stelsel³⁴, waardoor honig de plaatsvervanger werd der koloniale suikers. Toen hebben de Drenthse *beikers* schatten gewonnen en wij hoorden, vooral in deze oorden, menig hunner, watertandende naar den terugkeer van zulk een gouden eeuw, vertellen, hoe toenmaals een ton van 's bijtjes fabrijsaat betaald werd met honderd-entachtig tot tweehonderd gulden. Dan genoeg van bijenteelt en honigverbouw.³⁵

Nog één fabeltjen uit de oude doos, dit nijvere dierengeslacht betreffende, en wij gaan over tot de vermelding van andere zaken. Zoo als deskundigen weten, azen de bijen niet op de roode of, gelijk de Drenthse boer ze noemt, de bruine klaver. En vanwaar dit verschijnsel? De kruidkundige zal eenvoudig antwoorden: omdat die plant weinig of geen honig levert, of omdat de kelk der bloem te diep is, dan dat de bij deszelfs bodem zou kunnen bereiken. Neen, zeggen de *iemkers*, de oorzaak is een andere. In den tijd, toen de dieren nog spraken, werd den bijen de keus gelaten om op zondag te rusten of de roode klaver te missen. Te vlijtig van aard, om een ganschen dag werkeloos te laten voorbijgaan, gaven zij de voorkeur aan 't laatste, en sinds dien tijd houden zij zich ook eerlijk aan deze overeenkomst, en nimmer zult gij een van hun geslacht op de voormelde bloem zien neêrstrijken.

---

34 Het continentaal stelsel was een maatregel van de Franse keizer Napoleon I die alle handel tussen het Europese continent en Groot-Brittannië verbood. Deze economische blokkade hield stand van 1806 tot 1814. Het kwam neer op een embargo op alle Britse producten.

35 Lees: *Bijkers in Oring* verderop in dit boek.

Kraammaal

Wij hadden inmiddels den vervelenden weg ten einde gebragt en de kleine *boerschap Ees*, op een half uur afstands van *Borger*, bereikt. Na zulk een inspanning, is het geringste bewijs van maatschappelijk leven een onbetaalbare weldaad. Voor een der woningen lieten wij onzen voerman de paarden ververschen, terwijl wij-zelve, minder om een behoefte des ligchaams, dan wel om eens weder menschelijke aangezigten te zien, het huis binnen traden. Hier kondigde een buitengewoon aantal van mannen, vrouwen en kinderen, allen in hun zondagspak gedoscht, iets bijzonders aan. Ze waren rondom een tafel gezeten, waarop de voorraadkamer des huizes hare gewone geregten, koffij, *stoete*³⁶, beschuit en suiker, had uitgestald. Op onze navraag zei men ons, dat hier een kraammaal werd gehouden.

Zulk een maal, - het heel ook *kinder- of kindelbier*, omdat er oudtijds die drank in groote hoeveelheid werd geschonken³⁷, - zulk een *maal* valt meestal voor op zaterdag en vangt reeds in den voormiddag aan, zoodra de *geneugde* gasten, - *vrenden* of bloedverwanten der kraamvrouw,- ook van andere gemeenten, zijn aangekomen. Niet alleen de vrouwen

---

36In de herberg van den schout BRAAMS (Gieten) dronken wij koffi en aten bruin brood van ongebuild roggemeel, Stoet genaamd. Door den regen gedrongen te blijven, bestelden wij eten, wachteden er twee uren naar en werden eindelijk op ongere duiven en spek onthaald. Te half zes namen wij den tocht weder aan dewijl de regen opgehouden had.

Nederland in den goeden ouden tijd. 1823. Jacob van Lennep. dbnl.org
37 Zie *Oud-Drenthse Kinderbieren*, enz., door 13***14 (Magnin; 13 en 14 letter van het alfabet), in *Dr. Volksalm.*, 1838, bl. 165-171. Veel overeenkomst met deze feestelijke gelegenheden hebben de *blij- en doopmalen te Markelo in Overijssel*. Vergelijk hierbij de *Beschrijv. v. de thans nog in gebruik zijnde feesten of malen, onder & landlieden* aldaar, enz., door G. Benthem, in *Overijss. Alm, voor O. en L.*, 1845, bl. 147 e. v.

laten er zich vinden, maar deze brengen ook hare kinderen, althans sommige, meê, terwijl zij daarenboven zeer ridderlijk door hare echtgenooten worden begeleid. 't *Maal* neemt een aanvang aan de koffijtafel. Ook de middagpot, waarbij een der naaste betrekkingen proeven van kookkunst levert, is voor de gasten ingerigt, die daarna nog al eens wederom door een offerplenging van het vocht der geroosterde *Mokka*-boon³⁸ wordt opgevolgd; want een *kraammaal* duurt een geheelen dag. Men zou kunnen gelooven, dat zulk een feestelijk onthaal nog al buitengewone kosten na zich sleepte en uit dien hoofde menig zuinig huisvader zou wenschen, dat hij niet in den zegen van een talrijk kroost mogt deelen. Maar, - hoe vreemd 't ook klinke, - zulke feestmalen brengen juist den feestgegenden winst en voordeel aan. Ieder genoodigde gast toch ligt onder de verpligting om voor de kraamvrouw eenige ponden boter mede te brengen. Behoeftigen kunnen volstaan met een handvol beschuiten. De gevers worden dus onthaald op hetgeen zij zelve hebben geschonken.

Doch, keeren wij tot onze kraamvrouw terug, en noemt het niet gezocht, dat wij hier een woordjen invlechten over de landsgewoonten bij de geboorte van een jongen wereldburger. Denkt niet, dat voor de aanstaande moeder een stille en afgezonderde kraamkamer met alle vereischte gemakken wordt ingerigt, waar zij hare smarten in 't geheim zal dulden en hare zaligheid daarna in eenzaamheid genieten.

't Algemeene vertrek, waar ouders en kinderen, meiden en knechten 's daags gewoonlijk verkeerren, - waar de bedelende vreemdeling zich aanmeldt en de praatgrage naober komt keuvelen, is ook doorgaans het tooneel, waar de kleine schreeuwleelijk zijn eerste rol moet vervullen. (In sommige

---

38koffieboon. Een Parijsch koffijhuis is niet, gelijk bij ons, eene plaats van verschrikking voor allen, die tegen den tabaksrook opzien, om 't even of die uit Virginische of inlandsche bladen opstijgt. Men treft voorzeker ook dáár rook aan; maar geen anderen, dan die uit de gebrande Arabische mokka ontstaat; en, in stede van op harde banken of lederen stoelen zich stijf te zitten, vlijt men daar op fluweel de vermoeide leden ter neder.

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1820. dbnl.org

streken wordt eenige weken vóór de bevalling door de beide echtgenooten afgesproken, wie de *zeugmoeder* (minne) bij de verschijning des nieuwen wereldburgers zijn zal. Is men daarin overeengekomen dan wordt deze, hetzij zij ver afwoont of in de nabijheid is, verzocht om bij de bevalling tegenwoordig te zijn.) Kondigt zich het oogenblik der verlossing aan, dan gaat de man de buren roepen, die al spoedig in 't kraamhuis verschijnen.

't Is eene gewoonte dat ieder buurvrouw een stoof³⁹ medeneemt en, wanneer men vermoedt dat er geen genoegzaam getal stoelen voor de aanwezigen is, dan worden ook deze door de buurvrouwen medegebragt. Bij hare aankomst in 't kraamhuis, naderen zij de aanstaande kraamvrouw, die zich nog in 't midden harer huisgenooten bevindt, en brengt haar ieder van haar dezen wensch toe: "*Ik wensch dei* GRIETIEN, *das 't 'n blide mooder worst,*" waarop zij in de rij der aanwezigen plaats neemt.

De *naoberwiiven* staan vervolgens de barende bij in de ure der smart, - en is deze voorbij, dan rust op den vader-zelv' de taak om bij zijne buren de blijde boodschap te gaan rondzeggen, dat hem een zoon of dochter is geboren. Zeker zijn die aankondigingen niet zoo sierlijk-hoogdravend, als wij 't daar neêrschrijven; want de man maakt er zich meestal af met deze spreekwijs: "*Ik wol oe* (of platter nog: *dei*⁴⁰) *kommen zeggen, da'k oeze* GRIETIEN (of hoe anders de moeder heete,) *in 't bedde heb.*"

Zooveel oplettendheid heeft men intusschen voor de

---

39 laag krukje.

40 Zie: Aanspreekvormen in Drenthe variëren in de tijd. Geert Kocks geeft met zijn onderzoek een momentopname. Diverse vormen verdwijnen. De vraag om zinnen te vertalen levert verschillende woorden voor het persoonlijk voornaamwoord. Een selectie; er zijn meer vormen.

Jij/U (kunt dat niet) geeft doe, do, ie, y, (a)ai / do, y, jij, ie

(ik heb) jou / u (gezien) geeft jou, jow, je, dai, dy / joe, je, jo

Dergelijke vragen leveren regio's met vergelijkbare aanspreekvormen, al is er variatie binnen een streek en zelfs binnen een gezin. Op het land (do) voor moeder de vrouw een ander aanspreekwoord dan in huis (y). G.H. Kocks in *Poze* 16. 2019. (Mijn literair tijdschrift).

afgematte moeder, dat een der buurvrouwen, die zelve zogende is, (of, waar dit gebruikelijk is, de daartoe bestemde *zeugmoeder*), zich gedurende de eerste nachten met de zorg voor de jonggeborene belast. Ook vóórdat men 't straksgenoemde *kraammaal* aanrigt, neemt het offeren reeds een begin. De buurvrouwen brengen *tweebak*⁴¹; ooms, moeijen, nichten en de verwanten, die men met den stuitenden naam van *kold bloed*⁴² betitelt, desgelijks, met bijvoeging van een behoorlijken voorraad koffij; de naaste bloedvrienden herkent gij aan de *plassen*⁴³ of krentebrooden, - alles tot verkwikking der kraamvrouw. Komt het kind dood ter wereld, dan blijven al deze giften achterwege. De boter wordt eigenlijk eerst bij 't *maal* aangevoerd.

Op den doopdag zien wij al wederom de twee naaste *naobervrouwen* in de woning der jonge moeder bezig. Heur taak is 't dan 't kindeken te kleeden. Tegen 't aangewezen uur trekken zij er daarna meê ter kerke. Een harer draagt den doopeling, terwijl de doophefster hare schreden volgt, ingeval de moederzelve nog te zwak is voor haren kerkgang. Zal dit evenwel plaats hebben, dan wordt er de predikant door den echtgenoot van verwittigd met deze woorden: "Oeze JANTIEN (b. v.) *haddet inne rekening om*⁴⁴ *mörge oet de kraom te gaon,*" wat zooveel zeggen wil als: dominé wordt verzocht de tolk bij God te zijn van de dankbaarheid eener herstelde moeder. Ook dan gaat deze niet zonder 't geleide harer buurvriendinnen kerkwaarts. Op zijn minst wordt zij door ééne derzelve vergezeld.

't Kabinet heeft dan zijn geheimenissen aan den dag gebracht: gelijk bij andere plegtige gelegenheden is de herstelde kraamvrouw deftig in 't zwart gekleed; een zindelijk-witte doek draagt zij over haar oppergewaad gespeld; de muts

---

41 dubbelgebakken, Zweiback, Zwieback; soort beschuit.

42 van de koude kant: aangetrouwd, geen bloedverwant. Ook nu nog in gebruik.

43 harde stevige koekjes.

44 Letterlijk: was/is voornemens, van plan. Ondertussen een andere boodschap. Indirecte communicatie.

wedijvert met sneeuw in helderheid en haar hoofd schuilt ganschelijk weg in een strooehoed, die, tot verkwisting toe, met wapperende linten is opgetuigd. Zoo uitgedoscht leiden haar hare burinnen, in een mogelijk geval van onpasselijkheid tot bijstand gereed, naar hare plaats. En, opdat 't zulk een eersten kerkgang toch in geen opzigt aan iets wat bijzonder is, moog ontbreken, verlaat de beweldadigde, zoodra de predikant zijn dankzegging heeft besloten, terstond, en dus vóór de gemeente, met hare gezellinnen, 't huis des gebeds.

Dat overigens de dag van den doop, zoowel als die van den kerkgang mede gevierd wordt aan een buitengewoon toebereide tafel, is haast niet noodig te zeggen. Indien wij 't hadden verzwegen, zou de lezer 't ongetwijfeld vermoed hebben. Onmogelijk schijnt 't immers, dat 't menschdom een gedenkwaardig voorval in 't huiselijke of openbare leven viere, zonder daarbij den mond, 't gebit en de maag in werkelijke dienst te stellen, Waarom zou zich hierin de Drenthenaar van 't overige geslachte Adam's onderscheiden?

Buinen

Terwijl wij onzen voerman naar *Borger* vooruit zonden, stapten wij 't voetpad op, dat regts van *Ees* ons te *Buinen* bragt. Ook deze *boerschap* behoort kerkelijk en gemeentelijk tot het kerspel⁴⁵ *Borger*. Zij heeft, oostwaarts uit, aan gene zijde der *Hunse*, die hare groenlanden doorwatert, een rijkdom van veenen. Deze zijn reeds sedert een geruimen tijd aan de sneê gekomen⁴⁶ en hebben door een menigte van greppels en wijken eene behoorlijk geregelde afwatering in 't Groninger *Stads-Kanaal*⁴⁷. Niet ver van daar is reeds weder een nieuwe volkplanting⁴⁸ ontstaan, die zedigjes naar hare moeder den naam van *Nieuw-Buinen* heeft aangenomen. Sedert 1835 is daar een glasblazerij⁴⁹ gevestigd, in eigendom toebehoorende aan den heer Mr. J. FRESEMANN VIËTOR⁵⁰ te *Winschoten*, die er den 25 Junij van dat jaar den eersten steen aan heeft gelegd. Dit is de eerste fabriek van dien aard, die ooit in *Drenthe* bestaan heeft⁵¹. Een tweede soortgelijke, door sommige ingezetenen van *Borger* ondernomen, zal eerstdaags in werking komen.

Buinen-zelf levert overigens weinig opmerkelijks op. Men

---

45 'Parochie', 'kerkelijke' gemeente.

46 aan snede gekomen; begin gemaakt met ontginning. Het werk is al begonnen.

Na drie uren gaans trokken wij ander half uur door woeste heide, waar het veen nog op snee stond als men zegt, en kwamen aan het Stadskanaal langs de scheiding van *Drenthe* loopende....

Nederland in den goeden ouden tijd. 1823. Jacob van Lennep. dbnl.org

47 Stad = stad Groningen (als eigenaar).

48 nederzetting.

49 periode aangeven

50 Jan Freseman Viëtor (Groningen, 20 december 1784 - Winschoten, 6 februari 1852) was een Nederlandse notaris, reder, grootgrondbezitter, wijnhandelaar, fabrikant en politicus.

51 Van 1835-1967. Vooral productie van flessen.

vindt er een school, en dit is allernatuurlijkst in een gewest als *Drenthe*, waar 't schoolwezen voorbeeldelijk mag heeten. OTTO VAN RUNEN, die leenman was van de ST. MAARTENSKERK te Utrecht, in de 12e eeuw, bezat hier een huis, dat hij in 1141 ten geschenke afstond aan 't klooster en de kerk te *Buinen*⁵². De *boerschap* is dus reeds van oude dagteekening.

Men verhaalt u voorts ook nog, dat even achter *Buinen*, eenige honderd schreden zuidwaarts, ter plaatse, die den naam draagt van *Buinerhese*, een schans ligt, door 't volksgeloof geëerbiedigd als de overblijfsels eener stad, een tweede *Hunsow*⁵³. Den *Buiners* zou 't evenmin als den *Exloërs* zwaar vallen dien eisch staande te houden, dewijl ook hier onder den grond dergelijke flinten⁵⁴ straten zouden te vinden zijn, als op den *Hondsrug* bezijden *Odoorn*.

Voorts heeft men in 1839, op den esch alhier, in den *Valschenakker*, oude koperen en zilveren munten opgedolven, uit den tijd van *LODEWIJK de Vrome*, zoon van *KAREL de Grootte*, die van 814 tot 840 't gebied voerde over 't Frankiesche rijk. Deze muntjes hadden ruim de grootte en dikte van een oud dubbeltje. Op de eene zijde staat een Grieksch kruis met een stip tusschen iedere twee armen daarvan en met dit randschrift: *HLVDOVICVS IMP*⁵⁵. De keerzijde vertoont een Christentempel, op welks spitstoelopen den geveltop een kruis prijkt. Rondom staat: *XPIANA PELIGIO*⁵⁶.

Op denzelfden akker vond men in Mei 1844 wederom twee muntstukjes van gelijke grootte en dikte en met dezelfde voorwerpen versierd als de eersten. De omschriften luidden daarentegen aldus: *LOTARIVS IMP.*, aan de eene,

---

52 Zie Magnin, *Kloost. in Dr.*, bl. 16 en aant. (4).

53 Zie deel III van deze reeks.

54 flint: steen, kei, vuursteen, 'kinderkoppie'.

55 Imperator: keizer. De letter V is ook de letter U en soms W. Lees: Lodewijk.

56 Zie *Meppeler Cour.*, 1840, N° 4. Een dier munten, daar beschreven, wordt bewaard in de verzameling van den heer Mr. G. W. van der Feltz, griffier hij het prov. gerechtshof van Drenthe te Assen. Kranten via: www.delpher.nl De letter P komt van de Griekse letter Rho en kan dus als een R worden gelezen (RELIGIO). Vergelijk ook Russisch: СССР is in vertaling SSSR.

en: DORESTATVM MON.⁵⁷, aan de keerzijde. Uit deze omschriften blijkt, dat ze te *Duurstede* geslagen zijn en wel tijdens de regering van LOTHARIUS, zoon van LODEWIJK *de Vrome*⁵⁸.

Uit de tijden van onkunde en bijgeloof weet men u hier ook nog eenige staaltjes op te dissen. Ter plaatse, waar nog vóór zeventig jaren een zoogenaamde burgt stond, door eene familie met name BIEWOLD bewoond, hield zich later een onzichtbaar spook op, dat het in 't bijzonder op de meisjes scheen gemunt te hebben. Tusschen *Ruinen* en *Exlo* zweeft nog een *gluëge kerel*⁵⁹, terwijl vroeger op den weg van *Ees* naar *Borger* een zwarte hond zonder kop te zien was, die echter na 't volgende voorval voor goed is verdwenen: een jonge knaap reed eens met een wagen door 't veld, toen hij eensklaps 't zwarte gedrocht voor zich uit bemerkte. Ook zijn paarden kregen er de lucht van, geraakten op hol, vlogen blindelings 't veld in, over hoogten en laagten, waarbij de arme knaap ten leste van den wagen stortte en dood op de plaats bleef liggen. Nu scheen, door dit offer, 't spook te rust gekomen te zijn; want sedert dat jammerlijk ongeval heeft het zich niet meer vertoond.

Nogmaals gebragt op 't onderwerp van spoken en wat meer gerekend mag worden onder de voortbrengselen eener ontstelde verbeeldingskracht, of tot de overblijfselen des voormaligen bijgeloofs, willen wij hier, bij de koffijtafel ons van de wandeling verpozende, nog dienaangaande 't volgende aanteekenen.

---

57 De letter V leest ook als U.

58 Overgenomen uit de *Dr. Cour.*, 1844, N 41 De muntjes-zelve zijn in 't bezit van den heer Magnin, gewestelijk archivarius te Assen.

Een andere vond van munten uit den tijd van Lodewijk de Vrome, in de veen en tusschen ter Apel en Valthe en in een lijkbus, uit een der Drenthsche tumuli, vermeldt Westendorp, *Jaarb.*, I, bl. III.

59 Vgl. 't opstel van den heer P., *Vurige spoken in Drenthe*, in *Dr. Volksalm.*, 1845, bl. 232 e.v.

Gluëge of *glende kerel* (vurige man)

Piskijkers en kwakzalvers

Onder de volksvooroordeelen, die ten platten lande van *Drenthe*, voor zooverre wij 't kennen, nog gevonden worden, tellen wij vooreerst dezulken, die voortspruiten uit gebrek aan wetenschappelijke beschaving, inzonderheid uit gebrek aan natuurkennis. Daartoe behoort, om iets van dien aard te noemen, 't geloof, dat de zwaluw een giftige vogel is en dit venijn vooral onder haar vleugelen draagt. Deze dwaling is zeker te onbeduidend, om deswege alleen den Drenthenaar van dolzinnig bij geloof te beschuldigen, in plaats van billijker hieruit af te leiden, dat zijn natuurkennis nog al vrij wat te wenschen overlaat. Maar er zijn andere vooroordeelen, die hoe eerder zoo beter behooren uitgeroeid te worden, omdat zij van een onmiddelijk schadelijken invloed zijn.

Daartoe rekenen wij de zoodanige, die er nog op vele plaatsen gevonden worden ten aanzien van geneeskundige hulp geval van ziekte. De minverlichte, de echt-ouderwetsche Drenthsche boer, die in alles wat hij denkt of doet, zweert bij den ganzetred van zijn vader, zijn *besse*⁶⁰, zijn overgrootvader en hoe verder de graden van bloedverwantschap, in opklimmende lijn mogen heeten, de echt-ouderwetsche Drenthsche boer dan gaat gewoonlijk den kundigen en wettigbevoegden arts voorbij, om vele uren verder de hulp van d' een of ander befaamden urinoscoop⁶¹ in te roepen. De zieke-zelf blijft echter doorgaans te huis en laat het, zonder angstvallige bekommring, geheel aankomen op 't goede geheugen van zijnen zendeling, die den wonderarts verslag doet van den toestand des lijdens. Men weet van elders, hoe dergelijke bastaards van AEscULAPIUS⁶² daarbij

---

60 bes, besse grootvader (Drente). bestevaoder. etymologiebank.nl

61 piskijker.

62 Asklepios is in de Griekse mythologie de god van geneeskunde en genezing.

plegen te handelen, en hier is 't dus onnoodig dat te herhalen. De lijder ontvangt dan de vereischte artseni en bedient er zich bereidvaardig van, in 't goed geloof, dat hij er baat bij zal vinden. Maar intusschen laat zich een nieuw ziekteverschijnsel waar nemen, en nu herinnert zich ter goeder ure een naober, die den kranke eens komt aanspreken, dat voor *die* kwaal de *mulder*⁶³ te X. of de *scheper*⁶⁴ van Y. een heerlijk middel, een geheim weet en toebereidt. Terstond wordt derwaarts een bode afgevaardigd. Zonder den nieuwen medicijnmeester aangaande den ziekte-toestand in te lichten, vraagt men en bekomt men den aangeprezen drank of de geroemde kruiden; en de zieke, altijd in 'tzelfde goed geloof, laat ook die nieuwe pil door 't geduldige keelgat glijden, eenparig met wat zijn eerste arts hem heeft voorgeschreven.

Zoo traden wij ergens een armoedige woning binnen, waar wij, behalve een vrouw van middelbaren leeftijd en een drietal kinderen, nog een tweede vrouw vonden, zorgvuldig in dekens gewikkeld en in een wijden kraakstoel, met kussens gevuld, bij 't vuur zittende. Wij hadden niet noodig te vragen, of 't mensch krank was. Haar ingevallen en bleek gelaat, hare doffe, van allen glans beroofde oogen, kortom, haar gansche wezen verkondigde dat genoegzaam. Op onze vraag tot de andere, die de vrouw des huizes bleek te zijn, naar den aard der ziekte, werd ons een *historia morbi* opgedischt, die curieus genoeg is, om ze hier in te lasschen.⁶⁵ (Vertaling volgt.)

---

63 molenaar

64 schaapherder

65 Niet enkel in Drenthe kwamen deze morbide geschiedenissen en kwakzalverij voor.

Behalven deeze vyf gelukkig geslaagde Waarneemingen, welke aan Lyders, in het grootste gevaar zig bevindende, gemaakt zyn, heb ik nog by drie kinderen, als aan twee Soldaaten-, en een Burgerkind, deeze behandeling in 't werk gesteld. By alle drie kinderen was eene Dyarrhoea vooraf gegaan, en gedurende deeze hevige en ongeregelde ontlastingen, kwamen de Pokken voor den dag; eene nadere Beschryving der *Historia Morbi*, zoo beknopt als mooglyk, zal hier niet ondienstig zyn.

Het kind van Helslooten, Soldaat in de Compagnie van den Heer Major van den Enden, oud zynde omtrent anderhalv jaar, van eene extra sterke en gezonde Constitutie, was reeds 17 dagen aan eenen sterken afgang,

Aldus verhaalde 't sloofsken: “*t Is hom vergangen harfst in 't eerpelroón angaon; doe was hi zoo kolderig inne hoed, dat hi trilde as 'n ruschche, en doe hef hi 't gansche winter deur zoo wat inne gengelderei west. 's Wonsdaags veur Lichtmis wueren hom de beenen en 't lief dik, dat hi geen hozen langer kos ankriegen, en doe tiede oeze BAEREND hen L., in de graofschup, hen 'n soortig boerendokter, dat 'n wiizen is, as de lue zekt. Dee hef hem doe 'n pakkien met pooijer metdaon, waor hét veermaal op 'n dag van mus innemen, mank witten wiin.*

Hi wuer er al wat slap van inne hoed, maar de dikte wuer ook minder, en hom lustte ook al weér wat eten. Maor sunt vergangen weke zwöllen hom de beenen van neis weér, zoodat oeze BAEREND nog ies hen L. tied is. Nou mag hom ook gien eten meer. Hi kan 't niet binnen holden en speit het anstónd weér oet. 'N schötteltien kóffi is nog 't leefste, wat hi krig en gistren he'k hom 'n roggjenpankoek bakt. Das nog al zo'n verandering veur

---

welke de Ouders oordeelden van uitkomende tanden veroorzaakt te zyn, en daarom geen hulp zogen; gedurende deeze hevige Dyarrhoea kwamen de Pokken, en den derden dag na de uitbotting wierd ik daarby verzogt; de koorts was hevig, de Pokken waren klein en puntig, en 't Hoofd en Leden wemig opgezet; en niet tegenstaande, dat de afgang den dag na de uitbotting sterk verminderde, zoo wierd het kind zeer zwak; men diende hetzelfde goeden ouden wyn toe, maar de Pokken kwamen niet op; de koorts wierd sterker, het kind onrustiger, en den 7den dag, vermits de Pokken zig niet aanvulden, liet ik de Flenny omslaan, maar zonder eenige verligting, en het kind stierv.

Het Zoontje van den Soldaat Borkie, was ruim een jaar oud en nog zuigende, en altoos gezond en zeer voorspoedig geweest, tot dat hetzelfde, agt dagen vóór dat het de Pokken kreeg, eene sterke Dyarrhoea had, waardoor het zeer verzwakt, en afgevallen was. De afgang hield aan, de Pokken wilden niet omhoog, waren zeer menigvuldig, klein en puntig, de koorts was zeer sterk, de zwellung gering, maar de afgangen wierden, den zesden dag na de uitbotting, zwart, verzeld van eene Cadavereuse reuk, en doode Wormen; een Stertor en stuiptrekkingen kwamen den volgenden nagt nog daarby, en, niet tegenstaande het appliceeren van baai in zoete melk en water gezopt, stierv hetzelfde den 9den dag na de uitbotting.

Eenige byzondere waarneemingen en proeven omirent de kinderziekte, door C.J.R. Scheidler, Chirurgyn Major by 't eerste Battaillon van het Regiment van den Heere Colonel Bar. des Villates.

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1791 dbnl.org

*hom. Maor doe weur hi zoo volslagen omme kop en wat rozig inne hoed. Doe is oeze scheper zien zeun veur oes hen Y. gaon en hef hom er 'n kolden drank hen haold en nou döcht hom was 't wal good dee mank de kruden te drinken, dee hi van d' oolde scholtinne van X. hef kregen veur de börst; want mangs, veural 's nachs, möt hi zoo fininig hoosten, dat hi 't amper niet op bedde kan harden; da 's plomp! Jong, Jong, 't is zo'n bezueking; wie hebt er al wat om vermesterd en al wat unkostring um daon; as 't de Heere nog maor mûg behagen, dat hi weër herstellen mûg; maor daor is niet vol avontuur op, nao menschen oogmark. Hi wordt toeverdâns minder en leg fininig af. Ziin zuster' s en ziin besse zint alle anne tering hengaon en miin man, daor hi'n zuster toe is, möt mangs ook zoo kwalsteren, dat 'k bange zin, dat hi ook al wat kwedderachtig inne hoed is.'*⁶⁶

66Ten dienste van hen, die met het Drentsche dialect nog geen kennis gemaakt hebben, zij de volgende vertaling: “‘t Heeft haar verleden herfst in ‘t aardappelenrooijen bevangen; toen was ze zoo huiverig in ‘t ligchaam, dat zij trilde als een bies, en daarna heeft ze zoo wat den geheelen winter gesukkeld. ‘s Woendags vóór Lichtmis begonnen haar de beenen en ‘t lijf dik te worden, zoodat zij geen kous meer kon aantrekken, en toen is onze Berend (de respectievelijk gemaal der sprekende persone) naar L., in ‘t graafschap (Bentheim) gegaan, naar een soort van boerendoctor (urinoscoop; piskijker), dat een wijs man is, zoo als de menschen zeggen. Deze heeft hem een pakje met poeder meêgegeven, waarvan de patiente viermaal ‘s daags [een zekere hoeveelheid] moest innemen, met witten wijn. Zij werd er wel wat slap van, maar de zwelling verminderde ook en de eetlust begon ook terug te komen. Maar sedert de vorige week werden haar de beenen op nieuw weër dik, zoodat onze Berend nogmaals naar L. gereisd is. Nu lust zij ook geen eten meer. Ze kan ‘t niet binnenhouden en geeft het terstond weër over. Een schoteltje koffij is nog ‘t liefste, wat zij gebruikt en gisteren heb ik voor haar een roggenpannekoek gebakken. Dat is nog al een verfrissching voor haar. (N. B.!) Toen werd zij zoo opdragtig om ‘t hoofd en [daarbij] wat koortsig. Toen is de zoon van onzen scheper voor ons naar Y. gegaan en heeft van daar een koortsdrank gehaald en nu dacht het haar niet kwaad dezen drank te gelijk met de kruiden te drinken, die ze van de oude scholtinne te X heeft ontvangen voor de borst; want somtijds, en vooral ‘s nachts, moet zij zoo geweldig hoesten; dat zij ‘t op bed niet kan uithouden, dat is erg! Jongen, jongen, ‘t is zulk een beproeving; wij hebben er al wat om verdoctord; als ‘t den Heere nog maar behaagde, dat zij weder herstellen mogt; maar daar is niet veel hoop voor, naar menschelijke gedachte. Van lieverlede verergert zij en nemen hare krachten af. Hare zusters en haar

En zoo voegde de vrouw bij heur langdradig verhaal nog een reeks van opmerkingen, die onze reeds gevestigde overtuiging nog meer versterkten, dat hier domheid en vooroordeel hare regten ter dege deden gelden. Wanneer zulk een geneeswijze' als 't kwezeltjen ons beschreef, geen ligchaam-bederven is, dan betuigen wij er niets van te begrijpen. 't Komt voort - en behoeven wij 't wel als met den vinger aan te wijzen? - uit gebrek aan de allergeeringste kennis van 't menschelijk ligchaam, - uit onwetendheid aangaande den naauwen zamenhang en de onderlinge werking van deszelfs verschillende deelen, - uit volslagen onkunde van 't innige verband, waarin 't eene ziekteverschijnsel tot het ander staat.

De Drenthsche boer (*exceptis ex cipiendis!*)⁶⁷ beschouwt en beoordeelt elke kwaal, elke ziekelijke aandoening als geheel op zich-zelve slaande, en die dan ook elk afzonderlijk moet behandeld worden zonder zich te kunnen voorstellen, dat zijn inwendig gestel eigenlijk een raderwerk is, waarin de breuk van één tand of de verlamming van één veer een noodwendigen invloed op 't geheel en deszelfs werking heeft. Wie weet, hoe velen er naar de algemeene vergaderplaats der dood en zijn gebragt en nu reeds sedert lang dáár rusten, als de slagtoffers van een dergelijk en moord uit domheid, die, indien zij de hulp van een ervaren arts hadden gezocht, nog in welstand met de hunnen zouden wandelen op aarde.⁶⁸

Der waarheid gaarne hulde doende, verzwijgen wij trouwens niet, dat over 't algemeen 't raadplegen van urinoscopen in *Drenthe* meer en meer buiten gebruik raakt. Eensdeels zeker is daarvan oorzaak de gestrengere strafwet tegen zulke kwakzalvers en 't vermeervoud aantal van bevoegde geneeskundigen, thans wijd en zijd in *Drenthe* aanwezig; maar anderdeels ook schrijven wij dit gunstig verschijnsel toe aan de meer veldwinnende verlichting, door welingerigt school-

---

grootmoeder zijn alle aan de tering gestorven en mijn man, wiens zuster zij is, moet nu en dan ook zoo hoesten, dat ik vrees, dat hij ook reeds de tering onder de leden heeft."

67 uitzonderingen daargelaten.

68 Vgl. hierbij vooral Van der Veen, *Dr. Mosaik*, bl. 19, 20.

en kerkelijk onderwijs en de lezing van nuttige geschriften gevoed, en aan de toenemende gemeenschap met menschen, die ook elders de wereld bezien hebben, waardoor ruiling, wisseling en wrijving van gedachten en denkbeelden wordt geboren, die niet anders dan heilzaam zijn kan.

Men vangt dus aan de geneeskunst te eerbiedigen in hare waarde, als een door de Hoogste Liefde aangewezen vrijhaven, waar 't door storm en stortvloed geteisterd scheepsken veilig mag ankeren. En nogtans blijft ook hierin veel over te wenschen. Zelfs reeds onder behandeling van een arts aarselen sommigen niet zich daarenboven tot d' een of ander kruidenmenger te begeven, zoodra de ziekte, waaraan zij lijden, een nieuwe gestalte aanneemt. Men schijnt niet te kunnen begrijpen, - of hapert het aan den wil? - dat vertrouwen in den geneesheer de eerste artsenijs is, die, als tot herstelling meêwerkende, volstrekt wordt vereischt. Vrij algemeen is voorts nog 't gevoelen, dat men gemoedelijk verpligt is dien arts te roepen, waarin de zieke zin heeft. Men mogt, zeggen deze, er eens nadenken (zelfverwijt) van hebben, indien de kranke werd weggerukt uit het land der levenden, dat men aan diens verlangen geen gehoor had gegeven.

Een andere bijzonderheid, die ook hier thuis behoort, is dit, dat men tot het inroepen van de hulp der kunst niet eerder besluit, dan nadat de zieke-zelf daarnaar zijne begeerte betuigd heeft. Zelfs bij jonge kinderen volgt men dien regel. Is 't niet onbegrijpelijk, dat men meer eerbied heeft voor den zieken zin van 't bekrompen vooroordeel, dan wel voor de duidelijke waarschuwendende stem van 't gezond verstand? Want, vooroordeel en bekrompenheid van geest zijn 't, die liever lijdelijk de handen in den schoot leggen en wachten, dan door dadelijke aanwending der geschonken middelen te willen meêwerken aan iets, wat toch wel ernstig verlangd zal zijn. Hieraan, gelooven wij, hij velen de bovenvermelde verschijnselen te moeten toeschrijven. Er zijn zeker ook onedeler drijfveeren daarbij werkzaam, en misschien strekken gene hij velen alleen om de laatste te vermommen. Onder deze zal niet de minst voorname zijn, de gehechtheid aan

den aardſchen mammon⁶⁹, - een karaktertrek, te regt door Dr. REDDINGIUS⁷⁰ als algemeen en voorheerschend bij den Drenthenaar opgegeven. Voor deze verachtelijke neiging moet niet zelden de loffelĳke behartiging van ligchamelĳken welſtand, met beſchaamde kaken, op den achtergrond treden. Men ziet op tegen de zware koſten, en laat daarom liever den lijder van alle geneeskundige hulp verſtoeken!

---

⁶⁹Geld.

⁷⁰Wij houden 't toch voor ontwijfelbaar, dat deze de ſchrijver is van *het Drenthſche Volkskarakter*, in *Dr. Volksalmanak*, 1841; zie ald. bl. 182.

Godsdienst

‘t Laat zich zonder moeite raden, dat de vooroordeelen van den Drenthenaar insgelijks zich vertoonen op ‘t gebied der Godsdienst. Wij hebben er een lange ceël⁷¹ van voor ons liggen, die wij hier inlaschten, als men, uit welk gewest onzes vaderlands ook, niet daarvan zou zeggen: *tout comme chez nous!*⁷² Want, waar is, ten aanzien hiervan, voortdurende hervorming en verbetering geene allerwenschelijkste zaak? Niets bijzonders is ‘t te vertellen, dat in *Drenthe*, uit een beklagelijk misbruik der leer van Gods voorzienigheid, bij sommigen nog een sterk vooroordeel bestaat tegen JENNER’S⁷³ gezegende ontdekking; want de jongste tijd heeft nog doen zien, hoe men op *Urk* al even hardnekkig daaraan verkleefd is.

Menig regtzinnig Drenthenaar zoude zich dan ook wel voor deze nieuwigheid wachten, indien niet de wet bepaalde, dat geene kinderen tot het schoolonderwijs toegelaten mogen worden, dan die de kunstproef der inënting hebben doorgestaan. En ook deze bepaling zou meer ontdoken worden, indien niet aan ‘t zoogenaamde schoolgeld alle ouders, die met kroost zijn gezegend, onderworpen waren, onverschillig of zij ‘t al dan niet in ‘t onderwijs laten deelen, want, zóó is de Drenthsche boer, waar hij voor betalen moet, daarvan wil hij ook de voordeelen genieten.

Daar nu *Drenthe* niet hij uitsluiting ‘t gewest is, waar de godsdienst zeer misverstaan en verkeerd toe gepast wordt,

---

71 Doopceel, akte.

72 Alles is net als bij ons.

73 Edward Jenner (Berkeley (Gloucestershire), 17 mei 1749 — aldaar, 26 januari 1823) was een Engelse arts, de ontwikkelaar van het pokken-vaccin op basis van koepokken.

zwijgen wij verder van alle vooroordeelen, die op dat veld thuis behooren⁷⁴.

Te ver gedreven eerbied voor 't uiterlijke, een hangen aan vormen, in zaken, die op Godsdienst betrekking hebben, is zeker ook al niet een euvel, waaraan de Drenthenaar bij uitzondering hinkt, waar elders vindt gij dat ook niet. Maar eigendommelijk Drentsch toch zijn de volgende uitdrukkingen, waarin zich die liefde voor vormen openbaart, als:

in 't hok zitten (tot den kerkeraad behooren);

'n stoel kriegen (van candidaten, die een beroeping als predikant ontvangen);

op stoel préken (een predikant in de heilige bediening bevestigen);

stil wezen (bidden en danken);

oet de kraom gaon (een dankzegging doen voor een kraamvrouw);

'n kind beantwoorden (bij den doop de verpligting op zich nemen, om zijn kind in de vreeze Gods op te voeden);

in 't bedde liggen (bevallen zijn);

henbrengen (begraven);

jonk wezen (geboren worden);

oet de tiid raken; het er toe doen; oetgaan; de krappe toedreien (sterven)⁷⁵; *er wal op anduren* (met christelijke hoop en vertrouwen tegen 't sterfuur bezielt zijn):

hom te kört doen (zelfmoord plegen);

de waarheid (de Bijbel);

geen aventuur hebben (van zieken: in bedenkelijken toestand zijn).

Ons schiet op dit pas nog een kluchtig zeggen van een zeer

---

⁷⁴“t Onevangeliësch begrip, dat rampen, ongelukken en tegenspoeden, geen wijze middelen zijn, waarvan zich de volmaakte Liefde tot de Ioutering en heiliging Harer kinderen bedient; maar straffen van een regtvaardigen en vertoornden Regter, straalt o. a. ook door in de benaming *plage*, waarmee men vruij algemeen en zelfs onder hen, die meer evangeliëschen zin bezitten, de vallende ziekte bestempelt.

⁷⁵Zie Van der Veen, *Dr. Mos.*, bl. 21.

welmeenend man te binnen, waaruit af te leiden is, hoe men Godsdienstige aandoeningen waardeert en waar men ze in zoekt; hij verklaarde namelijk een groot liefhebber te zijn van zingen en dat hij daarom, 's zondagavonds vooral, een psalm of gezang aanhief; het gaf hem zo'n *lössigheid in de hoed* (letterlijk: losheid in 't ligchaam, loslijvigheid)! En hij is niet de eenige, die in zulke bewoordingen u zijn gewaarwordingen verstaanbaar zal maken. Naar deze weinige voorbeelden, die bij vertrouwder omgang met den Drenthschen dorper tot in 't oneindige kunnen vermenigvuldigd worden, beoordeele men, of wij ook te stout waren in 't straks⁷⁶ beweerde.

---

76 zojuist.

Bijgeloof

Wij spraken ook van sporen van voormalig bijgeloof, die hier en daar nog zijn op te merken, b. v. 't geloof aan spoken en heksen. Intusschen is 't veeltijds moeilijk die op te delven. Men moet al zeer in 't vertrouwen deelen van hen, die aan deze dwaasheid mank gaan, om hun de vertellingen hunner bevindingen en ontmoetingen op dit veld van menschenlijke dwaling te ontfutselen. Want, hoewel ze dat geloof nog als een kostbaren schat bezwaren, liggen zij toch reeds dermate onder den invloed van verlichter denkwijze, dal zij zich schamen van dien ouden zuurdeesse veel te laten blijken.

Onderscheiden plaatsen zijn er dan nog, waar 't, volgens de verzekering van zulke lieden, volstrekt niet *dugt* (deugt). Inzonderheid worden daarvan belicht de standplaatsen van voormalige, sedert lang reeds gesloopte kasteeltjes of burgten. Daar waart dan de geest des bezitters rond, hetzij in diens eigen gedaante, hetzij in die van eenig dier. Waar, volgens geschiedkundige bescheiden of alleen op grond van 't *erfgerucht*,⁷⁷ een moord of manslag gepleegd is, zwerft doorgaans ook een dier onbekende wezens, die in doen en laten zich zoo bijster geheimzinnig vertoonen. Honden of doggen zijn vooral te zien, waar weleer een molen gestaan heeft. In de nabijheid van en op de kerkhoven is 't ook zelden plus en evenmin in eenzame boschjes en dorre zand duinen. Waar een schat ligt verborgen, is 's daags een *lügchien* (lichtje) te zien en 's nachts vindt gij er een zwarten dog liggen. *Gluëge* of *glende* kerels (vurige mannen) zwerven nog op verscheidene plaatsen van dit gewest rond in de stille duisternis der nachten; maar allen zijn niet zoo ondeugend als LAPOOGE⁷⁸, die tusschen

---

77 overlevering. erfrecht, rechtbankverslag.

78 met ooglapje.

Gees en *Wachtum* omdoelt en aan voorbijvarende rijtuigen schade berokkent⁷⁹; want, in den omtrek van *Zuidwolde* moet er een dito dwalen, die in 't diepste stilzwijgen den wandelaar voorbijgaat en zich dan als een alledaagsch mensch vertoont. In de wijduitgestrekte velden huizen hier en daar ook schepselen, die tot een andere orde van wezens behooren, dan welke gewoonlijk op aarde omwandelen. Zoo had een jager eens 't voorregt van met eigen oogen te zien, welke gedaanteverwisselingen er met deze wezens kunnen plaats vinden. De man vervolgde een haas; maar inmiddels vliegen er eenige koppels eenden op, waaruit hij er een schiet. De aangeschotene fladdert met gebroken vleugel voor hem uit. Hij vergeet er den haas om, - loopt driftig de eend achterna, maar struikelt daarbij over een heidebult. Toen hij weêr opstond, ontdekte hij eend noch eendgelijke; maar vlak voor hem zat een vrouwelijk wezen, dat zich 't hair kemde. De vogel was veranderd in een heks!

Aan heksen ontbrak 't, gelijk Wij reeds hebben gezegd, vroeger in Drenthe niet. Uit hetgeen wij reeds daarover schreven, weet men, dat het bovenmenschelijk vermogen, die hersenschimmige wezens eigen, niet zelden aan geheele geslachten wierd te laste gelegd en een onoverkomelijke zwarigheid was hij 't aangaan eener huwelijksverbindtenis.

't Was een afgrijselijk iets tot zulk een familie te behooren, en niemand, wie niet aan eene zoodanige was vermaagschapt, vond er een behagen in, dat men hem van eenige betrekking tot gene verdacht of te last legde van er meê in verstandhouding te staan. De benaming alleen was een zware belediging; 't woord "heks, toovenaar," was voorheen grooter scheldwoord, dan schelm of schurk.⁸⁰

---

⁷⁹Zie P., *Vurige Veldspoken* in *Dr. Volksalm.*, 1845, bl. 237 en ons werk, I, bl. 178. (verwijzing naar origineel).

⁸⁰Getuige 't oude landregt, vroeger in dit gewest in gebruik. Een van deszelfs artikelen, dat tot opschrift voert: "Van deef, schelm, Moerdenaar, Verrader te schelden," luide als volgt: "Waer emant de den anderen in Dronkenen ofte haestijgen moede, Dief, Moerdenaar, Weerwolf, Tovenaar ofte Tovenarsche heete, en dat hij sijnen Voet daer bij niet setten en wilde, en hem den ticht (betichting, aantijging,) niet bewijzen en conde, de heeft gebroeken - 25 -

Raadpleegt men 't volksgeloof, - liever: de meer en meer uitstervende volkssage, - men zal dan bevinden, dat de heksen in Drenthe volkomen van 'tzelfde allooi waren, als in andere gewesten en landen. Hier dichtte men haar al geen andere verrigtingen toe, dan waarvan ze elders wierden beschuldigd.

De melk af te roomen, eene melkgevende koe droog, paarden en andere dieren ziek te maken, zoodat zij er 't leven hij inschieten, iemand een appel b. v. in de hand te geven, die, wanneer hij er in bijt, verandert in een padde, slangen en steene in 's menschen ligchaam te verwekken, staartlooze muizen te vervaardigen, - wij gelooven daar eenige staaltjes van de bekwaamheid een er heks te hebben opgeteld, die de Drenthsche zusterschap zich niet als haar uitsluitend eigendom toeigenen, maar waarin zij elders ook hare wedijverende mededingsters vinden kon. Gevaarlijk was 't om bij een uit

---

goltgl, ende sal daerenbouen gehouden wesen opentlijck inden Etstoel sijn woorden te revoceren en den geïnteresseerden alle schade, die hy door geleden heeft te refunderen. Ten ware hij binnen den tijt van Vierentwintich Uijren van de voorsz Scheltwoorden berou toende en den Injurieerden ter presentie van goede Luijden om vergiffenisse bad. In weleken gevalle hij met die breucke van Vijffentwintich goltgl. alleen sal vrij sijn, sonder alsulcke sijne scheltwoonten voor den Etstoell behoeven in te kloppen. Maer indien den Injuriant daer bij persisteerde, en den Injurieerden sulx bewijsen wilde, so wie dan in der saken vellich (schuldig) is, die heeft sijnen hals verbeurt." Zie *Landregt van 1614* (in MS.), IV B., § 23.

En wie werkelijk (naar 't toenmalig geloof) met den Booze in verbond stonden en dientengevolge hunne praetijken uitoefenden, werd, bij datzelfde landregt, ook geenszins een malsche straf gedreigd. "Alle degene" toch, "die met Toverije omgaen ofte met vergif koecken en daarvan vertuigt werden, die salmen verbrannen tot pulver. Uytgenomen Waerseggers ofte Wickers, de sich vermeten gestolen ofte verloeren goet, met Lesen (bezwingen) te conoen weder anden dag brengen, de salmen straffen tot discretie des Gerichts." Zie *Landregt van 1614*, IV B., § 50.

In 't herziene landregt van 1629 is dit artikel, aldaar 't 35e, aldus vermeerderd: "Die bij eenijge Wickers ofte waerseggers gaen om raet te soecken, sullen verbroecken hebben voor die eerste reise tijt goltgl, voor de tweede reise twintich goltgl, ten darden mael dartig goltgl, en bij vorder contumacie arbitraerlyc gestrafft te worden."

Vgl. hierbij: *Iets over de weerwolven en het scheldwoord weerwolf*, van den heer P., in *Dr. Volksalm.*, 1843, inzonderheid bl. 163 e.v. en de aantek.

dat duivelsche gilde aan den maaltijd te zitten; doch men kon hare helsche machinatiën, die ze welligt tegen u in 't schild voerde, door een gering middel onschadelijk maken, - door in 't geniep 't eerste schoteltje koffij op den vloer te werpen⁸¹.

Doch had men, spijt voorzorg en voorbehoedmiddel, voor hare magt moeten buigen, - was haar geheimzinnig, maar vreeselijk vermogen op u niet zonder invloed gebleven, - de eenige weg in dezen was een reisje naar *Munsterland*, naar deez' of genen befaamden *heksenmeester* of *duvelbanner*⁸².

't Was waarlijk geen hulde aan den staat der verlichting dier oorden, dat men juist daar heul moest vragen voor die kwalen! En ook heden ten dage is 't de zoogenaamde *Graafschap* nog, waar 't bijgeloof deze lieden meent te moeten zoeken en zij zich, om geldelijk voordeel? werkelijk laten vinden. Deze lieden wisten niet zoo zeer de betoovering weg te nemen, iets, wat hunne benaming wel zou doen vermoeden, - maar zij dienden alleen raad toe, om de booze heks, de bewerkster van zoo veel kwaads, uitvindig te maken.

Was 't een paard of ander dier, dat ten gevolge der helsche kunstgrepen was gestorven, men behoorde dan 't hart daarvan in een pot over 't vuur te hangen en te doen koken.⁸³ De heks liet dan nimmer na daarop in 't vertrek te verschijnen, waar deze proefneming plaats vond. Van een mensch nam men 't uitbraaksel of de vederkransjes uit de bedkussens, om er op dezelfde wijs meê te werk gaan; en ook dit bragt de plaagzieke daderesse aan 't licht. Deze laatste, die, ofschoon met den

---

81 'Tzelfde deê men in Overijssel, verhaalt ons Van Lennep, *Onze Voorouders*, III., bl. 366, 398, 399.

82 Vgl. Dinter's Nalatenschap, vert. en vermeerd, door J. van der Zwaag, (*Gron., v. Boekeren*, 1842) bl. 168, waar meer staaltjes van wondergeloof en bijgeloof worden opgegeven, die in Friesland thuisbehooren.

83 In Duitschland kent men soortgelijke kunstgrepen. Stilling verhaalt ons van een man, die om de boosaardige tooveres te leeren kennen, welke zijn vrouw had behekst, van een duivelbanner den raad ontving 't hart eener geheel zwarte kat drie uren lang in de melk eener gansch zwarte koe te koken. Onder dat koken zou de tooveres gedwongen zijn in zijn huis te komen, en zijne vrouw de betoovering weder afnemen. Zie Stilling, *de Christel. menschenvriend*, II, bl. 92 e. v.

*kortstarte*⁸⁴ in verbond, toch zooveel steeds van hare natuur als vrouw bleef behouden, dat zij hare luimen en grillen niet verzaakte⁸⁵, verkoos echter niet zelden in de gedaante van een dier, (voor zwarte katten hadden ze een hartstogtelijke voorliefde,) te verschijnen ter plaatse, waar de ketel met het zonderbare kooksel hing te zieden. Dan was 't zaak haar een redelijke wonde toe te brengen; zoodra er bloed vloeide, was de heks niet meer bij magte hare *metamorfosis* vol te houden; maar moest zij zich in hare wezenlijke gedaante openbaren. Een *Bloksberg*⁸⁶ of een ander verzamelplaats, om er met de zusterschap haren *sabbath* te vieren, schijnen de Drentsche heksen niet te hebben gekend. Wel hoorden wij nog als een harer wonderbare eigenschappen opgeven, 't vermogen om per zeef⁸⁷ togtjes door de lucht te doen.

Men behoeft echter niet tot het *heksenvolk* te behooren, om de gave van *bezetten* te hebben. Zoo noemt men de kunst, aan enkelen slechts eigen, om door wrijving en strijking met vinger en hand een dier of mensch van de een of andere

---

84 Zie Van der Veen, a. w., bl. 76.

85 "De vrouwen blijven altijd vrouwen," heeft een vrouw-zelve gezegd, Mej. Toussaint, *Engelschen te Rome*, II, bl. 86, en als 't door zulk een lieven mond verzekerd wordt, zal 't toch wel waar zijn.

86 Hier op wierdt aangetoond, dat alle menschen, als men slechts hun zedelyk karakter uitzondert, elkander van natuure gelyk zyn; en dat alles, wat men van Vorstelyk en Adelyk bloed hoort, ydele waan en bedrog zy. 't Is wonderlyk, zeiden die Leeraars, dat de mensch zich door zyne verbeelding zo zeer heeft kunnen laten bedotten, zo spraken deeze Leeraars. Maar toen ik hier op deeze aarde gehoord hebbe, dat de menschen in 't begin van deeze eeuw zich nog verbeeld hebben, dat 'er Toverkollen waren, die naar den Bloksberg reisden, dat zy, naar dien zy zich op deezen waan sterk maakten, onschuldige menschen verbrandden, zo verwondert 't my niet, dat zich ook by hun een domme waan van Vorstelyk, Adelyk, Burgerlyk en Boerenbloed heeft kunnen vastzetten. Maar dat weete ik evenwel zeeker, dat het verdichtsel van de Toverheksen op lang na zo veel onschuldig menschenbloed niet heeft doen storten, als de ydele waan, dat hier of daar een mensch wegens zyne geboorte voortreffelyk zy; want deeze dwaaling heeft de gruwzaamste oorlogen gebaard, gevoed en onderhouden.

Geschiedkundige beschryving van de maan, deszelfs inwooneren en zyn beste regeerings-vorm in een tydvak van 4500 jaaren (1794) Anoniem. dbnl.org 87? bezemsteel?

kwaal te genezen, vooral verstuikingen en ontwrichingen van ledematen. (Magnetismus?)⁸⁸ Goedgelooivgen zeggen, dat het hierbij vooral aankomt op de spreuken en Bijbelteksten, die de wonderman daarbij binnensmonds prevelt.

Aan de weêrsverschijnselen hechtte men ook een bijzonder gewigt, hier en daar is dit nog 't geval. Om niet noodeloos te herhalen, wat wij reeds vroeger hieromtrent hebben meêgedeeld, b. v. tijdens ons bezoek te *Oosterhesselen* en te *Odoorn*⁸⁹, leggen wij nu alleen, dat men na veelvuldigen rijm of ijzel 's winters aan de hoornen, een voordeelig roggejaar te gemoet ziet. Elders weêr zegt men:

Dünner oppe kale toeg,
't Heele jaar regen g'noeg.⁹⁰

waarmeê men aanduidt, dat er 't gansche jaar zeer veel regen zal vallen, wanneer 't reeds vroeg in 't voorjaar, als de hoornen nog bladerloos zijn, dondert. Nog weêr elders geeft men naauwkeurig acht op de drie eerst volgende vrijdagen na Lichtmis;⁹¹ want, zoo als 't weêr is op den eerste, zal 't ook 't geheele voorjaar zijn, terwijl de tweede en de derde 't lot van zomer en herfst moeten bepalen.

Behoort het al niet tot bijgeloof of vooroordeel, de geest van vasthouding aan alles wat oud is, een hoofdkaraktertrek van den Drenthenaar, - waarin hij met "scholte STUGGINK,"

---

88 Strieker, strijker.

89 Zie I., bl. 180, 181, en bl. 45. (origineel werk. Zie deel II en III)

90 Utrecht: Donder op den naakten tek, 't Heele jaar geen nat gebrek.

Bij v. Hall I. bl. 7 en Modderman bl. 120 vindt men:

Donder op de kale toeg,

't Heele jaar regen genoeg.

Toeg is naar het oudduitsche *zuig*, waarvan het Hoogduitsche *zweig*, het Nederlandsche *twijg*, dat wij voor *tak* bezigen.

Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal (1990)–P.J. Harrebomée. dbnl.org

91 Maria-Lichtmis of kortweg Lichtmis is een christelijk feest dat op 2 februari gevierd wordt. Het is de herdenking van de "Opdracht of Presentatie van de Heer in de Tempel", waarbij Jezus, zoals elk eerstgeboren joods jongetje, wordt opgedragen aan God.

uit STARING's⁹² bekende vertelling, gerust kan wedijveren, - die zucht kan toch niet miskend worden in zijn wijze van tijdberekening en tijdaanduiding. Hij bedient zich, in zijn dagelijksche gesprekken, nog altijd daarbij van de feest- en heiligdagen der Roomsche kerk. Dat zijn vrouw op "Lichtmis" van haar jongste kind bevallen is; dat zijn *snaorse krek*⁹³ op sunt PETER is henbragt⁹⁴; dat zijn zwartbonte koe tegen St. Jan moet kalven en hij omstreeks ST. JAOPK (ST. JAKOBUS) zijn rogge maait; dat hij tegen *Allerhilgen* denkt te huwen en op St. MEERTEN met zijn ANNEGIEN is *oet gasten west*⁹⁵, - dit zijn alle spreekwijzen, die gij dagelijks uit den mond des Drenthenaars kunt hooren. Te vreemder moet het behoud dezer sinten voorkomen, daar er vroeger in de Landschap een groote afkeer bestond van alles wat naar 't Roomsche zweemde. Immers, naar men verhaalt⁹⁶, mogt weleer geen Roomsche priester binnen de Drenthsche landpalen overnachten, zonder daartoe van de regering -verlof te hebben bekomen. Vooral is

---

92 Fragment uit *De hoofdige boer*.
Eene Zutphensche Vertelling.

*Het vroegre kerkvolk, droog daarnaast,
Was van dit vreemd bedrijf verbaasd,
En 't vragen keek uit elk gezigt;
Doch ieder hield zich wijslijk digt:
De troep kwam later op het pad,
Daar Scholte Stuggink praat voor had:
Zijn makkers, uit den gulden tijd,
Die springend de eerste schoenen slijt.*

Gedichten (1820)–A.C.W. Staring dbnl.org

93 juist op Sint Peter

94 henbragt = heen gebracht = begraven

95 op visite geweest

96 Zie *Tegenw. Staat v. Dr.*, 134; de schrijver voegt er evenwel bij: "intusschen is my niet bekend, dat 'er zulk een verbod voorhanden is; zeker althans gaat het, dat deze Wet niet gehandhaafd wordt en buiten gebruik is. Intusschen is het mogelyk, dat men, ten tyde der Reformatie, het neemen van zulk een Besluit noodig heeft geoordeeld, om alle pogingen, tegen het opgang maken van den Hervormden Godsdienst, voortekomen." Vergelijk hierbij Magnin, Kloost., bl. 4-6.

die voormalige weêrzin van den Drenthenaar jegens de kerk van Rome en wat daartoe behoorde, bewijsbaar uit het oude Landregt, vervaardigd ten tijde toen de Hervorming hier nog eerst weinige jaren was ingevoerd. “Onderen die haer Kinderen bij Mispapen laten doopen,” zoo lezen wij daar, “verbeuren - 10 ggl (goudguldens)”, “ende de Mispapen - 10 ggl.”⁹⁷

Hiermede willen wij onze bijdrage tot de kennis en geschiedenis van Drenthsche volksvooroordeelen en ‘volksbegrippen afbreken. Onze wensch is, dat men ‘t aangeteekende *cum, grano salis* opvatte!⁹⁸ ‘t Verbeterd onderwijs in de scholen en de gezuiverde verkondiging des Evangeliums hebben hier te lande den donkeren nacht van onkunde en bijgeloof reeds grootenlijks voor den morgenstond eens nieuwen dags doen wijken. Slechts losse nevelen, vlugtige dampen nog van dien wegdeinzenden nacht, zijn ‘t, die wij geschetst hebben. De verblijdende hoop versterkt zich dat het eerlang ook hier volle dag zal wezen. Die hoop geeft moed en veêrkracht: de toekomst, die in luister opblaauwt, kan geen misleiding zijn. Zoo ver onze eeuw ‘t hoofd verheft boven de tijden onzer vaderen, zoover zal ‘t wordende geslacht uitsteken boven ons. Want

Op ‘s hemels wolken zal Hij komen,
Die aan die nacht een einde maakt!
Die, in Zijn heemlen opgenomen,

---

97 Zie *Poenen en Brucken op verscheiden dingen bij Placcaten gestelt*, achter ‘t Landregt van 1614. Dit Land regt bestaat nog in handschrift en daarvan zijn verscheiden exemplaren voorhanden, alle, voor zoo vele wij ze zagen, in 1608 en formaat en gebonden in hoorn, Aan ‘t slot van ‘t Register dat met bl. 117 begint, staat: *Scriptis H. Pot - schoelmr. tot Beijlen 1647*. Daarop volgen de Poenen enz. De in den tekst aangehaalde bepalingen zijn van 28 October 1608 en “gerenoveert in Febrü.1614. ën Ao 1632.”

Een ander artikel, dat met de aangevoerde zaak ook in verband staat, aldaar onder den titel *Van Kerckelijke Abusen* (vastgesteld den 3 Febr., 1614 en verniewd in 1638 en 1639;) bedreigt hen “die bij doode Lichamen des Dage Keersen ansteeken” met eene boete van 5 ggls. Zie voorts hierover (Mr.) S, G(ratama), *Het eerste Landregt van Drenthe*, in *Dr. Volksalm*, 1840, bl. 33 e.v.

98 Met een korreltje zout. Niet heel serieus.

Het troostwoord uitsprak: “Wacht mij, waakt.”

In Zijne dagen daauwt het Vrede;
In Zijne schaduw lofzingt de Aard!
‘t Gedierte zelve jubelt mede,
Weêr onder Edens wet geschaard.

Een jongske zal den leeuw beheeren!
De wolf zal met het lam verkeerren -
En de Englen Gods weêr met den mensch!
Het zijn de lang verwachte dagen
Van ‘t aangekondigd Welbehagen,
En aller hemelingen Wensch!

Derwaarts rigt zich met DA COSTA⁹⁹ al ons bidden en hopen.
Konden wij er alle domperridders¹⁰⁰ onzes tijds meê toe
bewegen!¹⁰¹ Wij verzoeken er voorshands allen toe, zooveel
als er, met dien ridderslag begiftigd, in ‘t oosten en westen nog
in *Drenthe* mogen schuilen. Laat het varen, de dagen van ‘t
“overkostelijk” Hanenboek¹⁰² en de “dierbare” psalmen van

---

99 Uit een heel lang gedicht. *Vijf en twintig jaren. Een lied in 1840.**

* *vijf en twintig jaren*. Het zal naauwelijks noodig zijn bij de opneming in den kompletten dichtbundel van dit meesterstuk des Dichters, dat de Politieke Poëzy opent, op te merken, dat de eerste regels van den Voorzang als een nagalm bevatten van den bekenden Duinzang van des Dichters leermeester en vriend Mr. D.J. van Lennep.

Kompleete dichtwerken. Deel 2 (1862)–Isaac da Costa. dbnl.org

100 domper zn. ‘kaarsendover; iets wat de stemming bederft’. etymologiebank.nl

101 Gij hebt in de laatste tijden zeker tot uwe stichting gezien, hoe vurig men beziel is voor het heil der Chineezen, hoe men, om zoo te spreken, premiën uitschrijft voor gedoopte mandarijnen en menscheneters. Het zal u wellicht verwonderd hebben, dat men niet liever met de gedoopte heidenen te huis heeft aangevangen; want die zijn ontelbaar, en hoewel ik niet alle menschen tot positief-christelijke domperridders wilde maken, evenals eene zekere partij hier te lande, wenschte ik toch, dat men algemeen meer aan onze eigen landgenooten dan aan de Chineezen dacht,....

Volledige werken van den ouden heer Smits. Deel 1 (1882) dbnl.org

102 Hanenboeken Jaar: 1792

‘Des Morgens als gy my krajen hoort ende wekken Sult gy Godt bidden en uwe kleederen aantrekken; U wasschen en daar na ter Schoolen gaan En

DATHEEN¹⁰³ en HELLENBROEK's¹⁰⁴ “keurige” kort-begripen terug te wenschen, en weigert, voor die afgedragen en versleten lappen, niet u in 't nieuw, wèsluitend en voegzamer kleeed te laten steken, dat onze tijd u aanbiedt!

---

daar wel leeren zoo zal men u niet slaan.'

Zou Anje Kornelis inderdaad elke ochtend, gewekt door hanengekraai, vroeg uit de veren zijn gesprongen om ijverig op school te gaan leren? In elk geval schreef zij schreef op 16 maart 1798 haar naam op de binnenkant van het omslag van een 'hanenboekje', dat zes jaar eerder in Groningen was gedrukt. De 'Catechismus' uit de titel bestaat uit een reeks van vragen en antwoorden over de hoofdzaken van het christelijk geloof. Dergelijke boekjes werden gebruikt om kinderen te leren lezen. Behalve christelijke levensregels bevatten ze vaak alfabetten in verschillende lettertypen en gebeden. Naar de houtsneede van een haan, die vrijwel altijd aan het begin staat afgebeeld, worden dergelijke leerboekjes hanenboeken genoemd.

<https://www.kb.nl/themas/gedrukte-boeken-tot-1800/hanenboeken>

103 Datheen, Petrus ca. 1531 - 1588.

De berijming van 150 psalmen Davids, verschenen in 1566. De auteur is Pieter Datheen, die ook de Heidelbergse catechismus vertaalde. *Worm en donder. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1700-1800: de Republiek* (2017)–Gert-Jan Johannes, Inger Leemans dbnl.org

104 Hellenbroek (Abraham), een voornaam voetiaansch predikant, werd den 3 December 1658 te Amsterdam geboren, en bekleedde achtereenvolgende het predikambt te Zwammerdam (1683), Zwijndrecht (1691), Zalt-Bommel (1694) en te Rotterdam, van 1695 tot 1728, toen hij zijn emeritaat verkreeg. Hij overleed den 16 December 1731.

Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 8. Eerste stuk (1867)–A.J. van der Aa. dbnl.org

Borger
Geschiedenis van Borger
Kerk
Uitspanning
Gespin
Vlas- en aardappelmalen
Borger revisited
Titia Brongersma
Nieuw-Buinen

Zoo ver de zomerpalm met ongeschoren kruin
Zich boven 't mankop heft, de scherpe helm in duin
Het hoofd steekt boven mosch en laege violieren.

ANTONIDES

Borger

Als wij om dees lofspraak niet een witten voet bij de bewoners van *Borger* bekomen, dan moeten wij ons al buitengewoon hebben vergist.¹⁰⁵ Hoe 't zij, 't plaatsje verdient ze; zooveel de duinhelm 't nederige mosch overtreft, zooveel *Borger* de meeste der Drenthsche dorpen, die wij bezochten. Regelmatig reijen hier de woningen zich aanéén langs de welgeplaveide straat aan weêrszijden. Stond er *hier* niet een boom, en *daar* niet een schuur, en waren de huizen niet met stroo en riet verzekerd tegen regen en daauw, gij zoudt zonder moeite u verbeelden kunnen in een stadje te zijn.

Daarenboven is er hier meer zorg aan 'tinrigten der woningen, althans uiterlijk, besteed, dan wel elders. Ze vertoonen zich janniger¹⁰⁶ en, zoo wij ons niet vergissen, hebben wij hier zelfs spionnetjes¹⁰⁷ opgemerkt, ondubbelzinnige bewijzen, dat de

---

105 *Bellone aen Bant*, Of vrede tusschen Brittanje, en de Vereenigde Nederlanden. Opgeoffert aen de E. Achtbare heeren burgermeesters, De Amsterdamsche vredevaarders.

Gedichten. Deel 2 (1685)–Joannis Antonides van der Goes. dbnl.org

106 Jannig, boos, kwaad, nijdig.

Het vlaamsche roodwaalsch draagt bij het volk ook den naam van *bar-goensch*, of *boergoensch*, even als ook het westermaassche roodwaalsch of teutsch, waar mede het ook verwant is.

In dit vlaamsche roodwaalsch komen zeer veel woorden voor die van het nederduitsch zijn afgeleid, en wel op eigenaardige wijze afgeleid, namelijk van de werking of van eenig verschijnsel uitgaande van het voorwerp dat genoemd wordt, door bijvoeging van eenigen uitgang....

Zulke woorden zijn b.v. *vliegerik*, vogel, van vliegen; *porterik*, deur van poort of van 't fransche porte; *lichterik*, dag, van licht.

De bijvoegelijke naamwoorden gaan veelal op *ig* uit, b.v. *grandig*, groot, van het fransche grand; *kiwig*, schoon; *jannig*, boos, *grassig*, vet, van 't fransche gras, enz. *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*. Deel 2 (1874)–Johan Winkler. dbnl.org

107 spiegeltes aan het kozijn om voorbijgangers te kunnen zien en zelf

inwoners eener plaats den geest van bespiegeling, onderzoek en navorsching bezitten. En daarvoor hebben wij altijd en overal eerbied. Kortom, over *Borger* ligt een stadswaas, om 't zoo eens te noemen. Waaraan dit toeteschrijven, is ons nog een raadsel. De plaats is toch geenszins in den zodiak¹⁰⁸ van 't een of ander stedelijk gesternte gelegen. *Koelvorden* ligt op te verren afstand en is ook zelf te pover, om een weerschijn van luister van zich af te werpen op *Borger*. Aan *Groningen*, bij uitnemendheid, onder de bewoners dezer gemeente, "de stad," kan evenmin gedacht worden. Zou 't *Assen* dan zijn, dat van zijn overvloed broederlijk meêdeelt?

Hoe 't zij, - *Borger* kan even goed voor een stedeken doorgaan, als vele onzer almanak- en boekzaal poëten 't gaarne willen voor zonen van APOLLO¹⁰⁹. De huizen hier, we zeiden 't reeds, zijn meer gesoigneerd¹¹⁰; de verfkwast is met vrijgevinger hand gestreken en achter 't hekwerk, hier en daar voor de ramen, bespeurt het oog van den scherpen waarnemer al spoedig, dat ook FLORA¹¹¹ hier tempelen en altaren heeft. Verlevendigd en aangenaam afgewisseld wordt het gezigt inzonderheid door de woning van den geneesheer; zij ligt van de straat verwijderd op een kleine verhevenheid, omringd van een ruimen tuin, en door een zorgvuldig hekwerk van de aangrenzende erven afgesloten. Wij, in onze onkunde, begroetten in dit dorpspaleis eerst de woning van den predikant, uit kracht van gewoonte, - getuige *Odoorn*, *Emmen*, *Zweelo*! Doch, toen men ons hieromtrent uit den dut had geholpen en aan 't

---

buiten beeld te blijven.

108 zodiak, taanrond, of tekenkring, dat is, den omtrek des hemels waar in de twalef gesternt tekens zijn, taanrond word dees omtrek genoemd, om dat in de selve de verduysteringen der Son en Maan geschieden, die als dan taan verwig, of als getaantdoek of leer schynen te zijn.

Een bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet (1668)–Adriaan Koerbagh geplant door Vreederijk Waarmond, onderzoeker der waarheyd, tot nut en dienst van al die geen die der nut en dienst uyt trekken wil. dbnl.org

109 Apollo is een – van oorsprong Griekse – godheid, vereerd door Romeinen.

110 verzorgd.

111 Flora was de Romeinse godin van de lente en de bloemen.

einde van ‘t dorp, ter zijde der kerk, een allermelancholiekst gebouw aanwees als de woning van den leeraar, - een gebouw, waaraan, zoo ons gezigt ons geen beklagelijke parten speeldet de eene steen den ander gestadig toeroept “houw vast,” (om met een veêr van den physiologist der hofstad te pronken!)¹¹² - een gebouw, welks uitzigt aan den tuinkant door een blinde schoolmuur wordt belemmerd, en uit welks vensters aan de westzijde gij ongehinderd uw oog op kerkhof en kerkramen moogt weiden, - toen wenschten wij den leeraar, die zijn dagen

---

112Dr. Jonckbloet toont zich minder opgetogen over de Haagsche gebouwen. Zoo nu Den Haag al niet uitmunt door heerlijke gebouwen, overblijfsels uit Middeleeuwen of bewijzen van smaak en rijkdom van beteren tijd, zoo de aanblik der Haagsche huizen al niet dien indruk teweeg brengt van de Amsterdamsche grachten. wij hebben hier toch ook eenige gebouwen, waarover wel iets te zeggen valt.

Wij hebben het Paleis des Konings, waarvan een stuk ergens in een hoek staat, en dat zichtbaar zou zijn, als men het niet betimmerd had met houten barakken. Men heeft eraan gelapt en geknoeid, nu eens in een stijl die Gothiek moet verbeelden, dan eens in een geest, die zelfs geen aanspraak op eenigen naam maakt. Van de paleizen der prinsen durf ik bijna niet te spreken; dat van Prins Frederik wordt door alle reizigers gehouden voor een Hotel Garni. Prins Alexander woont niet, maar verbercht zich in den donkersten hoek eener steeg, waar geen Hoofdcommies zou willen geschilderd zitten; en Prins Hendrik heeft lang in dat vervallen huis in het Noordeinde gedegeerd, (gewoond) waarvan de eene steen den anderen gestadig toeroept: ‘Houw vast’ en dat voor een dozijn jaren reeds door de Handelmaatschappij verlaten is, omdat men bang was dat de wrakke boel ineen zou zakken*. (* *Physiologie van Den Haag*, t.a.p., blz. 24 vlg.)

Uit: *De Nederlandsche volkskarakters* (1938)–Anne de Vries

Recensie: *Physiologie van den Haag*, door een’ Hagenaar, geïllustreerd door H.F.C. ten Kate. (Met het motto):

*Ontfanght dit vuyl papier: ghij hebt het licht te weten
Waer toe het dienen kan, als Suyker, Zeep en Kruyt
Geen peperhuys en vindt: ik geef het daer voor uyt.*

HUYGENS.

Te ‘s Gravenhage, bij K. Fuhri. 1843. In 12mo. 164 bl. f: - 75. Een achttiende Hoofdstuk voor de ‘*Physiologie van den Haag*.’ Door een’ Hagenaar. Te ‘s Gravenhage, bij J.M. van ‘t Haaff. 1843. In 12mo. 40 bl. f: - 30. dbnl.org

in zulk een klooster moet slijten, zooveel vermogen over zichzelf toe, dat hij den dorpsarts niet met nijdige oogen om diens prachtige woning moge aanzien. Want, als er ergens een verzoeking is tot afgunst, tot overtreding van 't tiende gebod¹¹³, - dan is 't hier. Welligt waren deszelfs bouwmeesters vervuld van de gemoedelijke vreeze, dat een vrolijker en aangener woning den predikant te veel aan den ernst zijner bediening mogt ontwennen en hebben zij, om een tegenwigt aan dat gevaar te geven, uit dien hoofde de oprigting dezer doofpot verordend. Waar die oudjes al niet om dachten!

De kerk maakt met de naastgelegene pastorie een scherp contrast; zij is in- en uitwendig net en knap en behoeft zich de zorg niet te schamen, die blijkbaar door hare voogden aan haar besteed wordt. Aan de straatzijde vermeldt een in den muur gemetselde zerk het jaar, waarin zij vernieuwd werd, met dit rijmtje:

Door de hulp van God en eene vleitige hand,
Bragt men in 1826 deze kerk weer tot stand.

een rijmtje, welks metrum ons op 't vermoeden brengt, dat deszelfs maker er een nieuwe dichtsoort meê heeft pogen in te voeren. D^o J. R. BOELKEN wijdde, den 24 December 1826, 't nieuwe gebouw in, met een leerrede over 2 Kron. VII: 3.¹¹⁴ De koning had tot den opbouw een toelage uit 's rijks schatkist verleend van 4000 gl¹¹⁵. In de kerk, waar de preêkstoel aan 't eind staat en voorts nog een beun wordt gevonden, zal men u een zerk wijzen, die den grafkelder der familie ERKENSWIJK bedekt. 't Laatst werd hier bijgezet het stoffelijk overschot van den bekwamen regtsgeleerde, Mr. WARNER

---

113 Gij zult niet begeren wat een ander toebehoort.

114 Zie *Boekzaal*, voor Januarij 1827, bl. 106, 107.

En als al de kinderen Israels dat vuur zagen afdalen, en de heerlijkheid des HEEREN over het huis, zo bukten zij met hun aangezichten ter aarde op den vloer, en aanbaden en loofden den HEERE, dat Hij goedig is, dat Zijn weldadigheid is tot in eeuwigheid.

115 Zie *Dr. Cour.*, 1826, No 32.

HENDRIK ERKENSWIJK, een man, die door regtschapenheid en onbaatzuchtige pligtsvervulling de ruimste aanspraak heeft op eene gezegende nagedachtenis¹¹⁶. Andere merkwaardigheden bezit de kerk niet.

De toren evenmin; of 't mogt een platronde bal zijn op

---

116 Erkenswijk, te Assen, den 6 Mei 1741, geboren, vestigde zich aldaar als advokaat, na in 1761, nog geen twintig jaren oud, te Groningen den graad van *juris utriusque doctor* behaald te hebben; hij had daartoe geschreven en verdedigd eene *dissertatio de justa interpretatione legum civilium Drenthiae doctrinali*, - een geschrift, nog altijd zeer belangrijk ten aanzien van 't oude Drenthsche regt. Tien jaren later, in 1771, werd hij door den stadhouder met het schoutambt van Ruinen bekleed, waaraan tevens de betrekking van geregtschrijver verbonden was, In 1776 droeg men hem den belangrijken post op van Raad en Landsschrijver van Drenthe, - een post, van veel en hoogstgewichtige werkzaamheid. In die betrekking beleefde hij de voor 't vaderland zoo merkwaardige en in gevolgen zoo rijke jaren 1787 en 1795, en moest hij, daar hij de partij der regering toegedaan bleef, deswegens den openbaren hoon van een naamloos pamfletschrijver lijden. Toen in 1791 de Etstoel door een Hof van Justitie werd vervangen, verkreeg Erkenswijk daarin den post van eersten Raad, met behoud van den titel van Raad en Landsschrijver. Hij had zich, als lid der commissie, die in 1788 benoemd was, om de gebreken in 't justitiewezen te onderzoeken en te verbeteren, zeer verdienstelijk gemaakt. De heeren Mrs. P. Hofstede en J. H. P. van Lier behoorden nevens hem tot deze commissie. Door de omwenteling van 1795, als aanhanger der stadhoudersparlij van zijn post ontzet, keerde hij tot het ambteloos leven terug. Hij vestigde toen zijn verblijf te Meppel, totdat hij, bij de herstelling van den Etstoel in Drenthe in 1801, als deszelfs Voorzitter weêr in openbare dienstbetrekking hersteld werd. Na de vernietiging van 't koninkrijk Holland en deszelfs inlijving in 't Fransche keizerrijk, waarbij ook 't landschap Drenthe zijn afzonderlijk bestaan verloor, als arrondissement Assen aan 't departement der Westereems toegevoegd, en de Etstoel vernederd werd tot een arrondissementsregthank van eersten aanleg, verkreeg Erkenswijk den post van vrederegter in 't kanton Assen. Tot zijn lof staat er van hem geschreven, "dat hij een vrederegter was, zoodanig als het keizerrijk, hoe groot dan ook, er niet vele zal hebben bevat. Hij was inderdaad een man des vredes." In 1815 verlangde hij om zijn hooge jaren zijn eervol ontslag uit 's lands dienst, dat bij ook verkreeg. Sedert woonde hij, in stille rust en in de bewustheid van een welvolbragt leven, te Assen, waar hij, door velen diep betreurd, op den 14 Januarij 1820, in 78-jarigen ouderdom, ontsliep voor een ander leven. Breedvoeriger ontwikkeld vindt de onderzoeklievende lezer 't meêgedeelde in 't *Levensberigt van Mr. W.H. Erkenswijk*, door (Mr.) S. G. (ratama), in *Dr. Volksalm.*, 1839, bl. 75-108.

deszelfs spits, onder den weerhaan geplaatst, waarop, volgens 't zeggen van anderen, (want wij-zelve hebben daartoe de torenbeklautering niet beproefd,) zou te lezen zijn: HUBERUS WEIJNICHMAN¹¹⁷ *secretarius terrae Drenthiae in perpetuam memoriam* 1644.

De klok, die in den toren hangt, is afkomstig van de Der-Aa-Kerk te *Groningen*. Ten aanzien van 't kerkhof betrachten de ingezetenen van *Borger* eene verdraagzaamheid, die loffelijk mag heeten. Zonder onderscheid van geloofsbelijdenis vinden al hunne dooden hier naast en bij en met elkander een laatste woning. Die verdraagzaamheid gaat echter hare perken te buiten, daar ze zich ook, wat minder loffelijk is, jegens de dieren uitstrekt; en wel in dezen zin, dat ze 't kerkhof vrijelijk mogen bezigen tot weide. Onder anderen hebben de zwijnen dezen Godsakker in zulk een ergerlijk-chaotischen toestand hervormd, dat er geen begraafplaats bijkans meer uit te kennen is.

Ook de afgescheidenen hebben hier een kerkje, met een pastorij. Naar men ons verzekerde, moet de gemeente in een aanhoudenden toestand van inkrimping, ten aanzien van 't getal harer leden, verkeeren, waaruit welligt mettertijd de omstandigheid voortkomt, dat haar herder gansch kuddeloos wordt.

---

117 Huberytus Weinichman was vroeger geheimschrijver van den toenmaligen Drost Caspar van Ewssum, heer tot Nienoord, Vredewold, enz. Later bekleedde hij de betrekking van secretaris bij het collegie van Drost en Gedeputeerde Staten. Zie *Dr. Volksalm.*, 1838, bl. 170.

Hij is ook zeker dezelfde, die, volgens 't oordeel van (Mr.) S. G.(ratama), schijnt genoemd te kunnen worden als regtsgeleerde en als geschikt om de pen te voeren. In zijn betrekking van secretaris, onderteekende hij voor echt de eerste afschriften van 't in 1608 ingevoerde landregt. Zie eigene zelfstand. *Regtspraak in Dr.*, in *Dr. Volksalm.*, 1842, bl. 92.

Geschiedenis van Borger

Borger is een der armste dorpen wat geschiedkundige herinneringen aangaat. Slechts bij overlevering weten de inwoners iets van den zoogenaamden *Bisschopstiid*, 't Fransch-Munstersch schandaal van 1672¹¹⁸, te verhalen. VAN GALEN's soldaten, die overal schrik en vreezè verspreidden, deden ook hier, zelfs nog vóór hunne aankomst, de inwoners in de vlugt hun behoud zoeken. Een bosch, in de nabijheid

---

118 Rampjaar 1672. Reddeloos, redeloos en radeloos.

In het Rampjaar 1672 werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van verschillende kanten aangevallen, namelijk door Engeland, Frankrijk (onder koning Lodewijk XIV) en de bisdommen Münster (Bernard van Galen) en Keulen.

Het Rampjaar begon met een militair incident in het Kanaal op 23 maart 1672. Ondanks een militair verbond met Engeland uit 1668 – gesloten tegen Frankrijk – hielden de Engelsen op die dag een eskader, de Smyrnavloot, van 70 Nederlandse schepen tegen en beschoten de vloot. Dit incident luidde de Derde Engels-Nederlandse Oorlog in (1672-1674). Het was het begin van het Rampjaar. Al vanaf 1651 was de verhouding tussen Engeland en de Republiek telkens gespannen, vanwege de Engelse Akte van Navigatie (1651). Met deze Akte probeerden de Engelsen de Nederlandse zeehandel te frustreren.

Ook met Frankrijk, het land van de machtige Zonnekoning Lodewijk XIV, waren er issues. Lodewijk had tomeloze territoriale ambities. De aanleiding voor de oorlog met Frankrijk lag in 1667. Toen marcheerde Lodewijk XIV met zijn legers de Zuidelijke Nederlanden binnen, maar Johan de Witt sloot hierop een verbond met Engeland en Zweden: de Triple Alliantie. Lodewijk moest in 1668 met de Vrede van Aken beschaamd de aftocht blazen, maar zwoer wraak. Lodewijk sloot een verbond met de bisdommen van Keulen en Münster om die wraak ten uitvoer te brengen.

De rijkdom van de Republiek, door de VOC-handel en Oostzeehandel (de 'moedernegotie'), werkte een vijandige houding van Engeland, Frankrijk en enkele Duitse bisdommen in de hand. Nederland was feitelijk omringd door landen die sterker waren, maar minder rijk. Toen het Rampjaar begon had de Republiek wel een sterke marine, maar de landmacht stelde weinig voor. <https://historiek.net/rampjaar-1672-republiek-gevolgen/74798/>

van *Ruinen*, strekte den verjaagden tot een veilige schuilplaats. Boven de algemeene vrees verhief zich de toenmalige schout van *Borger*, HARM WANDERS een zeer vermogend man, die negenennegentig mudden¹¹⁹ lands beploegde en daarenboven een zeer beklante bierbrouwerij en jeneverstokerij had. Hij wist de gedugte bevolking zijns dorps te overreden, om naar hare haardsteden terug te keeren en den dagelijkschen arbeid, zoowel te huis en op den akker als in zijne fabriek, te hervatten.

Voorts heeft *Borger* in de eerste helft dezer eeuw reeds tweemaal de droevige ervaring van brand moeten opdoen; de eerste maal, den 17 Februarij 1828¹²⁰, werden er door 't verschrikkelijk element tien huizen vernield¹²¹; bij 't tweede ongeluk van dien aard, in 't voorjaar van 1841, bepaalde zich dat getal tot slechts vijf. Mogt voor 't oogenblik zulk een ramp velen zwaar treffen en met beklemde harten de toekomst doen te gemoet gaan, - in 't vervolg van tijd heeft *Borger* een wezenlijk voordeel uit deze herhaalde ongelukken geput. De woningen zijn fraaijer en in geregelder orde herbouwd, terwijl overigens de bewoners- zelve uit hunne treurige ervaring zeker ook aanwinst van voorzigtigheid hebben opgedaan, die een niet verwerpelijke waarborg is voor rampen van dien aard. Hier mag dan teregt van 't vuur gezegd worden, dat het loutert.¹²²

---

119 Een mudde is een volumemaat (veelvuldig gebruikt bij gebrek aan betrouwbare weegtoestellen). Waarschijnlijk leverde het land 99 mudden graan. Een mudde is ca. 100 liter. Lage gewasopbrengsten waarschijnlijk.

120 Op 4 maart 1828 in *De Drentse Courant* een uitgebreid artikel over brandpreventie. www.delpher.nl

121 De schade door dezen brand veroorzaakt, werd begroot op Fl. 37,605. Ten behoeve der slagtoffers geschiedde een inzameling van liefdegiften in Drenthe, die een som van f 1842 opbragt. Zie *Dr. Cour.*, 1828, N° 15, 20 en 30.

122 Onderdeel van goudwinning/zuivering. Ook overdrachtelijk.

Dien God, daer al dat goed aen my van is gedaen,

Leert ons een Heyligh padt en reyne wegen gaen.

Daer is geen eenigh woordt dat hem ten mond uyt-vloeyt,

Of 't is zoo reyn als goudt, dat in het vuur gegloeyt,

Geheel door-loutert is, en niet onreyns behoudt.

Hy is een stalen schildt voor elck die hem vertrouwt.

Stichtelijcke rijmen (1660)–Dirk Rafaelsz. Camphuysen. dbnl.org

Kerk

Op 't tooneel der kerkelijke geschiedenis heeft *Borger* evenmin ooit een geruchtmakende rol gespeeld. Wat wij er van weten meê te deelen, is de dorre opgaaf der predikanten, die sedert de Hervorming hier leeraars en voorgangers der gemeente waren. Ze zijn zestien in getal:

- 1598-1634 ALEX. TELKINCK, geb. van *Minden*¹²³.
1635-1680 SAMUEL TELKINCK.
1680-1717 ALEX. TELKINCK.
1717-1720 JOA. PASCHEN, van Schoonebeek.
1720-1733 NIC. BOTTICHIUS.
1733-1764 RUD, WILDRIK.
1764-1768 JOA. BERN. VAN LOENEN, naar *Marsum*.
1768-1771 NIC. HOUWINK, naar *Oldeschoot*.
1771-1781 JOA. DIJK, naar *Gasselte*.
1781-1785 JOA. HENR. BROESE, n. *Nijkerk en Faan*.
1786-1792 NIC. AUG. SCHACHT¹²⁴, n. *Peperga c. a.*
1792-1793 PETER IS. CALKOEN, naar *Peize*.
1793-1806 JAN BEEKHUIS, naar *Hardenbergh*.
1806-1810 THEUNIS BRAAM, naar *Donkerbroek*.
1806-1843 JAN ROSING BOELKEN.
1843 PIETER PIETERS MULDER.

---

123 Hij wordt onder de eerste en voornaamste predikanten in Drenthe geteld bij Ypey en Dermout, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, II, bl. 126.

124 Hij was 't patriotisme zijns tijds toegedaan en werd uit dien hoofde van zijn ambt ontzet. Toen hij later berouw toonde en vergiffenis vroeg, werd hij weder tot het waarnemen zijner bediening toegelaten, na vooraf echter een boetpreêk te hebben gehouden voor de landschapsregering te Assen, over den voorgeschreven tekst Ezra IX: 13, 14. Zie *Vaderl. Hist. ten verfolge op Wagenaar*, (2e dr., Amst, 1788) XXI. 329, 330.

Uitspanning

In gewoonten en gebruiken, in kleederdragt en taal reikt *Borger* zusterlijk de hand aan de overige dorpen van *Drenthe*. Ook 't *steffenen* op 't kersfeest is hier in gebruik. Men zie, wat wij daarvan gezegd hebben toen wij *Oosterhesselen*¹²⁵ bezochten. De jeugd hier houdt er echter een ander deuntjen op na, om bij oom en *meuje* en *besse* en *bep* haar verlangen aan te duiden. Terwijl zij, voorzien van een zakje met hooi, rondgaat en zich aanmeldt, zingt zij:

Hum koe, hum koe,
St. Steffen is gekomen.
Honderd gulden voor een koe
En 'n dikke brugge¹²⁶ toe.

't Melkvee ontvangt dan uit het meêgebragte hooibundeltjen. eenige spiertjes, - de dikke *stoetebrugge* wordt met begeerige hand aangenomen en daarna den milden gever geluk en een lang leven toegewenscht.

Voor den Drenthenaar is alleen de wintertijd een seizoen van uitspanning. In lente, zomer en herfst toch is er op esch en akker, in veen en hooiland werks genoeg, om nog aan vermaak, rust en verpozing te mogen denken. Nu en dan, wel is waar, wordt in dien volhandigen tijd een zondag uitgekipt, om bij bloedverwanten of vrienden oet gasten te gaan; maar overigens vliegen de dagen en weken onder aanhoudenden arbeid voorbij. Terwijl men in de groote steden niet vraagt of 't zomert of wintert, en *ABALLINO*¹²⁷ er in de hondsdagen met

---

125 Deel III van deze reeks.

126 boterham

127 Tragedie in 5 actes *Abällino der Grosse Bandit* van Heinrich Zschokke.

dezelfde geestdrift zich op de planken de keel heesch schreeuwt als in de vastenweken, - terwijl dáár de *beau, monde* onder verzengende Augustushitte met hetzelfde *enthousiasme* als 's winters handklappend eenen vreemden virtuoos afgodeert, - denkt de Drenthsche boer aan niets, dan aan "adammen" in 't zweet zijns aanschijs.¹²⁸ Een enkele maal, - ja! - woont hij de naaste of meestbezochte jaarmarkt bij, maar, dan heeft hij 's daags te voren ook reeds dubbel werk verrigt, opdat hij

---

Heinrich Zschokke (1771-1848) gehörte in seiner Zeit zu den meistgelesenen deutschsprachigen Schriftstellern. Er verfasste im Stile der Räuber- und Schauerromantik einen Roman "Abällino der große Bandit", den er 1795 in eine dramatisierte Fassung brachte. Die Uraufführung des später vielgespielten Stücks fand am 19.05.1795 in Leipzig statt. Theateranekdote. In einer Aufführung ging ein Schuß nicht los.

„Seht, so erhält euch ein Bandit aus Dankbarkeit das Leben, weil ihr ihm bald das seinige rauben wollt“, hatte der Abällino auszurufen. Der Gegenspieler aber hatte darauf einen Dolch zu ziehen und ihn gegen Abällino zu zücken, doch der sollte ihm zuvorkommen, indem er seine Pistole auf den Angreifer richtete: „Nun denn, nimm dies!“ Er drückte ab, aber es knallte nicht. Um Risiken auf offener Bühne zu vermeiden, wurde es in vergangenen Zeiten so gemacht: Der Schauspieler drückte nur eine ungeladene Pistole ab, geschossen wurde hinter den Kulissen. Und diese Pistole hinter den Kulissen ging also nicht los, und der Kontrahent konnte nicht tot zusammenbrechen.

Heute funktionieren die Bühnenrevolver - jedenfalls meistens. Also damals beim „Abällino“ ging er nicht los. Auch ein zweites Mal nicht und ein drittes Mal auch nicht. Abällino drückte immer wieder ab, aber kein Knall - in der Kulissee war ein leises Knacken zu hören. Der Kontrahent grinste und fummelte mit einem Dolch in der Weltgeschichte herum, ohne zuzustechen; denn er musste laut Textbuch ermordet werden, nicht Abällino. Da packte den Räuberhauptmann die Wut. Er warf die Pistole fort, rief das Stichwort noch einmal: „Nimm dies!“ - und trat dem Gegner unsanft in den Allerwertesten. Dieser erfaßte die Situation und brach zusammen: „Weh mir! Der Stiefel war vergiftet!“ - und starb. Doch jetzt ging in den Kulissen der Schuss doch noch los. Da drehte sich der Vergiftete noch einmal um, sagte: „Auch das noch!“ - und verschied endgültig.

Vorhang

https://www.leipzig-lese.de/index.php?article_id=639

128 in het zweet uws aanschijs: uit Genesis 3:19, In het zweet uws aanschijs zult gij brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt; [...] Als straf voor het overtreden van Gods gebod moeten Adam en Eva voortaan werken voor de kost. De uitdrukking betekent 'zwoegend'.

niet één dag verlieze. En daarenboven, een jaarmarkt behoort tot zijn beroep. 't Is niet bloot¹²⁹ voor uitspanning, dat hij ze bezoekt. Hij koopt en verkoopt er en behartigt ook dáár de belangen van zijn stand.

's Winters evenwel zijn hem meer vrije uren vergunt. 't Is dan een tumige tiid;¹³⁰ 's morgens bij de lamp wordt er een legger of wal¹³¹ gedorscht en davert en dreunt de dele van den

kleppenden drieslag der dorschers, - ¹³²

'tvee wordt verzorgd, - en overigens vindt gij mannen en knapen rondom den gloeienden haard, terwijl zij de breipriemen doen rappelen, de eerpel voor den maaltijd helpen *schonen*,¹³³ of den zelfverbouwden hennip spinnen. Al weinig meer valt er dan te verrigten. Wie van een mijmerzieken aard is, tuurt in den vuurgloed en haalt zich allerlei *nussies*¹³⁴ door 't hoofd. Anderen bezoeken hunne naobers om er over landbouw en veeteelt te keuvelen, of slijten den tijd met lectuur¹³⁵. De gewoonte brengt er 't hare toe hij, om hen zulk een wijze van leven niet als een vermoeijende eentoonigheid te leeren beschouwen.

November en December, inmiddels, verschaffen den huisvader een tweetal dagen, die een meer feestelijke gedaante vertoonen. N° 1 is wanneer 't geslagte rund aan de balken hangt; N° 2, wanneer 't dito zwijn is geladderd.¹³⁶ Gij wordt

---

129 slechts

130 drukke tijd.

131 aanduiding van hoeveelheid.

132... Het was op het kruispunt van den weg, die naar de Wijngaardhoeve leidde en toen zij nog luisterde om precies de plaats te bepalen, hoorde zij alweer paardenhoeven: die hadden reeds zooveel aangekondigd dezen nacht. Zij hadden een zeer bijzonderen, vluggen stap, tap-tep-tep, tap-tep-tep als de drieslag bij het dorschen wanneer Christiaan, de eerste dorscher van het dorp, eerste was in den slag.

Lentestorm (1947)–Paul Haimon. dbnl.org

133 wassen, schillen.

134 spinsels, melancholische mijmeringen.

135 lezen

136 zwien op ledder. Nadat het varken was gedood werd het ruggelings op een ladder bevestigd. De ladder werd tegen de muur geplaatst, zodat

dan op vette- of spekvisite genoodigd. Een plegtstatige dronk verwelkomt u en 't *nicotianum* moet in de pijp gloeien. Statelijk trekt gij ter *dele*. Daar hangt het slagtoffer, zelfgeweid of op de laatste markt gekocht. Sierlijk, naar zijn eigen ideeën van kunst, heeft de man van bijl en hakmes de vetkrans van 't arme dier er in ten toon gehangen. Gij moet de ribben eens bezien en vooral rug en hals bevoelen en bevingeren; gij moet - - - - doch, wat weten wij van het *vette-bezien*!¹³⁷

't Loopt op bewonderen uit, al verdient het bewonderde dier somwijlen den allerwijdsten rouwmantel, dien ooit een onbekrompen doodbidder liet vervaardigen. Nu worden er weddingschappen aangegaan Over de ponden, die 't vet zal wegen. Men tilt en wikt den zak, en zet een bedenkelijk gezigt, alsof er de vrede van Europa meê gemoeid is, - men tilt nog eens en zegt zijn meening. De unster¹³⁸ wijst het al spoedig uit. Wie verliest, heeft uitvlugten en voorwendsels bij de vleet, om toch niet voor een sukkelig rekenaar te worden gehouden, en wie 't wint, had 't wel gedacht en wel berekend en wel gezien, - zelfs toen de koe nog geweid werd.

Desgelijks bij 't onreine dier!¹³⁹ Maar daar heeft men maat en duimstok bij noodig, om de dikte van 't spek te meten. Aan wegen wordt niet gedacht. Zijn deze ceremonies afgelopen, spoedig dan weêr keukenwaarts! Daar laat de vrouw reeds de goudbruine koffij uit het kraantje¹⁴⁰ klateren, en de opgedirkte boterklont prijkt er fier en statelijk, tusschen *tweebak*¹⁴¹ en *stoete*. Wel voldaan keert gij daarna huiswaarts als de klok

---

deslager het werk kon afmaken. Als kind, van een jaar of acht? (1958), heb ik zwien op ledder nog gezien op de deel van de boer Eising aan de overkant van de Kerkweg. We voetbalden met de blaas van het varken. Later, iedereen was aan het koffiedrinken, of aan de jenever, zag ik hoe een kat uit het afkoelende karkas sprong toen ik de deel opkwam.

137 vette beestje. In de regio is er voorkeur voor verkleinwoorden. Abel Darwinkel schreef een boekje over Drentse verkleinwoordties. HDB. 2019.
138 weegapparaat
139 varken

140 kraantjespot. Ik ken het enkel als (sier)cadeau bij jubilea. Nooit gebruikt.

141 beschuit. dubbelgebakken. Zwieback.

uw gewone slaapuur verkondigt, om twaalf maanden later proeven van de getrouwheid uws geheugens te komen leveren, in 't vaardig opgeven der ponden vet, die uw gastheer een jaar vroeger uit zijn *slagte-koe* heeft verkregen.

In sommige gemeenten wordt, als 's morgens 't varken gedood is, 's avonds de keel daarvan met een paar repen van 't buikspek in de pan gebakken en daarop de genoodigde familie of *naoberschap* onthaald. Dat heet men dan het *keelstuk*.

En ziedaar nu ook de eenige feestelijkheid, waarmee de Drenthenaar zich den langen winter kruidt en pepert. Welk een verschil hij de stadswereld, hij de hoogere standen der maatschappij! Dáár gaat bijkans geen dag voorbij, waarop niet aan de zucht naar vermaak en genot wordt botgevierd. Dáár is uitspanning haast synonym met arbeid, - vermaak 'tzelfde als levensbestemming. Juist in omgekeerde evenredigheid als bij den Drenthenaar, die werken en arbeid als zijne roeping en - ook als uitspanning beschouwt. Doch 't gezegde geldt slecht den Drenthenaar van jaren¹⁴² en de gehuwden.

---

142 op leeftijd. Jongeren maken andere keuzes.

Gespin

De jongelieden van beider sekse verstaan 't beter de eentoonigheid der winterdagen af te wisselen en zich uitspanning te verschaffen.

Het dal mint zonneshyn, de bloemen luwe dalen,
De bloessem zuidewint, de kudde klavergras,
De honigbie den tym,¹⁴³

en desgelijks de Drenthsche jeugd betamelijk vermaak. Als gij in de eerste weken na nieuwjaar in of nabij een dorp 's voormiddags een of meer boerendeernen ontmoet, - van top tot teen in 't zondagspak, de kapmuts uitgezonderd, 't hoofd tegen stofregen of, sneeuwjagt door een blaauwen neusdoek beschermd en voorts zwoegende onder 't gesjouw van een spinnewiel, - zie dan te ontdekken naar wat huis zij de schreden rigten en prent het nummer er van in uw geheugen. Gij kunt zeker zijn, dat daar 's avonds een gespin wordt gehouden.

Eerst, zoolang 't daglicht schijnt, spinnen de genoodigde vrijsters er lustig op aan, terwijl de vrouw des huizes, heur gastvrouw, wakker voor den middagpot in de weer is. Niet zoo gaauw is 't avondstarretje zichtbaar, of - - - bespeurt gij 't niet, dat de oogen der schoonen meer dan vroeger van 't snorrend wieltjen afdwalen naar buiten, op 't pad of den weg, en 't draadjen, - anders glad als zijde en stevig als koord, - vaker breekt, en 't snoer geduriger van 't rad glijdt, en de voet somwijlen hapert in 't treden? Weet gij 't vanwaar dier onrust? Heur hartjes zeggen haar, dat de *chapeaux*¹⁴⁴ in aantogt zijn, die haar den avond zullen helpen korten en wiel en spinrokken

---

143 Nog niet gevonden.

144 hoeden, jongemannen.

voor zaken van ander allooi doen vergeten. Of hebt gij 't nog niet geraden, waarom er over gindschen tuin een met uitgerekten halse reeds sints een half uur naar 't vensterraam staroogt, en u daar, om den hoek van dien lamp, een ander komt aanstevenen, en bij dien boom er twee vertrouwelijk fluisteren, wachtende, dat de avondlamp wordt opgestoken in de woning, waar zij de helften hunner zielen zullen vinden....?

Eindelijk is 't geschikte oogenblik daar. 't Katoen vlamt in de olie¹⁴⁵; de kleine kleuters zijn naar bed gebracht, en vader is met moeder naar een zijner bureu om *de vette te bezien*¹⁴⁶. Nu is de baan vrij en de *galants* laten zich ook niet langer wachten. Met den stoutste aan de spits ziet gij zo achter elkander de *deeldeur*¹⁴⁷ binnen treden en, na een vlugtig groetjen, even vlugtig beantwoord, plaats nemen rondom den haard. Eerst heerscht er een doodsche stilte; - slechts 't gegons van vlugt en wiel is merkbaar, -ja, en nu en dan toch ook een verstolen gegniffel, voortkomende uit den hoek der spinnende PENELOPE'S¹⁴⁸, dat, of niemand 't zag, vergezeld gaat van telegrafische seinen met de oogen. Ten langen leste knoopt er een der vrijers, die aan die kwakers-sessie een eind wil maken, een gesprekjen aan met de ijverige, ingetogene schoonen.

't Valt wel eens in 't water, zoodat hij, die er de stoute schoenen toe aantooft, verbalderd door de geveinsde stuurschheid der stemmige spinsters, weêr op nieuw zijne vuurbespiegelingen aanvangt: maar, eindelijk toch gelukt het; de maagden worden spraakzamer; 't gesprek wordt algemeen; van ernst komt men tot boert¹⁴⁹; aan den haard staat reeds hier en daar een enkele stoel ledig¹⁵⁰; deszelfs bezitters hebben de oogappels hunner ziel benaderd: *hier* is reeds moedwillig een draadje gebroken, *daar*

---

145 olielamp met katoenen kous. De kous zuigt de olie naar boven via capillaire werking.

146 vette varken voor de slacht.

147 baanderdeur

148 Penelope, de dochter van Icarius, een broer van de Spartaanse koning Tyndareos, en Periboia, was omwille van haar schoonheid een begeerde huwelijkskandidate voor verscheidene prinszen uit Griekenland.

149 luchtige grappige praat

150 bij elkaar op schoot

een snoer behendig uit de wielgleuf geligt; - CUPIDO¹⁵¹ komt in 't spel en nu - - weg met *diesen*¹⁵² en haspel! De almachtige magneet van den blinden Liefdestoker heeft de eerst, hoewel schijnbaar, vijandige hoofdstoffen tot elkander getrokken. 't Is een bonte rei¹⁵³ geworden, waarin elk der schoonen zusterlijk hare zitplaats deelt met den uitverkorene haars harten.

Buut of slage! wordt er geroepen en nu weet men, wat er moet volgen. Gezwind, alsof men 't der krijgstaktiek afgeneusd had, is er een kring gevormd. Wie, te bloo¹⁵⁴ of te onhandig, niet zoo gelukkig waren naast het voorwerp hunner hartstogt te mogen plaats nemen, of zich door kloeker *rivaux*¹⁵⁵ de loef zagen afsteken, de overtolligen, scharen zich onder den schoorsteen. Een hunner voorziet zich van een houten handplak. (Waar die niet is te vinden, getroost zich een der meisjes voor dien avond half muilloos¹⁵⁶ te zijn.) Hij vraagt daarop den eerste zijner lotgenooten, voor welke der schoonen zijn hart in reine liefde is ontsloken? “'t Is GRIETJEN,” antwoordt gene. En nu gaat de plakhouder tot deze, die zich inmiddels door haren stoelgenoot de blozende wangen nog rooder liet kussen.

“*Buut of slage?*”¹⁵⁷ stelt hij den gelukkigen minnaar voor. “*Slage!*” is 't antwoord en meteen steekt hij de opene hand uit, om den niets minder dan malschen klap te ontvangen, dien de plakhouder geregtigd is hem toe te dienen, maar waarvoor bij ook zijn mingekoos met GRIETJEN mag blijven voortzetten. Had hij daarentegen “*buut!*” geantwoord, ongezind om handtastelijk de fysieke kracht des plakhouders te leeren kennen, dan

---

151 Cupido of Amor is in de Romeinse mythologie de goddelijke, eeuwig jonge zoon van Venus, de godin van de liefde, en haar minnaar Mars. Het Griekse equivalent van Cupido is Eros, god van de liefde. Cupido wordt meestal afgebeeld als een naakt, mollig jongetje met vleugeltjes en een pijl-en-boog.

152 nog niet gevonden.

153 dans

154 bleu, verlegen

155 rivalen, mededingers

156 handjeklap op de schoenzool

157 *Buut*, van 't werk woord 'buten, is *ruilen*, *verruilen*, hier eigenlijk *afstand doen*. Men zegt ook wel: *lieden* (= *den handklap lijden*) of *glieden* (*glijden = zijn plaats afstaan*).

mogt hij bij de overtolligen onder den schoorsteen zijn heul zoeken en GRIETJEN kreeg haren anderen concurrent op zijde. Komt de onttroonde tot inkeer, aan zijn hart ontwarende, dat de bekoorlijkheden zijner prijsgegevene toch nog aantrekkelijk voor hem zijn, - zie, er zijn slechts weinige oogenblikken toe noodig en gij ziet hem, zoo zijn plaatsvervanger even lafhartig aan 't "*buut!*" boven 't "*slage!*" de voorkeur geeft, op nieuw naast zijne DULCINEA¹⁵⁸ gezeteld, om straks misschien nog eens weêr door den onverbiddeijken plakvoerder, namens den afgedeinsde, te worden aangevochten. En zoo vliegen de oogenblikken voorbij, onder gejoel en gejuich, zoo dikwijls als er slagen vallen of druilooren hunne plaats inruimen aan anderen. Heeft het spelletje lang genoeg geduurd en is men moêgekust en moêgekoost, - dan wordt er nog wel eens een lied aangeheven, bij voorkeur een geestelijk, hoe weinig gepast ook, en 't allerlieft een der berijmde psalmen.

Inmiddels keeren de oudjes van hun slagvisite terug en dit is voor de jongelû het teeken, om ook den aftogt te blazen. De blaauwe doek wordt weêr over 't hoofd gevouwen en onder den kin vastgestrikt, de mantel omgeslagen, 't wiel onder den arm genomen, en zoo zoekt ieder, door haren aangebedene vergezeld, heur woning weder op, om de zoete of wrange herinneringen van den avond in de droomen des slaaps te begraven.

Ziedaar een *gespin!*¹⁵⁹ Men wachte zich hiermede een andere zaak te verwarren, bekend onder den naam van *spinmaal*.¹⁶⁰ Bij deze is AMOR¹⁶¹ geheel buiten de deur gesloten, de *Amor* van zich-zelfen uitgezonderd. 't Is 't eigenbelang, dat zulke malen aanrigt. Uitsluitend geschiedt dit door de mingegoeden, die eenige jonge dochters uit het dorp hij zich noodigen en voor

---

158 Idool van Don Quichote.

159 Uitvoeriger vindt men een gespin of spinnerij beschreven door den heer D.H.van der Scheer, in *Dr.Volksalm.*, 1839, bl. 146 e. v.

160 In sommige gemeenten zijn gespinnen en spinmalen synonimen. Er worden dan vriendschappelijke koffijmorgenbezoeken der buurvrouwen onder verstaan, waarbij evenwel niet gesponnen, maar naaiwerk meêgebracht wordt.

161 God van de liefde.

dien dag onthalen, waarvoor deze gehouden zijn 't vlas der
gastvrouw tot garen te spinnen.

Vlas- en aardappelmalen

Vlas- en aardappelmalen hebben weêr een andere strekking. Ze zijn de toepassing van 't Drentsche spreekwoord: met een metworst naar een zij spek¹⁶² smijten (een schellevisch uitwerpen om een kabeljauw te vangen¹⁶³). Povere vrouwtjes doen 't, die niet vermogend genoeg waren een akkertjen of wat met aardappelen of vlas te verbouwen. Als d' oude voorraad zoo wat slinkt, *neugen* zij heur burinnen en begunstigsters op een kopjen *extra*-koffij. Extra, zeggen wij; want gewoonlijk is 't cichorei¹⁶⁴ met koffij, in plaats van omgekeerd, wat de levensgeesten der arme zielen moet opwekken.

De genoodigden rekenen 't zich geen oneer, bij haar te gast te gaan, en, nooit het ware doel harer komst vergetende, getuigt heur *armkorf*¹⁶⁵ overvloedig, dat zij de christelijke barmhartigheid niet enkel tot een zaak van bespiegeling maken. Kortom, als de gasten zijn vertrokken, heeft het nooddriftige moedertjen allezins stof tot dankbare vreugde. Met een blijmoedig hart mag zij den naderenden winter te gemoet zien, overtuigd, dat heur spinnewiel, hij gebrek aan vlas, niet in een verloren hoek zal behoeven te verwormen en dat 's middags even lustig bij haar de aardappel op den schotel zal rooken, als bij de rijken dezer wereld.

Zoo worden er in *Drenthe* ook *steenmalen* gehouden. wanneer, namelijk, iemand een nieuw huis timmert, is hij

---

162 zij spek = zijde spek = zijkant van een varken.

163 een spiering uitwerpen om een kabeljauw te vangen; met iets kleins iets groots proberen te verschalken.

164 cichorei zn. 'lintbloemige plant (*Cichorium intybus*); koffiesurrogaat' etymologiebank.nl. In Dalfsen stond een cichorei-fabriek aan de Overijsselse vecht. Het is nu een chique restaurant.

165 mandje met hengel om de arm onderlangs te steken. In het mandje giften van de voedselbank.

gewoon tot den aanvoer van bouwstoffen door hand- en spandienst de vriendschappelijke hulp zijner dorpsgenooten in te roepen. Zelden weigert men die in dit (in een goed opzigt) nog aartsvaderlijk gewest. (Een vriendelijk woord vermag er nog meer, dan een ruime daghuur in de steden.) Is de woning voltooid, dan noodigt de eigenaar allen bij zich ten middagmaal, wie hem de behulpzame hand hebben geboden. Zoo geeft ook de bakker een *takkebosschenmaal* aan hen, die hem de brandstof voor zijnen oven hebben thuis gebragt.

Borger revisited

Borger - want wij keeren tot ons eigenlijk onderwerp terug; - *Borger*, thans een gemeente met een bevolking van 2541 inwoners, telde er in 1796 slechts 1094¹⁶⁶. Negen buurtschappen leveren daartoe heur aandeel. *Drouwen* is daarvan geen der minsten. 't Ligt noordwaarts, een half uur van 't hoofddorp; regts van den weg naar *Gasselte*. Oudtijds schreef men *Druwen*, dat is, zegt PICARDT¹⁶⁷, *Druusveen* of veen van DRUSUS, den bekenden Romeinschen veldheer. *Credat Judaeus APELLA!*¹⁶⁸

Behalve eenige hunebedden en overblijfselen daarvan, is 't nog een volksvertelseltje rijk van een kasteel, dat daar eertijds zou gestaan hebben. Er "woonde een zeker heer DULMAN op, die tot het houden van gemeenschap met *Borger* derwaarts een straatweg had aangelegd, waarvan de sporen nog hier en daar op den esch worden gevonden. Even zoo, zegt het erfgerucht, heeft er op 't *Drauwener-moeras* weleer een slot gestaan, dat in eigendom aan een zekeren RINKELMAN behoorde. Ook deze had een steenweg naar *Borger* doen leggen, die eveneens nog niet geheel is vernietigd. Misschien zijn DULMAN en d' ander

---

166 Zie *Dr. Volksalm.*, 1845, en *Lijst der tell. v. 't volk v. Dr.* (Koev., 1796.) Zie ook: volkstellingen.nl met alle tellingen vanaf het begin.

167 A. w., bl. 138.

168 *Credat Judaeus Apella non ego*. Maak dat de Jood Apella wijs, val mij er niet mee lastig. Naar Horatius. *Satires* 1.5

.... want de Europeanen zyn natuurlyk by alle de Indiaansche Volkeren verdacht, wegens hunne belang hebbende oogmerken, wegens hunne driften, het Euangeli zoo strydig, en wegens de overheeringen die zy over de wettelyke bezitters hebben gedaan; met een woordt gezegt, wy geloven niet dat 'er iets anders by het meerendeel der Indianen gehuisvest is, dan een uitwendig Christendom; *Credat Judaeus Apella*.

Naaukeurige beschryving der uitwendige godtsdienst-plichten, kerk-zeden en gewoontens van alle volkeren der waereldt. Deel 4 (1729)–Bernard Picart. dbnl.org

wel één en dezelfde persoon geweest. Verder vertelt men, dat de priester of predikant van *Borger* niet eerder een aanvang met mis of predikatie mogt maken, voordat deze RINKELMAN ter kerke was.¹⁶⁹ Hoogst waarschijnlijk was hij in zijn leven ook al een onrustige gast; want, naar 't verhaal wil, heeft men hem na zijn dood nog menigmaal 's nachts zien rondspoken, terwijl hij alsdan fluitende zijns weegs ging.

Als iets eigenaardigs, dat, behalve in de karspelen *Odoorn* en *Emmen*, te *Drouwen* tehuis behoort, noemen wij hier nog de bijzondere liefde der bewoners voor reizende schaaarlippers¹⁷⁰. Deze nomadische kunstenaars zijn hier doen en laten¹⁷¹. Met nijdige oogen zelfs ziet de huisman 't aan, dat de bonte karavaan, voor wie hij een plaatsjen aan den haardhoek openliet, zijne deur voorbijtrekt en de gastvrijheid zijns nabuurs gaat exploiteren.

Bij veertigtallen¹⁷² te gelijk ziet gij ze hier rondzwerven, dat soort van zigeuners, gewaarborgd tegen de straf van vagebondaadje door de mildste aller patentwetten. Zij hebben, dank zij hun rondtrekken door verschillende oorden, een *savoir vivre et faire*¹⁷³ over en aan zich, dat hen terstond tehuis maakt, waar zij ook verschijnen. Lastertongen zeggen, dat zij fijn van reuk zijn en 't aanstonds bemerken, waar een bruiloft of begrafenismaaltijd wordt toebereid; maar dit is zeker, dat de Drouwener boer ook dan zelfs hen aan zijne tafel met open armen ontvangt, - zóó wist dat volkje zich in de gunst van den anders jegens vreemdelingen zoo stuggen Drenth te nestelen. Zij laten zich die aardsche zoetheden gewillig aanleunen en weten er zich uitnemend wel in te schikken. Vrijgevig zijn zij, wederkeerig, in 't meêdeelen van goeden raad bij kwaal of krankheid van mensch en vee en van harte gaarne vertellen ze, wat ze hier en ginds op hunne togten nieuws hebben vernomen. De slimme gasten, geslepen aan alle kanten als

---

169 Hetzelfde verhaal komt ook over Niezing in Erm. Deel II. p.190

170 Tot in 1960 nog in Erica. "Wie binn' dat pappe?" Familie van joen moe.'

171 doen en laten; gang van zaken, handel en wandel, procedure.

172 Ali Baba en de 40 rovers.

173 levenskunst.

ware wereldburgers, wisten daardoor zich over de anderen zulk een invloed te verwerven, dat zij metterdaad bij gene als orakels worden beschouwd.

Westdorp (of *Westrup*) is een andere buurtschap tot *Borger* behorende. Zij ligt zuidwestelijk vandaar, aan den weg, die naar 't *Ellertsveld* loopt. Er heeft weleer een adelijk huis gestaan, dat tot de achttien havezathen behoorde, die in 1698 als riddermatig werden erkend¹⁷⁴. Als stichter dezer havezathe wordt genoemd zeker heer VAN IDDEKINGE¹⁷⁵, aan wien oudtijds, met nog drie anderen, RENGERS, LEVERING en BOETING, volgens de overlevering, de geheele gemeente *Borger* in eigendom toebehoorde. Toen dit viertal later tot een verdeling had besloten, zou *Westdorp* aan RENGERS zijn toegewezen. De havezathe-zelve is daarna weder in koop aan anderen overgegaan, terwijl in 1759 de laatste daarbij behorende landerijen, benevens eene meijersplaats, door J. E. W. VAN RENGERS, heer van *Schuilenburg*, te *Veldhuizen*, zijn verkocht geworden aan ALBERT BUITINGE te *Gees*. Genoemde RENGERS bezat in de kerk te *Borger* een grafkelder, die ook in dezen koop was begrepen, onder beding echter, dat de daarin staande kisten niet mochten weggenomen of verplaatst worden. Hield de koper zich niet aan deze voorwaarde, dan verbeurde hij den kelder weêr aan den verkooper. Als laatste eigenaar der meergenoemde havezathe is ons opgegeven Drenthe's oudgouverneur, Mr. P. HOFSTEDE.

Er blijft nu niets meer te *Borger* over ter beschouwing, dan de hunebedden. 't Hapert ons aan lust en opgewektheid en evenmin brengt ons oogmerk 't meê, ze allen te gaan opnemen en stuksgewijze te beschrijven. Ook gissen we,

---

174 Zie *Tegenw. St.*, bl. 18, 19. *Dr. Volksalm.*, 1837, bl. 171. De resolutie daaromtrent van Ridderschap en Eigenerfden, genomen op den landdag van den 8 Maart des voormelden jaars, is o.a. te vinden bij J. W. Knoop, *Tegenbetoog over de staatsstemm. in Dr.*, bl. 277.

175 De plaats van Iddinge was oorspronkelijk leenroerig aan de Utrechtsche kerk. In 1387 was er meê beleend Jan van Westendorpe (of Westdorp), volg. Magnin, *Bat. in Dr.*, II, bl. 118. Dezelfde kerk bezat in 't karspel *Borger* nog een ander eigendom, het "goet to Enekinghe, ghelegen to Druwen" (Drouwen). Zie Magnin, a. w, 120.

dat zulk een optelling ons door de meeste onzer lezers gaarne zal kwijtgescholden worden¹⁷⁶. Een dier ontzachtelijke steengevaarten zal echter genade vinden in onze oogen, omdat er zich herinneringen aan vastknoopen, die wij niet mogen voorbijglippen laten. Terwijl wij ons naar dien geweldige onder de geweldigen op 't pad begeven, nog dit sprookjen uit den voortijd. 't Raakt de stichters dezer gedenkstukken, de vermetelen of hoe wilt gij 't? die, als echte zonen van BRIAREUS¹⁷⁷ en diens broeders, zich den onzinnigen arbeid getroostten, gindsche granietklompen op elkaàr¹⁷⁸ te tasten. Men wil, namelijk, dat deze gespierde klanten elkander de steene hebben toegeworpen, van *Ruinen* naar *Borger* en vandaar naar *Drouwen*, - plaatsen, die een vierdedeel uurs¹⁷⁹ en meer van elkander zijn verwijderd! Dat mag wel heeten, 't ambacht op een reuzenschaal drijven. Onze eeuw is bij zulk een vervaarlijk raketspel niets meer, dan een kreunend wurmtjen in kinderluijers.

Doch wij zijn op de plaats, waar gij u na onze kleine vertelling nog te meer over de geweldige spierkracht en behendigheid dier grafstichters zult verbazen. 't Waren geen jufferachtige klinkertjes, die ze elkander met snorrende vaart door de lucht toeslingerden..... Zie hier een deksteen, dien een goed cijferaar op niet meer of minder dan 50,000 Nederlandsche ponden zwaarte begroot! Beschouwt verder die andere rotsblokken¹⁸⁰,

---

176 Volgens de jongste opgaaf (Kaart van de prov. Dr., door J. C. Brauns, (Gron., Oomkens, 1845) bedraagt het aantal hunebedden in de gemeente Borger negen. -De schrijver van 't opstel de hunebedden in *Dr. Volksalm.*, 1838, bl. 105 e. v., die zich O..D... teekent, bepaalt dit getal op zes. - Westendorp telde er elf. Zie *Verhand.*, bl. 60-62. L. Smids, eindelijk, geeft er vijftig op, als: negen te Borger en zestien te Drouwen. Van deze laatste zegt hij, dat ze binnen een bolwerkje waren gesloten. Zie *Schatkamer*, bl. 325.

177 Briareus of Briareos was een honderdarmige en vijftigkoppige reus uit de Griekse mythologie die Zeus bijstond in zijn strijd tegen de Titanen.

178 elkander

179 kwartier.

180 Op gezag van den beroemden Westendorp begrooten wij 't getal steene, hier bijeen, op vijfveertig; de gansche lengte van 't gevaarte op tachtig, en de inwendige wijdte, aan de westzijde op negen, aan den oostkant op zes voeten. Zie zijne *Verhand.*, bl. 60 en O....D..., bl. 118, noot(*). Vgl. ook

of tot zij-, of tot deksteen gebezigd! Zoudt gij niet haast met vader PICARDT beginnen te gelooven, dat uwe voorzaten tot het geslacht der Giganten¹⁸¹ hebben behoord?

Giganten, - ja! 't moet er een soort van geweest zijn en 't is inderdaad onbillijk den humoristisch-ernstigen PICARDT uit te lagchen, als wij hem met zoo veel vuur hooren ijveren voor reuzen en ENAKS-kinderen¹⁸².

Wat ons aangaat, wij doen hier, voor zooverre wij ons op dit punt hebben bezondigd, gaarne *amende honorable*.¹⁸³ Wat kunnen wij twijfelen? Getuigen hunne werken niet voor hen? Spreekt hun reuzengeest, althans hun reuzenkracht niet uit gene gevaarten, - gedenkstukken hunner liefde voor de ontslapenen? Moet dit geen krachtig, onbedorven volk geweest zijn, dat die ruwe steenmassa's daar op elkander stapelde, niet geholpen door de hulpmiddelen, die onze leeftijd kent?¹⁸⁴ En hoe weinig eerzucht deed hun borst bij dien vervaarlijken arbeid zwellen, - hoe weinig jagt op een naam

---

Tegenw. St., bl. 140. Verder is de literatuur der hunebedden onlangs verrijkt met eene oudheidkundig-geologische verhandeling van Dr. L. Ali Cohen, in de door hem verzamelde en uitgegevene *Mededeelingen uit het gebied van Natuur, Wetenschap en Kunst* (Gron., 1844), bl. 351-362, 369-380.

Van 't in den tekst genoemde hunebed, - "de stoutste der Drenthsche steenhoopen," noemt Dr. Cohen 't, - bestaan twee afbeeldingen. De fraaiste, wat de bewerking aangaat, is gevoegd hij 't genoemde opstel van O. D...., t. a, pl.; - de andere behoort tot Dr. Cohen's voorlezing, I. I.

181 In de Griekse mythologie waren de Giganten ontzaglijke reuzen, met vreselijke aangezichten, lange verwarde haren, die van hoofd en kin afhingen, en van geschubde drakenstaarten in plaats van voeten voorzien. Ze tonen enige gelijkenis met de Jötun uit de Noordse mythologie.

182 Enakskinderen Let op: Spelling van 1858; eene uitdrukking nog heden somtijds in gebruik, om reusachtig groote menschen te beteekenen, en ontleend van de kinderen Enaks, die in de boeken van Mozes en dat van Jozua voorkomen.

183 Eerlijke betering (Frans: *amende honorable*) was een straf bedoeld om eerherstel te verschaffen aan het slachtoffer. De dader moest schuld bekennen, om vergiffenis bidden en spijt betuigen, meestal in het openbaar. Berouw en nederigheid dienden tot uiting gebracht in woorden, houding en kleding. Gewoonlijk werd de veroordeelde in hemd, blootshoofds en barvoets, soms met een strop om de hals en een kaars of toorts in de hand, door de stad geleid.

184 in onze tijd.

bij de nakomelingschap! Geen tittel of jota¹⁸⁵ is er te vinden van opschrift of opschriftgelijke. Niets, wat kon aanduiden wanneer? en door wie? en waartoe? deze gevaarten werden gebouwd. Niets van dat alles, om den geschiedschrijver 't werk zijner nasporingen te verligten, - niets, van die brommende of zuchtende ijdelheid, die in velerlei opzigt het kenmerk is van onze eeuw. 't Schijnt, dat daarom ook de Tijd, zoo ijverzuchtig¹⁸⁶ op menschenroem, deze ruwe kunstgewrochten met sparend meêdogen heeft gadeslagen; want, nog liggen zij daar, zoo als de hand hunner stichters ze op een vlijde. 't Is, of de ruigbaardige SATURNUS¹⁸⁷ 't der moeite niet waardig schatte de scherpte zyns gebits aan deze rotsbrokken te beproeven. Wie ze te zamen hoopten liggen toch reeds in 't graf der vergetelheid bedolven! waartoe dan nog zou hij, die steden en rijken sloop, *hier* zijn vernielend vermogen doen gelden, - te meer, *daar* er nog heinde en verre voor zijn gewette zeis akkers van menschelijke ijdelheid wit zijn om te oogsten? Gij ziet, - niets geeft hier dus stof tot bespiegelingen over 't vergankelijke der wereldsche dingen. SATURNUS' hangende tuinen zijn in spoorlooze woestenijen verkeerdt, *Memphis'* pyramiden¹⁸⁸ tot puinhoopen verbrokkeld, *Ninive's*¹⁸⁹ grootheid is vergaan tot stof en assche, - zoodat wij, in dichterlijken weemoed, bij die overblijfselen van 't voorleden met de woorden des zangers¹⁹⁰

---

185 Niets. ... en ik vertrouw, dat Mevrouw Helder Abraham Ryzig voor veel te braaven Man houdt, om met zyn stoute Vrouw over het inzamelen van geld een eenige jota of tittel te verschillen. *Historie van den heer Willem Leevend.* Deel 6(1785)–Aagje Deken, Betje Wolff. dbnl.org

186 jaloers

187 ... van schraapzucht en oorlog. Maar nu zal het rijk van de oude Italische oppergod, de zaaigod Saturnus. dbnl.org

188 Memphis werd na de verwoesting van Thebe in 663 v.Chr. opnieuw de voornaamste stad van Egypte.

189 Ninive of Nineve is een ruïnestad in Irak, gelegen aan de oostelijke oever van de Tigris in de huidige stad Mosoel. Het was behalve de grootste stad ook van 703 tot 612 v. Chr. de hoofdstad van Assyrië.

190 R. Bennink Janssonius, *Lentebladen*, (Gron., 1844 bij P. van Zweeden.) bl. 83. Een bespreking van de bundel is te vinden op dbnl.org. Het bevat een gedicht opgedragen aan A. E. Lesturgeom. Misschien wordt A. L. Lesturgeon (podagrist) bedoeld. A.E. Lesturgeon komt niet voor in dbnl.

instemmen:

- - DAT is de eeuwigheid der Glorie!
‘t Onsterflijk wezen van een naam,
Getorscht op vleuglen van de Faam,
Geboekstaafd door de Krijgsviktorie!
Waar is de trotsche stad? Haar goûn
Zijn ‘t hun geheiligd oord ontvloon,
Haar heldenrij met nacht omtogen,
Haar tempelen, heinde en ver vermaard....
o Tijd, in woede wreed, maar wreeder in mededogen!
Waarom ook nog dit puin gespaard?

- maar, ‘t onoogelijke, op bewondering geen aanspraak makende en niemands nijd of ijverzucht tergende gewrocht van ruwe Germaansche kracht, staat nog daar, even trotsch, even plegtig, even rustig, als vóór eeuwen, aan het thans levende geslacht in somber zwijgen een tijd herinnerende, die, hoe zwart ook aangeschreven als barbaarsch, toch ook nog een leer school der beschaming zijn kan voor den onze.

---

org. .... Nachtwake is eene poëtische paradox, dat de nacht niet donker, niet koud en niet stom is, in welke ons, - in eenen bundel van den Heer BENNINK JANSSONIUS, opgedragen aan de Heeren W. HECKER en A.E. LESTURGEON, - de navolging eener manier BEETS verbaasde en ergerde, *Verloren Vrienden*, - doch ééne opmerking, als gij er gedulds genoeg toe hebt, eer ik u dit stukje doe kennen.....

Titia Brongersma

Doch, daarin willen wij ons liefst niet verdiepen, Nog andere merkwaardigheden hebben wij te berigten van 't hunebed te *Borger*. Zoo ruw en kunsteloos als 't daar ligt, heeft het toch voor ruim anderhalve eeuw zijn SAPPHO¹⁹¹ gevonden, die er hare snaren voor deed ruischen. 't Was TITIA BRONGERSMA, een Groningsche schoone, die in 't jaar 1685 bij haren bloedverwant LENTING te *Borger* de pinksterdagen doorbragt, en bij 't bezigtigen dezer steenhoopen dermate door APOLLO'S¹⁹² bezielenden geest werd weggesleept, dat zij haar gemoed uitstortte in dezen

---

191 Sappho van Lesbos ca. 625 v.Chr. - ca. 570 v.Chr.

Declaratie van dese nauolghende Epistele.

SAppho was eëionge maecht de welcke seer gheleert was, ende heeft veel dingen bescreuen, soo datse oock onder de Poeten mede gerekent wort. Dese Sappho wert ontstekē met grooter liefden, en beminde eenen iongelinck die gheeten was Phao, diemē scrijft dat de schoonste was vanden heelē lande. Nae veel minlijcke conuersatien die sy tsamen met malcanderen gehadt hebben, so is Phao wt den lande na Sicilien ghereyst, daer hi langhe tijt bleef, dies Sappho bedruet en mistroostich hem sandt desen brief, om hem wederomme te krijgene naer sijn lant. Dese Sappho was inder Musijcken oock seer wel gheleert, als in alderhande snaerspel, dat sy alle maechden selue leerde, ende haer poeterije worde gheeten Carmen lyricum, daer af datse nu noch behouwen den naem Sapphicum.

Der Griecxser princerssen, ende jonckvrouwen clachtige sendtbrievien, Heroidum epistolae ghenaeamt (1559)–Cornelis van Ghistele.

192 Romeinse God.

LOFF OP 'T HUNNE-BED, OF DE ONGEMEENE, OPGESTAPELDE
STEENHOOP TOT BORGER, IN DRENTHE.

'K Staa, als verbaast dees Steen Mijt aan te schouwen,
'T schijnt dat wel eer, het dappre Hunnenschap:
Daar heeft gewilt een Denk-plaats op te bouwen
Om soo te streven op de Eere Trap.
Neen 't is 'r gestapel daar een drom van Reusen
Door wraak gehitst, het Godendom bestreet,
Dog die men sag tot morsel selfs verkneusen
Door 't Blixsem vier van Mulciber gesmeet.
Of 't sijn alleen getorste Pieramijden,
Of Tomben, want dit grove berg gewas
Besluit in haar gewelfsel, van voor tijden
Nog tot een blijk, geheylgde offer-ass.
Neen 't is veel eer Naturaas Merbre Tempel
Waar in sy wil dat men haar Godtheyt eert
En aan de voet haars neegentalge Drempel
Niet anders dan een Lofgesang begeert.
Laat 'Theben vry nog poggen op er Muyren,
Die schier in 't hoog bereykten 't wolk gespan
Dit Rots gevaart, sal langer konen d' uyren:
Geen kragt hoe groot haar Force quetsen kan.
Coorn Nimphies, en gy Ol'entscha Herderreyen
Bepronk met Loof, dit Borger Steen-Paleys
Wilt top en kruyn met Bloemen overspreyen,
Schenk aan Natuur daar van haar deel, en eys.
Ik nuyr dan met verheescht: en schorre toonen
('t Sy wat het wil:) tot roem dees wondre Grott
Een Lof-liet, en berey de Eykenkroonen:
Waar mee 'k bepruyk, het groote Keye-slott,

En 't bleef niet bij dit enkele lofdicht! Neen, de stof was, naar
TITIA's meening, te rijk, en heur hart te vol, om 't op eenmaal
te ontlasten. Ziehier een ander gedicht, op 'tzelfde onderwerp,
getiteld:

Toon: Had ik een Koninks kroon op 't hoofd.

Wijk Tempe, wijk, want gy zijt niet,
Wijk Pindus u geboomt,
Is by dees Eyken als het Riet,
En 't Beekje dat der stroomt
Rilt sachter als den Liganon
Waar sich Astré verbouwt,
Die by haar trouwen Celadon
Daar rust in 't lomrich wouwt.

Geen Laetmus: schoon het van Diaan
Wel eer wierd' seer bemint,
Koomt by dees hooge heuv'len aan,
Want alles wat men vint
Is ongemeen, en aangenaam,
Jaa selfs de bruyne bey
Is voor het wollich vee bequaam,
En dient haar tot een wey.

Geen Satyr hoe vol minne vier
Vermeyt sich hier ontrent,
Noch Veltgedrogten snufflen hier,
De Nimfjes sijn gewent
Te speelen by het: lieve Vee,
In vreed' en soete rust,
Waar Coridon sijn Dorilee
Uyt reyne liefde kust.

Daar nimmer Leeuw, noch Tyger huylt,
Maar waar Endimion
In 't diepste van de Bosschen schuylt
Voor 't stralen van de Son,
En 't vluchtich Reetje rennen siet,
Doch voor sijn schicht vervaart,

Dat over berg, en daalen vliet
Het geen sijn smerten baart.

En daar men veelderhande taal
Van pluymgedierten hoort,
En 't singen van de Nachtegaal
't Geen meenich hert bekoort,
Waar onder Damon lieflijk speelt
Als hy de schaapjes weyt,
En voor sijn lief een veltdeun queelt
Dat haar de ziel verleyt.

Wie souw niet wenschen staag te zijn
By dees' vermaaklijkheen,
Sach het den Donder Godt Jupijn
Hy daalde wel beneen,
Of soo het Hermes wier gewaar
Hy vloog ten hemel af,
En liet sijn schoone Herse daar,
Soo men hem 't Borger gaf.¹⁹³

---

193 Zie *de Bron-Swaan of Mengeldigten van Titia Brongersma*, (Gron., 1686.) bl. 8, 9, 129-131.

Van haar vindt men een korte levensschets in 't *Nieuw Biogr. Anthol, Crit. Jrbk v. Ned. Dichters.*, door A. J. van der Aa, I, in v.

Zij werd, zeker meer om haar geslacht, dan wel om haar dichterlijk genie, door hare tijdgenooten hoog verhemeld, tenzij wij vermoeden moeten, dat deze inderdaad smaak vonden in Titia's wansmakelijk gerijmel. De Franeker hoogleeraar Nicolaas Blancardus vervaardigde op haar een epigramma, vóór de Bron-Swaan te vinden, dat zeer hoogdravend aldus luidt:

*Quod tuba Virgilio, lyra Flacci, altusque cothurnus
Annaei, et Latiis sal Juvenalis erat;
Id Belqis sua cum Brongersia plectra tetendit,
Ingenio certans omnibus, arte prior.
O Frisiis nova Musa tuis, o Carmine posthac,
Te quoque cum superes, non habitura parem,
Cedite Germani, Gallique, Italique, Britanni,
Credite mihi, nullum majus in orbe decus.*

Een ander harer bewonderaren, (vleijers, schreven wij liever,) J, H,

---

Rappardus, noemt haar de *Vriesche Sappho*,

- zij was van Dokkum geboortig, - terwijl de schilder J. H. Fedensma, die ook al haren lof hielp uitbrommen, haar toeliegt;

*D'uytnemenst uwer sex wiens deftige Gedichten
Gy verder overtreft dan aen den Hemel-trans
De Son de sterren doet door gadelose glans,
Selfs Sappho staat bedeedst, ja valt uyt spijt aen 't wenen,
Nu Titia verrijst, nu is Sy uyt geschenen.*

Of zij inderdaad als dichteresse zooveel loftuiting verdiende, nemen wij de vrijheid zeer te betwijfelen, al werd er de schim van professor Blancardus en meester Fedensma ook nog zoo nijdig om op ons. Om er den lezer-zelv' over te laten oordeelen, schreven wij de bovenstaande regelen op 't hunebed af. Het tweede is zeker vrij wat vloeiender en naiever dan 't eerste, hoewel die heidensche godheden, die "Nymphies" en mythische wezens er al een zeer droevig figuur in maken. Tot hare aanbidders behoorde ook de bekende Ludolf Smids, die zelfs, naar 't ons voorkomt, tot haar in een nog naauwer betrekking stond (hij noemt haar ergens zijn "hertvriendin;") en vandaar ook niet wel anders kon, dan, in overmaat van galanterie, hare versen goddelijk mooi te vinden. Zie zijne *Poesye*, (Amst., 1724:) bl. 30, 69, 104.

Zijne liefde voor haar schijnt hem niet slechts voor hare gebreken verblind, maar zelfs in zijn hersenen gekrenkt te hebben. Wat is 't toch wel, dan een aanval van razernij, als hij, in een "eergedicht" op Titia vóór de Bron-Swaan, zijn voornemen uit om haar, niet met een

- - *onnosel Dicht*,

te vereeren, maar met zijn tranen en haar daarna smeekt zich daarin te laten vallen en er N. B.! in rond te zwemmen. Zoo Smids, toen bij dit schreef, niet verbijssterd van verstand geweest is, zal men erkennen moeten, dat hij allezins verdiend had hoveling te zijn.

Van Titia is ons ook nog voorgekomen een gedicht op den brand in de veene van *Sapmeer, Wildervank en Pekel-A*, den 12 Mei 1687, te vinden in de *Kort en bondige Beschrijvinge van de Schrickelijcke Water-vloedt den;13 Nov.;1686 over de provincie van Stadt en Lande ontstaen* (5e druk, Gron., by Carel Pieman, 1687.). In de Bron-Swaan vindt men ook versen in 't Boerenfriesch en Fransch van haar maaksel. Volgens Kok, *Vad. Jrbk.*, in v., moet zij ook nog *Hemelsche Orgeltoon*en hebben vervaardigd. Smids zegt er van:

*Hier bromdse van geen dertel vier,
Maar van een sedig, en als wierook, aangestooken
Om op de Libanus, en niet Parnass, te rooken,
Alwaar vorst Davids harp verbluft Apolloos lier.*

't Bleef echter met Titia niet bij 't bezingen dezer doode klompen. Er moet in haar, die

Puyk van Grunoos Maagdeschaar,

wel een geest van onderzoek en navorsching hebben gehuist, (zoo 't niet maar de alledaagsche hoofdeigenschap aller Eva's, die wij niet noemen durven, geweest zij!) daar zij zich 't zeer onjufferlijk werk niet schaamde of schroomde, om zelve opdelvingen te doen onder 't meergenoemde hunebed. Wat zij er vond, waren "kleene keiselsteen en, straat gewys nevens malkanderen geset" en verder "veel ronde potten, seer ruw en plomp gevormd, bruinblauw of donker rood van verf; sommige 2 en sommige 4 oortjes hebbende." Was die oogst ook schraal, zij behaalde door hare opdelving den naam van de alleerste te zijn, die "het aardryk onder deese Keyen heeft omgewroed." Althans, dit vermeent SMIDS te kunnen verzekeren en "Volgens diens oordeel, was dit "waarlyk een daad, om door de Dichtkonst vereeuwigd te worden!" (Wat die arme Dichtkonst zich niet al, van ouder dagen tot heden toe nog, moest laten welgevallen!)

Hebt gij lust, Lezers, om ook met een der poëtische voortbrengselen van genen oudheden-enthusiast kennis te maken? Vergunt ons dan 't gedichtjen uit te schrijven, waarin TITIA'S aardgewroet wordt vereeuwigd en dat getiteld is:

DE SWABISCHE LIJKBUS,
*by brokken, tot Borger, onder de soo genaamde
Huinebedden, uit de grond gehaald,
aan
Titia Brongersma.*

Zie zijne *Poesye*, bl. 105.

Een soort van *novelle*, waarin Titia's bezoek te Borger wordt beschreven, heeft de heer H. Boom geleverd in *Dr. Cour.*, 1835, No 47 e. v. (4 afl.)

‘K heb op een boesem¹⁹⁴, eer men my begroef, gerust,”

- de lezer gelieve op ‘t oog te houden, dat deze
“Lykbult” hier voorondersteld wordt te spreken en
wel tot TITIA ‘t woord te voeren;

“K heb op een boesem, eer men my begroef, gerust,
Die melk, ja lelien in witheid ging te boven;
Dit treurig aarden vat is van een mond gekust,
Een mond, wiens vriendlijkheid men nooit genoeg kon loven.
‘K sag my, & TITIA, van heete traan en nat,
Terwijl een Noordsche maagd mijn huik vol beend’ren propte,
Daar sy, voor ‘t lijkaltaar, op Keiselsteen sat,
En ‘s minnaars asschen, uit verbrande kled’ren klopte.
Sy scheen te stikken in haar droefheid, in haar rouw,
En, in ‘t om helsen van de grauwe bus, te sterven,
Die gy, geklommen in het onbesuist gebouw,
Nieuwgierig opgraaft, en beklaglijk stoot aan scherven,
(Foei, wreede wijsheid!) daar ik nimmer daglicht sag,
Daar ik, so Sorgeloos, stond onder deese steene,
Sint hier de Sax, en Deen, en woeste Swabe lag.
O Maagd, waar wild ge nu met deese scherven heene?²
Leg neder, overdek de beenderen, en de fles,
En strek me wederom een trouwe minnares!”¹⁹⁵

En nu: vaartwel Titia’s en lijkbussen! Onze karosmenner
zwaait ons uit de verte met zijn geruiten neusdoek toe, ten sein,
dat zijn kloeke rossen weêr slaan aangespannen. Haastig dus
naar ‘t dorp terug, om er ‘t glaasjen op de valreep te nuttigen
en daarna weder - - voorwaarts!

---

194 In een glos op dit woord, onder ‘t dichtstuk, vindt men aangeteekend:
“Boesem: Merk hier een Dichtkonstige vryheid in het onderstellen, dat in
deese busse de beenderen van een jongeling souden gelegen hebben.”

Smids schijnt weinig crediet te hebben gehad op de scherp zinnigheid en ‘t
dichterlijk gevoel zijner lezers.

195 Zie Smids, *Poesye*, bl. 58 e. v. in zijne *Schatkamer*, bl. 326 e. v. Vgl. ook
Westendorp, *Verhand. over de Huneb.*, bl. 61.

Nieuw-Buinen

Gedurende ons verblijf te *Borger* hadden wij, behalve naar *Drouwen* en *Westdorp*, mede een uitstapje zuidoostwaarts gedaan naar *Nieuw-Buinen*, waarvan wij hiervoor reeds met een enkel woord hebben gerept. Daar hadden wij een nieuw aangelegde volkplanting aangetroffen, midden in moerassig veen, thans door begreppeling afgedroogd en door vlijtigen arbeid in weligen akkergrond herschapeu. Voor hunne turf en veldproducten hebben de inwoners een bekwamen weg van afvoer in 't Groninger *Stadskanaal*, waar zij gemeenschap meê hebben langs onderscheidene kleinere vaarten of wijken.

Nog gestadig neemt deze kolonie in uitbreiding, bevolking en welvaart toe; want op verre na is er nog niet alle grond ontgonnen. Die voortgaande aanwas van levende wezens. heeft dan ook reeds den bouw eener school noodzakelijk gemaakt. Trouwens, 't was van de kinderen daar ook niet te eischen, dat zij, om 't onderwijs te *Borger* bij te wonen, iederen dag een wandeling van zes uren deden, Hoogstwenschelijk is 't om diezelfde reden, dat er ten spoedigste ook een kerkgebouw te *Nieuw-Buinen* gesticht en een arbeider in den wijngaard der geesten daar uitgezonden worde. Een, om zijn jaren en regtschapenheid beide, achtlingwaardig man uit die buurtschap-zelve, heeft ons verzekerd, dat de ellendige geest van *separatisme*,¹⁹⁶ die de Nederlandsche Hervormde kerk zoo deerlijk havent, daar sterk aanwakkert, alleen ten gevolge van den grooten afstand, waarop men er van de parochiekerk te *Borger* is verwijderd. Is men er niet in staat het kloeke, prijzens waardige voorbeeld van *Eekst*¹⁹⁷ te volgen, - gelukkig, dat 's Lands Algemeen Bestuur in 't geven van bijdragen tot

---

196 Gereformeerde afscheiding.

197 Zie *Dr. Volksalm.*, 1842, bl. 206 e. v.

stichting van nieuwe kerken eene mildheid laat doorstralen, die moed geeft aan wie ze wenscht in te roepen, en die bewijst, dat men in 't vorstelijk 's Hage¹⁹⁸ toch nog niet geheel blind is voor 's volks ware belangen. Waar verhuisde Hanoveranen, zoo als te *Zandberg*, en bedelaars van allerlei kaliber, gelijk te *Frederiksoord*,¹⁹⁹ hunnen wensch naar een eigen bedehuis ruimschoots door 's Rijks bewind met handen vol gouds zagen ondersteund, - hoe? zou daar een vlijtige bevolking van eigen teelt, in 't zweet haars aanschijns mede voor 's Lands schatkist ploegende en zwoegende, niet een even gunstige uitkomst durven hopen? Wij althans vleijen ons met de verwachting, dat wij, zoo tijd of toeval ons nogmaals naar *Nieuw-Buinen* mogt voeren, er ook een torenspits boven 't groen geboomte zullen zien uitkijken, - die, van de aarde en hare volheid ten hemel wijzende, den nijveren, om 't stoffelijk brood slavenden landman, deze ernstige vermaning voor den geest brengt: "'t ware vaderland is boven!"²⁰⁰

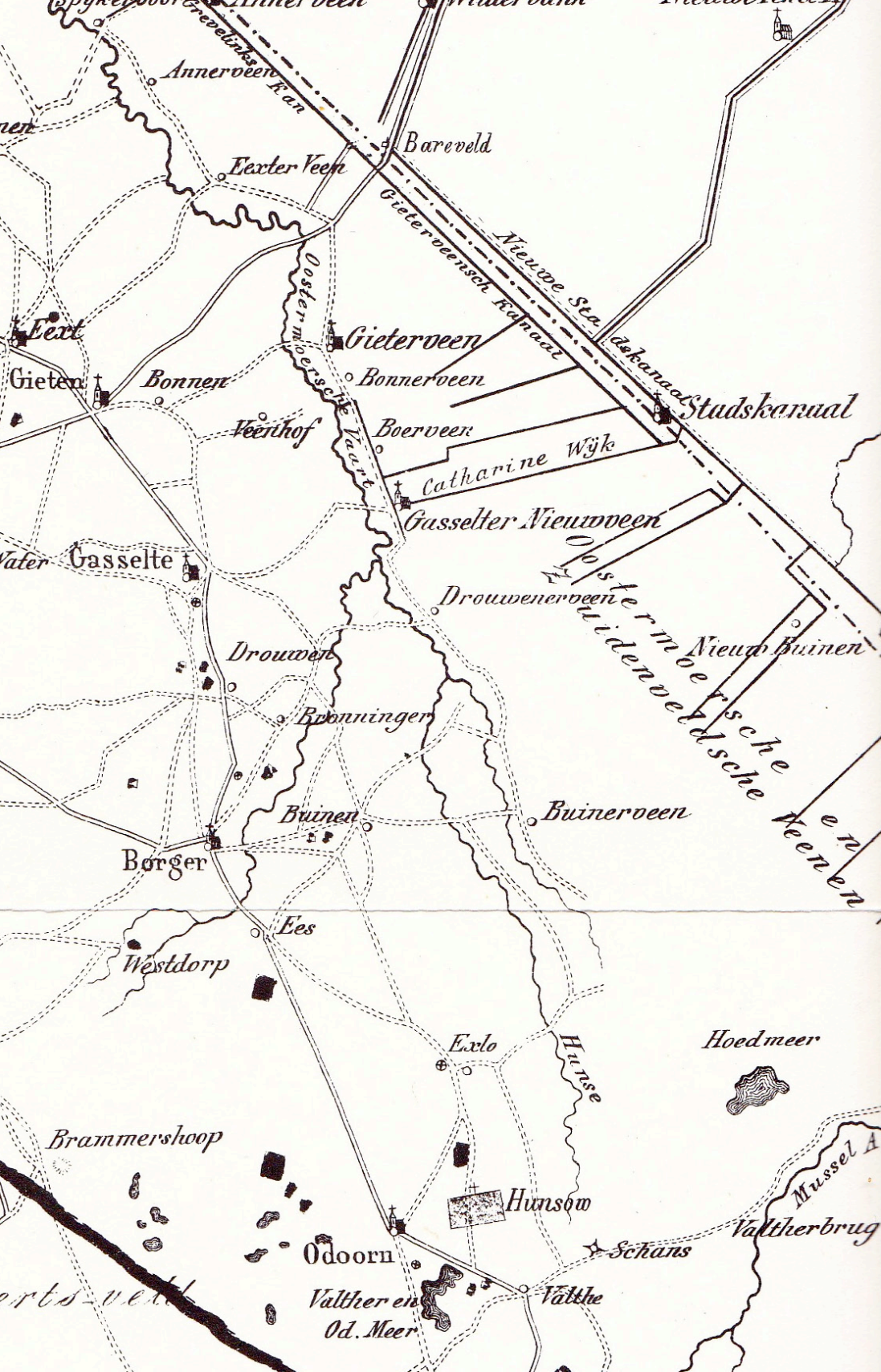
---

198 Den Haag.

199 Maatschappij van Weldadigheid (kolonie voor 'werkloze' Westerlingen, analoog Veenhuizen).

200 Hiernamaals.

Annervoerskan

Eexter Veen

Bareveld

Eext

Gieter

Bonnen

Gieterveen

Bonnerveen

Veerthof

Boerveen

Catharine Wijk

Stadskanaal

Gasselte Nieuwveen

Drouwenveen

Drouwen

Bronningen

Buinen

Buinerveen

Borger

Ees

Westdorp

Exlo

Hurse

Hoedmeer

Brammershoop

Hunsow

Odoorn

Schans

Valther en Od. Meer

Valthe

Mussel A

Valtherbrug

Gasselte
Oudheden in Gasselte
Gasselter Nieuwveen

La Mort est dans ces lieux.

AUG. BARBIER

Gasselte

Eerst langs een esch, waar 't groene koren²⁰¹ 't gezigt een aangename afwisseling schonk voor andere voorwerpen, die met nadruk ons zeiden, dat het winter was in den lande, - en daarna weder langs geboomte en heide, bereikten wij, *Drouwen* regtlatende liggen, een dorre en doodsche²⁰² zandzee, allerakeligst van een rei naakte duinen en belten²⁰³ doorsneden en ingesloten. 't Is hier zoo bar en ongezellig, dat er een groote mate van kloekmoedigheid toe behoort, om niet van vrouwelijke angst en vreeze aan elk zijner hoofdhairen een glinsterenden zweetdruppel te zien hangen. CHAMISSO²⁰⁴ had er van kunnen zingen:

---

201 winterrogge is groen in het najaar.

202 Henri Auguste Barbier (1805-1882) Frans dichter. - slotfragment uit *Il pianto, le depart*.

Chaque jour elle entend un autel qui s'écroule,

Et sans le relever passe auprès la foule;

Et l'image de Dieu dans ces débris impurs

Semble tomber des coeurs avec les pans des murs.

Le vieux catholicisme est morne et solitaire,

Sa splendeur à présent n'est qu'une ombre sur terre,

La mort l'a déchiré comme un vêtement vieux;

Pour longtemps, bien longtemps, la mort est dans ces lieux.

203 bult, verhoging.

204 Uit zijn lang gedicht *Thanatos*.

<https://nddg.de/gedicht/12979-Thanatos-Chamisso.html>

Adelbert von Chamisso (1781-1838) was een Duits schrijver van Franse afkomst uit de Romantiek, die ook zoöloog, botanicus en ontdekkingsreiziger was en bovenal herinnerd wordt als auteur van het sprookje *Peter Schlemihls wundersame Geschichte*. In Alaska is Chamisso Island naar hem vernoemd.

O.m. in *Reis rondom de Wereld*, enz. Door G.H. van Langsdorff. IIde en IVde Deel. *Ontdekkingsreis in de Zuidzee, en naar de Behringsstraat*, enz. Door Otto von Kotzebue. Iste en IIde D. (Tweede Verslag; zie 1822. No. XV.) dbnl.org

--- Es schien das öde Land
Beraubt des Schmuckes lechzend zu erblassen,
Ein ausgebrannter, windbewegter Sand.

Wie ietwat met bijgeloof behebt is, komt ligt in verzoeking om dees vlottende, malende zandzee te houden voor 't voormalig tooneel, niet van één, maar van duizend moorden, doodslagen, en wat ijsselijke en bloedige misdaden gij meer wilt, en daarom voor land, dat onder een banvloek ligt. Geen wonder dan ook, dat geen der twee naastbijgelegene dorpen, *Drouwen* en *Gasselte*, zich deze naakte streek als eigendom wil aanleunen laten, - anders, inderdaad iets zeldzaams in onze inhalige eeuw! De bewoners van *Drouwen* noemen ze altijd 't *Gasselter*-, die van *Gasselte* daaren tegen 't *Drouwener-zand*.

Eigenlijk moesten de laatsten zich maar over de arme verstooteling ontfermen.²⁰⁵ Want, *Gasselte* is een plaatsje, dat juist er 't meest meê gediend moet zijn, omdat het zelf zoo veel eigenaardigs in en aan zich heeft, wat volkomen met die kale, akelige vlakte overeenstemt. Dunkt u dat te veel gezegd? Beschouwt dan eerst het naar 't leven geteekende, der waarheid volkomen getrouwe afconterfeitsel²⁰⁶ van 't, in ons oog', ongelukkige dorp.

Gasselte maakt, van de zijde van *Borger* bezien, een fantastische vertooning. Denkt hierbij evenwel niet aan de 1001 Nacht en de paleizen van *Perzië* en *Arabië*, die van goud en zilver en juweelen schitteren. Neen, 't is 't product van een spotvogel, die 't in een dolle luim daar, zoo midden in 't veld, heeft neêrgeploft en er zich verder niet weêr om bekommerd. Verbeeldt u, van de straksgenoemde zandduinen, een blik te werpen op dit dorp! 't Heeft dan de gedaante van een hoefijzer,

---

205 De plek staat nu bekend als Drouwener zand.

206... want het was een uitnemende schoone conterfeitsel van eene vrouwe. Maer wie dat Fausto hetselve conterfeitsel vooreersten hadde gheschildert en heeft men noyt connen geweten. Ende als de studenten te bedde ghegaen waren, so en costen sy niet geslapen, omdat sy hare ghedaente uut haren sin niet gestellen en costen. Uit: *De warachtighe historie van doctor Johannes Faustus* (2004)–Carel Baten. dbnl.org Conterfeitsel: afbeelding. Afconterfeitsel is hypercorrectie.

welks vleugels van u afgewend zijn. Regts, dat het *Grooten-ende* heet, is nog eenig geboomte, maar uiterst spaarzaam en meest jong hout. Vlak voor u hebt gij de kerk, alleen aan de aschroode pannen, waarmeê ze gedekt is, kenbaar; want, dat haar bestaan door den houten domper,²⁰⁷ dien ze op haar dak torscht, zou aangeduid worden, is iets wat een goedgeloovig Gasselter misschien wèl meent, maar wat wij de vrijheid nemen voor 't visioen eener kranke verbeelding te verklaren. Om dien quasi-toren mogt ieder welmeenend bewoner wel luidkeels wenschen, dat er een Egyptische duisternis²⁰⁸ over zijn dorp kwam, zoo dikwijls er zich zulke rondtrekkende kritikasters, als van ons slach, in de verte zien lieten, koers derwaarts rigtende..... Doch, ons panorama is nog niet afgewerkt!

Vlak voor u de kerk en iets verder naar u heen, op een zandhoogte, de molen, 't eenige figuur, dat, mits zijn wieken door de lucht scharrelen, leven bijzet aan dit doode tafereel. Links, het *Lutken-ende*, (meer welligt aldus genoemd²⁰⁹, omdat daar de smalle gemeente woont, dan wel om geringer aantal huizen;) zoo naakt en kaal, zoo armelijk en nooddruftig van groen en geboomte en andere stoffaadje van een landschap, als menig Duitsch *hochstgnädiger Freiherr*, die een naam voert met lang span, van klinkende specie en verstand.²¹⁰

Dat nu is *Gasselte*. Allezins moesten wij, toen wij 't naderden, erkennen, dat een onzer vrienden 't beeld van 't plaatsje juist had getroffen, toen hij er ons 't volgende van schreef: "*Emmen* hebt gij in 't herfstkleed gezien, gij hebt voor *Gasselte* graauwe noch groene verwen²¹¹ noodig. Of er een der jaargetijden meê gediend zal wezen, met *Gasselte* in betrekking te worden gebracht? De Lente heeft er bloemen noch vogelen ooit gezonden.

---

207 domper (kaarsendover; iets wat de stemming bederft).

208 Oude Testament, Duisternis: chosheg: Exodus 10:21-29: Deze plaag was meer een aanslag op de Egyptische zonnekoning Ra. God gaf Mozes opdracht om zijn handen in de lucht te steken. Egypte belandde daarop voor drie dagen in duisternis. De farao gaf toestemming om de Israëlieten te laten vertrekken, maar het vee moest blijven. Een van de zeven plagen.

209 Lutken = klein.

210 Een lange naam en titel, maar geen aanzien en geen bezit.

211 verf.

De Zomer verdraagt er niet de minste verkoeling of schaduw voor zijn stekenden zonneshijn. De Herfst vindt er geen gelegenheid om zich met zijn geliefkoosd spelletje, 't schudden en verstrooijen der bladeren, bezig te houden, terwijl de Winter 't beneden zijn waardigheid rekent het door zijn collegaas verworpen oord met een vrolijke ijsbaan te begenadigen. Er was hier wel een geduchte gelegenheid, zoo ergens, voor de Kunst om hare regten te laten gelden en tegen de Natuur in 't harnas te treden. Hier had zij gewis, wat haar benijders zeggen mogen, de meeste kans om den haar zoo dikwijls geweigerden lauwerkrans weg te dragen. Of zij 't misschien niet beproefd heeft? De kerk, als op het strand eener zandzee gebouwd, had althans door hare ligging geen te scherpe contrasten van de Natuur te duchten; en wat dien toren aangaat, die met kunst en overleg schijnt gevormd te zijn, en geen ander doel schijnt te hebben, dan om verliefde en niet-verliefde duifjes te verlokken en teleur te stellen, ik zou mij nog van diens aanblik niet hebben verzadigd, indien niet mijn *cicerone*²¹² mijn hulde had gevraagd voor. “. die kunstige, boogsgewijs gewerkte rollaag, die 't kerkhofmuurtje bekleedt. De Kunst heeft dan van dezen arbeid hier nu ook wijselijk uitgerust. Zij had niet meer noodig dan dit, om als overwinnaresse in 't strijdperk tegen de Natuur te worden gehuldigd.”

Doch, gaan wij 't dorp. Binnen! Wij sukkelen eerst naar 't *Lutken-ende*, 't Gasseller *Pera*²¹³, of er zich eenig voorwerp mogt opdoen, onzer aandacht waardig. Prieselijk is 't, dat de Gassellers de levenlooze producten van hun ondankbaren

---

212 gids.

213 Plaats in Griekenland (ook in Portugal). ... welke zijnen met de Kruisvaarders te rug gekeerden zoon tot medekeizer aannam; hoe echter beide deze keizers, wanneer de *Kruisvaarders* bezig waren met *Pera* te belegeren, door eenen nieuwen overweldiger werden afgezet, welke, terwijl de oude keizer van verdriet over dezen nieuwen ommekeer stierf, den jongen heimelijk in de gevangenis deed onthalzen; hoe de vernieuwde breuk met de Grieken eene nieuwe belegering van Konstantinopel ten gevolge had.... *Vaderlandsch museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis*. Deel 4 (1861)–C.P. Serrure. dbnl.org

bodem - wij meenen de veldflinten,²¹⁴ - niet ongebruikt lieten liggen, maar ze tot een effen straat, door 't gansche dorp loopende, aan elkander gevoegd hebben. Weinig meer evenwel dan deze straat, is hier te vinden, wat opmerking verdient. De woningen laten 't duidelijk genoeg zien, dat zich hier millionairs noch kapitalisten ophouden. Gebroken ruiten, onthengselde slagvensters, verflooze deuren, bouwvallige schoorsteenen, halfingezonken muurhoeken, gebarsten steenvoegen, waggelende gebindten, doorluchtige daken, - wat zagen we er meer dan dit? Wij haasten ons dus om dit tooneel van armoede en soberheid te verlaten en ons te spoeden, derwaarts, waar de blinde FORTUIN²¹⁵ in milder bui en genegener luim hare gaven had uitgestrooid.

Ons pad voerde ons voorbij de nette predikantswoning, langs de kerk. Gij kent dien tempel reeds, althans uitwendig, uit het gansch niet malsche brokstuk van den brief onzes vriends, dat wij u zoo even voorlazen. Wij traden 't heiligdom binnen, maar bemerkten al spoedig, dat zich ook hier de kunstzin der Gasselters, door ons te regt in de uitwendige inrigting en versiering der kerk gewaardeerd, in geen deele had verloochend. HUYGENS legt in zijn "*Stede-stemmen*" 't op zijn burgemeesters en zijn geldzakken zoo verwatene *Amsterdam* deze Gascognische bluf²¹⁶ in den mond:

Die schick'lickst van my swijght heeft aller best geseit,²¹⁷

---

214 keien.

215 het lot.

216 Gasconjer (m) Gascognische (vrouw), f. || -, m. (fam.) Zwetser, snoever, windbuil, blaaskaak, m. Gasconisme, m. Gascognische spreekwijze, f. Gasconnade, f. Zwetserij, windbrekerij, grootspraak, f. Gasconner, v.n. Op zijn Gascognisch spreken. || Zwetsen. *Callevaert's groot Nederlandsch-Fransch en Fransch-Nederlandsch woordenboek inhoudende de woorden der gewone spreektaal* (1909)–Jan van Droogenbroeck, Willem Duflou. dbnl.org. Gasconje: streek in België.

217 Letterkundige aantekeningen, door A. de Jager. I.

Bekend zijn de slotregels van Huygens' bijschrift op Amsterdam:

'Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Cairos heerlickheit;

Die schrick'lickst van my swijght heeft aller best geseit.'

Het stukje werd opgenomen in de *Inleiding tot de beoefening der*

maar wij zien er voor de Gasselters niet het minste gevaar in, om hen te verzoeken, ook die spreuk boven den ingang hunner kerk te laten schrijven. Niets weten wij aangaande deze te berigten, dan dat zij in 't jaar 1631²¹⁸ werd gebouwd.

Iets echter, dat haar aangaat, trof ons. Dit, dat zij geplaatst is juist op de scheiding der twee buurten. Zóó stelt zij 't vereenigingspunt daar voor beide. Als de zondag tot rusten roept, den een van 't vermaak der wereld, den ander van 't zwoegen in 't zweet des aanschijns, dan komen zij hier bijeen, om elkander te ontmoeten als broeders van één gezin, als kinderen van denzelfden Vader, als reisgenooten naar dezelfde eeuwigheid. Hier is 't wel aanschouwelijk hoe de Godsdienst, hoe 't Christendom den muur des afscheidsels tusschen Adam's nakomelingen ter neder werpt en de hand wordt, die allen vereenigt. Regts komen de gezegenden van 't lot, de kinderen der weelde en des voorspoeds, - links vloeijen de armen te zamen, en, of de wereld ze scheidt, hier zijn ze één, hier dragen ze alle denzelfden naam, hier reiken ze elkaâr de broederhand des vredes en der verzoening.

Maar meer nog tot het *Lutken-ende*, dan wel tot de andere buurt schijnt kerk en pastorij te behooren. Beide staan van de laatste 't verst verwijderd. De armen wonen er digter bij, dan de rijken. Is 't louter toeval of inderdaad opzet? Is 't, om 't zoo scherp in 't oog springend contrast te verzachten, om een zeker evenwigt losschen de twee gedeelten daar te stellen? Ja of neen, maar 't is den bewoners der schamele huurt, zoo ze er ooren en harten voor hebben, toch iets dat hen kan troosten. "Ook den armen wordt het Evangelie verkondigd,"²¹⁹

Nederlandsche Letterkunde. Bloemlezing uit de voorn. schrijvers enz. door D. de Groot, L. Leopold en R.R. Rijkens. Eerste Deel (Gron. 1867) bl. 224. In den laatsten regel echter leest men aldaar schick'lickst, in plaats van schrick'lickst, met de noot: 'schicklickst - bescheidenst.'

Wie zwijgt heeft het belangrijkste uitgesproken. *De taal- en letterbode*. Jaargang 3 (1872) dbnl.org

218 Zij verving de oude, die er ten minste reeds in 1360 stond. Zie Magnin, *Kloost.*, bl. 161.

219 "Gelukkig wie nederig van hart zijn, want voor hen is het koninkrijk van de hemel" (Mat. 5:3). De Heer houdt van de armen van geest, Hij keurt

heeft onze Heiland gezegd. Arm naar de wereld mogen ze zijn, zonder naam of nagedachtenis leven en sterven, - ziet, ook hunner zijn de schatten des eeuwigen levens door Christus en 't voorregt van 't kindschap Gods, dat opweegt tegen titel en adelbrief en wapenschild, waarmeê de wereld hare gunstelingen onderscheidt. Of gij er wel ooit aan hebt gedacht, die deze buurt bewoont? Als de ongenade van tijd en lot u teistert, ten bloede toe, en de klagt u rijst op de lippen tegen den Heer, die u schiep, bekommerd vragende: "waarom hebt gij ons arm gemaakt?"- Het huis des gebeds, waarin gij met de meergezegenden uwer woonplaats voor denzelfden God en Vader u komt verootmoedigen en u de verlossing door denzelfden CHRISTUS wordt gepredikt, het staat *in uw midden*. De herder, die op uws Heilands voetspoor u tot de wateren des levens leidt en, waar hij van den kansel spreekt, u met denzelfden naam noemt, als uw rijkere mededorpers, en tot hetzelfde koninkrijk roept, hij heeft zijne woning naast de uwe. Zijt gij daarom nu ook nader aan dat koninkrijk en nader aan den hernel? En daarom nu ook rijker in God, naarmate gij armer zijt in schatten, die vergaan? Is de bewustheid, dat gij, hoewel misdeeld van tijdelijk goed, toch met de grooten der wereld in één geloof slaat en één Vader in den hemel en één Verlosser hebt, en in ééne hope roemt, niet geschikt om u met uw eigen lot te verzoenen, ja u daarboven te verheffen? Wij zouden er ons over verblijden, indien 't aangevoerde toeval u een wenk ware en een middel tevens, ter uwer opbeuring en vertroosting.

Doch - wij gaan verder!

In 't *Grooten-ende* wonen de Gasselter grooten, de *diknakken*²²⁰, die 's zomers in *everlasting* jasjes spanseren,

---

de armen van geest goed en zegent hen, en alleen zij kunnen het koninkrijk van de hemel binnengaan.

220 Rijken met verbeelding. Dikke nekken.

Er wassen maor twee'j kinner, Marchien, dat was Ootien dan, en Hinnerk, die is met 'n Dinao Kampeng trouwt oet Zweeler kaspel, ok diknakken. Dat wicht was 'n beetien maank, maor aans 'n schiere meid. *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Een vertelling uit het Drentsche boerenleven* (1933)- J.H. Bergmans-Beins. dbnl.org

en 's winters in plankdikke *bolvang*ers²²¹ gedoken te Assen 't nieuws der politiek gaan afluisteren, om 't daarna weêr voor hunne dorpsgenooten te herkaauwen, - de Nabobs²²², de eerste violen van 't dorp, wier chaispaarden²²³ glimmen als olie en wier vrouwen en dochters zich 't hoofd met zooveel gouds bevrachten, dat het een waagstuk is de oogen tot haar op te slaan, - indien gij althans uw gezigt te lief hebt, om 't door de schittering van 't edele metaal te laten verblinden.

De huizen hier getuigen allezins van wereldsche welvaart; ook schijnt men er in een zekeren graad een open zin te hebben voor beeldende kunsten. Ten minste, in een der tuinen, waar langs de weg ons leidde, vielen ons een paar steen en beelden in 't oog, een VENUS²²⁴ en een DIANA, *ni fallimur*,²²⁵ die, zoo er al 't scheppend genie van THORWALDSEN noch CANOVA²²⁶ in viel

---

221 Dikke, zwaargevoerde schippersjas. *Provinciale Drentsche en Asser courant* 10-09-1938. *Nieuwsblad van het Noorden* 29-11-1980. Bolk = kabeljauw. via Delper.nl

222 nabob; dit 'een woord, dat uit de Engelsche Oost gekomen is. Het is nuwwâb, meervoud van het Arab. nâib, eigenlijk plaatsvervanger, vandaar onderkoning, regent, prins. Westerling die onder verdachte omstandigheden rijk is geworden. Dandy-achtig. Nabob 1) Aziatische vorst 2) Gefortuneerd iemand 3) Gouverneur in het rijk van de grote mogul 4) Gouverneur 5) Iemand die in Indonesië rijk geworden is 6) In indië rijk geworden europeaan 7) Indiase vorst 8) Inheems vorst 9) Inheemse vorst 10) Kapitalist 11) Onderkoning 12) Onderkoning van de Grootmogol.

223 Voor de sjees, renpaarden. Chaise (Fr.) = stoel. Midlerwyl, aangezien geld alles vermag, loopen de Roskammers, zo veel zy maar kunnen, de beste Hollandsche Boeren-Chaispaarden op, betaalen ze duur, en winnen 'er nog grof geld mede. *Natuurlyke historie van Holland*. Deel 4 (1769-1805)-J. le Francq van Berkhey. Tweede hoofdstuk. *Over het aanfokken en dresseeren, of afregten, der Paarden*. dbnl.org

224 Venus; godin van de liefde. Diana; godin van de jacht.

225 Ik vergis me niet.

226 Bertel Thorvaldsen (Kopenhagen, 19 november 1770 - aldaar 24 maart 1844) was een Deens-IJslands beeldhouwer.. Thorvaldsen was een invloedrijk vertegenwoordiger van het neoclassicisme en een van de belangrijkste exponenten van de Deense Gouden Eeuw. Zijn werk werd in sterke mate geïnspireerd door de beeldhouwkunst uit de klassieke oudheid. Antonio Canova (Possagno, 1 november 1757 - Venetië, 13 oktober 1822) was een Italiaans beeldhouwer. Hij ligt begraven in zijn eigen versie van het Pantheon. Canova's werk is neoclassicistisch.

te bewonderen, toch geen onaardige vertooning maakten, te midden van andere zooveel ongelijkslachtige voorwerpen. En of men zich fiks op de *boerkerij* verstaat, kunnen u de schuren en stallen, akkers en hoven juister verhalen, dan wij. Waarlijk, in dit gedeelte is *Gasselte* geen leelijk dorp, en wij onthouden der waarheid ook in geenendeede deze hulde; dat het *Grootenende* wèl in staat was den ongunstigen indruk weg te nemen, dien 't eerste gezicht van 't dorp op ons gemaakt had.

En hiermeê is ook alles van *Gasselte* gezegd, wat er van valt te zeggen. Immers, slaat gij den blik op 't voorleden der plaats, dat is stom als 't graf. Er rijst uit dien nevelachtigen nacht geen enkel lichtgestalte, die een merkwaardige gebeurtenis of belangrijk feit heeft over te leveren aan 't nageslacht. De historie kent geene beroemde Gasselters; WERMOLDES, die "mit gesonden live end mit vrien wille, in rechten testament end om zalicheit zyner zielen end alre zyner vriende," de kerk met een altaar begiftigde en wiens dochter LAMME in 't huwelijk trad met AREND HUYS, van *Ruinen*, waardoor die heerlijkheid eenig regt bekwam in de benoeming der geestelijken te *Gasselte*²²⁷, zult gij er toch niet toe rekenen? Evenmin immers den predikant JOANNES CUPERUS, die vanwege dit landschap ten jare 1618 werd afgevaardigd als medeherziener der nieuwe Bijbelvertaling naar de synode te Dordrecht en zich daar, nevens zijn ambtgenoot, van dat werk verontschuldigde, omdat er in hun gewest weinigen gevonden werden, der Nederduitsche sprake kundig?²²⁸

Wij laten dus, bij ontstentenis van historische namen, hier als naar gewoonte de lijst van predikanten volgen, die sedert het jaar 1598, toen graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, de kerkhervorming in *Drenthe* tot stand bragt, hier de woorden

---

...Na twee korte bijschriften, naar het Hoogduitsch, op de drie Bevalligheden, door CANOVA en THORWALDSEN gebeeldhouwd,... *Vaderlandsche letteroefeningen*. Jaargang 1835 dbnl.org

227 Zie Magnin, *Best. in Dr.*, II, bl. 144-147 e.v.

228 Zijn medeafgevaardigde was Joa. Boëthius, predikant te Koevorden. Zie Mr. L. O. G., in *Dr. Volksalm.*, 1845, bl. 180 en de daar aangehaalde schrijvers, waarbij gevoegd dienen te worden: Ypey en Dermout, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, II, bl. 357 en vooral *Aanteek.*, n° 416, II, bl. 252 e. v.

des eeuwigen levens hebben verkondigd:

1598-1602 JODOCUS VOSSIUS, tevens te *Gieten*.

1602-1611 WILH. MARCI, tevens te *Gieten*.

1611-1629 JOA. CUPERUS.

1630-1673 BERN. FABRITIUS of Cuperus, Joa. fil.

1673-1714 ALB. CONR. FABRITIUS, BERN. fil.

1714-1747 WARNERUS EMMEN.

1747-1766 HELPERUS RITZEMA, v. *Metzlawier*, n. *Breda*.

1766-1781 LUK. SCHUKKING, van *Oosterhesselen*.

1781-1806 JOA. DIJK, van *Borger*.

1807-1842 ALB. JOA. HARTMAN, van *Koelvorden*.

1843-1843 JO. BERN. FOLK. HEERSPINK, van *Kolderveen*.
naar *Gieten*.

1844 BEREND SANDERS, van *Sellinge*.

Ook ten aanzien van zeden en gewoonten valt hier weinig op te merken. Of 't mogt wezen, dat de Gasselers den naam hebben van wat meer geneigd te zijn tot feestvieren, dan wel andere Drenthenaren, zoodat de *groeven*²²⁹ er langer duren en de *wasschoppen*²³⁰ tot laat in den nacht, ja tot den tweeden en derden dag daaraanvolgende gerekt worden. Die napret van een bruiloft heet men *eijerdörschen*²³¹. Al wie aan 't jonggehuwde paar is vermaagschapt, wordt door de wasschopsgasten met een bezoek vereerd. De vrolijke troep, die door 't aanspreken der rozijnen-brandewijnskom al gaande weg lustiger en darteler wordt, trekt van huis tot huis, en wil zich ook wel eens in hooi- of strooschuur vertoonen, om nasporingen in de hoedernesten te doen. Vandaar dat zulke nabruiloften den regten naam van *eijerdörschen* voeren.

---

229 begrafenissen.

230 bruiloften.

231 Vgl. D. H. V. D. S. (Dubbeld Hemsing van der Scheer), *eene bruiloftviering te D.*, in *Dr. Volksalm.*, 1838, bl. 163.

Oudheden in Gasselte

Oudheden treft gij in *Gasselte* ook weinig aan. Aan den weg naar *Grollo* ligt nog een zoogenaamde Romeinsche legerplaats, langwerpig-vierkant van gedaante geheel door wallen van twee tot zes voeten hoogte in gesloten en ruim drie kwartier uurs in den omtrek. Bij de inwoners heet deze plaats het *Dobbendal*.²³² Een ander overblijfsel van den grijsen voortijd is de *ijzeren koe*, aan de pastorijs behorende. Men verstaat onder die benaming een zekere som gelds, die door de kerkvoogden aan den predikant wordt ter hand gesteld bij zijn komst in de gemeente, maar die door deze of zijn erven weder moet uitgekeerd worden, ingeval hij vertrekt, zijn ambt neêrlegt of overlijdt²³³.

Uit de natuur wijst men u nog de volgende merkwaardigheid aan: twee kuilen, de *Kremmer* en de *Verbergingspoel*, niet ver van elkander, waarvan de eerste twintig, de ander drie voeten diepte heeft. De eerste is gansch droog; de tweede, die veel hooger ligt, daarentegen vol water. Men heeft meer dan eens beproefd, die lager liggende uit de andere vol te tappen; maar, dat was een Danaïeden-werk²³⁴, ruim zoo slim als er menig

---

232 dobbe; waterkom in het land, veenplas. etymologiebank.nl

233 Zonder uitvoeriger hierover te zijn verwijzen wij naar de artikels van de heeren R. en S. G. over dit gebruik geschreven in den *Dr. Volksalm.*, 1842, bl. 133 e. v.; 1843, bl. 197 e. v., en 1844, bl. 94 e. v., alsmede naar 't werkje van den heer J. van der Veen Azn., *Drentsch Mosaïk*, I, bl. 22 e. v., waarvan wij 't vervolg met ongeduldig verlangen te gemoet zien.

234 *En zal ik reppen van de ontaerde Danaïeden,*

In wier verwaten vuist de slaep de dolken wrong?

Belgisch museum voor de Nederduitsche tael- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands. Deel 2 (1838)–J.F. Willems. dbnl.org

Danaïden noemt men de 50 dochters van koning Danaos van Libië.. Danaos nam met zijn 50 dochters de vlucht naar Argos, toen zijn tweelingbroer Aigyptos de meisjes wilde dwingen tot een huwelijk met zijn 50 zonen..

ander zoogenaamd, ook in dezen jongsten tijd, beproefd werd. Want, de een bleef dor en droog, wat men ook schepte, - de ander altijd even vol.

Gasselte telt met de twee onderhoorige dorpen, *Gasselter-Nieuwveen* en *Gasselter-Boerveen* een bevolking van 1340 zielen; - in 1796 telde 't er slechts 634. 't Eerstgenoemde is een kerkdorp, waarover straks nader, 't Laatste is een aan- of uitwas van jonger tijd, en levert niets op der vermelding waardig. Doch .... holla!

De statige *Staats-courant*²³⁵ zou echter deze bewering kunnen logenstraffen, indien wij 't even interessant vonden, als zij, dat er in Junij van dat jaar hier in 't veen, op meer dan drie ellen diepte, ongeveer op zestig ned. duimen boven den zandbodem, in een horizontale rigting, door turfgravers, een rad gevonden werd, uit een [moet het ook wezen: één....?] stuk eikenhout vervaardigd, houdende in zesennegentig duimen, met een vaste nave of tuit, en van 't middenpunt naar den omtrek in afnemende dikte uitloopende. Het rad, aldus vervolgt het berigt, draagt de bewijzen van veel te zijn gebruikt, door de afronding van den omtrek, en is uit een zwaren boom regtdradig gemaakt. [Bewijs voor onze gissing, hierboven *in parenthesi* geopperd.] In de nabijheid er van is tevens gevonden een gelijksoortig rad, maar van minderen omtrek, doch dat door de turfgravers in stukken geslagen is, om de vergraving te kunnen voortzetten.

't Ontbreekt ons aan berigten, om den oorsprong van dit rad te bewijzen of te beoordeelen. Intusschen is 't wel der moeite waardig te onderzoeken, of 't behoort hebbe aan een staatsie-, of wel aan een ander rijtuig van onze grofknokige, spierkrachtige voorvaders. Een *kruiwagen*rad is 't zeker niet geweest, - want, toen er nog merg zat in de knoken van ons geslacht²³⁶, had men soortgelijk voertuig noch kruier noodig,

---

Toen zij ondanks hun verzet toch tot trouwen werden genoodzaakt, vermoordden alle Danaïden hun echtgenoten, behalve Hypermnestra, die haar man, Lygkeus, spaarde.

235 No. 171 van 1838.

236 Toen we nog flinke mannen en vrouwen waren.

om door de wereld te komen. (Wanneer zal er eens weèr zulk een tijd opdagen?!) Dat het een rad van avontuur geweest zou zijn, zoo als de bijgeloovigste, onzer reisgezellen beweerde, is te zot een idée, om er mée op 't tooneel te komen. In allen gevalle blijft het in 't belang der archaeologische wetenschap hoogst wenschelijk, dat zich de een of andere onzer geleerde maatschappijen met de zaak ga moeijen, of door 't uit schrijven eener prijsvraag, Of door 't afvaardigen eener commissie ter onderzoek.

Gasselter-Nieuwveen

Op een uur afstands van *Gasselte*, oostwaarts, ligt *Gasselter-Nieuwveen*, in de verte reeds kenbaar aan een bosch van scheepsmasten, die aanduiden, dat men daar iets meer doet, dan enkel 't kouter door den akker drijven!²³⁷ 't Is een veenplaats, gelegen aan een vaart, die door de in 1839 gegravene *Catharine-wijk* gemeenschap heeft met het Groninger *Stadskanaal*. Ook heeft zich, waar deze wijk 't laatstgenoemde vaarwater nadert, reeds weder een nieuwe kolonie gevestigd, de *Gasselter-Nieuwveensche mond* of *Oostveen* genoemd, uit 60 woningen bestaande, benevens een school. *Gasselter-Nieuwveen*-zelf is nog geen twee eeuwen oud. Deszelfs aanleg dagteekent eerst van October 1663, toen JOHAN STRUYCK, landsschrijver van *Drenthe*, - een man, die nog altijd een apologete²³⁸ zoekt, - de vaart liet graven, waaraan 't dorp gebouwd is. Dit kanaal, dat, vóór 't graven der *Catharine-wijk*, reeds in verband stond met de rivier de *Hunse*, is thans weder toegeslibt en alzoo onbevaarbaar geworden.

De stichting van STRUYCK schijnt alras aanmerkelijk te zijn toegenomen, zoodat er zich reeds na ruim dertig jaren de behoefte deed gevoelen aan een afzonderlijk kerkgebouw. Wij maken dit op uit de lijst van predikanten, die hier de gemeente hebben geweid.

1697-1706 GERARDUS COCK.

1706-1735 STEPH. STEGMAN.

1735-1739 JOA. STEENBERGEN.

1739-1751 IOA. PLACIUS, naar 't *Zandt*.

1751-1790 ROEL. BANTINGH.

---

²³⁷ En in 2020 een woud van windmolens voor energieopwekking.

²³⁸ iemand die hem lof toeschrijft.

- 1790-1812 FRED. HUGENHOLTZ.
 1813-1825 HEND. ALB. JAK. CALKOEN, van *Wilsum*,
 naar *Hurwenen*.
 1826-1828 JOA. SCHOTSMAN, van Emlichheim, naar
Zuidwolde in Groningen.
 1829-1833 WIBRANDUS VERWEY, naar *Winschoten*.
 1834-1838 HEND. KAREL ROESSINGH, van *Emlichheim*,
 naar *Haren*.
 1839-1844 JOA. ELIAS FEISSER, theol. dr., van *Franeker*.
 1844 ALB. TEN OEVER, van *Oosterwijtwert*.

Men schijnt zich bij de eerste vestiging der gemeente ten aanzien van een huis der bijeenkomst op d' een of ander wijze met een surrogaat van kerk te hebben beholpen. De tegenwoordige toch is nog eerst van 1707. Haar inwendige inrigting laat veel te wenschen over. Vooral voor de zwaarlijvigen moet een anderhalf uur van openlijke godsdienstoefening inderdaad een pijnlijke zaak zijn en is 't den Gasselter-Nieuwveeners niet aan te raden zich op de gastronomie te bevljigten. De banken immers zijn er zoo smal, dat het een heksenwerk is er op te blijven zitten. Gelukkig daarom hier de mageren en die op hun dieet leven! Een toren zult gij bij de kerk niet aantreffen; maar, als gij lust hebt den netten pastorijtuin te gaan bezien, zult gij daar zijn plaatsvervanger vinden. 't Is een statige eik, in wiens takken de metalen mond is opgehangen, die de schare der geloovigen oproept ten gebede en ten gehoor van 't woord des levens. Plegtig moet dat geluid klinken, dunkt ons, vooral 's zomers, van onder den gebladerden kruin des sierlijken booms. Wat telg van 't woud ware ook de eere waardiger, uit zijn wemelend loofverdek de schelle wekstem tot bekeering en geloof te laten hooren, dan hij? Immers, in den grijzen voortijd reeds, toen men, om en grooten Schepper te dienen, niets meer noodig had dan:

----- in 't woudt,

Een' levendige kerk, van ongekorven hout.²³⁹

was hij *Germanie's* strijdbaren zonen heilig, als aan hunnen WODAN²⁴⁰ gewijd. Toen klom aan zijn voet de walm der offeranden op naar zijn bladrijken kruin, aan dien geweldige opgedragen, als ter bevrediging van diens toorn.

Gasselter-Nieuwveen levert verder geen merkwaardigheden op, waarom wij er langer, dan al geschiedde, zouden vertoeven. Welligt zal men, als gij naar bijzonderheden vraagt, u nog zeggen, dat in 1841 hier door den heer A. PRINS een koningshert in 't veen werd gevangen²⁴¹, dat, waarschijnlijk uit

---

239 Onwraakbaar getuige hier van is TACITUS, die van onze Batavieren ten zynen tyde meld, hoe ze toen reeds dat natuurkundige begrip bezaten; 't welk den Ridder HOOFT(*) zyn Bato doet zeggen:

*De goedtheen die zich zelfs ons ooit te nut uitdeelden,
Verheffen wy als Goôn; maar eeren z' in geen beelden.
Want 't sterfelyk hoofdt verciert, hoe diep het zich beraê,
Geen maaksel, of het gaat hunn' heerlykheid te naa.
Ook zyn wy ongewoon, 't geen, dat zich niet begrypen
Van al de wereldt laat, in tempels te benypen:
Maar wyën wel, tot eere der heiligheên, in 't woudt
Een levendige kerk, van ongekorven hout. enz.*

(*) Hooft, *Gedigten*, in zyn *Bato*, en *Claudius Civilis, Hersteller der Bataafsche Vryheid*, Treurspel. *Natuurlyke historie van Holland*. Deel 3 (1772-1776)–J. le Francq van Berkhey dbnl.org

240 Germaanse oppergod.

241 Zie *Dr. Cour.*, 1844, No 79. Via Delpher.nl te vinden. In dezelfde krant levert de provincie op pagina 4 ook commentaar op het boek van de Podagristen. Een koningshert is wellicht een damhert.

Wij ontvangen de 1. aflevering van 't 2. deel van Drenthe geschetst door drie podagristen, handelende over Emmen, Roswinkel, Odoorn en aanhoorigheden. De vrees, dat deze schetsen, uit den aard der stof zelve, allens minder onderhoudend en belangrijk zouden worden, is dusver, hoe natuurlijk zij ook ware, ongegrond gebleken.

Hoe minder 't onderwerp zelf schijnt opteleveren, destegroter is de kunst der schrijvers. Dat zijnde regte koks, die schrale spijsje weten te kruiden en toetebereiden tot een smakelijk gereg voor 't keurigst gehemelte. Ons althans behaagt en vermaakt die afwisseling, die rijkdom van aardige zetten (eigene en geleende), die levendige en losse schrijftrant, die breedspakigheid zelve, welke den geest des lezers ontspant, vooral die goede luim, die in't

---

reisverhaal heerscht. Reizigers in kwade luim, bedilziek, 'tmin gunstige opzoekend en bij voorkeur aanwijzend (zoo maar niet verzinnend!) de zwakke zijde van den naaste exploiterend voor den 'roem van hun vernuft, die zijn ons onuitstaanbaar.

Wat in deze aflevering ons niet behagen wil, is de minachting voor de oudheidkunde. De afdwaling der knutselen fijmelstudie, waartoe sommigen hun talent misbruiken, willen wij niet verdedigen, schoon gaarne vergoelijken; maar de oudheidkunde schatten wij hoog. De wetenschap is, in ons oog, een nationaal, een protestantsch; een menschelijk belang, 't zout des geestes; en de wetenschap moet immers hare spelen, hare oefeningen, hare spiegelgevechten hebben: hoe zal zij anders hare taak afwerken, den ernstigen strijd bestaan? daargelaten nog, dat de resultaten der oudheidkundige nasporingen niet zelden onmiddellijk bruikbaar zijn voor 't werkelijk leven.

De wensch bladz. 22, dat Koeverden met Overijssel vereenigd worde, ware, dunkt ons, beter verzwegen of wel meer toegelicht: men brengt zoo ligt de publieke opinie op een dwaalspoor, maar uiterst bezwaarlijk weer op den regten weg! Wij durven ook niet zoo onbepaald, als de schrijvers bladz. 20, de vervulling wenschen der profecy, dat in 1850 't eerste schip in de Barger veenen zal gezien worden. In die veenen bezit Drenthe een onschatbaar kapitaal; maar in de huidige voor de turfrijverheid zoo ongunstige gesteldheid van zaken moet men zich verblijden, dat die schat daar zoo veilig in den schoot der aarde begraven ligt, niet door draken maar door zandruggen bewaakt, en Wenschen, dat hij lot betere tijden onaangeroerd blijve.

Op bladz. 34 had moeten vermeld worden, dat in 1841 weder één voorbeeld van zulk een afgedwaald hert is voorgekomen. Onder Gasselter-Nijeven werd een fraai exemplaar van een koningshert opgevangen en door den hr A. Prins, lid der prov. Staten, namens den hr burgemeester der gem. Gasselte, aan den hr Gouverneur Eckhardt aangeboden, van wien het later aan de stad Assen gekomen is, 'tgeen aanleiding gaf tot 't aanleggen van den hertenkamp alhier.

Wij kunnen 't oordeel, bladz. 49, geveld over 't voortreffelijke dichtstuk van mr J. van Lennep in den *Drentschen Volksalmanak* van 1843, niet beamen. Als het waar is, dat onder de podagristen de dichter van het Wel en Wee en andere treffelijke dichtstukken zich bevindt, dan gelooven wij, dat deze harde censuur van den zang der Witte Wijven aan zijne pen in overijling is ontsnapt. Wij zien niet, waarom de dichter hier niet dezelfde kunstgreep als de dichters der oudheid mogt bezigen, om de Stichtsche Legerbenden te doen kennen; wij vinden de witte Wijven hier geheimzinnig genoeg en zij doen voor den beminnaar der poezij genoeg effect; wij wenschten niet, dat zij meer fantastisch waren voorgesteld; de heksen, die aan Macbeth op de Schotsche heide verschijnen, zijn wezens van geheel anderen aard en konden wilder en ruwer worden voorgesteld, dan deze veelal weldadige

het naburige *Hanover* verdwaald, door genoemden heer aan den toenmaligen gouverneur der provincie, Jonkheer VAN HARENCAMP ECKHARDT ten geschenke werd gegeven, die 't wederom aan de stedelijke regering van *Assen* afstond. Aan dit hert heeft de welvermaarde hertenkamp²⁴², 't oogelij²⁴³ van *Assen's* getabberde vadersen, zijn oorsprong te danken, een kopij op verkleinde schaal van *Artis Natura Magistra*, (dat wederom de oogappel is der deftige Amsterdammers,) en waaraan ook wij eerlang de hulde onzer bewondering, stuiptrekkende van geestdrift, hopen te brengen.

's Avonds kwamen wij te *Gasselte* terug. Wij vonden er een eenvoudigen maaltijd, een prettig haardvuur en goede bedden, dingen, die overal op prijs moeten gesteld worden. Naar ons reisplan lag nu *Gieten* aan de beurt, om vandaar over

---

veldgodinnen. Wij mogten dezen uitval tegen een dichtstuk, dat den voortreffelijken zanger der Legendes tot eere en onzen almanak tot sieraad verstrekt, niet onopgemerkt laten.

Wij hadden gaarne gezien, dat de schrijvers over de heksenfamilies, bladz. 53, meer hadden gezegd, daar toch alles, wat volksoverlevering en bijgeloof betreft, van hunne competentie is, zoo als zij ook zeer goed begrijpen. Zij hadden hiervoor aanleiding kunnen vinden in 't opstel over de Weerwolven van den hr P. in den *Drentschen Volksalmanak* van 1843 bladz. 170 en 182 (37) (38).

242 St. Hubertus.

Als 't hijgend hert, gejaagd en ingesloten
Door meute en nauwen kring van edellieden,
Dan eind'lijk wankelt op de ranke pooten,
Onmachtig nu tot tegenweer of vlieden,

Dan mikt een deftig man, men zegt: een Ridder!
Het schiettuig op de angstig-puilende oogen
Van 't moede dier. Een schot, een relle sidder
En 't Koningshert zinkt neer, de knie gebogen.

't Hallali schalt! Der jagers beë verhoord!
De honden, de ridders dringen om de buit.

Jachtheilge! Strekt ge uw hooge handen zeegnend uit!
't Hallali schalt! Hier werd een hert vermoord.
O, 't is geen kruis, dat wast uit zijn gewei;
Bloed gulpt uit wond' en stolt tot roode brei.

Rolde naar de hoofdstad des gewest onze pelgrimaadje voort te zetten, *Gieten* en *Rolde* evenwel zijn een paar dorpen, die in 't zomergetij verdienen bezocht te worden, Op raad van een welmeenenden vriend besloten wij dus nu, zonder onderweegs te vertoeven, naar *Assen* onzen togt te vervolgen, een raad die ons uitmuntend geviel, omdat ons hart popelde van ongeduld naar dat wijdvermaarde plaatsje, te meer omdat wij 't nu in zijn wintertoilet, (niet het minst aanvallig voor een stad, die iets wil beduiden,) zouden te zien krijgen.

Assen
Harm Boom wandelt in Assen
Meer daken dan huizen
Kleine stad der paleizen
Hooghartig-aristocratisch
Het klooster
De hemel verdienen
Nieuwe ontwikkelingen

Te klein om eene groote, en te
groot om eene kleine stad te zijn!
dit is het gebrek!

ANDERSEN, O. T., bl 202.

Assen

Welkom te Assen!

Zoo niemand onzer lezers 't ons toeroept, dan willen wij 't elkander doen, gelijk zich de kastelein van 't hotel, waar wij afstapten, in *optima forma* jegens ons van dat beleefdheidsceremonieel kweet. De man had daardoor reeds terstond bij ons zijn krediet gevestigd, en boezemde ons onvoorwaardelijk de beste gedachten in aangaande zijn geschiktheid tot de betrekking die hij in de maatschappij bekleedt. Wij zeggen 't ook tot zijn roem, (en hij moge er in zijn familiebijbel aantekening van houden voor zijn naneven!) dat wij hem gedurende ons verblijf te Assen²⁴⁴ niet anders hebben leeren kennen dan als een degelijk en deugdelijk kastelein, -kastelein van top tot teen, in merg en bloed, van haver tot gort, zoo als een triviaal spreekwoord zegt. Als 't van ons afhing, zou 't geen utopiaansche droom zijn, dat de wereld nog eenmaal ook op zijn borst het *virtus nobilitat*²⁴⁵ zag prijken. Welkom dan te Assen!

Doch - hooren wij vragen, - hebben uw podagreuse onderdanen dan vleugelen aangeschoten, dat gij op eenmaal uit

---

244 Openingscitaat van Hans Christian Andersen uit roman O.T. Bespreking door Potgieter van O.T. Roman van H.C. Andersen. Uit het Deensch. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1838. II en 320 bl. "Slechte vertaling!". *De Gids*. Jaargang 4 (1840) dbnl.org

...the town, as we called it, because it was the largest place in the neighborhood. Now there are only distant relations of mine living, who have forgotten me. I am a stranger there. Denmark gave me bread, it will also give me a grave!" Boek op:

<http://www.gutenberg.org/files/7513/7513-h/7513-h.htm>

245 *Virtus nobilitat* is Latijn voor 'deugd adelt'. Deze woorden zijn het motto en het opschrift op het onderscheidingskruis van de Orde van de Nederlandse Leeuw, die wordt uitgereikt aan mensen met een uitzonderlijke verdienste voor de samenleving.

de Gasselter woestijnen u verplaatst midden in 't Drentsche Rome.

Gij wilt weten, of er niets ligt tusschen 't dorp, dat wij 't laatst verlieten en de stad, waar gij ons thans 't welkom! toeroept? - Nu, dat kunnen onze schenkels en dijnen, schouders en ellebogen getuigen! Rampzaliger weg, dan van *Gasselte* naar *Rolde* voert, mag er wel nergens ter wereld worden gevonden. Die zich aan majesteitsschennis heeft bezondigd, is nog te goed, om er tot straf op heen en weêr te varen. En wat gij er ziet, links en rechts en in de verte?... Steek in een donkeren onstuimigen novembernacht, als de heksen bruiloft houden op den *Bloksberg*²⁴⁶, uw hoofd buiten 't venster, en wat gij dan met uw gezichtsorganen waarneemt wint het wel tiendubbel, van 't geen gij ziet en zien kunt in die onzalige woeste vlakke, die *Gasselte* van *Rolde* scheidt. Wij begrijpen niet, hoe een dichtertelijke geest als BOXMAN,²⁴⁷ toen hij in soortgelijke oorden van dit gewest rondzwierf, met goede meening kon zeggen:

Slaapt dan den doodslaap voort, o Drenthe's vale heiden!
En prijke op 't huivrig veld der Hunen rotsig grafs
Omringd van Gruno's graan en Vrieslands vette weiden
Schetst hier Natuur aan 't kroost het beeld van vroeger tijden
In reuzentrekken af!²⁴⁸

---

246 verzamelaarsplaats van heksen. Naam van diverse campings.

247 Boxman, Abraham (1796-1856)

248

De heiden van Drenthe.

Ik staar langs 't maatloos ruim van Drenthes vale heiden,
En zie geen westewind, die wulpsch de halmen kust;
Geen bloempje schiet er op in klaverrijke weiden;
Geen boom verheft zijn kruin, om schaduw uit te spreiden,
De schepping slaapt en rust.

't Is doodsch, waar 't oog zich wendt; 't ziet nergens groei of leven:
Slechts lucht en bruine hei, zoover mijn blikken gaan;
Een rilling grijpt mij aan; ik zie een spooksel zweven; -
Natuur dwaalt door dit veld, met rouwgewaad omgeven,
En schouwt het schreijende aan.

Zoo lag eens heel deze aard in doodschen slaap verloren,
En voedde 't haasje slechts met berg- en heideplant;
Toen 't ruwe jagervolk zijn krijsgehuil deed hooren,
En nog geen Godentelg den ploeg dreef door de voren
Van 't woeker gevend land.

Geen mensch was toen de mensch, in beestlijkheid verzonken;
Het wouddier gaf hem spijs, maar ook zijn' woesten aard;
Een slaaf van lust en drift, door niets in band geklonken,
Kon nooit een zacht gevoel de ruwe borst ontvonken,
Als die des diers behaard.

Maar naauwlijks rijpte 't graan op goudgekleurde velden.
En koerde zachter spijs het brandend bruisend bloed,
Daar werd hij waarlijk mensch, en zachte tranen welden
In 't oog, waaruit voorheen slechts bliksemstralen snelden
Van wilden gramschapsgloed.

Natuur lag 't rouwkleed af, dat eens haar leden dekte;
Met rozenvecht omkranst, vergat zij klagt en traan;
En waar eens wolf of beer des jagers rooflust wekte,
Daar zag de landman thans, zoover het oog zich strekte,
Slechts bloemen, vrucht en graan.

Betoverd hing zijn blik aan 't bruidsgewaad der dalen,
Aan 't groen des vruchtbr'ën booms, waar 't rijpend ooft door bloost;
En dankend viel hij neêr, bij 't matter avondstralen,
Om God, nu eerst gekend, zijn hulde te betalen
Met gade en minnend kroost.

Helaas! mag dan geen hand den ploeg door 't heiveld dringen,
Waar, aan zichzelf' vertrouwd, zich 't levensvonkje bluscht?
Eens durfde 't Hollandsch hart der zee zijn erf ontwringen,
Hem, brullende om dien roof, in naauwer boorden dwingen,
Op eigen kracht gerust.

Hier is geen Noorderzee, die, met verschriklijk loeijen,
Den nieuwen Herkules zijn grimmig aanschijn toont; Breng slechts 't
belevend vuur, en 't vonkje zal ontgloeijen,
En nieuwe scheppingskracht door 't doodsche heiveld vloeijen,
Waar eeuw'ge slaap thans troont.

Maar neen, het mag niet zijn. - Ziet ge op deez' vale heiden

Wij verklaren ons geen vrienden van zulke natuurschetsen, al zijn z' in reuzentrekken uitgewerkt, en hebben slechts één wensch en bede voor *Drenthe*, dat het hoe eerder hoe liever uit dien doodslaap opwake, tot een nieuw, krachtig, vruchtbaar leven. Is die herschepping reeds hier en ginds begonnen, er kon nog meer zijn gedaan en de welvaart van 't gewest reeds tot hooger trap zijn opgevoerd.²⁴⁹ Er zijn heldere hoofden genoeg, - want verre zij van ons de zotte inbeelding, dat wij 't alleen zijn, die *Drenthe's* waar belang beseffen! - maar, in gemoede zij 't gevraagd, hapert het niet aan sterke, doortastende handen? wijkt men niet te veel af van de beginselen, die J. D. graaf VAN RECHTEREN gezegd heeft te willen volgen, toen hij in 1840

Dien ruwen steenberg niet, gehoopt met reuzenkracht;
Daar rust de woeste Hun, berucht door moord en strijden
En veld en rotsklomp toont het beeld van vroeger tijden
Aan 't beter nageslacht.

Des ruwen sterv'lings kracht kon rots op rotsen sling'ren,
En dreef de reuzenspeer door 't ijs'ren harnas heen;
Maar nooit kon hij Natuur met bloemfestoen omsling'ren;
Doodsch bleef ze, als deze hei; en 't hart dier werelddwing'ren
Ruw, als deez' hoopen steen.

Slaapt dan den doodslaap voort, o Drenthes vale heiden!
En prijke op 't huiv'rig veld der Hunnen rotsig graf!
Omringd van Gruno's graan en Vrieslands vette weiden,
Schetst hier Natuur aan 't kroost het beeld van vroeger tijden
In reuzentrekken af.

B..... 6 Oct. 1818.

Vaderlandsche letteroefeningen. Jaargang 1818 dbnl.org

249 "Vlaanderen wassedert lang, voor den landbouw op dorre zandgronden, Europa's leerschool, werwaarts zich kweekelingen van heinde en verre begeven: waarom toch blijven wij te huis, of waarom laten we van daar geene geschikte landbouwers overkomen, en leeren, op onze beurt, van die naburen onze duizende bunders heideveld op 't voordeeligste in bouwland verkeeren, gelijk w'eens, in vroegeren tijd, aan Duitschland, Denemarken, aan 't Noorden, land-, tuin- en veebouw hebben onderwezen. - Hoe veel is er te doen!"

Dr. Nassau.

voor 't eerst in zijn betrekking als commissaris des konings in deze provincie de staten-vergadering opende? "Ik acht het geenszins genoeg," waren de woorden van dien wakkeren man, "dat er veel geschreven worde, en dit kenmerk onzer papier- en penneneeuw voldoet mij niet. De uitvoering moet op het besluit, naar rijpen rade genomen, volgen, want, de tijd vliegt henen en de letter is dood; door de daad wordt zij slechts in het leven geroepen. Wilt gij voorspoed, bloei en welvaart algemeen verspreiden, bevordert dan kanalisatie en aanleg van goede wegen, mitsdien, als onmiddellijke gevolgen, toename van bevolking, nijverheid, scheiding van gemeenschap en ontginning van gronden."²⁵⁰ Dienzelfden loffelijken geest van vooruitgang openbaarde drie jaren later de heer Mr. J. TONCKENS, van *Westervelde*, door 't indienen bij de toen vergaderde provinciale staten eener memorie, die 't voorstel inhield tot het doen eener voordragt bij den koning, om de belemmeringen op te heffen, die, volgens de tegenwoordige wetgeving op dit punt,²⁵¹ tegen 't ontginnen van woeste gronden bestaan en ze door aanmoedigende bepalingen te vervangen. Of 't nu aan gebrek aan dien geest, zoo straks genoemd, in de achtbare vergadering was te wijten, weten wij niet, - maar er werd geen gevolg gegeven aan dat voorstel.

Doch, op wat *terrein* dwalen wij af? 't Gasselter heideveld heeft ons tot dien zijsprong verleid. En waarlijk, gij moet al een egoïst zijn van de grofste soort, indien gij, dáár Gods schepping zoo ellendig ziende kwijnen, nog den wensch kunt smooeren, dat zooveel kapitaal toch spoedig rentegevend gemaakt worde.²⁵² Kanalen - mest, ziedaar waar de Drenthenaar, die

---

250 Onder anderen ook te vinden hij Mevr. A. B. Schilperoort, geb. Van Meerten, *het Noorden van ons Vaderland*, (2e uitg.) Gron., bij G. Fockens, Gz., 1845, bl. 190 e. v.

Dat er ook anderen zijn, die dezelfde theorien omhelzen, getuigt menig artikel in de *Drentsche Courant* over deze zaak; uit den overvloed noemen wij er slechts een, waarin dat bondig beredeneerd wordt, te vinden in den jaargang 1842, No 57.

251 Wet van 6 Junij 1840, in 't *Staatsbl.*, N° 17.

252 Wij kunnen den lust niet bedwingen, om hier eenige in ons oog fraaije regels van den bekenden Eug. Sue af te schrijven, De wensch aan 't slot

de slaapmuts van vooroordeel en voorvaderlijke gewoonte begint af te ligten, zijn heil van verwacht. 't Is niet onaardig om op te merken, hoe die beide artikelen reeds de voorwerpen van een bijkans algemeenen volkswensch zijn geworden, al wordt daarbij ook veel nagepraat on nageschreeuwd, zoo als gewoonlijk, zouder dat men er heldere begrippen van heeft.

Kanalisatie! Spreek dat enkele woord maar uit, om onder een gemengd gezelschap, b. v. in een Noord- of Zuid-Hollandsch koffijhuis of op stoomboot of barge²⁵³, den Drenthenaar te leeren kennen, Aangenamer is hem de klank van dat woord, dan den vermomden ACHILLES in LYCOMEDES²⁵⁴ paleis de flikkering der krijgswapenen, uitgesteld door den listigen ULYSSES²⁵⁵. 't Hooren van dat woord is voor hem als een electrieke vonk. Gij zijt er, al zaagt gij hem nimmer te voren, reeds voor drie-kwart om van zijn gunst verzekerd. Gij kunt er zijn vriendschap door winnen, dat gij u een voorstander van die meestprozaiesche aller vaarwaters verklaart. Hij zal er u, al

---

klinkt wel vreemd in den mond eens Franschmans, anders te luchthartig om zich voor zulk een ernstige zaak als de opheffing der landbouwende klasse uit haren ellendigen staat van vernedering, in de bres te stellen. Maar, wie wil er zich niet mee vereenigen, die 't vaderland nog lief heeft en zijn kinderen, al is 't hij ons nog op verre na niet zoo treurig gesteld, als in Frankrijk! -

“Respectez, aimez, bénissez la terre du bon Dieu! mère généreuse, infatigable; pour un grain ne rend-elle pas dix épis? pour une glandée une forêt de chênes? Toujours ouvert, son sein est prêt à tout féconder, depuis la graine que le vent sème, depuis le noyau du fruit tombant du bec des oiseaux, jusqu' à la semence que vous répandez dans vos sillons. Oh! non, non, jamais la terre n'est ingrate; si, à la longue, elle s'appauvrit, si elle s'épuise, la pauvre nourricière! c'est qu'en mère prodigue, toujours elle a donné au dessus de ses forces, parce que toujours on lui a demandé sans trêve ni repos... Oh, terre! terre sainte et bénie! quand, selon la loi du bon Dieu, te couvriras-tu partout et sans peine de bois, de moissons et de fleurs? Quand verras-tu tous les laborieux enfants vivre dans l'abondance et dans l'allégresse?” Voir Martin *l'enfant trouvé*, I. 143. (Ed. de Brux., 1846.)

253 binnenvaartschip, trekschuit. Engels: barge.

254 Griekse mythologie. Achilles met zeven dochters in het paleis van Lycomedes.

255 Ook: Odysseus, held in epos van Homerus. De Ier James Joyce schreef een variant over een reis van 24 uur in Dublin.

zijt gij een vreemdeling, zijn dochter om ten huwelijk toestaan. Noem dat woord - en gij vermoogt alles op hem.

Kanalisisatie! De huisvaders spreken er over als zij in de lange winteravonden hun burens bezoeken. De jonge vrijers redetwisten er over, als zij op weg zijn naar de gespinners. De boerenknechten zeggen er 't hunne van, bij den mestbult, tot verdriet der paarden, die er langer om moeten stilstaan. Bij waschtobbe en honigpers, op 't kerkpad en aan de doodmaalstafel, hij 't schaapscheeren en op de dorschvloer geeft die stofvoedsel aan de gesprekken. 't Is 't eerste woord, dat een moeder haren zuigeling leert stamelen; - 't *praeludium*,²⁵⁶ waarmeê de jongman 't *discours*²⁵⁷ opent met een schoone, wier spaarpot hij wenscht te exploiteren (want, wie trouwt er thans nog niet om 't geld?) en in wier hartje (om dat op den bruidsschat toe te nemen,) hij voor goed zich verlangt te koloniseren;... de dagtekst van menig koffijhuisklant en kroeglooper - de moloch der verschrikking integendeel voor elken *laudator temporis acti*,²⁵⁸ die ze al knorrende en murmurerende naar *Boheme* en *Croätie* verwenscht, vooral indien een zijner groenlanden daarbij bedreigd wordt door midden gesneden te worden.

Kanalisisatie, - hoe wenschen wij u die toe, rampzalige streek tusschen *Gasselte* en *Rolde*, opdat daar niet langer een paar eenzaam zwerfende reizigers van louter verveling den laatsten adem dreigen uit te blazen! En dan - mest, bij schepen vol, van heinde en verre; en waar er elders niet meer te verkrijgen is en als alle guanoklippen²⁵⁹ tot op de naakte huid schoongeschrapt en alle lompenzolders ledig gedragen zijn, dat dan elk Drenthenaar, jong en oud, zich-zelv tot Chinees laat omschepen, ten behoeve van zijn schralen geboortegrond! - opdat met het offer van eigen hoofdhaar,²⁶⁰ die dorre zandgronden geschikt worden om 't zaad te ontvangen

---

256 Voorspel, openingszet.

257 spel.

258 Horatius. Iemand die telkens terugkijkt voor betere tijden.

259 Guano: vogelpoep op rotsen.

260 Vgl. *Dr. Cour.*, 1845, N°. 22.

en later terug te geven in zwaargeladene halmen, die ruischen op de velden.

Wij zouden hier een overschoone gelegenheid hebben, om een wijdloopig vertoog over alle mogelijke mestspecies in te lasschen en er een hartig woordje bij te voegen, tol alle Drenthenaren gerigt, die 't wél met hun vaderland meenen, dat zij er zich op beijveren, om dat nuttige artikel te vermeerderen. Doch - ons boek mag geen handboek over coprologie²⁶¹ en piasmagnomie²⁶² zijn. Anderen hebben er reeds hun stem over doen hooren, en aan deze schrijven wij volgaarne grooter invloed toe, dan wij van onze opwekking moed hadden te vemachten.

Nu verlaten wij den weg, die als door een dal *Hinnoms*²⁶³ loopt, - sluipen vermomd en met neergeslagen oogen *Rolde* door, zamelen onderwege bouwstoffen voor een lofzang, mettertijd, op den grindweg, die naar de hoofdstad kronkelt, - en wenschen u voorts een plaatsje naast ons in ons logement te *Assen* aan de ontbijttafel. 't Is nog al een zonnige ochtend; moeder Natuur heeft, naar 't schijnt, haar winterluimen voor ditmaal *allernädigst* weggeborgen en lonkt ons met een vriendelijk lachje toe, tusschen gindsche met hagelwitten rijm sierlijk bestoven boomtakken, door de met zilveren bloemen en pluimen gepenseelde vensterruiten. Een paar oogenblikken geduld - en de kachelgloed, die zich door de kamer verspreidt, zal ze wel schielijk doen dooijen. En dan bekijken wij *Assen*, - niet op de ruwe schors van buiten, - maar, zoover onze gezigtslijn uit onze kamer loopt, in zijn binnenste ingewanden.

Al wist gij nu ook niet, dat wij ons in een provinciale hoofdstad bevonden, gij zoudt het toch al heel spoedig hebben geraden. Want ziedaar; 't eerste levende wezen, dat wij daar de straat zien overgaan, draagt een pen achter 't oor en een

---

261 kennis van stront.

262 pijs: grappenmaker. Magna: groot.

263 Hinnom is de naam van het dal ten zuiden van de oude stad Jeruzalem. God noemt bij monde van Jeremia het dal: 'het dal met de dode lichamen en de as' (Jer. 31:40). Daar werd afval uit de stad verbrand. Het woord "Gehenna" betekent "dal van Hinnom" en werd de benaming van de hel.

rol papieren onder den arm, en zijn tronie is zoo wettisch-deftig, dat hij wel voor de incarnatie-zelve van alle mogelijke provinciale besturen en administratien kan doorgaan. En zie, ook aan anderen is het te zien, - zoo 't toeval er althans niet onder speelt! De slagersknecht, die daar met zijn kalfsbout heenstapt, hoewel hij 't zijn koopwaar in nuchterheid afwint, draagt op zijn wezen toch een trek, die 't bewustzijn uitdrukt; ik woon ook te *Assen*, waar de Goeverneur woont en 't Hof van Justitie is gevestigd en de provinciale opcenten worden berekend en men op de eijeren zit, waaruit (niet te haastig echter) de materiële en morele ontwikkeling van *Drenthe* kant en klaar ten voorschijn zal komen - in 't kort op aller gelaat ligt iets dat zeker hooghartig besef van meerderheid aanduidt boven de provincialisten, de menschen die van buiten komen ja, 't is, als of elk gezicht uit eene resolutie is gesneden. Al wist men niet dat men zich in een Provinciale Hoofdstad bevond dan zou het toch al spoedig door bovengenoemde verschijnselen te raden zijn.

Assen tot op het gebeente te bespieden, dat is: het zedelijk materieel leven der Assenaren in al zijne nuances te schetsen. is gewis eene moeilijke taak, want daar elk sterveling helaas bij tijd en wijle een mom²⁶⁴ leent om anders te schijnen dan hij is en daarbij dikwijls de taal gebruikt om zijne gedachten te verbergen - daar dit overal geschiedt en dit voor den harten bespieder, zelfs op het eenvoudigste dorp, geen geheim blijft, hoe veel te meer in de residentie eener provincie en hoe veel te kunstiger en meer berekend nog, in eene als *Assen*, waar, als in een Neurenberger doosje²⁶⁵, de levende figuren elkander als 't ware met de beenen aanraken, hoe veel te meer in eene stad, waar eene permanente harddraverij is geopend naar eerbewijs en promotie.

Maar hoe 't zij, hoe veel hoogte en diepte hier is te peilen, hoeveel vernis er is af te wrijven, wij zullen, terwijl wij hier lijdelijk onze tabernakels opslaan, lang bespieden en dan voorzichtig maar tevens openhartig oordelen - wij zullen beproeven *Assen* zoo te

---

264 masker. Mombakkes.

265 kleine pillendoosjes of voor snuisterijen. Beschilderd met personen.

teekenen, dat de volbloed Assenaar tegen zijnen buurman zegt: “dit zijt gij!” en de opregten van hart eenparig, zij het ook als bij verrassing, getuigen, “dit zijn wij!”

En gelukt ons dat, dan zal er bij veel echt klein steedsch ook veel goeds zijn gezegd, dan zal het tafereel bont genoeg, maar *Assen* beter zijn dan welligt velen verwachten althans dachten en menigeen roept dan met ons den residentie bewoners toe “beter benijd als beklaagd!”

“De mensch overlegt zijne gangen maar de Heer bestuurt zijne wegen.”²⁶⁶

Reeds zes weken zijn wij hier en in plaats om anderen te bespieden worden wij veroordeeld onze observatien alleen te bepalen tot onze eigene onderdanen.

Wij zijn onder de meest despotieke heerschappij van het verschrikkelijke podagra.

Onze geneesheer schreef ons heden eene reis voor van drie maanden en in het voorjaar eene badreis! Lezers! gij begrijpt wat dit beteekent. Wij bewaren een pijnlijk zwijgen en vertrekken als ‘t mag, maar als ons hart verjongt, dan spreken wij weder tot Uw, ‘t eerst over *Assen*.

Vaar wel!

Bij den Uitgever dezes is mede gedrukt en alom te bekomen:

Diep geworteld, John & Dorothy Keur.

Peizer Dorpskerk, Piet Kodde

Hoogkerk in oorlogstijd, Willem Kat

Wederopbouw Drenthe, Cynthia Thé

De Avonden, Gerard Stout

Ter Verpoozing

---

266 De mens wikt, God beschikt.

Nagekomen

Een wandeling door Drenthe

Door een der drie podagristen

De ‘onuitgegeven wandeling’ verscheen in het tijdschrift *Europa*, jaargang 1869, nummer 1. Dit blad werd slechts door weinigen in Drenthe gelezen. Niet velen hebben daardoor kennisgenomen van Booms stuk, dat geheel in de vergetelheid raakte. Een advertentie van de uitgever van *Europa* in de *PDAC* van 8 december 1868 bracht ons - 129 jaar nadien- op het spoor ervan.

Aflevering 7 van ‘*Drenthe... geschetst*’ sloot af met de mededeling dat de podagristen aan een beschrijving van Assen voorrang zouden geven, zodra zij weer tot lopen in staat waren. Boom loste die belofte dus alsnog in. Mocht ooit nog een nieuwe druk van het boek verschijnen, dan dient deze achtste aflevering te worden toegevoegd.

Boom woonde al ruim negen jaar in Assen toen hij het stuk schreef. Hij kende de stad van huis tot huis. Ongebruikelijk voor hem en niet passend bij zijn aard zijn de vele voetnoten, maar die hoorden nu eenmaal bij ‘*Drenthe... geschetst*’. Hij is er eens extra voor gaan zitten!

Cees van Dijk²⁶⁷

---

267 Uit *Harm Boom, schrijver journalist, podagrist*. Cees van Dijk 2014. Van Gorcum. Assen. (nog via boekwinkeltjes.nl te verkrijgen.)

Harm Boom wandelt in Assen

En daar zitten wij nu in *Drenthe*, -in 't hartje van die provincie, waaraan eens zeker Tweede-Kamerlid,²⁶⁸ gewis niet in een overvloeiing van parlementaire beleefdheid, goedvond den naam van 'steppenland', van 'land van hei en struiken', te geven, - ofschoon de slokker²⁶⁹ er in zijn leven zelfs niet zóó veel van gezien had, als op het vlak van een eenjarige kinderhand kan liggen! -Daar zitten wij nu in *Drenthe*, -en, om 't vinden onzer persoonlijkheden, voor 't geval dat men brieven of boodschappen aan ons adres had, nog gemakkelijker te maken, - daar zitten wij nu in *Assen*, - Drenthes hoofdstad, of men 't gelooven wil of niet, - in *Assen*, waar de Commissaris des Konings, die in den mond des volks, aan oude traditie getrouw, nog altijd de antieke 'gouverneur' blijft, zijn residentie houdt, en 't Hof van Justitie is gevestigd, en de provinciale opcenten worden berekend, en de zich noemende '*Provinciale Drentsche en Asser Courant*'²⁷⁰ wordt gedrukt, -waar men ook broedende op de eieren zit, waaruit alles, wat maar met Drenthes stoffelijke en zedelijke herschepping in verband staat, vroeg of laat als welgeschapen kuikens, te voorschijn moet kruipen.

Hoe wij hier gekomen zijn, vraagt gij? Natuurlijk niet per locomotief, doodeenvoudig, dewijl *Assen* tot nog toe geheel geïsoleerd ligt van spoorweg en spoorweggelijke en 't sissen en steunen en stampen der vuurverslindende en vuurspuwende reiskarossen onzer eeuw niet anders dan van hooren zeggen kent. Om *Drenthe*, dat altijd zoo wat een stiefkind was, niet eensklaps door weelde te bederven, ten minste om het in de gewoonte te houden van zich, als ASSCHEPOETSER in 't sprookje,

---

268 nog onbekend.

269 slokje = borrel.

270 Harm Boom is de belangrijkste redacteur van de PDAC.

in de achterhoede geplaatst te zien, is immers in den raad der 'Edelmogenden' goedgevonden, dat de spoorweglijn *Meppel-Groningen* het laatst van allen zal worden geëxploiteerd, om 't net van ijzeren rails te voltooien, waarmeê *Nederland* eerlang zal overdekt zijn. Zoolang die lijn nog geen *fait accompli*²⁷¹ is geworden, kan men Drenthes hoofdstad al kwalijk anders genaken²⁷², dan door middel van diligence of postkar, trekschuit of schroefboot, indien gij althans verkiest u van een publieke gelegenheid tot verplaatsing van uw aardchen tabernakel in de richting van *Assen* te bedienen. Zoo gelukkig toch mag zij zich noemen, dat er uit de verschillende hemelstreken straatwegen op haar uitloopen, al derft zij voorshands nog 't genot van een spoorweg. Zij ligt immers aan de groote route die *Zwolle* met *Groningen*, en dus het zuiden des lands met de noordelijke gewesten verbindt. Van *Meppel* loopt naar hier een goede *chaussée*²⁷³, die zich verder naar *Groningen* uitstrekt. Dagelijks bestaat er dus gelegenheid, -en de almanak kan u vertellen hoe dikwijls in een etmaal, -om met een publiek rijtuig van honk te gaan. In dit opzicht staat Drenthes hoofdstad bij geen der voorname steden des lands achter. Vroeger, toen de straatweg er nog niet was, had men een geheelen dag nodig tot een reisje naar de academiestad in 't noorden, ofschoon de afstand niet meer dan vijf uren gaans bedraagt. 't Was dan ook, 's zomers, meer een zandwoestijn, die men doorkruisen moest, en 's winters een modderzee, die men te doorwaden had, dan wel een weg, die dien naam met eere kon voeren.

Hoe zullen daarom de arme reizigers, die meermalen in 't jaar genoodzaakt waren dien tocht te doen, gejuicht en gejubeld hebben, toen de aanbesteding plaats had van den thans nog aanwezigen straatweg, en toen vervolgens de eerste steen er van door den toenmaligen gouverneur, Mr. PETRUS HOFSTEDÉ, op een plechtige wijze gelegd werd!²⁷⁴ Aanmerkelijk

---

271 voldongen feit.

272 naken; bereiken, naderen.

273 straat. (Frans)

274 't Mag hier wel met een enkel woord voor de nakomelingschap vermeld staan, dat die aanbesteding plaats vond den 23 Maart 1825 en die eerste

is reeds hierdoor Assen in beteekenis geklommen, en nog meer klom het stadje, toen in 1834- 1838 (tóen eerst!) ook de rijksstraatweg naar Meppel en Zwolle tot voltooiing gebracht werd; tot dien tijd was de reis van laatstgenoemde plaats naar hier een zware en soms gevaarvolle tocht.²⁷⁵ Doch nu werd het mede aangeregen aan 't snoer van *chaussées*, dat het geheele land doorslingert en steden en dorpen vereenigd en met elkaar in gemeenschap gebracht heeft, die tot zoolang elkander nagenoeg vreemd waren gebleven.

Langs een der draden nu van dat snoer gleden ook wij de stad of het stedeken binnen, vanwaar de scepter der gerechtigheid en der wet uitgaat over de gansche voormalige 'Landschap' Drenthe²⁷⁶. Sinds lang reeds waren wij belust geweest beiden te zien en te leeren kennen, èn die provincie, èn die stad, die met evenveel recht als *Utrecht* en *Groningen* en de rest met het praedicaat 'provinciale hoofdstad' mag pronken. Even zooveel

---

steenlegging den 3 Augustus d.a.v. Zie *Nieuws- en Advertentieblad voor Drenthe*, No. 20 en 51. Een beknopte geschiedenis van dezen geheelen weg geeft Mr. P.W.Aistorphius Grevelink, in zijne *Statistiek v.d. prov. Dr.*, (Ass., 1838) bl. 31-33,- een boek, waarvan wel eens een *nova editio, aucta et emendata*, 't licht mocht zien. Hoe blijde men met de voltooiing van dien weg was, kan ook nog gezien worden uit een artikel in de *Gron. Cour.*, 1845, No. 32, getiteld: *De spoorweg in futura naar Groningen*,- een stuk, waarvan de schrijver zich wel niet noemt, maar gemakkelijk te raden is, door ieder, die den stijl van wijlen den hoogleeraar Mr. B.H. Lulofs kent. 'tZag er dan vroeger ook allertreurigst uit met de gemeenschap tusschen Groningen, via Assen, en de zuidelijke gewesten onzes lands. Volgens 't zoeven genoemde artikel reed er weleer 's zomers slechts twee malen in de week, en des winters in 't geheel niet, een zoogenaamde 'rammel-' of 'bolderwagen' van Groningen naar Zwolle, en was 't zeker iemand eens wedervaren, vandaar derwaarts in laatstgemeld seizoen met extra-rijtuig drie dagen onderweg te mogen zijn!!-Wat moeten onze brave voorouders toch in 't oefenen van geduld hebben uitgemunt!

275 Zie *Nieuwe Drentsche Courant* 1852, no. 5.

276 Drenthe is pas vanaf 1815, na vertrek van Lodewijk Napoleon, een provincie, daarvoor heette de regio: Landschap. Bij de inrichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1813-1815 had de nieuw te vormen provincie Drenthe een hoofdstad nodig. Dit werd Assen, waar voorheen (al vanaf 1603) de zetel van het landschapsbestuur was gevestigd, en dat in 1809 stadsrechten had gekregen van Lodewijk Napoleon. Vanaf 1815 was Drenthe een volwaardige provincie binnen het koninkrijk.

goeds als kwaadsen kwaads als goeds hadden wij van beiden gehoord, en zoowel het een als het ander gaf den doorslag tot ons besluit, om onze lendenen te gorden, onze schoenzolen aan te binden, en het, met een kleine *licentia poëtica*²⁷⁷, onzen genialen JAN DE RIJMER²⁷⁸ na te zeggen:

Welaan, t beproefd! - Den staf in handen!
Op, op, naar Drenthes heidelanden!²⁷⁹

Om evenwel de waarheid in alle opzichten hulde te doen, dient men te weten, dat wij niet als barrevoeter monniken voet eerende Assen kwamen binnenwandelen, maar, zoo als 't geschrevene den aandachtigen lezer reeds heeft doen denken, met behulp van een dier logge, waggelende gevaarten, die aan de firma Van Gend & Loos²⁸⁰ voor altijd een veel beteekenenden naam hebben verzekerd in de cultuurgeschiedenis onzes lands.

---

277 literaire vrijheid om op een bestaand werk te variëren.

278 J.J.A. Gouverneur 14 februari 1809 te Hoevelaken - 18 maart 1889 te Groningen. Naamsvarianten: J.J.A. Gouverneur, Oom Jan, Jan de Rijmer

279 Profeteren en gezigten zien. (Slotdeel)

Of zou het, als in oude dagen,
Ook thans misschien nog dienstig zijn,
Dat m', om in 't Zienerswerk te slagen,
Uit kijken ging in een woestijn? -
Dáár, op een hoogte neêrgezeten,
Vóór zich een onbegrensd verschiet,
Ligt, dat men er... wie kan het weten?
Ook wel een' brok der Toekomst ziet. -
Welaan, 't beproefd! - Den staf in handen!
Op, JAN! naar Drenthe's heidelanden!
De Gids. Jaargang 7 (1843) dbnl.org
280 Vervoersbedrijf.

Meer daken dan huizen

‘t Was avond, toen ‘t hoorngeschal van onzen conducteur ons aankondigde, dat wij ons weêr in een door menschen bewoonde streek bevonden, en nog al een vrij donkere avond, waartoe een dichte motregen niet weinig het zijne bijdroeg. Vandaar, dat wij bij het binnenrijden nagenoeg niets van de plaats zelve te zien kregen, op eenige gaslantaarns na, langs de vaart en aan de straat, en enkele winkelhuizen niet meê geteld, die ons in ‘t voorbijrijden wel in de oogen moesten vallen, om het licht, dat door hunne nog niet gesloten vensterruiten scheen. Vandaar, dat wij, op onze bovenkamers in het logement van den heer SOMER aangeland, ons nog niet de flauwste voorstelling vormen konden van wat *Assen* al of niet als stad beteekent. En des te meer snakten wij nu naar de eerste stralen weêr van ‘t rijzend morgenlicht, waardoor ‘t ons zou mogen gebeuren Drenthes hoofdstad met hetgeen zij te aanschouwen aanbiedt, behoorlijk te kunnen opnemen en - aan een alle - zins in vreemdelingen verschoonbare kritiek te onderwerpen.

De eerste indruk, dien ‘t eerste gezicht op, of juister, in *Assen* op ons maakte, toen wij, uit de veêren verzezen, al heel schielijk eens het oog naar buiten richtten, was niet zeer gunstig. Wij meenden ons in een provinciale hoofdstad te bevinden, en wat zagen wij voor ons? - Nu ja, het was wel niet zóó, dat er niets beters dan een plotselinge Egyptische duisternis²⁸¹ voor gewenscht konde worden, om ‘t maar zoo schielijk mogelijk voor aller blik te verbergen; in hun soort maken die huizen en huisjes, die gij links en rechts en voor u uit, daar in die zoogenaamde Kruisstraat, op SOMER's bovenkamers in ‘t vizier

---

281 Oude Testament: Een van de plagen in Egypte voor Mozes kon vertrekken naar het Beloofde Land.

krijgt, wel een aardige vertooning; ze zien er onberispelijk net en goed onderhouden uit, en zullen voor de respectieve en zeker ook respectabele bewoners, ongetwijfeld uiterst geriefelijk en comfortable ingericht zijn; er is geen haar op ons hoofd dat daaraan wil tornen!- maar toch- aan de hoofdstad eener provincie en nog wel aan 't centrum van zulk een hoofdstad doen ze u niet denken. 't Is alles zoo popperig, zoo lilliputsch, zoo Neurenburgerspeelgoedachtig²⁸², zoo niets in overeenstemming met het deftige, statige trotsche grootsche, wat gij in uw verbeelding aan den zetel van een Commissaris des Konings en van een Provinciaal Gouvernement en van een Hof van Justitie toegedacht en toegedicht hebt. Gij kunt u niet anders verbeelden, dan midden in een zeer alledaagsch, dood-ouderwetsch-burgerlijk provinciestedje te zitten koekeloeren, zoals er legio zijn in den lande. Ziet me die huizen er eens op aan, daar links en rechts van u, zoover gij oostwaarts op ze monsteren kunt, de noordzijde van de Brink langs, en ook ter andere zij, tot waar gij naar 't westen heen in staat zijt te turen!

Hebben ze iets aan zich, wat imponeert? Moet gij, met een enkele uitzondering, er niet onwillekeurig bij denken aan kinderen met waterhoofden? 't Zijn immers meer daken dan huizen! 't Is vreeslijk, zulke daken als men op die huizen gelegd heeft! Zoudt gij er licht uit afleiden, dat de Assenaren groote liefhebbers zijn van 't verzamelen van regenwater, gij kunt u er ook bij voorstellen, dat daksparren, panlatten en pannen voor weinig meer dan een zuur gezicht in Drenthes hoofdstad te verkrijgen schijnen te zijn, zoo onmanierlijk kwistig als men er bij den bouw der meeste woningen meê geweest is. Wat de sparren en de latten betreft, is dit niet onwaarschijnlijk, om den overvloed van dennenhout, dat rondom *Assen* wordt aangekweekt; maar de pannen moeten toch even goed van elders worden aangevoerd, als op de meeste dorpen ten platten lande. Hoe veel tempelen, aan de industrie gewijd, *Assen* binnen hare jurisdictie ook reeds zag verrijzen, toch bezit ze nog geen eigen pannenbakkerij.

---

282 Neurenburg, Duitsland komt vaker in de reisverslagen naar voren. Ook met -doosjes en met handel in prullaria.

Doch- om niet verder af te dwalen: 't is vreeslijk en geweldig, zulke Hooge steile daken, daken bij wier'aanblik' een PISISTRATUS CAXTON²⁸³ zou watertanden van verlangst, om er philosophische en poëtische mijmerijen te houden. Heele perspectieven zijn 't, waar uw oog haast op verdwalen zou, - gansche zeeën van pannen, wier geelroode kleur de oogzenuwen ten minste Aller onaangenaamst aandoet. Daaromtrent moet men 't volkomen eens zijn met wijlen mevrouw SCHILPEROORT-VAN MEERTEN.²⁸⁴ En wat een treurige vertooning maken onder die alles overheerschende daken, nu die huizen, - meest allen van slechts één verdieping, en allen nagenoeg insgelijks ook zeer eentonig met vier ramen in 't front, twee wederzijds de deur! Sprekende evenbeeldjes van oude gasthuisvrouwjes, die onder den last der jaren ter halver lengte van voorheen zijn ingekrompen.

De Assenaren van vroeger wilden misschien, door zulk een oversmaaklozen bouwtrant voor hunne tijdelijke tabernakelen te volgen, hunne nederigheid en bescheidenheid niet in opspraak brengen, in vreeze gedachtig, dat het altijd beter staat, uit kleine beginselen groot te worden, dan weër tot niets beteekenende kleinheid in te krimpen, na eerst de

---

283Romanfiguur. Deel van recensie: Aanbeveling aan leesgezelschappen en leesbibliotheken in het bijzonder en aan romanlezers in het algemeen behoeft dit zoo wêlgeschreven werk niet; zijn inhoud en de naam des Schrijvers zijn aanbeveling genoeg. De familie Caxton is den Schrijver van de familie Beaufort ten volle waardig. Wij weten niet wat wij na de lezing meer moeten bewonderen of de uitgebreide kennis van landen en volken, van de geschiedenis der oude en nieuwe wereld, de kennis van de werken en stelsels van verschillende wijsgeeren van vroegeren en lateren tijd, den diepen blik in het huiselijke leven en menschelijke hart, - of de eenvoudigheid waarmede alles wordt medegedeeld, terwijl een schat van wijsheid gelegd wordt in den mond van AUGUSTUS CAXTON, PISISTRATUS of TREVANION, en ongezocht gewezen wordt in den roman.

De familie Caxton. Een tafereel uit het dagelijksch leven. Naar het Engelsch van Sir Edward Lytton Bulwer, *Schrijver van: 'de familie Beaufort,'* enz. Door M.P. Lindo. *III Deelen.* Te Amsterdam, bij P.N. van Kampen. 1850. In gr. 8vo. 884 bl. f 8-70. *Vaderlandsche letteroefeningen.* Jaargang 1851. dbnl.org

284 Zie *Het Noorden van ons Vaderland*, bl. 195.

breêveertien²⁸⁵ lustig te hebben laten waaien... toch hadden zij bij hun timmeren ook wel eenige gave mogen neêrleggen op 't altaar van den Goeden Smaak en bij 't regelen van de verhouding hunner huizen tot de daken, waarmede zij die dekten, een ander type kunnen kiezen, dan van een drie-, vierjarig kind met den hoed op van zijn grootvader. Hoe *tout à fait*²⁸⁶ dorpsch ziet er verder ook die straat uit, waarin gij hier 't gezicht hebt in haar volle lengte,- en zoo gij er voor een provinciale hoofdstad nog vrede meê kunt hebben, dat bijkans uit ieder van die kleine nuffige huisjes, die daar zoo pronkerig naast elkander zijn opgezet, een houten bord of plank naar voren steekt, waarop gij lezen kunt, dat garen en band, kruideniersartikelen en tabak, manufacturen en petten, boekweitemeel en mosterd te koop zijn, dan wordt toch zonder twijfel uw schoonheidsgevoel allerpijnlijkst gekwetst door dien wanstaltigen noodstal, die daar voor de deur van dien priester van VULCAAN²⁸⁷, nagenoeg ter halverwege de straat vooruitspringt.

---

285 De noorderzon werd vroeger gebruikt als aanduiding voor middernacht. Dit met name in de scheepvaart waar zeelieden de dag in de zeventiende eeuw verdeelden in blokken van meerdere uren. Om 6:00 sprak men van de oosterzon, om 12:00 uur van zuiderzon, om 18:00 van westerzon en middernacht stond dus bekend als noorderzon. Wie met de noorderzon vertrok deed dat dus midden in de nacht. Handig, want dan was de kans om gezien te worden het kleinst.

De bekende Nederlandse taalkundige F.A. Stoett schrijft in zijn *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden* (1923-1925) het volgende over de uitdrukking "Met de noorderzon vertrekken":

"d.w.z. in den nacht of ook wel bij dag stil heengaan, ongemerkt, dikwijls met veel schulden; er vandoor gaan; *de breêveertien opgaan*. In die landen, waar de zon gedurende een tijd van het jaar niet ondergaat, schijnt zij, wanneer het bij ons nacht is, uit het noorden; vandaar dat men in de 17de eeuw onder de noorderzon middernacht verstond, evenals onder zuiderzon den middag."

<https://historiek.net/met-de-noorderzon-vertrekken-herkomst/113327/>

286 compleet, volledig. (alles is gemaakt)

287 Romeinse god van het vuur, hier; de smederij met rommel voor de deur.

Kleine stad van paleizen

Nu eischt de billijkheid echter te bekennen, dat *Assen* zelve en hare inwoners er het minst van allen schuld aan hebben, dat men ten aanzien van haar voorkomen als stad zeer gedesillusionneerd wordt, zoo als wij 't werden. Dat het ons alzooging, dat schrijven wij op niemands rekening, dan op die van een man, aan wien men anders hierbij in de verste verte niet zou denken. GIJSBEN KAREL VAN HOGENDORP, voor wiens onsterfelijken naam wij overigens allen eerbied koesteren, is er eigenlijk debet aan, dat een eerste *coup d'oeil*,²⁸⁸ op *Asser's* innerlijk wezen geslagen, ons zeer onbevredigd liet. De edele graaf, die in 1819 *Drenthe* bezocht en ook zich eenige dagen in *Assen* ophield, had toen de roekeloosheid (zouden wij haast zeggen), haar een 'kleine stad van paleizen' te noemen.²⁸⁹ Hoe hij er toe kwam, is werkelijk een mysterie. *Assen* in 1819 een kleine stad, - in zoo verre sprak hij de waarheid, - want dat *epitheton*²⁹⁰ is ook thans nog, bijkans vijftig jaren later, ten volle van toepassing op haar. Maar - een stad van paleizen, - bij alle goden en godinnen van den *Olympus*!²⁹¹ Waar zijn die allen dan sedert 1819 gevlogen of gestoven, als wij er nu, in 1868, geen spoor of zweem of schaduw meer van ontdekken, midden in 't hartje van *Assen* niet, hoe wij ook rechts en links er naar zitten te turen en te gluren, voor de bovenramen van 's heeren SOMER logement? GIJSBEN KAREL was er volstrekt de man niet naar, om te vermoeden, dat hij, met het onnoozel bakerkindje van 1819 nog in zijn kinderluiers reeds een 'kleine stad van paleizen' te noemen, een bloote aardigheid heeft

---

288 oogopslag.

289 In zijne *Bijdragen tot de huish. v.d. St. V*, bl. 282.

290 opschrift.

291 Berg in Griekenland waar de goden wonen.

willen debiteeren, - nog veel minder dat hij, die zoo wars van alle vleizucht was, de ijdelheid der toenmalige Assenaren met een zinledig complimentje gezocht heeft te kittelen. Er rest ons niets, dan te gelooven, dat op het oogenblik, toen die woorden zijne pen ontgleden, de geest eens zieners over hem vaardig was, en hij die 'kleine stad van paleizen' niet in realiteit daar voor zich zag, maar slechts bij wijze van visioen.

Wij vatten zijn uitdrukking op als een aanwijzing, niet van hetgeen *Assen* destijds reeds wás, maar wat het mettertijd nog worden zál, zoodra de tijd daarvoor vervuld is. 't Was in profetische gesproken of geschreven. Voor VAN HOGENDORP's helderzienden blik was op dat pas de gordijn der toekomst weggeschoven. Een stad van paleizen zal *Assen* nog worden, geen haar minder; - *Calcutta*, waaraan anders bij uitnemendheid de titel van the city of palaces werd toegekend,²⁹² zal daar in 't vervolg niet uitsluitend meer meê pronken mogen; met Drenthes hoofdstad zal zij zusterlijk haar privilegie moeten deelen, terwijl *Genua* voortaan Mevrouw DE STAËL²⁹³ er slechts ten halve meer dank voor zal behoeven te weten, dat haar door die beroemde dame de etiquette van 'stad van koningen en paleizen' is aangeboden geworden.

Terwijl wij in dit opzicht geduldig afwachten willen, hoeveel aardsche grootheid de geheimzinnige Toekomst nog over *Assen* hebbe beschoren, schenken wij voor 't tegenwoordige gereeder, dan aan KAREL GIJSBERT, onzen bijval aan den Anholtschen predikant DETHMAR, die in 1839, en dus twintig jaren later, een bezoek aan *Assen* bracht. Zonder eenige opgewondenheid, die hem anders als Duitscher niet vreemd behoefde te zijn, noemt deze haar een stad, 'die wel is waar geen Hollandschen rijkdom verraadt, maar door hare ligging, hare ruime straten en hare vaarten (?) zich echter niet kwaad voordoet,' terwijl hij er wel bijvoegt: 'Hier en daar ziet men onderscheidene fraaije en groote gebouwen,' doch zonder

---

292 *Revue des deux mondes*. 15 Mars 1857, bl. 243.

293 Anne-Louise Germaine Necker, barones van Staël-Holstein, met als roepnaam Germaine de Staël ook bekend onder de naam Madame de Staël, was een Frans-Zwitsers romanschrijfster. 1766-1817.

dat hij ze met eenig ander *epitheton ornans*²⁹⁴ tot ‘paleizen’ opsmukt.²⁹⁵ Zelfs ALPHONSE ESQUIROS²⁹⁶, die nog weêr twintig jaren later zich in de hoofdstad van *Drenthe* ophield, spreekt in zeer nuchtere taal eenvoudig van ‘nette huizen,’ die hij er zag, die ‘hier en daar nedergezet, zich er weinig om schijnen te bekommeren, of zij al dan niet straten vormen.’²⁹⁷²⁹⁸

---

294 *epitheton ornans*: versierend toevoegsel.

295 *In Aangename herinneringen aan Holland en zijne inw.*, door F.W. Dethmar. Uit het Hoogd. 11 dl, bl. 211 (Doesb.1848).

296 Henri-François-Alphonse Esquiros (1812-1876) Franse schrijver.

297 *In Nederland en het leven in Ned.*, vert. door N.S. Calisch, bl. 152.

298 Reizen, alleen voor uitspanning, of reizen en daarvan door de pers een verslag te geven, zijn twee hemelsbreed van elkander verschillende zaken; het eerste kan een ieder, het laatste kunnen maar weinigen. En dan valt dat laatste nog vrij wat ligter in het eene dan in het andere land. **Alphonse Esquiros** heeft het nog onlangs bewezen. Weinige maanden vertoevens in Nederland waren voldoende om hem in staat te stellen een waarlijk aardig en aanschouwelijk tafereel van ons land te geven; wel hier veel te vleijend en te opgesmukt en daar weêr onjuist en scheef, maar over ‘t geheel genomen toch verre van onverdienstelijk. De toon, hoe bevallig en aangenaam, los en onderhoudend ook, bleef toch waardig en daalde nooit af tot het triviale; echt Fransch. De Franschman was aan grooter land, aan grooter kring gewoon; onzen kleinen cirkel kon hij gemakkelijk overzien, spoedig was hij daarin als t’huis; raad en voorlichting waren hem niet alleen welkom, maar hij zocht die zelfs.

Mijne Zondagen in het Vereenigde Koninkrijk. Gemeenzame brieven uit Engeland, Wales en Schotland, door J. Kneppelhout. Aflevering I-IV. Amsterdam, P.N. van Kampen. 1859.

De Gids. Jaargang 23 (1859) dbnl.org

Hooghartig-aristocratisch

Maar al biedt ons *Assen's* uiterlijk voorkomen nu niet de vereischte elementen aan, om er hare diagnose als provinciale hoofdstad uit op te maken, er vallen ons toch andere criteria genoeg in 't oog, waaraan wij 't bespeuren kunnen, dat zij ondanks die dorpschheid zulk een hoofdstad is. Gij behoeft er niet naar te vragen, gij leest het inderdaad op het aangezicht van nagenoeg elken Assenaar zelve. - Men had er ons reeds, vóórdat wij ter beëvaart naar Drenthes *Mekka* ons opmaakten, op voorbereid. Zelfs had een spotvogel, die wèl oppassen mag, dat hij zich nooit in *Assen* zien laat, ons verhaald, dat men er kwalijk ooit iemand op de straat kon ontmoeten, zonder een pen achter 't oor, een pijp lak halfweg buiten het vestzakje en een rol papieren onder den arm, wat wij natuurlijk, in den eenvoud onzer harten, voor een alle grenzen te buiten gaande overdrijving goedvonden te verklaren. Maar 't is toch in allen ernst zóó, dat men 't den Assenaar aanzien kan, dat hij te *Assen* leeft en ademt.

Daar zitten wij hier nu aan onze ontbijttafel en monsteren op ons gemak de voorbijgangers buiten op straat. Eilieve, kijk die twee arbeiders eens aan, die daar met vervaarlijke holsblokken²⁹⁹ aan de voeten, zoo druilig komen aanklossen,-

---

299 Klompen. Het gewoel in de stad is groot, en of er geen volks genoeg ware van binnen, zoo leveren de gemeenten daar buiten rijkelyk hun kontingent, en stroomen nieuwsgierigen van allerlei slach, zoo wel de Edelman te paard, in zijn fluweelen en met hermelijn gevoerden mantel, waarop niet zelden zijn blazoens in schitterende kleuren is gestikt, - als de vrij eenvoudiger huisman, in zijn grove reiskap gedoken, waar hem het kattenvel de dienst van 't edel bont vervangt; zoowel Vrouwen en Jonkvrouwen op hare rustige hakkeneien of in een draagstoel, als minder vlugge boerinnen, maar die toch op hare holsblokken zich zoo vaardig mooglyk voorttreppen. En dat alles trekt naar de markt van Gorinchem.

of die timmermansknechten, met dat jannig schootsvel³⁰⁰ voor, - of dien *sinjeur* met omgeslagen halsboorden en dat prachtig stel bakkebaarden als doornheggen, -ligt er op aller gelaat niet iets hooghartig aristocratisch (zullen wij 't maar noemen,)-niet iets, wat ge zoo niet in een plattelandsgemeente in dezen of genen achterhoek van een provincie zult opmerken? Is 't niet, of alle resolutiën en reglementen, van de hier gevestigde bureaux sedert vele jaren uitgegaan en er voor de toekomst nog in staat van wording verkeerende, in een kort compendium op hunne physionomieën³⁰¹ gekopieerd staan? Zegt u bij gindschen oom-kool,³⁰² die daar poolshoogte neemt van weër en wind, die diplomatieke kronkel in den onderlip, vergeleken met de eigenaardige wijze, waarop hij zijne neusvleugels ophaalt, niet duidelijk, dat de man de intieme convictie bezit van ook een rad te zijn in de provinciale machine van *Drenthe*, al drijft hij, wat zijn meelkleurige rok ons doet vermoeden, ook maar negotie in koek- en beschuitbollen en wat er meer uit een bakkersoven, gaar en geurig, het lieve daglicht begroet?

Het kasteel van Gorinchem, door W.J. Hofdijk. *Dietsche Warande*. Jaargang 1 (1855) dbnl.org

300 stom schort.

301 gezichten.

302 BOUWEN: Mit ien kleurde paerse Spriet, die wy ast Paase-pronck is, decken.

Ja wy hebben so reynen Huys-raatje, tros ymet inde buurt.

In as me wyf huer vaten, en huer Tinnerwerck schuurt;

Je gruwet dat gyt siet, so besucht tentich en klaar isse,

Dat de pispot niet gheloocht en was, sy en souw niet kunnen pissen.

Miestendeel leyt sy en schuyrt, en wryft, en wast, en plast, en boent,

O 't macher schier niet bueren, dat sy men een reys soent.

NEL: Maar daarom raackt *myn óóm kóól* (*) oock altemets op rollen,

En treckt altemets op met licht koyen, of mit snollen,

Tot dat sy hum komt halen, en *dat sy de witten uytwryft*,(**)

Wat vraacht hyer na, of sy wat onbenierlyck kyft.

(*) *myn óóm kóól*: nl. BOUWEN, in de zin van sufferd, in het bijzonder gebruikt, wanneer het gaat om mislukte liefdesavontuurtjes; altemets: nu en dan; op rollen: aan de rol.

(**) *Tot dat sy enz.*: tot dat zij komt betalen nl. door de krijtstreepjes te laten uitvegen die de herbergier had gezet voor de verteringen.

Griane (uitgave 1973)–G.A. Bredero (1616) dbnl.org

Waarlijk, men behoeft er geen LAVATER³⁰³ voor te zijn. Geloof het of geloof het ook niet, - wij worden er koud noch heet om, - maar nog niemand zagen wij voorbij gaan, of 't was hem aan te zien, dat hij ademhaalt en vegeteert in den dampkring van een provinciaal gouvernement.

't Schijnt wel, dat er van al, wat in de menschelijke samenleving gezag over anderen voert en den toon aangeeft, ook een soort van *miasma*³⁰⁴, - om 't maar een naam te geven, - uit- en afstraalt op elk, die zich in zijn naaste omgeving rept en roert. Ga naar *Rome* b.v.: op 't gelaat van den geringsten hellebaardier of zouaaf kruisen zich de sleutels van 'St. PETRUS'; ga naar *Amsterdam*: van den zuigeling in wieg en kinderstoel wasemt u reeds de speculatiezucht en de negotieliefhebberij tegen; ga naar *Den Haag*: de minste turfdrager (zijn neus verklapt het) gelooft zich diplomaat, steunpilaar van ministerie of Tweede-Kamer, gewicht in de politieke weegschaal van 't Land; ga zoo ook naar *Assen*, - en indien gij 't niet al riekt, bij de eerste dosis versche lucht, die gij uit haar atmosfeer geliefd op te snuiven, dat alles, wat hier tot het genus 'mensch' behoort, doorzult is en doorpekeld van een zeker besef van *poids*³⁰⁵ boven alle overige Drenthenaren, als bewoner der stad, waaruit men al de twee en dertig overige gemeenten van 'de Landschap' naar zijne pijpen laat dansen, - dan houden wij u, ondanks al onzen eerbied voor uw persoon, voor een neefje of nichtje van al wat stoffel heet, of op zijn minst voor - verstopt in 't hoofd, - *homo naris obesae*.^{306 307}

---

303 Johann Kaspar Lavater, (Zürich, 1741 - Zürich, 1801), was een Zwitserse filosoof, predikant en dichter in Zürich. Hij is wellicht een afstammeling van Ludovic Lavater.. Fysionomie. Hij werd echter beroemd door zijn geschriften over fysionomie, de wetenschap om uit het uiterlijk, vooral het gezicht, het karakter van een mens af te lezen.

304 Miasma 1) Ongezonde uitdamping van rottende stoffen 2) Rot 3) Rottende dampen 4) Smetstof 5) Smetstof uit moeras 6) Smetstof uit water of moeras 7) Uitdamping 8) Uitdamping van rottende stoffen 9) Verpeste sfeer 10) Ziekteverwekkende stof. Als oorzaak van ziekte verondersteld.

305 gewicht, ponden.

306 Grof, ongevoelig iemand [noot CvD].

307 *Botmuylen* beteekent in 't algemeen domooren, botteriken. In de XVIIe eeuw een veel gebruikt scheldwoord van de 'beschaafde' Zuidnederlanders

Maar - natuurlijk hebben de Asser menschen zelve dat te verantwoorden, als 't hun behaagt het type van 't karakter hunner woonplaats op hunne respectieve aangezichten te dragen! Een mensch moet ook al zeer voos van binnen zijn, die zich niet een klein weinigje op 'teen of ander *praerogatie*³⁰⁸ boven anderen laat voorstaan, en wanneer nu de Asser physionomien³⁰⁹ met een zeker bureaucratisch timber³¹⁰ geteekend zijn en *vis à vis*³¹¹ den buitenman een zeker *air de majorité*³¹² aannemen, - eilieve, komt haar in zekeren zin dat niet ook wettiglijk toe als een heilig recht? dankt de Assenaar het niet aan diezelfde aristocratie, dat de stad zijner inwoning zoo geheel uit de laagte opgestegen en thans geworden is, wat zij is? - Wij mogen het dan trouwens ook wel zien, dat een Adamskinder een weinigje idee heeft van zich zelf. Dan is er ten minste nog iets van hem te maken. Wat geen zout in zich zelf heeft, is tot niets anders nut, dan om op den mesthoop geworpen te worden³¹³. En even ver zijn wij er af, den Assenaar, die er fier op is Assenaar te zijn, daarom na te wijzen met den vinger, als wij mettertijd er zelve met een spotziek lachje om aangekeken wenschen te worden, indien er door een langdurig oponthoud in de zoogenaamde 'kleine stad van paleizen' ook ons ongemerkt iets van die Asser voornaamheid aanwoei.

(Vlamingen en Brabanders) tegen de 'botte' Hollanders. Men herinnere slechts Bredero's vers in den 'Spaanschen Brabander', II, 200:

'd'Hollandsche botmuylen sien Sr. Ierolimo voor een slechthoot an'. In het Middelnederlandsch schijnen bottecroes en bottaert veelvuldiger gebruikt te zijn geworden dan botmuyl. Bij Kiliaan worden botaerd en bot-muyl nog aangehaald en vertaald door '*homo obtusus, stolidus, obesae naris*'. Nog bewaard in den spotnaam voor de Zeeuwen (botaards): 'Dat zijn de bottaerts van Zeelant'. *Jaarboek De Fontaine*. Jaargang 1946-1947 dbnl.org 308 voorrecht.

309 gezicht, uiterlijk.

310 hout, of timbre (toon).

311 tegenover elkaar, face to face.

312 superieure houding. Schijn van meerderwaardigheid.

313 verwijzingen: zout der aarde en Job op de mestvaalt.

Het klooster

Zijn wij daar zoo even reeds van de schitterende toekomst beginnen te reppen, die de eeuwen nog voor *Assen* in heur schoot dragen, - 't is wel zoo eigenaardig, verbeelden wij ons, vooraf nog iets uitvoeriger over haar voorleden te handelen. Zij zal 't ons niet euvel duiden,- vertrouwen wij, - als wij den sluier, die daarover door de hand des Tijds ligt uitgespreid, een weinigje wegschuiven en haar doopcedel gaan lichten?

Zij is er toch niet eene, als zoo menigeen uit een pas in den adel ingelijfde familie, die 't altijd met grooten weerzin hoort, dat haar stamvader zich eenvoudig en kortweg HARM JANSEN of JAN HARMSEN tituleerde? - Welnu, dan herinneren wij onzen lezers, dat *Assen* eigenlijk is voortgesproten uit een klooster of abdy. PICARDT, de welbekende kroniekschrijver, die de onbeschofte gewoonte had alle dingen bij hun rechten naam te noemen, PICARDT zegt het ronduit: *Assen* 'is voortijds maer een *Klooster* geweest'.³¹⁴ PAREAU,³¹⁵ wat trouwens niemand bevreemden kan, die den voortreffelijken man heeft gekend, PAREAU drukt zich over 't ontstaan van *Assen* uit kleine

---

314 Zie zijn *Korte Beschrijvinge v. Eenige Antiquiteiten*, in 4to, bl. 198.

315 PAREAU (Anton Henri), jongste zoon van den hoogleeraar Jean Henri Pareau en Helena Nisina Ribbius, werd den 20sten Julij 1805 te Harderwijk geboren, waar zijn vader toen het hoogleeraarambt bekleedde. Ruim vijf jaren later werd zijn vader naar Utrecht verplaatst en voltooide hij zijne voorbereidende studiën aan de Latijnsche school aldaar, onder den geleerden Dornseiffen. Tot de akademische lessen bevorderd, wijdde hij zijne eerste studie jaren aan de beoefening der oostersche en westersche talen, de laatste vooral onder de leiding van Van Hensde. Van zijne verkregene kennis gaf hij in 1826 een blijk, door zijne te Groningen uitgeschreven en bekeerde prijsverhandeling getiteld: *Grammatiche en Critische verklaring van David's klaagzang op Saul en Jonathan, 2 Sam. 1:17-27 vergeleken met andere, zoo Oostersche als Grieksche, soortgelijke treurliederden, Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Deel 15 (1872) dbnl.org

beginselen wat humaner uit, als hij zegt: ‘Zes eeuwen geleden lag nog deze plaats eenzaam en onbewoond. Maar toen, in ‘t midden der 13e eeuw, werd hier eene woonstede gebouwd; het was een toevluchtsoord voor ‘t geen in die tijden het vroomst geacht werd en ‘t meest Christelijk, en waar toen tevens veelal ‘t middelpunt te zoeken was van het toen nog overige licht en leven, dat in ‘t Christendom moest uitgaan; -een klooster of abdij werd gesticht met eene kerk. Dit is de eerste oorsprong geweest van deze kerk, ‘t beginsel ook van de Christelijke Gemeente aan deze plaats.’³¹⁶

De geschiedenis van dit klooster, in zijn ontstaan en verdere lotgevallen, is in korte trekken deze. Nadat in de 12e en 13e eeuw reeds vele Utrechtsche bisschoppen, aan wie destijds ‘t graafschap *Drenthe*, ook wat het wereldlijk gezag betrof, in eigendom toebehoorde, te vergeefs beproefd hadden, zich door de toenmaals zeer woelzieke en onrustige Drenthenaren te doen eerbiedigen en gehoorzamen, gelukte dat eindelijk in 1233 aan OTTO III, broeder van graaf FLORIS IV van *Holland* en, naar men zegt, een zeer kloek en strijdbaar man. Door ‘t op de been brengen en uitrusten van een voor die tijd ontzaggeijk krijgshoofd, waarmede hij voornemens was een inval in *Drenthe* te doen, wist hij den anders waarlijk niet zoo licht vervaarde landzaten, zulk een vrees aan te jagen, dat zij reeds nog vóórdat hij den veldtocht opende, uit eigen beweging hem onderwerping kwamen aanbieden.

OTTO was daar natuurlijk wel mede gediend; ‘t was wel zoo gemakkelijk, als nog eens weêr een oorlogsdansje met die ongelikte Drenthenaren te wagen, die reeds zoo menigmalen zich als onversaagde kampioenen hadden laten kennen, zoo dikwijls er voor haardstede en altaren te wapen werd geblazen. Hij nam dus ‘t aanbod van vrijwillige onderwerping met welgevallen aan, maar stelde zijnen vazallen daarbij tot beding, dat zij, tot verzoening van een oude schuld, een vroom en godzalig werk zouden verrichten,- een klooster bouwen ter plaatse, waar hunne voorvaderen onder den ridderlijken

---

316 Zie A.H. Pareau, *De Oude Kerk te Assen*, (Ass. 1849), bl. 7.

RUDOLF VAN KOEVORDEN in 1227, den ongelukkigen OTTO VAN DER LIPPE en diens legerbenden zoo onbarmhartig hadden doen omkomen.

‘t Daar bij stroomen vergoten bloed van zoovele edelen en van zoo menig hooggeplaatst kerkelijk persoon schreeuwde (naar de bijgeloovige begrippen van dien tijd) nog steeds om wraak; de schimmen dier verslagenen konden nog altijd niet tot rust komen! De Drenthenaren namen die voorwaarde aan, maar, aangezien de plaats zelve, waar de even vermetele als wreede bisschopsmoord voorviel, door haren moerassigen toestand niet geschikt was tot zulk een bouw, werd men te rade, ‘t geestelijk gesticht te doen verrijzen in de nabijheid van *Koevorden*, aan ‘t riviertje de *Aa*, tusschen die stad en ‘t kerkdorp *Schoonebeek*. Aldaar is ‘t dan ook gebouwd geweest en heeft het ettelijke jaren gestaan; maar, dewijl men ook daar niet volkomen beveiligd was voor den last van overstromingen, zag men zich genoodzaakt, elders, op hooger liggende gronden naar een stede om te zien, waar de zoete nonnekens ongestoord hare *ave-Maria's* konden prevelen.³¹⁷

Nu werd de buurtschap *Duurse*, onder *Rolde* ‘kerkhoorig’, gekozen, ‘eene bevallige en romaneske streek’³¹⁸ maar ook daar had men overlast van ‘t vochtig element. ‘t *Duurserdiep*, thans een betrekkelijk onbeduidend stroompje, dat langs en door die buurtschap kronkelt, was destijds een vrij aanzienlijke rivier, die ‘t vooral in na- en voorjaar haren aangelanden wel eens al te bont en te benauwd kon maken, als zij, uit de hoogergelegen velden en veenen sterk gevoed, met hare bruisende golven buiten ‘t wettig domein harer bedding en oevers trad. Nogmaals moesten de kloosterlingen de wijk nemen naar een ander oord.

Door zoo menige beproeving wijzer geworden, zocht men nu een plaats uit, waar althans ‘t water niet meer ‘t wonen onraadzaam maakte en ‘t levensgenot bederven konde: men liet het oog vallen op het plekje gronds, waar *Assen* thans al

---

317 Zie ook Deel II in deze reeks over *Schoonebeek*.

318 Zoo noemde ‘t Dr. N. Westendorp, in zijn Jaarb. van en voor de prov. Groningen, I dl., bl. 290.

de bevalligheden eener ontluikende jeugdige stad ten toon spreidt. Daar, waar nu 't stadhuis staat, met de pastorie van den oudsten predikant der Hervormde Gemeente achter en 't gouvernementshuis naast zich, werd toen in 1254³¹⁹ 't vroom gesticht op zijne fundamenten opgetrokken. Kunnen wij PICARDT gelooven, die zelf 't gebouw niet meer in zijn oorspronkelijken staat gekend kan hebben, omdat het, toen hij leefde, reeds geheel vertimmerd en tot andere doeleinden ingericht was, maar wien toch ongetwijfeld mededeelingen ten dienste strekten van personen, die 't klooster met eigen oogen hadden gezien, dan moet het 'een swaer en royael Gebouw' geweest zijn.

't Was gebouwd als een langwerpig vierkant, van vrij aanzienlijken omvang, met een ruim open plein in 't midden en omgeven van een wijde gracht, 'de Singel' geheeten, wier beide wallen beplant waren met zwaar eikenhout. Aan de westzijde ging men over een brug 't gebouw binnen, door een groote poort, die natuurlijk, opdat in die onrustige tijden de vrome hemelbruidjes³²⁰ geheel veilig mochten zijn voor lastige bezoekers, met de uiterste zorg bewaakt werd door een als portier daartoe aangestelden leekebroeder. Aan de noordzijde vond men de kerk, aan de drie andere zijden de verblijven der abdis en verdere vrouwelijke beambten, alsmede de keuken, voorraadkamers, eet- en slaapzalen, brouwerij, bakkerij en

---

319 't Is een onnauwkeurigheid bij Picardt, in zijn reeds aangehaald werk, bl. 198, als hij 1234 opgeeft als 'tjaar, waarin de bouw van 't klooster zal aangevangen zijn. Hij wordt, hoewel hij er niet veel nut van heeft, daarover te recht gewezen door Magn in, Kloost. in Drenthe, (2e dr. Heerenv, 1846) bl. 177 e.v. -In 't boek, dat tot titel voert: Vita ac gesta abbatum, qui coenobio in Adewert praefuerunt en waarvan wijlen Dr. F. koppius in zijn Specimen th eo/ogicum, (Gron., 1850) de jongste uitgave bezorgde, wordt anders Eppo, de zesde abt van dat klooster, als de stichter van dat te Assen opgegeven. Op bl. 8 van 't genoemde Specimen lezen wij: 'h ie fundavit Monasterium Sanctimonialium in campo S.Mariae in Assen, anno creatienis primo, anno vero incarnationis Domini 1258.' Hoe dat evenwel te verstaan is, heldert Magnin op, Kloost., bl. 177-Westendorp, jaarb. I, bi. 350, schrijft op 't jaar 125T 'De abt van het Bernardiner klooster te Adewerd bevolkte het nonnenklooster Maria-Kamp te Assen.'

320 Nonnen.

cellen. Afgescheiden van 't conventsgebouw, maar toch binnen deszelfs ommuring, stond ook de woning van den met de kerkdienst belasten priester, die tevens de taak van biechtvader bij de gesluierde zusters vervulde. Grootte kosten waren aan dit gebouw besteed; zoo moest men de Bentheimersteen, die er bij gebruikt werd, op karren met ossen bespannen van *Bentheim* zelf laten aanvoeren en desgelijks den overigen zwaren rooden baksteen, voor den bouw benodigd, grootendeels uit Groningen.³²¹

---

321 Picardt, bl. 198; Pareau, bl. 22; Magnin, *Kloost.*, bl. 265-267 en diens kerk. *Geschied. van Drenthe*, (Gron., 1855) bl. 89. Zie de geschiedenis der stichting ook vermeld door Dr. H.j. Royaards, *Geschied. van het Christendom en de Chr. Kerk in Ned.*, I, (Utr., 1849) bl. 343 e.v.

De hemel verdienen

Gelijk gewoonlijk, zoo heeft ook dit klooster verder van beiden zijn deel gehad, van 't leed zoowel als van 't lief dezer wereld. Zonnige en zorgelijketijden rolden bij afwisseling over zijn herbergzaam dak. Aanvankelijk klom al spoedig dit geestelijk gesticht tot een hoog en trap van welvaart en aanzien. Dit was niets vreemds, daar destijds de orde der Cisterciensen, waartoe 't Asserklooster behoorde, bij zonder bloeide, vooral nadat de beroemde BERNARD van *Clairvaux* als haar hervormer was opgetreden. Er stak een soort van onderscheiding in, juist tot die orde te behooren. Uit de voornaamste familiën van *Drenthe* en ook van naburige gewesten, kwamen dus jeugdige schoonen hier, onder de liefdevleugelen der Moedermaagd, de verleiding der wereld ontvluchten en zich aan den onnatuurlijken dwang onderwerpen van levende dood te zijn voor de gewone samenleving, in vroom vertrouwen van er den hemel meê te verdienen. De nog uit den vroegsten tijd bewaarde oorkonden melden ons de namen van dochters uit de adellijke geslachten VAN EELDE, DE VOS VAN STEENWIJK, HUBBELDINGHE, MARISSEN, JARGES, VAN DEN CLOOSTER, COENDERS, POLMAN en anderen, die in dit 'Maria's-kamp' - zoo heette dit convent,- hare bevalligheden achter kloostertraliën en onder een wit wollen kleed met zwarten gordel, scapulier³²² en sluier gingen begraven, gebonden aan de gelofte van veel te zwijgen, te spinnen, te naaien, het land te bewerken en haar overigen tijd in strenge boetedoeningen en vrome meditatiën door te brengen.³²³

Hoewel de statuten der orde ook vrijwillige armoede

---

322 Een scapulier of schapulier is een schouderkleed, door leden van de oudere orden op borst en rug over het habijt gedragen.

323 Magnin, *Kloost.*, bl. 196,225 ev.

voorschreven en bijgevolg 't bezit van eigendommen verboden,³²⁴ mocht de abdij te Assen toch niet geheel ontbloot genoemd worden van wereldsch goed. 'Uit den' nog 'aanwezigen Inventaris van vastigheden, opkomsten en schulden,' aldus schrijft de auteur van een reeds meer aangehaald boek,³²⁵ blijkt, dat het Convent, behalve eenige losse landerijen, in onderscheidene kerspellen van *Drenthe* gelegen, in dit landschap bezat 39 boerenerven, met inbegrip van het gehucht *Witten*, uit 9 bouwhoeven bestaande, en voorts, met de daaronder behoorende landerijen, velden en veenen. In de provincie *Groningen* had het Convent in eigendom 275 grazen en 14 jukken lands. De roggepachten, jaarlijks ten voordeele van de Abdij komende, bedroegen 35 mudden en de renten in geld 19 Emders guldens en 21 Groninger stuivers; terwijl het Convent daarentegen telken jare moest uitkeeren: wegens renten van opgenomene kapitalen f 416,25 en aan roggepachten 16 mudden.'

Daarbij vloeiden gewis ook nog gedurig bijzondere liefdegaven en legaten in de schatkist van 't gesticht, als wij ons slechts te binnen brengen, hoe geheel 't met de godsdienstige denkwijze dier dagen strookte, om met zulke zoogenaamde goede werken zich een ruimen ingang in de gewesten der hemelsche gelukzaligheid te verzekeren.³²⁶ Ten gevolge van 't slecht beheer, door sommige abdissen in de stoffelijke aangelegenheden van 't klooster gevoerd, verminderden

---

324 Wie daar meer over te lezen verlangt, verwijzen wij o.a. behalve naar Royaards, a.w. I, bl. 333 en Pareau, bl. 43, naar dr.A. Neander, *Geschied. d. Christ. Codsd. en Kerk*, vert. door WC. Mauve, (Rott., 1856)VII, bl. 318.

325 Magnin, in zijn *Kloost.*, bl. 262,263 Zie ook zijn *Kerk. Gesch. v. Dr.*, bl. 88, 89.

326 't Was echter hierin Drenthe bij de wet omschreven, hoe verdie liefdadigheid gaan mocht. 'Nymans man offvrouwen persoen' mocht 'een nige erfachtige gueder in ciaestere off an eennyge geestlicke huseren brengen,' 'dan alleen m it een er proeven u' (d.i. een jaarlijksche ofmaandelijksche uitkeering of prebende)- dat was een 'olde gewoentte,' die Karel van Gelder ook be loofde te handhaven in zijn privilegiebrief van 25 J u i 1527, toen hij heer van Drenthe werd. Lezenswaardig hierover is 't opstel van [mr.] S. G[ratama], Edict des Hartogen van Ce/der, in Dr. Volksalmanak 1847, bl. 148 e.v. Zie ook dien Alm. 1843, bl. 109 e.v.

echter later langzamerhand zijn bezittingen en inkomsten aanmerkelijk. Ook niet zelden had het te lijden van de stroopende roofridders³²⁷ dier dagen, die niets heilig achtten en voor wier hebzuchtige handen ook zelfs het patronaat der Heilige Moedermaagd zoomin het kloosterveen als het rijpe graan der kloosterakkers scheen te kunnen beveiligen.

Daarenboven ontving het Convent in behoorlijke mate zijn deel meê uit de onheilen en rampen, waarmeê, gelijk bekend is, de bloedige BELLONA³²⁸ de landen waar zij haar fakkel zwaait, gewoonlijk teistert. Zoo ontzag in 1515 GEORGE, hertog van *Saksen*, zich niet, om 't in een vesting te herscheppen en 't met krijgsvolk te bezetten, toen hij, in oorlog met Graaf EDZARD van *Oost-Friesland*, een aanslag op *Groningen* smeedde,³²⁹ en later vond het zelfde nogmaals plaats, gedurende den zoogenaamden Gelderschen oorlog.³³⁰ Ook leed het somwijlen gevoelige verliezen door 't niet terug ontvangen van geldsommen, die het ter goeder trouw aan anderen, zelfs aan hooggeplaatste geestelijke personen, in nood had voorgeschoten.³³¹

Dit een en ander werkte samen, om gaande weg 't Convent in een deerniswaardigen staat van armoede en verval te brengen, en bereidde 't van lieverlede tot zijn eindelijke opheffing voor, die 't trouwens ook niet met al het goud der wereld had kunnen afwenden of voorkomen, sinds de donderstem van

---

327 Royaards, bl. 344; vglk Magnin, *Geschied. Overz.d.Besturen in Dr.*, 11 St., 1e ged., (Gron., 1848) bl. 56, 57 en *Kloost.*, bl. 210-216, alsmede Picardt, bl. 199.

328 Bellona was de Romeinse godin van de krijgskunst. Haar naam verwijst naar bellum, maar haar oudste naam is Duellona, wat verwijst naar duellum.

329 Picardt, bl. 211; Magnin, *Kloost.*, bl. 243: Gron. *Volksalm.*, 1846, bl. 173-195.

330 Slichtenhorst *Geld. Gesch.*, bl. 361.

331 Onder anderen aan Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, toen hij oorlog voerde met den hertog van Gelder, Karel van Egmond. De burgemeesters van de drie Overijsselsche steden, Deventer, Kampen en Zwolle, hadden zich anders borg voor de teruggaaf gesteld. Zie Magnin, *Kloost.*, bl. 243, noot 130

LUTHER³³² de Germaansche volken tot de overtuiging bracht, dat niet langer achter kloostermuren de hemel moest worden gezocht, en die overtuiging ook hier in *Drenthe* zich krachtig deed hooren.³³³ 't Zoogenaamde 'Gulden jaar', 1600, zag die opheffing tot een feit worden, nadat in 1580, vooral door bemoeiing van den drost HENDRIK DE VOS VAN STEENWIJK, daarmee een aanvang was gemaakt.³³⁴ De hervorming had toen in *Drenthe* haar vol beslag gekregen, en nergens vond een roomsch geestelijke meer de gewone altaardienst te verrichten.

Toen namen Ridderschap en Eigenerfden, 't bewind voerend lichaam in *Drenthe*, om ongeregeldheden in 't beheer der kloosteren andere geestelijke goederen en derzelver vervreemding te voorkomen, 't besluit, dat zij voortaan zich met dit beheer zouden belasten. De roerende goederen der Abdij werden daarna in openbare veiling gebracht, en nadat aan de nog aanwezige kloosterzusters, in 1602 slechts dertien meer in getal, een levenslange jaarwedde was toegekend, betaalbaar uit de inkomsten der nu gesecculariseerde abdijsgoederen, werd in 1603 besloten, dat zij, die zulks verkozen, tot haar dood het Convent ook mochten blijven bewonen, doch tevens, dat geen nieuwe kloosterlingen meer zouden worden aangenomen of toegelaten.³³⁵

---

332 De protestantse reformatie was het zestiende-eeuwse schisma binnen het westerse christendom, dat ingezet werd door Maarten Luther, Johannes Calvijn en andere vroege protestanten. Het startpunt van de reformatie wordt traditioneel in 1517 gesitueerd, toen Maarten Luther volgens het verhaal zijn 95 stellingen ophing aan de deur van de Slotkerk te Wittenberg.

333. Reeds in 1522, of ongeveer dien tijd, beklaagden zich de conventualen van Assen bij den toenmaligen drost van Drenthe, Johan van Selbach, over 't doordringen van de 'Luetteriaenscher ketterye' en over de daaruit voortvloeiende nadeel en voor de geestelijkheid. Zie o.a. Magnin, *Kloost.*, bl. 256.

334 De bekende afval van Rennenberg was oorzaak, dat dit hervormingswerk toen niet tot voltooiing kwam. Zie Magnin, losse Bladen uit de *Gesch. v. Dr.*, (Ass., 1856) bl. 29, 30.

335 24. Magnin, *Kloost.*, bl. 258-260.

Nieuwe ontwikkelingen

Dit klooster nu was het ei, waaruit *Assen* voor den dag kroop. De stad mag er derhalve roem op dragen, van inderdaad een geestelijke moeder te hebben en daarom is een weinigje fierheid daarop in haar wel vergeeflijk.

Na de secularisatie der conventsgoederen onderging 't kloostergebouw zelf ook aanmerkelijke veranderingen. 't Verkreeg van tijd tot tijd een geheel andere gedaante. Een gedeelte er van moest onder de slagen van koevoet en moker bezwijken en verdwijnen,³³⁶ en alzoo in hetzelfde treurige lot deelen, als aan den ouden burcht der dynastien van *Koelvorden* overkwam. Hoe zouden deze, en inzonderheid de krijgshaftige RUDOLF, die schrik der bisschoppen, een dag van genot hebben gehad, indien zij deze slooping hadden mogen beleven! Wat er overschoot en thans nóg bestaat, werd tot verschillende doeleinden ingericht. Voor een gedeelte vertimmerde men 't tot een verblijf voor den drost, zoolang hij, die anders doorgaans elders zijn eigen havezate bewoonde, ambtshalve zich hier ophield. Gedeeltelijk ook diende 't in 't vervolg tot vergaderzaal voor 't bewindvoerend Collegie van de Landschap³³⁷ en insgelijks, doch eerst sedert 1688, voor de achtbare priesterschap der geblinddoekte THEMIS³³⁸, even als er een der gespaard gebleven gebouwen tot woning bestemd werd voor den predikant en een ander voor den gevangenvaarder.³³⁹ Van 1610 hield ook de Landschaps-

---

336 In 1613 werd den Kerkvoogden van Gasselte iets van die ruïne vereerd, om er den kerkhofmuur in hun dorp van op te metselen. Magnin., Kloost., bl. 268 en Pareau, bl. 26, noot3.

337 Vanaf 1815 provincie.

338 Themis was in de Griekse mythologie een Titanide en de personificatie van orde en recht. De nadruk lag hierbij op de goddelijke gerechtigheid.

339 26. Magnin, Kloost., bi. 266-268 en Kerkgesch. v. Dr., bi. 89; mr. S.

Synode der Hervormde Kerk geregeld hier hare bijeenkomsten, totdat zij in 1816 tot den rang van een eenvoudig Provinciaal Kerkbestuur werd herleid.³⁴⁰

Wat toch de tijd niet al veranderingen aanbrengt, niet al metamorfazen scheidt! Terzelfde plaats, wellicht, waar weleer van de kuische lippen van zoo menige gefaliede hemelbruid de bede omhoog klom, dat de stroom van 'Luetteriaenscher Ketterij' die de 'Heilige Moederkerk' bedreigde, gebreideld en gekeerd mocht worden, werd nu die 'ketterij' openlijk beleden en begunstigd; en onder het zelfde dak, dat weleer gedreund had van de litanieën ter eere van de 'Heilige Maagd,' en hare gewaande troontrawanten, de 'Heiligen,' hoorde men nu voortaan de 'paepsche misse' als een 'vervloekte afgoderye' bespreken en de zich noemende 'alleen-zaligmakende kerk' uitkrijten voor een' synagoge des satans.'

In 1648 hield ook de secretaris der Landschap JOHAN STRUYCK hier zijn verblijf, en moet deze er toen reeds zeer comfortable hebben gewoond, - althans, in Augustus van dat jaar, kon hij er huisvesting aanbieden aan prins WILLEM II, bij gelegenheid dat deze door *Drenthe* reisde, om in *Groningen* eenige geschillen te vereffenen.³⁴¹ - (Zoo had er ook in 1522 een vorstelijk personage van dien tijd, maar die liever kruitdamp snoof, dan op een onberispelijke toilettafel gesteld was, zijn intrek genomen,- zeer waarschijnlijk onder ernstig protest van de toenmaals er nog huisrecht hebbende nonnetjes, de oorlogzuchtige, woelzieke KAREL, hertog van *Gelder*.³⁴² Twee jaren vroeger (in 1646) schijnt in *Assen* anders tot het behoorlijk herbergen van doortrekkende vorstelijke personen nog geen geschikte gelegenheid te hebben bestaan. Een zekere hertogin van *Mantua*, bruid van koning WLADISLAUS IV van Polen, die toen 'met eene seer prachtige en statige Suite,' zoo als PICARDT schrijft,³⁴³ van kamerjuffers, palatijns, graven, bisschoppen,

---

Gratama, Redev. in Dr. Volksalm., 1845, bl. 133,134,149,150.

340 Pareau, bl. 266.

341 Picardt. bl. 25.

342 Picardt. bl. 215.

343 A.w. bl.255.

‘potentaten’ en heeren, ‘gedragen in een Rosbaer³⁴⁴ van u ytnemende schoone muyl-Esels,’ door *Drenthe* over *Emden* naar *Polen* reisde, vernachtte immers niet te *Assen*, maar in ‘t naburige *Rolde*, wat zij zekerlijk niet gedaan had, indien er voor haar en haar talrijk gevolg hier een herbergzaam dak te vinden ware geweest.

Kom echter nu eens te *Assen* en vraag, of er ook logies is voor die exemplaren van ons staartloos ras, die nog altijd geloofd worden uit een fijner, edeler soort van leem gekneed en gebakken te zijn, dan boer of burger! Al was ‘t de paus van *Rome* met zijn geheel collegie van kardinalen en al zijn zouaven, of de taikoen³⁴⁵ van Japan, met zijn voltallige bende dwarskijkers, die er om een goed nachtverblijf aanklopte, - hij zou er niet, gelijk de straks genoemde Poolsche vorstin, om behoeven door te reizen naar *Rolde* en daar, door zijn verschijning, alle oude moedertjes van ‘t spinnewiel op te jagen, - hij zou nu hier, zoo goed als elders, al de comfort en al de gemakken en al het gerief kunnen vinden, die ‘t despotisme³⁴⁶ der mode als necessiteiten³⁴⁷ des levens geijkt heeft, tot *patés de foie gras*³⁴⁸ en manilla-sigaren en *oeil de perdrix*³⁴⁹ inclus. Evenwel gingen

---

344 draagstoel (op een paard; ros - baar).

345 Een rijk persoon die een groot deel van een bepaalde bedrijfstak in handen heeft.

346 dwingelandij.

347 noodzakelijkheden.

348 patés van vette ganzenlever.

349 Oog van de patrijs.

Lach nooit om uwe eigene geestigheid!

E.J. Potgieter

(Popular Fallacies.)

Voorzeker de zwaarste schatting der zelfverloochening, onzer arme, menschelijke natuur ooit afgevergdt!

Wie dit eischt, verwacht, dat een fatsoenlijk man een feestmaal zal geven, om aan zijn’ eigen’ disch onthouding te leeren; dat hij u zijn heerlijk wildbraad zal aanprijzen en de kurk van den Champagne zal doen vliegen, op de monniken-voorwaarde, er geen’ mond aan te zetten en patrijzen-boutjes noch *oeil de perdrix* te genieten! Wat ons betreft, ernstige, stemmige, deftige gezigten zijn ten onzent in zoo grooten getale, zoo treffend - waar, zoo verbazend - oorspronkelijk aan te treffen, dat wij van niemand verlangen, dat hij ook in een oogenblik van luim of lust van de

nog niet vele tientallen jaren voorbij, sedert *Assen* zulk een logeable plaats is geworden. 't Is ter nauwernood vijftig jaar geleden, -of wat het noodwendigst was tot levensonderhoud, was, zelfs tegen goede contante betaling, hier niet verkrijgbaar. Neringdoende lieden kende men toen in *Assen* nog niet. Zoo gij een onverwachten gast uw drempel zaagt overschrijden en gij natuurlijk er aan dacht, hem een extra-schoteltje voor te zetten, zoo moest hij 't met den goeden wil voor lief nemen; er was voor u geen aankomen aan, tenzij gij terstond een renbode naar *Groningen* afvaardigde, om uw extra-gebraad of gebak vandaar te laten aanrukken. Banket of fruitwinkels, - gij kondt er met een brandende lantaarn op den vollen middag naar zoeken, maar gij vindt er schim noch schaduw van, zoomin als manufactuur- of galateriemagazijnen.

Bekwam uw theeketel toevallig een lek, -gij moest maar zien, dat gij 't elders, op vele uren ver, gesoldeerd kreeg; want een koper- of blikslager was een onbekende grootheid in de hoofdstad van Drenthe. Geen eenvoudigen keukenstoel kondt ge er te koop krijgen, nog veel minder een fijner meubel voor salon of *antichambre*³⁵⁰, uw moesgroenten en uw breikatoen, uw wintervleesch en uw saladeolie, uw nieuwe ronde hoed tegen Paschen en uw kinderspeelgoed tegen SINT-NICOLAAS, 't moest alles van buiten ontboden en van verre aangebracht worden; van een groentemarkt met haar korfdragend en rondventend personeel had men hier even veel besef en

---

grootte familie zij! Integendeel, wij houden er van, een' geestig man zijne eigene scherts te zien vóórproeven, een vernuftig gezegde of een' aardigen zet te bespieden, als zij nog op de lippen dartelen en de tong ze nog niet de wijde wereld heeft ingestuurd. Zoo de geestigheid versch en echt, prikkend of stekend, ontvangen en geboren is ter zelfder stond; zoo hij, die haar uit, haar nooit te voren dacht, dan is het natuurlijk, dat zij hem het eerste streelt! En alle vermomming van dit welgevallen achten wij even onbeleefd als beledigend, zij maakt linksch of zij toont trots. Wat toch wil dat inhouden anders zeggen, dan dat uwe gasten dwaas of flauw genoeg zijn, om te schateren over een' inval of een' uitval, die u de lever niet of nauwelijks doet schudden? Potgieter.

De Gids. Jaargang 2 (1838) dbnl.org

350 voorkamer.

begrip, als een garnaal van de filosofie van PLATO³⁵¹, en warmoezeniers zoo min als schrijnwerkers³⁵², wagenmakers of loodgieters telde *Assen* onder hare burgers. Ieder ingezetene verbouwde voor zich zelf hetgeen hij voor den middagpot aan groenten benoodigd was, -maar die ongelukkig geen woning met een tuin of tuintje in huur kon bekomen, moest ook maar *bongré malgré*³⁵³ zijn studie er van maken, om zich van zijn groentelusten te leeren spenen; te koop vond hij die tuinartikelen nergens binnen de *jurisdictie*³⁵⁴ zijner woonplaats, of toevallig moest er in de hoofdvaart een praam of tjalk uit Holland verzeild raken, die met wortels, kropsalade, spinazie, bloemkool en dergelijke voortbrengselen der horticultuur³⁵⁵ was geladen. Hoe dan de dienstmeisjes met hare hengselmanden stormliepen, dikwijls ten koste van muil en klomp, om er den kelder harer meesteressen behoorlijk uit te proviandeeren, - daar zouden de thans bedaagde matronen, die 't zelve beleefd hebben, u vertelsels van kunnen opdisschen, curieuser dan menig nieuwtje van den hedendaagschen tijd. En wie dan niet bijzonder vlug ter been was, of zich onderweg met buurpraatjes ophield, kon menigmalen ook weêr even ledig heengaan, als hij kwam.

Zelfs vondt gij hier destijds ter nauwernood een smid, geschikt om uw paard te beslaan, een glazemaker, die uw gebroken ruiten kon herstellen, een metselaar, die berekend was voor zijn vak, en wat er van 't slagersgild nog burger van *Assen* heette, dat waren een paar armoedige zonen ISRAËLS,³⁵⁶ die eens in de zeven weken een nuchter kalf ter slachtbank leidden en daarna het doodonschuldige vleesch, waaraan ook de gulzigste veelvraat zich geen indigestie zou eten, u als iets puik-puik zochten aan te smeeren. Woudt ge uw aardschen tabernakel eens met een goeden schotel roastbeef

---

351 Grieks wijsgeer 428-347 v. Chr.

352 timmerman.

353 goed en kwaad mogelijk.

354 wettelijk gezag, gemeentegrenzen.

355 tuinbouw.

356 Joden.

kalefateren, gij mocht dan zien, hoe gij 'tuit de naaste stad deed overkomen, en anders mocht gij u den vleeschstand hoe eer zoo beter laten trekken.³⁵⁷ Zoo was het in *Assen* gesteld, tot nog maar weinig tientallen jaren geleden. Weet gij wat *Assen* nog was, voor ruim een halve eeuw? Nog in 1809 was 't zelfs niet eens een zelfstandige landgemeente, onder een eigen schout of burgemeester; 't was niets meer dan een gehucht, een lap, een aanhangsel van *Rolde*.³⁵⁸ Ten jare 1808 bedroeg de bevolking slechts 621 zielen³⁵⁹, thans is ze tot het getal van 6329 gestegen,³⁶⁰ en jaarlijks neemt die nog toe.

---

357 Wij staven ons beweren met hetgeen ter zake voorkomt in de *Beschouwing v.d. tegenw. toest. v. Dr.* (Amst., 1818) bl. 84 Daartegen kwam wel op de schrijver van zekere *Brieven aan een vriend in Holland*, (Gron., 1818) bl. 30 e.v., maar dat tegenschrift lokte ook weër een Antwoord uit (Amst., 1818), waarin, bl. 44 e.v., nader gestaafd en toegelicht werd, wat in de eerste brochure beweerd was.

358 Zie dr. H.J. Nassau, *Mr. Petrus Hofstede in zijn leven en werken* (Koev., 1838), bl. 38 en Magnin, *Kloost.* bl. 263. - In een oud stuk van 1689, voorkomende bij Magnin, l.aw., bl. 269, lezen wij: 'Voor zoo vele de oudste Ingezetenen kennisse dragen van de eerste constitutie ende gestalten is se van het Claoster Assen; / 'Zoo heeft hetzelve in den beginne alleen bestaan uit drie huisjes, behalven het Claoster en drie erven, als' enz. / Onder welke drie gemelte erven eertijds de geheele Asser Marcke is gecompreheendeert geweest.'

359 Volg. Grevelink, a.w., bl. 203.

360 Op de *Lijst v.d. Telling des volks van Drenthe*, (Coev., 1796). wordt de bevolking van Assen voor dat jaar opgegeven ten bedrage van 694 inwoners, gehuisvest in 136 woningen. Wellicht is dat onjuist; want onbegrijpelijk is 't, hoe in twaalf jaar tijds de bevolking met 73 zielen kan verminderd zijn, daar ze anders in 't overige Drenthe jaarlijks aanwies. In de *Brieven aan een vriend in Holland* wordt, bl. 6, daarentegen gezegd, dat Assen in 1796 met 600 zielen bevolkt was. / Op de tabel I. achter *Tegenw. Staat v. Dr.* 11 St., uitgegeven in 1792, lezen wij: 'in dit vlek [Assen] bevinden zich 112 Huisgezinnen, welke 490 Personen bevatten.' Alsdan is de aanwas nog aanmerkelijker. / Woonden er volgens de telling van 1822 te Assen 1516 menschen, op den 1 januari 1830 telde men er 2148 zielen, 273 huizen, 482 huisgezinnen;- tien jaren later, 1 jan. 1840, bedroeg de bevolking 3116 zielen, verdeeld over 627 huisgezinnen, die in 419 huizen woonden. Zie de staten van bevolking in Grevelink's a.w., tegenover bl. 206. / Wederom tien jaren later, 1 jan. 1850, was 't cijfer van 't zielental tot 4412 geklommen, volgens de opgave in *Dr. Volksalmanak*, 1851. Op 1 jan. 1867 telde de bevolking 6329 zielen, zie *Verslag v. Ged. Staten*, (Ass. 1867) bl. 3.

Lodewijk Napoleon

Indien men er ooit of immer aan 't oprichten van een standbeeld gaat denken, - men weet niet, waartoe een mensch al uit zucht tot navolging kan geraken!- dan zouden we, zoo wij ook een stem in 't kapittel hadden, altijd aanraden dat voor Hollands voormaligen koning LODEWIJK te doen. Aan dien vorst heeft *Assen* toch het begin harer opkomst te danken. Bij een koninklijk besluit³⁶¹ gaf hij aan de *parvenue*³⁶² uit de achterbuurt (zou iemand zeggen kunnen) brieven van adeldom, - verhief hij 't aanhangsel van *Rolde* in den rang der steden, terwijl hij haar daarenboven uit eigen fondsen met een geschenk van twintigduizend gulden begiftigde, tot aanbouw van huizen, en tevens een landstoelage toestond ten behoeve van een stadsgeneesheer,³⁶³ indien men van een der talrijke

---

361 Gedagteekend den 13 Maart 1809. Zie dr. Nassau, a.w., bl. 38. - 't Is opmerkelijk, vooral omdat onze tegenwoordige tijd zoo bijzonder met herinneringsfeesten dweept, -dat men in Assen den 13 Maart 1859 heeft laten voorbijglippen, zonder er 'teerste halveeeuwfeest te vieren van 't bestaan der plaats als stad. Misschien willen de Assenaren liever wachten, tot het eerste honderdtal jaren, sinds die gedenkwaardige ure, geheel vol is, waartoe wij hun dan de verlenging van hun leven tot anno 1909 van ganscher harte toebidden. Máár- 't moet dan ook een feestviering zijn, die alle andere dergelijke jubilé's radicaal de oogen uitsteekt.

362 minkukel.

363 Zie dr. Nassau a.w., bl. 38, 39, die aldaar ook verhaalt, dat aan den bouwmeester Giudicelli van Rotterdam werd opgedragen 't ontwerpen van een platten grond voor eene stad van omtrent 6000 zielen, waarnaar men zich te Assen bij aanbouw en vertimmeringen zou regelen, terwijl hij verder, bl. 40 e.v., ten bewijze van de goede gezindheid van Lodewijk jegens Assen, ook nog melding maakt van 't plan om daar een uitgebreid instituut op te richten, onder den naam van *Koninklijk Instituut van opvoeding*, dat echter door de tijdsomstandigheden niet ten uitvoer gelegd werd. 't Besluit daartoe was anders reeds uitgevaardigd (28 Mei 1809) en tot hoofdonderwijzer en directeur de heer H.L. de Grave van Groningen benoemd.

Napoleoniden, waarmee de wereld destijds zat ‘ opgescheept,’ zeggen kan, dat hij over ‘eigen’ fondsen beschikte, - *pickpockets*³⁶⁴ als zij toch allen waren, den ‘Grooten Oom’ aan ‘t hoofd. Hoeveel goeds ‘t aldus reeds begunstigd plaatsje in vervolg van tijd nog meer van de grootmoedige voorliefde diens konings te hopen zou gehad hebben, laat zich gereedelijk afleiden uit het door hem gekoesterd voornemen, om in ‘t Asser bosch voor zich een lustslot te bouwen en daar gedurende den fraaisten tijd des jaars zijn verblijf te houden,- een voornemen, dat, ten gevolge van zijn kortstondig koningschap, niet verwezenlijkt mocht worden.

Wie weet, wat aanzienlijke wereldstad Assen op dit oogenblik zou zijn en hoeveler oogen om haar van jaloerschheid zouden vonkelen, indien LODEWIJKS regeering over deze landen van langer duur ware geweest! Intusschen is ‘t, om der nederigheids wille van de Asser lui, ook maar weêr goed, dat NAPOLEON’S argwaan tegen zijn goedhartigen broeder een spaak in ‘t wiel van diens plannen kwam steken en daardoor nu ook de al te spoedige verheffing van ‘t voormalig gehucht verhinderde. Sterke beenen zouden zij toch moeten gehad hebben, om zulk een overstelping van voorspoed en geluk, door LODEWIJK’S mildheid hun toegedacht, zonder een angeltje van hoogmoed in de ziel te krijgen, te kunnen dragen. Licht ware ‘t Assen dan gegaan, gelijk ‘t in Amerika onder vele anderen ging met *Milwaukee, Chicago, Lexington, San Francisco*, en te eerder ook zou dan VAN HOGENDORP’S³⁶⁵ profetie zijn vervuld.

---

364 zakkenrollers

365 Vriend van Jacob van Lennep. Ze wandelden in 1823 door Nederland. In hun boek uitgebreid aandacht voor Assen. *Nederland in den goeden ouden tijd* dbnl.org

Te half negen keerden wij na zeer vrolijk gereden te hebben op Vredeveld, waar wij een glas wijn dronken en vol innerlijk genoegen over den aangenamen dag ons huiswaarts begevende, betuigden, dat het tijd werd dat wij Assen verlieten, eer wij in dit tweede Capua als Hannibals ons aan weelde en luiheid gewenden. Tot elf uren pakten wij en begaven ons toen ter rust, gereed ons dieper in de Drentsche heiden, die alle zoo aangenaam niet zijn, te begeven. Assen is, buiten deszelfs bekoorlijke omstreken een allerliefst plaatsje. Dewijl er enkel ambtenaars of winkeliers wonen, zijn bijna alle huizen fraai en met groote ruiten voorzien. Van de eene straat tot

Zonder dat wij haar nu zulk een buitengewoon schitterende toekomst, als van die Amerikaansche steden, durven voorspellen en voorspiegelen, meenen wij toch de vooruitzichten, die de stad heeft op uitbreiding en aanwas van bevolking, bijzonder gunstig te kunnen noemen,- en is (dunkt ons) de tijd op komende wegen dat een schrijver, die van haar gewag maakt, er iets meer van zal zeggen mogen, dan wat de bekende Duitsche belletrist O.L.B. WOLFF van haar zeide: ‘Assen zählt ungefähr 2000 Einwohner und zeichnet sich weiter durch Nichts aus.’³⁶⁶ Ondervindt zij reeds in ruime mate door hare verbinding met *Groningen* en *Zwolle*, dat straatwegen conductors zijn van materiele welvaart, vertier, leven en beschaving, - bezit zij daarenboven ook nog in de *Drentsche Hoofd vaart*, die uit haar boezem een begin neemt, alsmede in den macadamsweg³⁶⁷ naar *Gieten* en *Veendam*, in een *chaussée* naar *Beilen*, en in de *Noordwillemsvaart* naar *Groningen*, vier andere draden van gemeenschap, waarlangs zij zich de voedingsstof tot hare verdere ontwikkeling kan laten toevoeren,- welke reuzenstappen zal zij straks nog doen tot altijd nog hooger trap van bloei, als zij ook de ijzren tweelingslijn van den indertijd zoo heftig bestreden *Noorderspoorweg* langs hare bosschen en tuinen ziet slingeren en kronkelen en er den ‘vuur uit zijn buik sissenden’ gloënden Salamander³⁶⁸ op hoort ratelen en razen! Menigvuldige voordeelen zullen ongetwijfeld daaruit *Assen* toevloeien, -ja, wie weet, van wat beroemde handelsstad, die hare vlag aan den versten uithoek der aarde met kanongebulder ziet verwelkomd en begroet,

---

de andere loopen hier en daar lanen met Canadeesche populieren beplant. Overall is men met bouwen bezig, en VAN HOGENDORP vond sinds 1819 het vlek aanmerkelijk vergroot.

366 *Die gesammten Niederlande geschildert* von O. L.B. Wolff, te Leipzig in 1844 uitgegeven, bl. 187- Zie ook dbnl.org

367 Macadam is een type zeer open wegverharding in 1834 ontwikkeld door de Schot John McAdam. Het is opgebouwd uit drie lagen verschillende steenslag: de basis wordt gevormd door grove steenkorrels die voor de stabiliteit zorgen. Deze korrels worden afgestrooid door het inwalsen van twee kleinere types grind.

368 Locomotief.

zij de zaden en kiemen nog in haar moederschoot verborgen draagt! JOZEFS geschiedenis kan nog de hare worden, eerst als slaaf verkocht en in POTIFARS huis dienstbaar, -later aan 's Farao's rechterhand gezeten, als heerscher over *Egypte*.³⁶⁹

En, wordt nu mettertijd onze tegenwoordige Oranjevorst het toeren naar 't *Loo* eens moede, en ziet hij in een uur van verveling eens naar andere streken uit, om zich van de drukkende staatszorgen te gaan ontspannen en verpoozen, -wie weet, of hij, die *Assen* reeds in 1854, toen daar een Landbouwcongres gehouden werd, leerde kennen, zich niet daarvan nog de liefelijkheid van 't ontluikend stedeken ter goeder ure herinnert, en dan tot het besluit komt, om te doen, wat LODEWIJK NAPOLEON van zin was, -om in 't Asserbosch een lusthuis of pavillioen te bouwen, dat *Soestdijk* en *Het Loo* nog verre in vorstelijke pracht overtreft.

Droeg die voorspoed dan ook iets bij, om insgelijks andere oorden van *Drenthe* uit hunnen achterlijken toestand op te beuren en een stoot te geven op den weg van ontwikkeling en vooruitgang, -dan zou er in 't allerminsteenige geldige reden zijn, om, wegens zooveel koninklijke onderscheiding en eere, een oog vol nijd en afgunst op de bloeiende hoofdstad te slaan.

---

369 Oude Testament.

TITIA BRONGERSMA,

OF HET BEZOEK te BORGER

door H. Boom

Het was voor omtrent anderhalve eeuw eene drukke Pinkster-week ten huize van den heer Lenting, te Borger. Behalve de gewone bezigheden, welke de nadering dezer feestdagen altijd zoo duidelijk en voor de mannelijke huisgenooten soms zoo lastig aankondigden, werden de zorgen der huismoeder nog vermeerderd door eenen aangenamen brief van mejufvrouw Brongersma, in welken zij haren vrienden, op de zoo dikwijls herhaalde uitnoodiging, haar voornemen te kennen gaf, om de Pinkster-dagen in hunne woning doortebrengeu. Reeds lang had zij dit plan gevormd.

In de Kers-week van den jare 1672 zoude, volgens schriftelijke afspraak, de zoon van den heer Lenting haar te Assen opwachten, alwaar zij van Groningen, in gezelschap van haren vriend Ludolf Smids moest aankomen. Dit gebeurde echter niet. De Munsterschen, die zich in hetzelfde jaar van de vesting Koevorden meester hadden gemaakt en het geheele platte land van Drenthe aflieden, ja zelfs tot voor de poorten van Groningen durfden te stroopen, maakten de wegen zoo onveilig, dat de jonkvrouwe, die alles behalve eene Amazone was, van zulk eene reis, die haar ook den vijand nader zoude brengen, afzag en de gemaakte afspraak alzoo zonder gevolg bleef.

Koevorden werd den Munsterschen ontruikt. De koene onderneming der Groningers, in de laatste dagen van 1672, werd met den gewenschten uitslag bekroond en de eerste dag van 1673 was een dubbele feestdag voor geheel Nederland. De blijmaar der inneming, door extra-post alomme verspreid en door honderde brieven naauwkeurig omschreven, deed verbazing en dankbaarheid geboren worde, in de harten van alle vaderlanders. De stille traan des gevoel, die op den

eersten dag des jaars in veeler oogen dreef, was de schoonste hulde, welke den God van Nederland werd toegebracht voor de roemrijke zege, waarmede het stervend afgeloopen jaar aan het dierbaar Vaderland zijn afscheidsgroet had gegeven.

Niet alzoó was het te Munster. De krijgsman, die op Neerlands blijden dag de residentie des Bisschops naderde, was voor den heerschzuchtigen Herder geen bode des heils. In plaats van zijnen heer, als een nieuwjaarsgroet, de hulde der getrouwe bezetting van Koevorden – de vesting waarin deze, en niet ten onregte, zoo veel belang stelde – te brengen, meldt hij met deemoedigen blik het verlies van dezelve, en laat Christoffel van Galen alleen met zijnen toorn, die allengs in droefheid veranderde.

‘Ach,’ riep hij klagend uit, ‘is mijn klein Trooije verloren, dan vrees ik dat het overige spoedig volgen zal.’ Maar in stilte beloofde hij zijn wraakgierig hart voldoening en peinsde al dadelijk op de middelen om het verlorene te herwinnen.

Ook mejufvrouw Brongersma verheugde zich over de Verrassing van Koevorden, niet alleen in het belang des vaderlands, maar tevens om harer vrienden wille. Met angstige bekommering had zij de vernielende togten der Munsterschen meermalen hooren verhalen. Zij konde zich dan zoo levendig verbeelden, in welk eenen onzekeren en zorgelijken toestand de familie Lenting verkeerde; de Munsterschen toch kenden geene krijgstugt; wanneer de bevelhebbers en officieren zich aan zoo veel meined schuldig maakten, als bij de in bezitneming van Koevorden in 1672 plaats had, wat mogt men dan verwachten van manschappen, meestal gelukzoekers, die slechts om geld dienden en bij de plundering des landmans geene straf hadden te duchten, ja zelfs de oogen niet behoefden neërteslaan, als dit in de tegenwoordigheid hunner opperhoofden geschiedde.

Met een der posten, die de overgave van Koevorden in de voornaamste steden moesten bekend maken, schreef Titia aan den heer Lenting, dat zij nu, indien er geene ongehoopte gebeurtenissen plaats grepen, in de week vóór Pinksteren van het jaar 1673 uit Groningen zoude vertrekken, om de familie met een bezoek te vereeren. Ook dit plan zoude vrijdeld

worden. De Bisschop van Munster had zijne wraak voldoening beloofd; voor het onverwacht verlies van Koevorden, en hoe weinig waarde hij anders aan zijn plegtig woord hechtte, dan, wanneer het zijn hart en der menschelijkheid tot eere kon verstrekken, de belofte, welke een vermeenden hoon moest wreken, bleef hem levendig bij en de volvoering van dezelve zijn vurigste wensch.

De winter was voorbijgegaan; de lente vierde hare geboorte, maar zij mogt Koevorden, de stad die zoo zeer rust en verkwikking noodig had, geene verademing aanbrenge. Met hare komst verschenen ook de Munsterschen voor de poorten, en beroofden de inwoners der stad en omstreken niet alleen van het genot van het aangename jaargetijde, maar deden ook de akkers en velden woest en de weiden onbegraasd liggen, en bereidden alzoo den veste eenen zomer, die in hare geschiedenis geene wedergâ heeft.

De revier de Vecht, die Koevorden gedeeltelijk van het overtollige water ontlast, hetwelk door eenige kleine watertjes in hare grachten stroomt, werd door den vijand, die geen regtstreekse aanval op de vesting durfde ondernemen, ingedamd. Hierdoor, en vooral ook door den aanhoudenden regen, bereikte het water eene verschrikkelijke hoogte, zoo zelfs, dat de soldaten op de wallen in bulten huisvestten en ook hunne levensmiddelen aldaar bergden.

Er was dus aan de reis van mejufvrouw Titia naar Borger niet te denken. Koevorden bleef den geheelen zomer ingesloten, en toen, tegen den herfst, van onderscheidene kanten hulptroupen aanrukten, tot ontzetting der vesting, zag zij geheel van haar voornemen af.

Had het der Goede Voorzienigheid, die altijd over Nederland waakte, behaagd, om op het einde van 1672 de gewigtige veste, ten koste van luttel bloeds, aan den Staat terug te geven, en daartoe een zwaren mist, die op het oogenblik van den aanval de belegeraars als met eenen sluijer bedekte en de belegerden van de ware punten des aanvals onkundig hielden, dienstbaar gemaakt, ook thans wilde Hij, die alle elementen ter Zijner

beschikking heeft, de stad uit haren vegen toestand redden.

Op den eersten October 1673 brak er een hevige storm uit het oosten los en jaagde het Water met eene ontzaglijke kracht tegen den dijk, welke tot een breidel van hetzelfde moest dienen. De Munsterschen dachten niet, dat die storm hun gevaarlijk kon worden. De dijk was uittermate sterk gemaakt; de soldaten hadden zich gerust achter denzelven gelegerd, en de Bisschoppelijke overste, Stockmar waagde het, zelfs in het midden van den storm, met eenige heldhaftige dames, een pleiziertogtje op denzelven te doen. Droevige vermetelheid; bij bezweek, de hechte dam. Op drie onderscheidene plaatsen maakten de woedende golven eenen doortogt en de overste werd, met zijn gezelschap, in den vloed bedolven. Het aantal verdronkene soldaten en landlieden, welke laatste nog in der haast geprest waren, om zoo mogelijk de gaten te dempen, werd op 1400 geschat. Welk een ommekeer van zaken!

Andermaal ontving de Bisschop van Munster een geduchte les, en zijne ziel, die zoo geheel aan de dingen die boven zijn, moest verkleefd wezen, moet wel ijsselijk wraak- en heerschzuchtig geweest zijn, om in deze beide gebeurtenissen de werking eener Hoogere Magt te miskennen, of, zoo bij dezelve daar in bespeurde, eene roekelooze vermetelheid bezeten hebben, om Haar zoo stout te wederstreven.

Koelvorden was nu weder gered. Overvloed van levensmiddelen werd van alle kanten den inwoners toegevoerd. De troepen, die tot hulp der sterkte waren toegesnel, trokken terug, en binnen weinige dagen was de doortogt naar het binnenste van Drenthe en de noordelijke provinciën geheel hersteld. Ondertusschen was de zomer verstreken, en mejufvrouw Brongersma, die ten tweede male hare reis opgeschort zag, deed den heer Lenting weten, dat zij hare overkomst onbepaald moest uitstellen, te meer, daar familiezaken haar noodzaakten om Groningen te verlaten en de provincie Overijssel te bezoeken.

Bijna twaalf jaren later mogt zij eerst de gewenschte reis ondernemen. Na een geruimen tijd bij hare familie te Deventer doorgebracht te hebben, deed de brief, waarin zij hare

ophanden zijde terugreis naar Groningen meldde en welke reis zij over Borger zoude nemen, om aldaar eenige dagen te vertoeven, die buitengewone drukte in het huis des heeren Lenting's ontstaan, waarvan wij in het begin van ons verhaal gewaagden.

Daags vóór Pinksteren van den jare 1685 vertrok de zoon van den heer Lenting reeds vroegtijdig naar Koevorden, om Titia aldaar, volgens schriftelijk verzoek, op te wachten. De vaderlijke zorg had de reiswagen behoorlijk in orde doen maken en het ontbrak, bij het vertrek des geliefden zoons, geenszins aan moederlijke vermaningen, om toch vooral voorzichtig met de paarden te zijn en de geachte jufvrouw Brongersma alle mogelijke hulp en oplettendheid te bewijzen. De kinderlijke liefde vergaf der moeder al die vermaningen gaarne, ofschoon de laatste minder noodzakelijk waren, wijl de jongeling, door al het goede, hetwelk hij van de hem nog onbekende gehoord had, groote hoogachting voor die bekwaamheden koesterde, welke haar eenen naam in de letterkundige wereld hadden geschonken. Hij mogt immers de dichteres der Bron swaan geleiden, en welk een spoorslag zoude dit allen niet zijn, om haar alle zijne oplettendheid en achting te bewijzen!

[Het vervolg hierna.]

Even voor den middag reed Lenting de poorten der vesting binnen, en na eenig tijds in de herberg vertoeft te hebben, hield ook het rijtuig van Mejufvrouw Brongersma voor dezelve stil. Aanstonds stond onze jonge vriend aan het portier, was Titia in het uittreden behulpzaam, gaf haar een' hartelijken welkomstzoen en leidde haar de kamer binnen, alwaar een smakelijke maaltijd, het vreemde der eerste ontmoeting deed wijken. Na elkanderen over den toestand der wederzijdsche vrienden onderhouden te hebben, maakte Lenting zijn aanstaande reisgenoot opmerkzaam, dat de tijd wenkte om de reis naar Borger te aantenemen. Oogenblikkelijk schikte Titia hare zaken in orde, de reiskist werd in Lenting's wagen overgeplaatst en om twee uren van den namiddag verlieten zij Koevorden. De weg, die naar Borger geleidde, was niet rijk aan

schoone landgezigten. Men vond er die aangename en thans bijna geheel met huizen bezoomde streek naar Dalen niet, en ook dat dorp zelf maakte in 1685 nog geenszins die vrolijke vertooning, welke het thans den reiziger aanbiedt. Lenting vertoefde niet lang te Dalen, en toen zij ook Oosterhesselen achter zich hadden en eene dorre eentoonige heide niets aanlokkelijks aan het turend oog vertoonde, zag hij met een' vragenden en eenigzins droevigen blik zijne reisgenooten aan. Deze zat in gedachten verzonken. Het gezigt der doodsche ruimte had zekere ernst over haar gelaat verspreid.

'Het is hier geenszins een hoofdtooneel der woelige wereld,' zeide Lenting en wekte Titia hiermede uit hare afgetrokkenne stemming.

'Neen zeker niet,' hernam de jonkvrouwe, 'maar op deze, bijna onafzienbare vlakke, bij de ontzettende stilte, die ons als het ware eene heilige huivering aanjaagt, is onze ziel toch eerder vatbaar voor grootsche indrukken. Hier kunnen wij gevoelen wat het zegt mensch te zijn, en een blik naar den helderen hemel verheldert ook het hart en zoude, dunkt mij, den trek naar een beter Vaderland, zoo regt levendig kunnen houden.'

'O,' hervatte Lenting met 'wanneer onze velden U tot zulke verhevene bespingelingen opleiden, dan behoeven wij niet te vreezen, dat het verblijf te Borger U verveelend zal worden, en hartelijk wensch ik, dat het genoegelijke van ons huisselijk verkeer daartoe in allen opzichte moge medewerken.

'Zij,' antwoordde Titia, 'die met onzen dichter Pieter de Groot, van harten instemt, als hij zingt:

Die in stilheid leidt zijn leven,
Met een eerlijk kleedt bedekt.
Meer vergeten dan verheven,
Door geen quaden lust gedreven,
Niet benijdt, noch niet begekt.
Die geen leenheer heeft te vieren
Dan alleen den grooten God,
En zijn wezen en manieren
Weet te leiden en te slieren,

Naer het rollen van zijn lot.
Die van staetzugt afgezondert,
Geenerhande boosheid voedt.
Of het blixemt, of het dondert,
Niet verschrikt noch niet verwondert
Maar eenparig van gemoedt.
Die met zijn beroep te vreden,
Kan betoomen zijnen wensch.
Die zijn tochten heeft besneden,
Niet naar laste, maar naar reden
Dat is een gelukkig mensch,

voert overal die tevredenheid mede, welke de zalige vrucht is
van een rein geweten.

Die d'onrust niet in 't harte en heeft.
Leeft zalig als hij buiten leeft,

'Welkom te Zweeloo!' zeide Lenting tot zijne geestige reisgenooten,
'ik zal hier voor een oogenblik de paarden doen uitspannen,'
en met de meest mogelijke beleefdheid hielp hij haar uit den
wagen, deed iets ter verkwikking voordienen en beloofde haar,
met het vallen van den avond, een rustiger genot.

De belofte werd vervuld; de oppervlakte van het doodsche
veld, alleen verlevendigd door het schaduwspel der wolken, die
met snelle vaart voorbij de zon dreven, zoude door de nadere
schemering niets dan haar graauw bekleedsel behouden, toen
Lenting aan Titia de plaats hunner bestemming in het verschiet
toonde. Met alle aandacht luisterde onze dichteres naar het
bevend gezang van eenen buitengemeen sterk gespierden
schaapherder, die zijne kudde, geholpen door een ruigharigen
hond, langzaam stalwaarts dreef, terwijl de schop, aan zijn pij-
buis vastgehecht, hem nasleepte, en hij zonder opzien ijverig
aan eene kous breidde. Davids lied:

'Ik was een jongeling
Nog teeder en gering,' enz,

Was het vroomde avondgezag, waarmede hij zijn eentoonig dagwerk besloot.

‘Nu!’ zeide Titia lagchende ‘ik kan niet bepalen in hoe verre het lot van gindschen zanger met dat van den godvruchtigen psalm-dichter overeenstemt, maar de beide eerste regelen beschrijven de gestalte van den eersten al zeer onjuist. Hij gelijkt wel een van die teedere jongelingen, die wij in de Drentsche oudheden van mijnen vriend Picardt afgebeeld vinden, toen zij zeer op hun gemak de steenen aandroegen tot de zoogenaamde Hunnebedden, waarvan er, zoo ik meen, ook een in de nabijheid van Borger ligt, en hetwelk ik zeer nieuwsgierig ben te zien.

‘Het zal mij een wezenlijk genoeg zijn, U bij die oude gedenkstukken te vergezellen,’ antwoordde Lenting, ‘wij kunnen de Korte Beschrijving van Dr. Picardt medenemen en de platen, op de plaats zelve beschouwen.’

Het geheele huisgezin van den heer Lenting stond bij het naderen van den wagen voor de deur, en de bezorgde moeder vooral was innig verheugd, toen zij hare vriendin met den geliefden zoon in den besten welstand zag aftreden. Hartelijk was de wederzijdsche ontmoeting. Een frisch haardvuur vervrolijkte het vertrek.

‘Welkom! in onzen gezelligen kring,’ zeide de huisheer tot Titia, ‘het doet mij waarlijk genoeg, dat mijne vriendin, die zoo aan het stads-leven gewoon is, bij de ontwaking der natuur ons een bezoek geeft, daar wij hier van alle die vermaken verstoken zijn, welke in de steden den ruwen wintertijd zoo verkorten. Ik hoop, dat het weder, hetwelk tot heden nog niet zeer gunstig schijnt, met uwe aankomst moge veranderen, en dit knappend, en anders zoo gezellig vuur, thans zijne uitvaart viere!’

‘In uwen kring mijne vrienden!’ antwoordde de jonkvrouwe ‘kan de winter niet verveelend zijn; aangenaam onderhoud, goede boeken, een onbekrompen levensgenot, door onderlinge liefde verhoogd, sluiten de behoefte aan uithuizigheid en luidruchtige vermaken zoo gemakkelijk buiten.’

‘Zeer juist; mijne vriendin!’ hernam Lenting, ‘iedere winter verbindt ons, kan het zijn, nog nader aan elkanderen,

Dan groeit het roet in schoorsteen-hoeken,
Dan knapt de harde beukenstam
En roost de scheenen met zijn vlam,
Terwijl men gaat te gast in boeken.
Men braadt in asch kastanjes, of vertelt
Elkander sprookjes. Zoo, met vreden,
Verwacht men weer de zoetigheden
Der zomer-zon, die ‘t koude berg sneeuw smelt.’

‘O! dat het lot mij zulk een leven gaf!’

vervolgde Titia, uit hetzelfde schoone dichtstukje van haren tijdgenoot Jan Luiken,

‘Mijn zang-lust zou veel schoonder bloeijen
En met de wilg aan ‘t beekje groeijen
Gelijk een Zwaan leide ik het leven af!’

De korte avond was voorbij gevlogen, De gebeurtenissen der laatste jaren, de gewigtigste familie voorvallen en zaken van minder aanbelang deden de uren ongemerkt henen spoeden; het uur van midder- nacht scheidde de vrienden.

Vier dagen had mejufvrouw Brongersma reeds te Borger doorgebracht, en de vijfde, welke aanbreken zoude, was gedeeltelijk tot een uitstapje naar de Hunnebedden bestemd.

Een schoone morgen beloofde en schonk eenen heerlijken dag. De eenvoudige, maar smakelijke middag-maaltijd werd gekruid door gesprekken over de aanslaande wandeling, en Titia verlustigde zich vooral in de aanmerkingen en gissingen, welke de oude heer Lenting over de Hunnebedden maakte. Zij hield zich gaarne met de vroegste geschiedenis des Lands bezig en de lust daartoe was vooral ten sterkste aangewakkerd door een vriendschappelijken omgang en onafgebroken briefwisseling met Ludolf Smids, Geneesheer te Groningen, die mede, om

familie aangelegenheden in 1674 die stad verlaten en zich te Amsterdam nedergezet had, alwaar bij zich met de beoefening der geschiedenis, vaderlandsche oudheden, penning-kunde enz, meer bezig hield, dan met de genees-kunde, en zeer geacht was bij alle liefhebbers der wetenschappen. De laatste brieven, die zij van dezen geleerden man ontvangen had, behelsden telkens eene heusche herinnering, om, bijaldien zij te Borger bij hare vrienden eenige dagen mogt vertoeven, dan vooral de daarbij gelegen Hunnebedden te bezoeken en, ware het mogelijk, het een of ander merkwaardigs op te doen delven.

[Het vervolg hierna.]

De oude heer Lenting werd verhinderd om mejufvrouw Brongersma op hare wandeling te vergezellen; maar daar hij gemerkt had, dat zijn zoon, bij het vernemen van Titia's wensch, om onder de Hunnebedden te doen graven, reeds eenige daglooners besproken had, die zich in den namiddag derwaarts zouden begeven om tot dien arbeid gereed te zijn, droeg bij dezen de zorg op om Titia te geleiden, wel overtuigd, dat hij alles zoude aanwenden wat kon strekken om aan het verlangen zijner vriendin te voldoen.

De eerste uren van den namiddag waren reeds vervlogen, toen Lenting zich met zijne vriendin op weg begaf, en toch verraste de aanblik van het reuzen-gevaarte onze dichteres nog eerder dan zij vermoed had. Onwillekeurig bleef zij stilstaan en hield hare oogen onbeweeglijk op hetzelfde gevestigd.

Lenting wees haar eene kleine verhevenheid tot zitplaats aan, van waar zij een ruim gezigt op den ruwen steen-klomp had, en, opdat zij zich ongestoord aan hare bespiegelingen over de grijze oudheid dier voorvaderlijke gedenkstukken konde wijden, verliet hij haar voor een oogenblik, om de arbeiders, die reeds op zijne komst wachtten, den grond te doen omspitten en bij de minste ontdekking de oudheidminnende Titia derwaarts te geleiden.

Intusschen bleef Titia onophoudelijk op den trotschen steen-klomp staren. Het was haar zoo wel, bij de heilige asch der vroegere voorgelachten.

‘Ô’ mijn vriend!’ zeide zij tegen den terugkomende Lenting. ‘wanneer wij met bewondering deze ruwe praal-graven beschouwen, welk een eerbied moet ons dan niet bezielen voor derzelve stichters! Ter nagedachtenis der overledenen stapelden zij, in die barbaarsche tijden, met reuzen-kracht zulke steen-brokken op elkanderen om dapperheid en heldenmoed op eene waardige wijze te vereeren; en hoe zouden wij dan, die in beschaafder tijden leven, aan wien ook de herinnering onzer geliefde dooden heilig is, onverschillig bij die gedenktekenen kunnen vertoeven?’

‘Nee! hier op deze barre heide, verre van het gewoel der groote wereld; hier!- waar men lof kan bedelen noch ontvangen breng ik zoo gaarne mijne hulde aan dat voorgelacht, hetwelk onze roem is, en aan dat kinderlijk en vaderlandsch gevoel, hetwelk door deze gevaarten, die sedert eeuwen hunne grijze kruin, ten spijt van bijna algemeene vernieling, onwrikbaar omhoog verhieven, tot eiken aanschouwer zoo luide spreekt.’

De arbeiders hadden intusschen den boven-grond opgeruimd en wachtten nu op de komst van den heer Lenting, die met Titia naderde. Deze deden den arbeid voortzetten, en vonden eerst een plaveisel van keijen, straalsgewijze naast elkanderen gelegd. Toen ook deze waren weggenomen, kwamen er ronde ruwe potten of urnen te voorschijn, welke bruin blaauw of donker-rood van kleur waren, en waarvan sommige twee, andere vier oortjes hadden. Alle moeite welke aangewend werd, om zulk eene urn in zijn geheel en onbeschadigd uit de aarde te ligten was vergeefs; zij vielen alle in scherven. Titia moest zich derhalve hiermede vergenoegen en was ook waarlijk wel te vrede; zij had een ruim genot gesmaakt.

De avond naderde, maar de heldere maan, die aan een effen hemel haar zacht en vrolijk licht over de aarde zoude verspreiden, noodigde de wandelaars om met onverhaaste schreden huiswaarts te keeren.

Andermaal zette Titia zich naast haren vriend op de straks verlaten zitplaats neder, om nog eens het genoegen te smaken

het eerwaardig vóór vaderlijk praal-graf bij het maanlicht te beschouwen.

‘Indedaad, mijn vriend!’ zeide Titia, ‘deze vertooning is verrukkelijk. De avond is toch een vriend ter stille graven; stilte geeft het denken kracht; de geheele schepping schijnt ons te noodigen om bij deze leerschool der stervelingen ware wijsheid te zoeken, en ons te verheffen boven de wisselingen van het lot, waarin ook de vorst met zijnen slaaf moet deelen.’

‘En dan het denkbeeld,’ antwoordde Lenting, ‘dat ook zij, die onder deze ontzaggelijke gevaarten eeuwen lang zoo kommerloos rusten, eenmaal met ons op het groote wereldgeregt zullen verschijnen, om op hunne werken, naar het licht hetwelk zij ontvingen, loon of straf te ontvangen. Hoe wordt onze ziel, bij de gedachte hieraan, als van de aarde ontheven en hoe levendig gevoelt zij als dan niet het verhevene harer bestemming!’

‘Dierbare voorsmaak!’ vervolgde Titia, ‘hier, op dezen gewijden grond, bij het scheemerend maan-licht, dat op deze lijkgewelven daalt, bij het sombere der schaduwen, die den vorm dezer trotsche steen-klompen op den dorren heide-grond zoo getrouw afbeelden, hier wordt ons het belang van leven en dood op eene indrukwekkende wijze gepredikt. Ook deze asch, welke de eerbied van het voorgeslacht zoo zorgvuldig bewaarde en door ons thans uit hunne heilige rustplaats genomen is, kan niet aan het oog der Voorzienigheid onttrokken worden, al werd zij een speelbal der winden, God kent de zijnen!’

Zwijgend wandelde Titia met haren vriend naar diens ouderlijke woning terug, en zelfs de vriendelijke groet der mede huiswaarts keerende landlieden beantwoordde zij niet altijd met de haar anders zoo eigene vriendelijkheid. Eerst op het gezigt van des heeren Lenting’s woning, alwaar genoegens van anderen aard haar verbeidden, verzwakte den indruk welke de plegtigen avondstond in hare ziel verwekt had. Zij gaf zich bij de vriendelijke ontvangst van den huis-heer weder geheel aan het gezellige verkeer over, terwijl zij aan den smaakvollen avond-maaltijd tevens haar voornemen te kennen gaf, om binnen weinige dagen naar Groningen te vertrekken.

[Vervolg hier na.]

Den anderen morgen gaf Titia andermaal haar voornemen te kennen om de familie Lenting te verlaten en zich naar hare geboorte-stad te begeven, maar de gastheer verzocht onze dichteres zoo welmeenend en innemend, om nog eenigen tijd te vertoeven, en de overige leden des huisgezins voegden zoo eenparig hunne wenschen bij die des vaders, dat het haar onmogelijk was aan zulk eene verplichtende gulheid wederstand te bieden, vooral toen de jonge Lenting haar het genot voorstelde, dat zij genieten zoude, wanneer zij gezamenlijk de omliggende plaatsen bezochten.

En inderdaad, de dagen spoedden daarhenen in ongestoord genot; de stille landelijke morgen stonden waren voor Titia onschatbaar; haar dichtertlijk gevoel vond zoo veel voedsel in de vrije natuur, en voorzeker zoude menig dicht-stukje van het zalige haars verblijfs kunnen getuigen. Ook waren die morgen-uren zoo bijzonder geschikt om de brief-wisseling, welke zij met hare vrienden en bekenden onderhield-, waaronder vooral Smids behoorde, geregeld voortzetten. Dezen laatsten zond zij uit Borger een gedeelte van de scherven, welke de jonge Lenting uit de aarde onder de Hunne-bedden had doen graven, begeleid door eenen belangrijken brief dienaangaande en in welken zij te gelijk het genoegelijke van haar tegenwoordig verblijf schetste.

Smids, de geleerde oudheid-kenner, de vurige beminnaar van de geschiedenis, de man die geheel voor de wetenschappen leefde, de ziel der talrijke letterkundige genootschappen, welke vooral te Amsterdam, alwaar hij zich, zoo als wij vroeger aanmerkten, gevestigd had, bestonden, vond in deze groote stad meerder voedsel voor zijne zucht naar kennis en geraakte aldaar met meer schrandere hoofden in aanraking, dan in zijne voormalige woonplaats Groningen, maar verwaarloosde voor het overige zijn eigenlijk vak, de geneeskunde, geheel en af. Ten uiterste welkom was hem derhalve de brief van zijne vriendin Titia, welke ter begeleiding van eenige bijdragen voor zijn kabinet van oudheden enz, verstrekte. Met de grootste voorzigtigheid werd het pak losgewikkeld, de ophelderende aanmerkingen van de geachte schrijfster nagelezen, en bij

de beschouwing van de gebrokene asch-kannetjes smaakte onze Smids een genoeg, hetwelk alleen de oudheid-kenner smaken kan.

Eindelijk naakte de dag van Tilia's vertrek. Lenting wilde zijne welsprekendheid niet andermaal aanwenden om de gevoelige jonkvrouwe tot een nog langer verblijf overtetalen; hij wist, bij ondervinding, dat de trek naar eigen haardstee wel voor eene wijle tijds te verdooven is, maar toch zeer spoedig weer blijken van zijn aanwezen geeft, en dat het gulste onthaal en onafgebroken genot niet in staat zijn, om ons dat gene te schenken, wat wij onder ons eigen dak, in den kring onzer dierbaarste-betrekkingen, genieten.

Stil, in zich. zelven gelieerd, maakte de jonge Lenting den reiswagengereed, waarmede hij zijne vriendin den volgenden dag naar Assen zoude brengen. Geheel andere gedachten, bezielde hem, dan toen hij voor eenige weken zich met deselfde taak belastte. Toen schilderde zijne verbeelding hem de jonkvrouwe voor, die hij nog nimmer gezien had, en poogde hij uit hare werken, zich een denkbeeld van hare geestigheid te vormen, maar nu, nu had hij dagen, achtereen in het gezelschap der dichteresse mogen doorbrengen, bij zoo vele avond-wandelingen zich op haar geestig onderhoud mogen vergasten- en was met de meeste oplettendheid door haar behandeld; zij was de onbekende niet meer, en nu reeds zoude zij vertrekken!

Uit deze mijmeringen werd hij door de stem van Titia gewekt, die, met een papier in de hand, hem naderde en met opgeruimden blik uitnoodigde om haar in den huisselijken kring te volgen, als wanneer zij eenen brief, zoo even van Amsterdamschen vriend Smids ontvangen, zoude voorlezen, welke eene dankzegging voor de gezondene antiquiteiten en eenige daarop betrekkelijke dichtregelen bevatte. Met de meeste oplettendheid hoorde de familie Lenting den belangrijken brief voorlezen, eene oplettendheid, welke dubbel gescherpt werd door de achting, welke Titia haren vrienden voor dezen man had ingeboezemd, en die ook zeer goed te stade kwam, om Smids beknopten en zaakrijken, hoewel vrij levendigen stijl; terwijl menige losse en geestige uitdrukking

de hoorders in eenen vrolijken luim bragt. Van harte stemde Smids het genoegelijke des landlevens toe; de dichterlijke schildering, welke Titia hem daar van in haren laatsten brief gegeven had, was niet onverstaanbaar voor den man, die in de opdracht van zijne schatkamer enz. aan den heer Christiaan van Hoek van dien buitenplaats zong:

Het lof van Ouderhoek is meer als eens gehoord,
En meer als eens heb ik dat heerlijk buitenleven,
Te Loenen aan de Vecht, ten hemel opgeheven.
”K bekroone ook, meer dan ééns, uw jaar-getij, met
wenschen
En stelde uw Buitenrust voor ‘t woelen veler menschen.

Laatstelijk bedankte Smids Titia hartelijk voor het bewijs harer vriendelijke oplettendheid in het overzenden van de voor hem zoo belangrijke scherven, schetste haar de vervoering, welke derzelve beschouwing hem geschonken had, en liet er eenige dicht-regelen op volgen, welke hij in die oogenblikken ontboezemd had.

Eene Swabische lijk bus, te Borger uit den grond gedolven,
sprak, gemelde jonkvrouwe in dezer voege aan:
‘K heb op een’ boesem, eer men mij begroef, gerust,
Die melk, ja leliën in witheid ging te boven.
Dit treurig aarden vat is van een mond gekust,
mond, wiens vriend’lijkheid men nooit genoeg kan loven,

‘K zag mij, ô Titia! van heete tranen nat,
Terwijl een noordsche-bruid mijn buik vol beend’ren propte,
Daar zij voor ‘t lijk-altaar, op keisel-steenen zat, En ‘s
minnaars assen uit verbrande kleed’ren klopte.

Zij scheen te stikken in haar droefheid, in haar rouw
En, in ‘t omhelsen van de graauwe Bus, te sterven,
Die gij, geklommen in het onbesuisd gebouw,
Nieuwsgierig opgraaft en beklaglijk stoot aan scherven,

Foei, wreede wijsheid! daar ik nimmer daglicht zag
Daar ik, zoo zorgeloos, dook onder deze steenen,
Zint hier de Saks, de Deen, de woeste Zwabe lag;
ô Maagd! waar wilt gij nu met deze scherven heenen?
Leg neder, overdek de beend'ren en de fles,
En strek mij wederom een trouwe minnares! (*)

Na zijne hartelijke groete aan de familie Lenting, waarvan Titia hem voorzeker alles goeds geschreven had, verzocht te hebben, eindigde Smids zijnen brief, met de belofte van zijne vriendin, in het volgende jaar, als het Gods wil was, met een bezoek te zullen vereeren.

De oude heer Lenting betuigde Titia, in aller naam, zijne erkentelijkheid voor hare aangename voorlezing. De avond werd verder vriendschappelijk doorgebracht, en Titia bedankte baren gast-heer en diens gade en kinderen in roerende bewoordingen, voor het zalig en stil vergenoegen, dat zij te Borger in hun midden gesmaakt had, verzocht allen te Groningen, waar een even vriendelijk onthaal een ieder hunner ten allen tijde verwachtte, en begaf zich, niet zonder aandoening, naar hare slaap-kamer.

Bij het opgaan der zon stond Titia reeds voor het venster en zag den wagen al gereed staan; te gelijk werd er zacht op de deur getikt en dit was voor haar een teeken dat het ontbijt gereed stond.

Er werd weinig gesproken. De oude heer Lenting bezorgde, met zijnen zoon, de reis-behoeften en deed Titia's toebehooren in den wagen plaatsen.

Toen alles gereed was nam Titia, om alle treffende aandoeningen zoo veel mogelijk voortekomen, een kort afscheid, gaf haren achtingswaardigen grijzen vriend, zijne gevoelvolle echtgenoot en hunne kinderen een' hartelijken afscheidskus; zeide allen, toen de jonge Lenting aan de dartele paarden den teugels ruimer liet, nogmaals hartelijk vaarwel! en heimde, toen het dorp allengs uit het gezigt verdween, even als haar geleider misschien deed, over de aangename dagen, die zich te Borger bij hare levensjaren hadden aangesloten.

Te vergeefs was dan ook iedere poging, welke een van beiden soms aanwendde om een geregeld gesprek aanteknoopen en weldra hadden zij Assen bereikt.

Hier wachtte de wagen reeds, die Titia naar Groningen zoude brengen, en, na eene kleine versnapering, welke Lenting in der haast liet opdisschen, bedankte Titia haren vriend voor de talrijke beleefdheden, welke hij haar bewezen en voor de vele diensten, die hij voor haar op de verpligtendste wijze verrigt had; wenschte, dat hij een gunstig aandenken van haar mogt behouden en Lenting... sprak niets, maar vatte, vol geestdrift, de hand zijner vriendin, gaf haar een' hartelijken kus en het stamelend vaarwel was de laatste hulde die hij Titia toebragt.

'Lenting,' zeide deze, toen zij in den wagen stapte: 'er is een band die aard en hemel, de tijd aan de eeuwigheid verbindt —dat is de vriendschap; zij wone immer in onze harten! — Lenting, vaarwel!'

(* Een replijk op dit versje, door T. Brongersma terug gezonden, is voorhanden in hare *Bron Swaan* bl. 9, terwijl op de vorige bl, gevonden wordt een rescript: *Loff op 't Hunnebed te Borger*, en bladzijde 129 een ander vers op de vemaaklijkheden van Borger.

Drentsche Courant Afleveringen 12 juni 1835, 10 juli 1835, 18 augustus 1835, 28 augustus 1835. Originelen www.delpher.nl

Bijkers in Oring

Bijenhouderschap in Odoorn in de eerste helft van deze eeuw³⁷⁰

Gerard Stout De notulen en het kasboek van de Afdeling Odoorn en Omstreken van de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN) geven een aardig inzicht in de imkerij in de eerste helft van deze eeuw. Aan de hand van deze boeken maak ik een vrijblijvende wandeling door de geschiedenis van deze afdeling. Erg winstgevend is de bijenhouderschap in Odoorn (Oring) en omstreken nooit geweest. De honingproductie varieerde sterk en de prijzen bleven voortdurend aan de lage kant. Ongunstige weersomstandigheden en het verdwijnen van de heide sinds de dertiger jaren hebben de imkers veel parten gespeeld.

Oprichting van de afdeling Odoorn

Op 19 oktober 1913 vergaderen twaalf heren bij J.E. Schutrups in Odoorn 'met het doel tot de oprichting van een Afd. der Ver. tot Bev. der Bijenteelt in Nederland, waartoe wordt besloten,' aldus de notulen die door de secretaris D. van Peer zijn opgemaakt. Een week later, zondag 26 oktober, vindt de officiële oprichting van de Afdeling Odoorn en Omstreken plaats. Een reglement van de vroegere afdeling Sleen wordt met enige wijzigingen als reglement vastgesteld. Het bestuur wordt op die avond met vier man uitgebreid tot zeven. E. Kreulen neemt de voorzitterstaak op zich en Derk van Peer bekleedt de functie van secretaris penningmeester; deze laatste wordt al spoedig opgevolgd door D. Roelink. Gedurende de eerste jaren houdt de vereniging zich voornamelijk bezig met de aankoop van riet voor het vlechten van bijenkorven en met

---

370 Ons Waardeel 6. 1986 pag 209-215. G. Stout.

de aankoop van accijnsvrije, suiker. Later ontplooit zij ook andere activiteiten.

Bijenkorven

De bijenkorven worden veelal door de imkers zelf gemaakt. Eén van de imkers die vanaf het begin lid is geweest van de afdeling Odoorn en Omstreken is Roelof (Roef) Schutrups. Hij is in 1978 overleden; zijn vrouw weet nog goed hoe hij de korven maakte. “Roef maakte de korven zelf uit roggestro. Voor een goede korf werd het stro eerst uitgeschud om rommel en korte stukken kwijt te raken. Bundeltjes stro trok hij dan door een ijzeren ring met een diameter van ongeveer 2 cm. Om dit rolletje stro werd riet geslagen. Op regelmatige afstand prikte hij met een platte naald gaten door de rol, waar hij het riet doorstak. Het stro werd op deze manier bij elkaar gehouden. Uit deze streng werd dan een ronde korf gemaakt. Voor de mooiste korven werd beent -van bentspollen op de heide- gebruikt in plaats van gras. De onderkant van de korf bleef open. De korf werd op een plank gezet, zodat de bijen door het vlieggat naar binnen moesten. Als de korf vol zat werd er een ring van zo’n twintig centimeter breed onder geplaatst, zodat de bijen de raten verder konden uitbouwen. Meer dan veertig stonden er bij ons in de tuin langs de heg, na de oorlog werden dat er minder, doordat de heide verdween.” Aldus mevrouw Schutrups-Hilbrands.

Het riet voor de korven werd in de beginjaren gekocht bij Groenhof te Groningen. De prijs varieerde van 24 tot 72,5 cent per kilo. Na 1921 maken de notulen nog wel melding van de aanschaf van riet, maar is deze post niet terug te vinden in het kasboek. Blijkbaar wordt de bestelling daarna alleen door het bestuur aan de leverancier doorgegeven en vindt de betaling rechtstreeks door de leden plaats.

Lezingen en uitstapjes

De vereniging houdt zich naast het bestellen van suiker en het regelen van de honingverkoop ook bezig met het organiseren van lezingen en uitstapjes. “Bijenleeraar” Van Giersbergen, de

eerste bijenteelt-consulent van het Ministerie van Landbouw, komt een paar keer op een jaarvergadering. Hij vertelt over “het zwermen der bijen” en “het rooven der bijen in vasten bouw.” Van Giersbergen is een getalenteerd spreker die “menig staaltje uit zijn praktijk op humoristische wijze vertelde, die menigkeer een gullen lach aan het publiek ontlokte.” Het verslag van de lezing op 8 januari 1917 bevat een verwijzing naar de eerste wereldoorlog. Op een vraag uit het publiek of losse of vaste bouw³⁷¹ de voorkeur verdient “achtte spreker wegens de late dracht vooreerst vasten bouw het beste.

Het is een interessante avond geweest want de vergadering die om half zeven begon, wordt pas om elf uur besloten. Er is geen geld om sprekers te betalen. Van Giersbergen krijgt alleen de onkosten vergoed en ook de rijtuighuur (Fl. 4,-) voor het ritje van het station Valthe naar Odoorn is voor rekening van de vereniging.

In 1925 houdt de rijksconsulent de heer Minderhout een praktische les voor leden. H. de Bie te Borger geeft in 1933 een cursus bijenteelt die goed wordt bezocht. Spoedig na diens cursus doet de kunstraat z'n intree. Deze kunstraat blijkt goed aan te slaan, want in het daarop volgende jaar wordt bij de Afdeling Handel van de VBBN in Wageningen twee kilo besteld.

De imkersdagen die door het hoofdbestuur worden georganiseerd, worden af en toe benut voor het maken van uitstapjes. In 1932 gaan 2 leden naar Apeldoorn en “hoewel men eigenlijk op deze imkersdagen weinig van de bedrijven te zien krijgt, was het toch dit jaar een prachtig en mooi uitstapje, vooral het na afloop bezichtigen van de Echoput en Julianatoren was interessant.” De bijenmarkt in Emmen

---

371 Bij vaste bouw maken de bijen de raten aan de korf vast. Bij losse bouw voorziet de imker de korf van ramen, de bijen bouwen de raten dan in deze ramen. De imker kan de ramen met honing en was gemakkelijk verwijderen en als later de handel op Duitschland weer normaal mocht worden, dan was voor hier het beste om betrekkelijk kleine korven te nemen waar ongeveer een gewicht van p.m. 30 pond honing in ging en van elk volk twee zwermen te nemen, daar men deze volken gemakkelijk als levende bijen bij onze naburen kon invoeren.”

(1936) is voor velen een teleurstelling, die pas weer goed wordt gemaakt in 1939 met een bezoek aan de Wieringermeerpolder. Onderweg hebben de reizigers ook “de prachtige afsluitdijk met zijn machtige stoomgemalen bewonderd.”

Zwermen van de bijen

In de voorzomer gaan bijen zwermen. Voor een imker is het belangrijk om de zwerm op tijd binnen te halen en in een lege korf te doen. Op deze manier kan hij zijn bijenstal op peil houden. Mevrouw Schutrups-Hilbrands: “Soms moest ik thuisblijven om op te letten of de bijen niet gingen zwermen. Dat gebeurde meestal tegen half tien, half elf of eerder als de zon scheen. -Ik foeterde wel iens dat ik thuis mus blijven, Roef gung dan an ‘t wark en ik mus der om denken. Als ze wegvlogen was er geen houden aan. Soms vlogen ze boven in één boom, of kwamen ze in de heg om de tuin terecht. Een gevonden zwerm werd vaak gemarkeerd door er een korf bij te zetten, of door er een zakdoek bij te hangen. Iemand anders die de zwerm zou vinden wist dan dat deze verzegd was. Omdat de secretaris (Roelink) naast ons woonde was het niet altijd duidelijk van wie een zwerm was. Dat was wel eens vervelend. Roef had een fietspomp met aan het eind van de slang een koperen plaatje met gaatjes, die gebruikte hij om de zwerm met water te beproeien. De bijen werden dan koud en de zwerm bleef als een klont in de boom hangen. Hij haalde er dan een ladder bij en daarna werden ze in de korf geschud. In de korf zat meestal een stukje raat, zodat ze gelijk aan de slag konden. Ook de korf werd aan de binnenkant met water besprenkeld voor de zwerm erin werd geschud. Soms werd een korf onder de boom gezet en hoopte men dat de bijen er zelf in zouden vliegen.” Vergaderingen De vereniging vergadert zelden meer dan tweemaal per jaar. Het regelen van de suikeraankoop en van de honingverkoop zijn de belangrijkste aanleidingen voor de vergaderingen, die meestal worden gehouden in het café van Gradus Scholte aan de Boshof in Odoorn. Veel leden blijken geen belangstelling voor de jaarvergadering te hebben, vandaar dat het bestuur een

boeteregeling invoert. Degenen uit Odoorn die verstek laten gaan moeten boven hun lidmaatschapsgeld van één gulden per jaar, 25 cent extra betalen. Leden die verder weg wonen in Klijndijk, Exloo of Valthe komen er met vijftien cent boete vanaf. Deze boeteregeling wordt soepel toegepast, want als Van Giersbergen “welke door een defect aan de fiets onderweg was opgehouden”, op 7 januari 1918 “op bevattelijke en hem zoo eigen humoristische wijze” een lezing houdt over roerziekte en suikervoeding, hoeven afwezige leden geen boete te betalen in verband met het slechte weer en de gladheid. De contributie wordt op dezelfde vergadering verhoogd tot fl. 1,50 per jaar om de tekorten op Het Groentje, het maandblad van de landelijke vereniging, weg te werken. De afdracht aan het hoofdbestuur gaat dan van 60 cent per lid naar één gulden.

Diefstal

Sommige imkers uit Odoorn brachten hun bijen naar drachtvelden verder weg. Hofsteenge die aan de weg naar Odoornerveen woonde, bracht zijn bijen in het voorjaar met paard en wagen naar Groningen om koolzaadhoning te krijgen. Roelof Schutrups die z'n eerste volk van Hofsteenge kreeg toen hij 12-13 jaar oud was, is een enkele keer mee geweest. Zelf bracht hij later -met een auto- z'n bijen naar Exloo en naar de heide achter Zwartemeer, vlakbij de Duitse grens. Hij en zijn vrouw Harmien gingen er soms op de fiets naartoe om de bijen te controleren. “Een van z'n beste volken is hem daar afgestolen” weet mevrouw Schutrups-Hilbrands nog.

Diefstal kwam wel vaker voor. Eenmaal melden de notulen (1933) dat een zwerm wordt vergoed door de afdeling. Helaas ontbreekt het kasboek over dat jaar, zodat geen bedrag bekend is. Ondanks deze diefstallen meldt niemand zich als de mogelijkheid geboden wordt om de volken te verzekeren voor een premie van 55 cent per honderd gulden kapitaal.

Honingverkoop

In advertenties in onder andere het Nieuwsblad van het Noorden, de *Asser Courant* en de *Emmer Courant* wordt de

honing van de leden te koop aangeboden. De leden geven vooraf aan het bestuur door hoeveel honing ze denken te leveren. Het bestuur nodigt daarna handelaren uit om een bod te doen op de totale productie. Vaak blijkt dat het verwachte aanbod wordt overschreden als de handelaren eenmaal een offerte hebben uitgebracht. Wellicht probeerden leden vooraf onderhands hun honing voor een hogere prijs te slijten en boden ze - als dat niet lukte - alsnog hun honing gezamenlijk met de andere imkers aan. Het bestuur is nogal verbolgen over deze handelswijze en stelt een boeteregeling op voor imkers die onaangekondigd meer leveren dan tevoren was gemeld.

“De verkoop vond plaats in de doorrit, tussen voor- en achterbaander, van café Boshof. Sommige imkers kwamen met korf en al”, weet Willem Scholte, die het café van zijn vader heeft overgenomen. “De honingverkoop was voor kinderen een feest”, zegt hij “we kregen altijd een stukje raathoning. De honing werd afgeleverd in grote vaten die door de handelaar waren gebracht. Als kind kon je er gemakkelijk rechtop in staan, zonder dat je dan nog over de rand kon kijken. De geleverde honing en was werden contant betaald.”

De was werd als wrijfwas verkocht. Mevrouw Schutrups-Hilbrands herinnert zich hoe de ruwe was werd gezuiverd. “De raten werden, nadat de honing eruit was geslingerd, met water gekookt. De was werd dan vloeibaar en dreef op het hete water. Deze vloeibare was werd afgeroomd en opnieuw met schoon water verhit. Op deze manier verdwenen restanten honing en andere verontreinigingen uit de was. Na het stollen van de vloeibare was werden grote ronde stukken wrijfwas verkregen. De mooiste stukken werden verkocht, nee, niet aan mensen uit Odoorn, maar naar Utrecht en Amersfoort.”

Het beste jaar is 1919 als H.S. Elshof uit Assen, Israël Jakobs uit Emmen, A.L de Lange uit Sleen en de firma Van der Kaars en Woustra uit Gorredijk op het totaal van 2090,5 kg. bieden. Israël Jakobs betaalt de beste prijs met 95,5 cent per kg. Nooit wordt een hogere prijs voor de honing ontvangen. Op een enkele uitschieter na daalt vanaf nu de honingprijs. In 1920 verkopen de leden “noode de honing.” Alleen Elshof en Jakobs

hadden ingeschreven. Jakobs betaalt dan nog 76,5 cent per kg. In de jaren die nu volgen gaat de prijs steeds verder naar beneden, tot gemiddeld zo'n 25 cent per kilo.

In 1930 is de opbrengst goed, maar over de prijs zijn de imkers niet tevreden. Volgens hen wordt de lage prijs veroorzaakt door "het hoge invoerrecht 't welk de Deutsche regeering thans van honing heft." Ook de handelaren krijgen de schuld want "vermoedelijk hadden de inlandsche handelaren overleg met elkaar gepleegd, want bij het aanbieden van onze kwantum honing, kwam slechts één inschrijving binnen n.l. van Elshof te Assen, aan wie ze is gegund." De hoeveelheid honing en de betaalde prijs zijn niet vermeld.

Ook in de jaren daarna is het moeilijk de honing te slijten. Uiteindelijk wordt geleverd aan Van 't Land te Barneveld, maar wel moet alles "zelf worden ingepakt en in Valthe op de trein bezorgd worden.

Een zeer slecht honingjaar is 1934. Niemand heeft honing kunnen verkopen en veel volken zijn afgeslacht. Het bestuur raadt de leden aan om de korven tweemaal uit te zwavelen tegen de wasmot, zodat de was van goede kwaliteit blijft en het volgende jaar verkocht kan worden. Om de nood te lenigen stelt de "Regeering nog 2112 kg. extra suiker per opzet beschikbaar à 6 cent per kg." Er wordt 1100 kg. besteld. Een grove berekening laat zien dat de 71 leden samen zo'n 440 volken hebben. In 1937 is dat aantal aanzienlijk gedaald. Als per opzet 7,5 kg. extra suiker besteld mag worden, wordt tijdens de vergadering 1400 kg. opgegeven (± 185 volken). Wellicht is na de vergadering nog meer suiker besteld, want in het daaropvolgende jaar, als voor elk volk weer 2112 kg. accijnsvrije sui ker beschikbaar is, wordt 550 kg. besteld (± 220 volken). In het jubileumjaar (1938) ziet het bestuur de bui allang hangen als zij constateert "door het bijna geheel verdwijnen van de heide ziet het er voor onze bijen slecht uit en de tijd dat hier in de herfst volken van 60 à 70 pond voorkwamen zal wel voorgoed tot het verleden behoren." Het jaarverslag meldt verder dat 1938 een hongerjaar voor de bijen is; "alle opzetten moesten bijgevoerd worden."

Toch wordt het 25-jarig bestaan door de 65 leden feestelijk herdacht. J. Schutrups en D. Roelink, die 25 jaar lid zijn, krijgen beiden een mooie pijp, “terwijl aan hun vrouwen een bloeiende plant werd aangeboden.” Later op de avond laat professor Malachini, een plaatselijk komiek, sterke stukjes van zijn kunnen zien. Ook 1939 is een slecht jaar. De secretaris D. Roelink, die in dit jaar evenals J. Schutrups een bronzen medaille van het hoofdbestuur krijgt, schrijft in het jaarverslag: “Zoolang ik bijker ben en dat is al van 1912 af, is het niet voorgekomen dat er twee zulke slechte honingjaren op elkaar volgden.” Als extra suiker besteld mag worden - 8 kg. per opzet -wordt 1437 kg. opgegeven ($\pm$ 180 korven). Over het hele jaar is 2285 kg. suiker gekocht om de bijen in leven te houden.

De slechte jaren beginnen door te werken op het ledental van de afdeling. Honing wordt er niet meer gezamenlijk verkocht. De imkers produceren enkel nog voor eigen gebruik.

Tweede wereldoorlog

Op 16 november 1940 ontvangt Roelink een mooie wandelstok omdat hij 25 jaar secretaris-penningmeester is. Na deze uitreiking volgt de traditionele gratis verloting onder de aanwezige leden. “Door het ongeregelde vervoer waren de prijzen nog niet aangekomen”, meldt de secretaris. Dit is de eerste verwijzing naar de oorlogsjaren. De jaarverslagen tot 1945 ontbreken. De reden daarvan wordt op agressieve toon meegedeeld in het jaarverslag over 1945 dat opent met “Daar wij ons niet aan de dwang van moffenknechten wenschten te onderwerpen werd er op de vergadering gehouden op 28 november 1942 besloten om de Afdeling op te heffen. Slechts vier leden stemden tegen, alle N.S.B. natuurlijk.”

De nieuwe vereniging telt 41 leden. Het oude bestuur wordt herkozen en “voor ons oud-bestuurslid A. Diepenbrug welke helaas door de moffen werd vermoord, werd verkozen R. Schutrups te Odoorn.”

Nieuwe start

De bestelling van 590 kg. suiker in 1945 is een van de laagste

sinds de oprichting in 1913. De start is moeilijk. In het jaarverslag over 1946 meldt de nieuwe secretaris R. Schutrups dat het hoofdbestuur “wederom voor ieder lid 1 kg. tabak beschikbaar heeft gesteld, waarvan door de leden een dankbaar gebruik werd gemaakt.” Het blijft kommer en kwel. Nog een paar keer wordt riet besteld, maar honing en was wordt er niet meer gezamenlijk aangeboden.

De aftakeling zet door als D. Roelink afscheid neemt van de afdeling. De secretaris schrijft: “... bijen had hij niet meer zoo dat hij wegens zijn ouderdom dit aan jonge krachten overgaf. Ook de Heer Zoer wenste niet langer lid te zijn, het is jammer twee Bestuursleden te verliezen.” Het bestuur gaat terug van zeven naar vijf personen. Het aantal leden bedraagt nu nog 44. In het laatste verslag dat nog beschikbaar is meldt de secretaris op de vergadering van 23 december: “... de vereniging telde over 1951 34 leden. U begrijpt dat wij dat niet kunnen volhouden, zoodat wij thans fl. 3,50 moeten betalen. Helemaal in mineur eindigt de vergadering niet. “Nu volgde nog een gratis verloting onder de aanwezige leden, wat altijd even mooi en spannend is. De rondvraag leverde geen bijzonders op zoodat de voorzitter - met de toepasselijke naam J. Sluiter (gs) - met een woord ‘van dank voor de trouwe opkomst de vergadering slot.’ Voor zover na is te gaan, zijn de leden van de vereniging na deze vergadering niet weer bij elkaar geweest.

Ons Waardeel. No, 6, 1986 p.209-215

DIEP GEWORTELD

JOHN Y. KEUR EN DOROTHY L. KEUR

EEN ONDERZOEK VAN EEN DRENTSE
GEMEENSCHAP IN NEDERLAND³⁷²

---

372 The Deeply Rooted is een boek dat dateert uit 1954. Het is het resultaat van een wetenschappelijk onderzoek dat in 1952 door het Nederlands-Amerikaanse echtpaar Keur in het Drentse plaatsje Anderen werd gedaan. Het boek geeft een sociaal-culturele beschrijving van een kleine dorps-gemeenschap uit die tijd. Het bevat een grote hoeveelheid informatie over het reilen en zeilen van zo'n gemeenschap in die na-oorlogse jaren, maar vooral informatie over hoe het 'vroeger' was. Vertaling Gerald van der Sluijs & Geert Kamphuis isbn: 978-94-92546-30-2 Ter Verpoosing, Peize.

Bijgeloof en Volksgebruiken

Tot laat in de 19de eeuw waren bijgeloof en lichtgelovigheid vrijwel synoniem.³⁷³ Tegenwoordig kent de boer nog wel de bijgelovige ideeën en oude volksgebruiken van zijn ouders en grootouders, maar hij zelf is gewoonlijk nogal sceptisch of hij gelooft er helemaal niet meer in. Hij schaamt zich er vaak een beetje voor of wordt in verlegenheid gebracht door de oude gewoontes en praat er zelden uit zich zelf over. “Dat doen we niet meer”, of “Niemand gelooft dat meer”, zal hij gewoonlijk zeggen. Slechts af en toe zal iemand toegeven dat “je sommige dingen niet kunt verklaren; we weten het eigenlijk niet”, en enkele oudere mensen van boven de zeventig geloven er nog wel in.

De vele verschillende bovennatuurlijke wezens die in het verleden de wereld van de drenten bewoonden, zijn nu vrijwel geheel verwezen naar het rijk der fabelen, van grappen en het bang maken van onwillige kinderen. Er worden verhalen verteld en gebeurtenissen in herinnering gebracht over reuzen, heksen en tovenaars, en zelfs over de duivel.³⁷⁴ Van de reuzen wordt beweerd dat zij de hunebedden hebben gebouwd en dat zij de reusachtige gletscher-keien in hun zakken droegen. De meest voorkomende verhalen over bovennatuurlijke wezens gaan over de “witte wieven” en “Spin An” of “Anna”.³⁷⁵ Het geloof in de laatste was beperkt tot de gemeenten Anloo en Rolde.³⁷⁶ Ze werd vaak

---

373 Edelman 1943, p. 378.

374 Voor een overzicht hiervan, zie Sinninghe 1944.

375 Volgens zeven reacties uit de gemeente Anloo op een vragenlijst van het Nederlands Bureau voor Volkenkunde, woonden de “witte wieven” vaak in of vlak bij de hunebedden: ze dansten op de hei in de buurt van de veenmoerassen, vooral op heldere maanlichte nachten. Eén ervan suggereerde dat de witte stammen van berken hiervoor werden aangezien. Verscheidene jonge mensen in Anderen bekenden dat zij als kinderen, als ze niet naar bed wilden, bang waren gemaakt door de waarschuwing: “Pas maar op, de witte wieven komen er aan.”

376 Dr. J. Naarding vertelde de auteurs dat hij het niet meer verspreid in Drenthe is tegengekomen.

gebruikt om te voorkomen dat kinderen de korenvelden ingingen om korenbloemen te plukken. De ouders waarschuwden dan met: “Spin An zit in het koren”, of “Spin An zal je haar uittrekken.” Volgens één van de verhalen zit ze midden tussen het koren te spinnen en als ze een kind te pakken krijgt, zal ze het haar van haar gevangene in de draad mee spinnen.

Twee beroemde legendarische figuren zijn Ellert en Brammert, rovers en schurken, wier streken steeds opnieuw met smaak worden verteld. Hun hol in de grond bevindt zich op het “Ellerts Veld”, in het midden van het drentse plateau in de buurt van Schoonoord.

Verschuivingen die de toekomst voorspellen en die de voorboden zijn van naderende gebeurtenissen waren in de voorbije generaties gebruikelijker dan tegenwoordig. Veel voorkomend was het zien van een dwaallicht, of een gloed, vlam of vuur op een bepaalde plek waar in de toekomst iets zou worden gebouwd, zoals een huis, een kerk, of zelfs een spoorweg of kanaal. De verschijning van een gloed of vlam boven of nabij een bestaand huis was een voorteken dat het huis zou afbranden. Er waren zelfs verfijningen, zoals de idee dat de brand spoedig zou uitbreken als de verschijning ‘s morgens werd gezien, of dat het huis voorlopig niet zou afbranden als het ‘s avonds gebeurde.³⁷⁷ Zelfs vandaag de dag wordt van iemand, die met de helm is geboren, nog gezegd, dat hij helderziende is en dat hij bijzondere wijsheid bezit. Een buurman zei over de zoon van de Meester, die zo was geboren, “Hij zal de dingen helderder zien dan andere mensen.” De meeste oude schaapherders werd eveneens bijzondere wijsheid toegedicht en enkelen zelfs helderziendheid en geneeskraft.

Bepaalde verschijnselen en geluiden worden dikwijls beschouwd als voorboden van een sterfgeval. Een enkeling beweerde dat hij een begrafenisstoet had gezien, niet in een droom, maar klaarwakker. Hieraan wordt de betekenis toegekend dat er spoedig iemand zal sterven. Er waren vele andere, meer tastbare, omens en tekenen die de dood voorspelden, waarvan sommige nog steeds voor waar worden gehouden. Dit zijn o.a. een huilende hond, het krassen van een uil, een vogel die tegen het raam van een zieke

---

377 Edelman 1943, p. 378.

tikt, of een koude deurkruk van zijn huis, of een zwerm eksters die laag over een huis vliegt. Deze werden allemaal genoemd door de verschillende informanten uit Anderen.

De zwaluw en de ooievaar zijn daarentegen een gelukkig voorteken. Men heeft deze vogels graag en ze worden door iedereen beschermd. Kinderen krijgen soms te horen dat eitjes van de zwaluw giftig zijn, zodat zij de nesten niet uit zullen halen, maar hen wordt in elk geval geleerd deze vogels te ontzien. Een hoefijzer brengt ook geluk, als het aan de linkerkant van de weg wordt gevonden. W.C. won een hoefijzer van chocola in de verloting van de Bond van Plattelandsvrouwen en zij bewaart deze in de la van een kast en is niet van plan het op te eten. Een klavertje vier brengt geluk, evenals een roggeplant met twee of drie stengels.³⁷⁸ Morsen met suiker brengt geluk, met zout daarentegen geeft ongeluk. Als een koffiepot breekt, brengt het geluk. Als een spin in zijn web naar beneden kruipt is het een goed voorteken, als hij naar boven kruipt brengt het ongeluk.

Gebruiken die te maken hebben met het weer en de oogst zijn een mengeling van bijgeloof en gezond verstand. Weersverwachtingen zijn vaak gebaseerd op een bepaalde gesteldheid op een bepaalde tijd. De windrichting op 21 maart geeft aan hoe de wind de komende zes weken zal waaien.³⁷⁹ Een nieuwe maan op maandag brengt slecht weer; en het vriest altijd op vrijdag. Een twijfelaar uit Rolde gaf als zijn mening, “Dat beweren de oude mensen. Is dat niet dom? Hoe kan het weer nu weten dat het vrijdag is.” Men dacht dat het weer op de eerste vrijdag na Maria Lichtmis bepalend was voor het weer in het voorjaar, dat op de tweede vrijdag voor het weer in de zomer, en de derde voor de herfst.³⁸⁰ Het gedrag van dieren wordt ook dikwijls beschouwd als een weersvoorspeller. Ten aanzien van zulke zaken wordt er met respect geluisterd naar de wijze oude herders, die vele jaren op de hei hebben doorgebracht en wier kennis aan de volgende generatie wordt doorgegeven. Als

---

378 J.T., die net van de Landbouwschool afkwam, wees erop dat als je hormonen aan rogge toediende, er altijd twee of drie stengels zouden zijn, en dat het helemaal geen geluk bracht.

379 Edelman 1943, p.378.

380 Ibid.

het vee op een mooie zomerdag onrustig in de wei is, betekent het dat het spoedig zal gaan regenen. Als de hazen rusteloos zijn en veel in beweging, betekent het dat er een weersverandering op komst is. Als slakken boven de grond komen, gaat het regenen; en als kippen buiten in de regen blijven lopen, blijft het voorlopig regenen.

Men is zeer beducht voor de mogelijke gevolgen van weerlicht. Ter voorkoming van zo'n toevallige gebeurtenis, worden irrationele gebruiken, zoals het verstoppertje van een versteende zeeëgel onder het dak van de schuur, weer in balans getrokken door het gebruiken van bliksemafleiders en instructies als "ga naar binnen; breng de melkbussen naar binnen; als je in het veld bent, moet je op de grond gaan liggen, of beter nog, in een sloot gaan liggen." W.C. raadt aan om de kachel aan te doen, want als er rook uit de schoorsteen komt, slaat de bliksem niet in. W.R. voelt zich veilig als er eiken vlak bij de boerderij staan, omdat "eiken de bliksem afleiden."

Als er een veulen was geboren, was het gebruik om de nageboorte zo hoog mogelijk in een boom te laten hangen, tot zij vergaan was. W.T. karakteriseerde dit gebruik een beetje verontschuldigend als bijgeloof, maar gaf toe dat twee oude mannen het nog steeds deden. De veearts vertelt dat het nog vaak wordt gedaan. Als er onverhoopt iets verkeerd gaat, vinden veel boeren achteraf dat zij het toch hadden moeten doen. W.T. zegt dat hoe hoger de nageboorte wordt opgehangen, des te langer zal het veulen leven. Volgens W.M. zal een veulen het hoofd laag houden als het niet wordt gedaan, en hoog in het andere geval. K.K. gelooft niet er niet meer in en doet het derhalve ook niet meer, maar hij trekt wel altijd de oren van een pasgeboren veulen recht, opdat zij maar niet gaan hangen. Dit wordt door veel boeren gedaan, ondanks het feit dat de veearts er voor waarschuwt dat het volkomen overbodig is en dat de spieren kunnen worden beschadigd als er te hard aan wordt getrokken.

De medische genezing in de middeleeuwen was grotendeels gebaseerd op magie en enkele gebruiken zijn eeuwenlang blijven bestaan. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van spijkers ter genezing van een breuk, hetgeen in geheel Drenthe en zelfs ver

buiten de grenzen ervan werd toegepast. Rond 1800 werd een smid in Ide, gemeente Vries, beroemd door het genezen van breuken. Patiënten, of hun afgevaardigden, die bij hem kwamen, moesten drie spijkers, die de drie-eenheid moesten symboliseren, in de stam van een boom voor zijn huis slaan, terwijl hij een alleen aan hem bekende toverformule mompelde. Door toverkracht zorgden deze spijkers voor de genezing van het gebroken weefsel in het lichaam van de patiënt. Tot aan 1930 toe werd de toverformule van de smid - een door zijn achterkleindochter zorgvuldig bewaard geheim - nog gebruikt. Beide bomen voor zijn huis zitten vol spijkers.³⁸¹ Alle mensen in Anderen hebben van de boom in Ide gehoord en ook van een soortgelijke magische boom in Een, in de gemeente Norg.³⁸²

Veel boeren in het dorp verhalen van de dagen dat kwakzalvers huis aan huis hun middelen, meestal zalfjes, verkochten. Deze kwakzalvers bouwden soms een behoorlijke reputatie op en er wordt verslag gedaan van genezingen. De meesten van hen reisden met binnenschepen of met paard en wagen. F.N. kende zo iemand, die vroeger in Sleen had gewoond en die vaak vlierbessen en brem als geneesmiddel gebruikte. Van de brem brouwde hij een drankje voor zieke koeien. Hij zei tegen F.N., “Als je deze twee struiken voorbij komt, moet je altijd je hoed voor ze afnemen, want zij zijn erg belangrijk voor de mensheid.”

De Anderense boer is op de hoogte van het gebruik van een groot aantal kruiden voor medische doeleinden, maar hij verbouwt ze niet zelf in zijn tuin en dit werd evenmin in voorbije generaties gedaan.³⁸³ Kruiden worden hoofdzakelijk gebruikt

---

381 Van den Berg in Poortman 1943, Vol. 1., pp. 297 - 299.

382 Een recent bewijs van geloof in de geneeskraft van de boom in Ide werd geleverd door de Nederlands Hervormde Dominee van Eelde en heeft betrekking op een man die vanuit Drenthe naar de Verenigde Staten emigreerde en die, enkele jaren geleden, een brief, met ingesloten een dollar, aan familie in Eelde stuurde met het verzoek om drie spijkers voor hem in de boom te slaan, omdat hij erg veel last had van een breuk. Het is niet bekend of het heeft geholpen.

383 In Staphorst woont een boer die alom bekend is vanwege zijn kennis van kruiden en hun geneeskundige werking. Hij verbouwt kruiden in zijn tuin en veel mensen uit de drentse dorpen gaan naar hem voor advies.

voor het maken van thee en om er een papje van te maken om op wonden te doen. Van urine wordt beweerd dat het een goed middel is tegen zweren en zwellingen. Sommige mensen geloven dat het wrijven van een sleutel over de lippen koortsuitslag doet verdwijnen. Velen kopen tegenwoordig een fles Haarlemmer Olie bij de kruidenier als middel tegen vrijwel elke denkbare kwaal.

Aderlaten wordt soms bij paarden toegepast, ondanks het feit dat de veeartsen het ouderwets vinden. Nadat ze niet op de behandeling van de veearts had gereageerd, nam L.J. zijn merrie drie liter bloed af, waarna zij herstelde. In het algemeen wordt onderkend dat de paarden in de wintermaanden dikwijls te lang op stal staan. Uit verveling beginnen ze aan het hout van de voederbakken te knauwen en met hun hoeven te krabben. Om dit te voorkomen wordt er turf door hun voer gedaan. Soms wordt er een kat of een hond bij hen in de stal gezet om hen wat gezelschap te bezorgen.

Wratten worden op allerlei verschillende manieren behandeld. Een rauwe aardappel, in stukken gesneden, wordt er verscheidene keren over gewreven. Soms wordt er een slak op gezet of wordt er spek op gesmeerd bij nieuwe maan. Meer mystieke manieren om wratten te verwijderen zijn o.a. het mompelen van een geheime spreuk, die B.L. beweert te kennen, en het genezingsproces dat bekend staat als ‘bezetten’.

De methode die door de “bezetter” wordt toegepast, bestaat uit het met de hand over de zieke of gewonde plek strijken of wrijven onder het mompelen van een spreuk. Sommige boeren en oude herders zijn wegens deze geneeswijze beroemd. Van B.L. in Anderen wordt gezegd dat hij het kan en dat hij het af en toe nog doet. Men beweert dat wratten en kiespijn op deze manier kunnen worden behandeld. Pinken krijgen tamelijk vaak plotseling wratten en zij worden vaak op deze manier verwijderd.³⁸⁴

F.N. meldde verscheidene ernstiger ziektes die hij op deze manier genezen zag worden. Een opzienbarend geval had betrekking op een boer die door een adder in zijn vinger was gebeten toen hij

---

384 De plaatselijke veearts merkte echter op dat zulke wratten, ook zonder wat voor behandeling dan ook, vrijwel altijd verdwijnen als de koeien ouder worden.

aan het hooien was. Thuis gekomen werd hulp in geroepen. De herder arriveerde voor de dokter. De zwelling was al halverwege de bovenarm en de herder streek met twee vingers over de arm juist boven de zwelling. Toen de dokter kwam, stuurde deze de boer naar het ziekenhuis in Groningen. Na het onderzoek bleek dat de zwelling was gestopt en niet voorbij de plaats, waar de herder gestreken had, was gegaan.

Er wordt dus nog enig geloof gehecht aan dingen die onzichtbaar zijn en aan methoden die niet kunnen worden uitgelegd en niet kunnen worden begrepen, maar die soms wel effect hebben. Dit is opmerkelijk bij mensen die zo sceptisch zijn dat ze weigeren om nieuwe methoden in de landbouw toe te passen totdat zij met eigen ogen de duidelijke voordelen hebben kunnen aanschouwen.

««««««««

KARAKTER-STRUCTUUR EN PERSOONLIJKHEID

DE KARAKTER-STRUCTUUR IS GEDEFINIEERD ALS “DE OVEREENKOMSTEN in de intra-psychische organisatie van de afzonderlijke leden van een bepaalde cultuur, die worden toegeschreven aan het feit dat deze personen binnen die cultuur zijn opgegroeid.”³⁸⁵ Het is opmerkelijk dat het karakter en persoonlijkheidstype in de Drentse zanddorpen slechts een nuance verschilt van Overijssel en de ZO-hoek van Gelderland (gebied tussen de rivier de IJssel en de Duitse grens), waar zowel de omgevingssituatie als het cultuurmodel opvallende overeenkomsten vertoont.³⁸⁶ Hier staat tegenover dat het Drentse karakter opmerkelijke verschillen vertoont met dat van de noordelijke provincies Friesland en Groningen, zo ook met de

---

385 Mead en Metraux 1953, p.4.

386 Dit wordt vastgelegd door van de Kley 1946, pp.10-11, die stelt dat deze zandstreek van Drenthe, Overijssel en Gelderland geheel deel uitmaakt van de Saksische bewoning. De socio-grafische studies over de twee Overijsselse gemeenten Markelo en Weerselo door H.D. de Vries Reilingh, 1949, geven uitstekende gegevens over maatschappelijke cultuurmodellen met opvallende overeenkomsten met de Drentse zanddorpen.

provincies verder naar het zuiden.

De verzorging en de opvoeding van babies en kinderen, de psychologische functies van maatschappelijke instellingen en de emotionele reacties van volwassenen lijken bijzonder belangrijk voor het bepalen van de wijze waarop individuen zich in een bepaalde gemeenschap zullen ontwikkelen.³⁸⁷ In het licht van de door ons hierover verzamelde gegevens, leren we de karakterstructuur en persoonlijkheid van de Drent beter begrijpen. Het beeld dat dan ontstaat heeft niets gemeen met de stereotype veroordeling van zijn landgenoten, dat de Drent gemaakt is van “turf, jenever en achterdocht.”

Het Individu en de Groepssaamhorigheid

INSCHIKKELIJKHEID: In Anderen schijnt de enkeling zich in de meeste situaties te schikken naar de wil van de groep waarin hij functioneert - zij het het gezin, de leeftijdsgroep, de schoolklas, de club of de dorpsbijeenkomst. Binnen het gezin neemt ieder zijn welomschreven plichten en voorrechten zodanig waar dat het resulteert in hechte groeps-samenwerking. Oppervlakkig bekeken is de Drent, thuis en in zijn dorp, in het algemeen zeker en bedaard. Hier weet hij wat van hem wordt verwacht.

De kracht van het gezin als een functionerende eenheid wordt in Drenthe meer benadrukt en is hechter dan in andere delen van Nederland. Hierdoor is er een neiging naar groepsgedrag, gebrek aan openlijke agressie en gebrek aan leiderschap. Maatschappelijke daadkracht wordt sterk gereguleerd en onaangepastheid ziet men niet graag. De maatschappelijke saamhorigheid is zo groot dat enkelingen zich niet overgeven aan kwaadsprekerij. In de acht maanden van dagelijks contact met de auteurs sprak niemand in Anderen een kwaad woord over dorpsgenoten, hoewel zij graag uitvoerig spraken over wat deze dorpsgenoten deden, zeiden, aten of droegen.

Groepseenheid wordt versterkt en ondersteund door het

---

³⁸⁷Zie Gillin, in Kluckhohn en Murray 1948, pp.164-174; ook Gorer, in Mead en Metraux 1953.

bewuste streven naar gelijkheid. De “eerlijk alles delen” filosofie wordt de kinderen al vroeg in de kleuterjaren ingeprent, bijv. door de gelijke behandeling met Sinterklaas, en op school als de kinderen hun inspanningen samenbundelen voor het schoolreisje. De volwassenen vinden dat wat de een heeft, ook “juist” of “goed” voor ieder ander is. De eerste persoon echter die iets nieuws probeert, bijv. het gebruik van kunstmest zo’n vijftig jaar geleden, of het kopen van de eerste radio zo’n tien jaar terug, wordt wantrouwend bekeken. Hier is wedijver, tenminste als we het zo mogen noemen, het verkrijgen van wat een ander al heeft, in plaats van het verkrijgen van iets nieuws of beters. Veranderingen worden bijzonder langzaam geïntroduceerd, maar na een bepaalde tijd, en dan plotseling, volgt iedereen het voorbeeld. Het is duidelijk dat wat lijkt op een snelle verandering, niets meer is dan de laatste stap in een proces van langzame acceptatie. In wezen voelt de Drent aan dat het bekende altijd de voorkeur verdient boven het onbekende. Zeker, het onbekende mag dan wel raadzaam of heilzaam lijken, het risico-element is echter steeds aanwezig en hiervan schrikt de Drent terug. C.C. beredeneert het gehele onderwerp van verandering als volgt: “Gewoonlijk nemen de mensen een hele lange tijd om over iets nieuws te beslissen. Velen zijn er tegen. Maar dit is wellicht goed, omdat het nieuwe ondertussen verbeterd wordt, waardoor de aanvankelijke foute of slechte eigenschappen worden verbeterd, en als het tenslotte wordt aanvaard, is het goed.” Hand in hand met dit conservatisme is er, begrijpelijk, een gebrek aan initiatief en verbeeldingskracht.

De Drent denkt over zichzelf als een individualist; toch is hij dat in feite veel minder dan de meeste andere Nederlanders. Binnen zijn welomschreven en nogal strakke gebruiken is hij natuurlijk in staat tot individueel gedrag. Vrouwen maken er een punt van nooit een jurk of schort met hetzelfde patroon als van iemand anders te dragen. Desalniettemin is de algemene overeenstemming in kleding opvallend.

LEIDERSCHAP: Zo’n sociaal milieu pleit noodzakelijkerwijs tegen de ontwikkeling van individueel leiderschap. Natuurlijk komen er

situaties en crises voor binnen het gezin of dorp, die besluitvaardig en snel handelen vereisen. In de meeste gezinnen die werden geraadpleegd was er één persoon die voldoende overwicht had om op zulke momenten op te treden en om een voor de andere leden van de groep aanvaardbare oplossing te vinden. Het kan een vader of moeder zijn, maar soms is het een groot-ouder die de leiding heeft. Hun gezag wordt slechts zichtbaar in tijden van grote spanning. Om met succes leiding te kunnen geven behoort de Drent de belichaming te zijn van de dorpsgemeenschap.³⁸⁸ De voorzitter van de Landbouwvereniging in 1952 is een goed voorbeeld. Door zijn welstand en onkreukbaarheid heeft hij overwicht, maar blijft bescheiden en op de achtergrond en handelt alleen in overeenstemming met de uitgesproken wensen van de groep. Hij houdt geen toespraken en brengt geen nieuwe programma's naar voren.

Het afwijkende voorbeeld van C.C. laat echter zien hoe assertief een hoogst individualistisch ingestelde persoon zich in een gelijkvormige maatschappij kan opstellen. C.C. heeft vele eigenschappen die voor goed leiderschap vereist zijn. Hij kan en is bereid om bestuurlijke functies te bekleden, zoals blijkt uit zijn vele functies in verschillende organisaties. Hij is strijdlustig genoeg om ideeën te lanceren en om binnen het raamwerk van deze organisaties initiatieven te ontplooiën. Hij is een slimme politicus en werkt thans als een gekozen lid van de gemeenteraad. Hij spreekt goed en vlot en voelt zich op zijn gemak buiten de grenzen van het dorp. Hij werd op een avond waargenomen in het huis van de burgemeester, genesteld in een gemakkelijke stoel naast de haard, nippend aan een drankje en met kennelijk plezier pratend.

Naar de mening van enkele dorpsgenoten neigt hij naar bazigheid. Toch kan men hem geen sterke leider noemen. De mensen luisteren naar hem, overleggen met hem over zaken en de politiek, maar ze schenken gewoonlijk weinig aandacht aan zijn ideeën. Hij - op zijn beurt - is wijs genoeg om te weten tot hoever hij in de meeste situaties, zonder gezichtsverlies, kan gaan - en dat is niet erg ver. Dit voorbeeld is niet het enige in Anderen dat duidt op

---

388 Van der Kley 1946, p.54.

de mogelijkheden voor leiderschap in het Drentse karakter. Maar zij krijgen niet de kans om binnen het sterk gelijkvormige klimaat van de dorpsgemeenschap tot bloei te komen.

De rol van buitenstaanders zoals de Meester en de Predikant is in dit verband vermeldenswaard. Het gedrag en de houding van de Drent maken duidelijk dat hij er niet van is gediend om door iemand van de eigen groep te worden geleid, maar er de voorkeur aan geeft dat een van de notabelen een dergelijke positie inneemt. Dus, de meester is de regisseur van “de Vriendenkring”, zijn vrouw de voorzitter van de Bond van Plattelandsvrouwen, en de predikant is de leider van de jeugdverenigingen. Daar er geen plaatselijke predikant, dokter of accountant in het dorp is, wordt de Meester ook op deze gebieden geraadpleegd. Men vraagt hem om hulp bij het invullen van de inkomstenbelasting, voor het schrijven van toespraken, en om raad bij operaties. Het is altijd zo dat van de notabelen, waarvan wordt verwacht dat zij deze dienstverleningen uitvoeren, ook wordt verwacht dat zij hun schouders zetten onder de ermee gepaard gaande verantwoordelijkheden en, zo de resultaten ongelukkig uitpakken, dat zij ook de blaam op zich zullen nemen. De gemiddelde Drent schijnt voor dit laatste zo bevreesd te zijn, dat hij alles in het werk zal stellen om te voorkomen dat hij een dergelijke verantwoording op zich moet nemen.

SENTIMENTALITEIT: De Drent doet erg sentimenteel over babies, oude mensen en vrienden en over speciale gebeurtenissen zoals bruiloften, verjaardagen en begrafenissen. Ondanks zijn flegmatiek en onaandoenlijk uiterlijk is hij snel diep ontroerd.

GASTVRIJHEID: Dit kenmerk van het Drentse leven wordt door ieder, die het heeft ervaren, beaamd. De boer en zijn vrouw verwelkomen alle bezoekers hartelijk, of het nu familie is of vrienden uit hun eigen of een ander dorp, vertegenwoordigers, volkomen vreemden, of buitenlanders. Ze delen wat ze hebben en in dit zuinige land geeft men dikwijls met opmerkelijke vrijgevigheid. De meeste Anderense gezinnen betonen nabuurschap ver boven wat van hen door de traditie wordt gevraagd en het ontbreekt

hen niet aan hoffelijkheid. Hun waardering wordt soms, al is het wat onhandig, in woorden uitgedrukt. M.C. was echter directer dan de meesten toen zij bij ons laatste afscheid zei: “Ik ben U zo dankbaar. U kwam mij opzoeken, kwam op mijn verjaardag en besteedde aandacht aan mij. Kom nog eens terug.” Van de Drent is bekend dat hij oprecht en standvastig is in zijn menselijke betrekkingen. Hij zegt niet direct “ja” op een verzoek, maar als hij zijn woord eenmaal heeft gegeven, zal hij hier door dik en dun aan blijven vasthouden.³⁸⁹

ZEDIGHEID: De Drentse houding ten opzichte van het menselijke lichaam is volkomen natuurlijk. Geen gevoel van schaamte of zedigheit belet hem zich aan of uit te kleden in aanwezigheid van anderen. De auteurs praatten in de pompstraat met B.T.’s vrouw toen B.T. binnen kwam, volkomen onverstoord, in zijn dik hemd en lange, eigegebreide onderbroek. Een andere keer trok hij zonder haast te hebben zijn hemd en broek over zijn onderbroek aan in de woonkeuken, waar we koffie zaten te drinken.³⁹⁰

EERLIJKHEID: Zoals hiervoor reeds is verduidelijkt, kun je de Drent niet helemaal als een ronduit iemand beschouwen, wegens zijn ontwijkende antwoorden en zijn neiging tot uitvluchten. Met betrekking tot eigendommen is hij daarentegen uiterst eerlijk. Diefstal komt vrijwel niet voor en over de afgelopen jaren had de politie vrijwel geen vernielingen te melden. Natuurlijk wordt er veel geleend, maar de geleende zaken keren bijna altijd bij de rechtmatige eigenaar terug. Praktijken als het stropen van hazen of belasting ontduiken wordt niet als oneerlijk beschouwd maar meer als een soort sport.

---

389 Een huisarts in Assen die gedurende de oorlog ziek was, vertelt dat één van zijn patiënten, een Drentse boer hem twee jaar lang dagelijks op zijn fiets (een kwestie van elke keer een half uur) een halve liter verse melk bracht.

390 De huisarts van Anderen vertelt dat verscheidene jaren geleden, toen hij een moeder direct na de geboorte van haar kind waste, de boerenknecht binnenkwam, naar haar bedstee liep en de naakte vrouw van harte feliciteerde.

De Drentse boer staat bekend om zijn zakelijke scherpzinnigheid. Hij is voorzichtig in de handel en bij het kopen of verkopen van vee op de markt kan hij tot het uiterste beknibbelen. Hij kent de betekenis van speculatie niet en koopt niets wat hij niet kan betalen. Hypotheek op de boerderij beschouwt hij als een ramp en een schande. Zijn vrouw, die meestal over de portemonnee gaat, is net zo kundig in het berekenen van kosten en om zoveel mogelijk waar voor haar geld te krijgen.³⁹¹

HUMOR: In Anderen komt humor voornamelijk tot uiting bij het vertellen van gebeurtenissen van mensen die men kent of bij het vertellen van grappige verhalen, bij het uithalen van streken en bij het bedenken van grappige spelletjes voor de wedstrijden die tijdens het zomerfeest worden gehouden. Gevatheid of slagvaardigheid komt niet veel voor. De twee mannen uit Anderen die deze kenmerken wel bezaten waren uitzonderingen.

In het algemeen denkt men concreet en is de reactie langzaam.³⁹² De boer en zijn vrouw hebben tijd nodig om alles zorgvuldig te overdenken. Vandaar dat de dorpelingen hun grootste plezier pas een dag of een week nadat zij een onderhoudend verhaal of toneelstuk hebben gehoord of gezien schijnen te beleven. En blijkbaar kan dezelfde grap met evenveel pret de tiende keer als de eerste keer worden verteld. De idee dat een grote afvaardiging uit Anderen ooit naar ons kleine appartement in New York zou komen vonden zij hoogst amusant. Gekleurd met details als het meenemen van eigen broodjes en eigen dekens werd dit verhaal ontelbare keren in verschillen gezinnen herhaald.

Voor velen bleken de pogingen van de Amerikaanse hoogleraren om intensief aan het dorpsleven deel te nemen

---

391 De bakker legde uit dat kadetjes zelden worden gevraagd, “omdat je natuurlijk minder gewicht voor je geld krijgt, dan wanneer je een brood koopt.”

392 Toen Prof. John Keur afspraken maakte voor zijn toespraakje over de VS zei hij tegen een boerengezin dat de mensen misschien zouden komen voor de vrije consumpties en dat het goed zou zijn om entreegeld te vragen zodat hij zijn hotelkosten kon betalen. Beide opmerkingen riepen een onzekere stilte op en de grappige bedoeling moet zorgvuldig worden uitgelegd.

buitengewoon grappig. De eenvoudigste poging tot deelname leek al misplaatst. Op een formele vrouwenvisite werd Prof. Dorothy Keur toegestaan te helpen bij het opdienen van de drankjes omdat zij de enige was die niet breide. Dit vond men nu zo grappig dat er vele opmerkingen werden gemaakt over het in dienst nemen van haar en de gastvrouw stelde voor dat zij de volgende ochtend terug zou komen om te dweilen. Toen ze echt kwam werd er veel gelachen en werden verdere grappen gemaakt - zij was te laat gekomen - zij droeg geen schort - zij had zich bij de burens moeten melden want daar waren twee babies. De dag waarop zij de vrouw van de bakker vergezelde, met paard en wagen, om een 25-ponds krentenbrood in een nabijgelegen stad af te leveren, kwamen langs de hele dorpsstraat mensen naar de deur of aan het raam om te wuiven en te lachen.

De grappige verhalen die de boeren telkens weer dóórvertellen geven blijk van een eenvoudig genoegen in het leven dat dicht bij de natuur staat. Derhalve vinden ze het leuk om het verhaal te herhalen over de boer die op een vergadering in het dorp in slaap was gevallen toen over een onderwerp van lokaal belang moest worden gestemd. Iemand porde hem wakker en vroeg: "Nu, wat zeg jij?" Half wakker antwoordde hij: "Noteer mij maar voor twee mud kolen." Een ander verhaal ging over een vriendin die eens een bloempot met een verloting had gewonnen, "daarin zaten 4 kleine roodachtige dingen die er als uitlopende scheuten uitzagen. Zij zorgde er twee weken voor, er gebeurde niets, zij groeiden niet en kwamen niet verder omhoog. Tenslotte bekeek ze het geheel nauwkeurig en toen zag ze dat het 4 varkenstepels waren die in de potaarde waren geplaatst."

Verhalen die men grappig vindt hebben vaak te maken met de vervelende gevolgen van teveel eten en met de moeilijkheden van het "boertje van buten" die naar de grote stad gaat. Hier komt vaak nogal wat gooi en smijtwerk aan te pas.³⁹³ Als men werkelijk hilariteit wil veroorzaken, komt de "po" op de proppen. Tussen de cadeaus bij een huwelijk stond een po, met een mooie satijnen strik om het handvat, op een prominente plaats. Hij werd dikwijls

---

393 Er is een hele reeks populaire verhalen in omloop over een dorpsgek, Gerrit Jan, die altijd over deze onderwerpen gaan.

omhoog gehouden, “bewonderd” en er werd veel om gelachen. De po als loterijprijs na de toneeluitvoering was de hele avond lang de oorzaak van veel grappen en gekdoenerij. Seks wordt echter niet beschouwd als een geschikt onderwerp voor grappen, en “smerige verhalen” erover worden noch verteld, noch getolereerd.

De mensen van Anderen vinden het ook leuk om onschuldige streken uit te halen. Een verhaal van een paar jaren geleden over het bezoek van een aantal “vrijsters” werd ons vaak verteld. Het schijnt dat deze jonge dames een boerenwagen uit elkaar haalden en deze, stukje bij beetje, op het dak van een boerderij hesen, waar zij de wagen weer in elkaar zetten en met mest vulden. De consternatie van de boer toen hij de volgende ochtend zijn met mest gevulde wagen op zo’n idiote plaats vond, zorgde ervoor dat de uitbundigheid ten top steeg.

Het jaarlijkse Zomerfeest in Anderen doet een extra zwaar beroep op de spitsvondigheid van de Bijzondere Commissie, want dan zijn nieuwe en grappige spelletjes en wedstrijden een vereiste. Een origineel tintje werd aan de kruiwagen-race gegeven: de vrouwen moesten hun mannen, die een slabbetje voor hadden, voortduwen naar een tafel waarop borden met pap stonden. Daar aangekomen moesten de vrouwen hun mannen met een lepel voeden en als het bord leeg was, terugduwen naar de eindstreep. Een andere wedstrijd waar, zelfs achteraf, hartelijk om werd gelachen, was de poging van vijftig geblinddoekte mannen en jongens een schaap te vangen dat in een omheind stuk weiland was losgelaten.

Duidelijk is dat de Drentse humor noch subtiel, noch gekunsteld is, maar men kan wel met zekerheid zeggen dat, overeenkomstig de geaardheid, het niemand ernstig zal kwetsen.

Spanningen en onderdrukte emoties

De loop van het dorpsleven is gelijkmatig, bedaald aan de oppervlakte. Toch zijn er diep verborgen spanningen aanwezig, hoewel deze niet gemakkelijk te ontdekken zijn. Openlijke agressie wordt tegen vrijwel elke prijs vermeden en openlijke blijken van genegenheid zijn eveneens zeldzaam, zelfs tussen

ouders en kinderen die ouder zijn dan vier of vijf jaar.³⁹⁴ Een groot deel van de Drentse bevolking zou van de gemiddelde Europese of Amerikaanse waarnemer het etiket “zeer verlegen” of “gesloten” opgeplakt krijgen. Het is voor de Drent moeilijk zich los te maken van zaken die hem diep treffen of om zulke belangrijke aspecten als leven, seks, godsdienst en dood te bespreken.

Seks-problemen worden grotendeels voorkomen doordat jonge mensen ‘s avonds in de stookhut tamelijk vrij, maar toch wel heimelijk, op dit gebied kunnen experimenteren. De daaruit voortvloeiende zwangerschappen worden in de Drentse zanddorpen geaccepteerd. Zelfs als de ouders de situatie niet op prijs stellen, zullen ze het in het openbaar afdoen met uitdrukkingen als, “er is toch niets aan te doen” of “wat komt, komt.” In vrijwel alle gevallen huwen de betrokken jonge mannen de meisjes. Bij de zeldzame uitzonderingen schijnen het wonder en de mysterie van het komende leven alle gevoel van schaamte uit te wissen. Daarentegen is abortus de grote onvergeeflijke zonde. In de zanddorpen kom het praktisch niet voor.

Lichamelijke rijpheid komt vaak veel vroeger dan geestelijke rijpheid en dat kan een oorzaak zijn dat iemand zich niet op een bevredigende manier kan aanpassen en wennen aan familie- of dorpsgroepen. Een belangrijker bron van spanning kan worden gevonden in de drie-generatie huishoudingen, waar de grootouders de teugels van het gezag gewoonlijk in handen hebben; maar ook hier worden vijandigheden meestal onderdrukt. De uiterst lage echtscheidingscijfers in Drenthe zijn verdere bewijzen van de kracht en de saamhorigheid binnen het gezin in dit gebied en ongetwijfeld ook een bewijs van de afkeer van elke openlijke erkenning van aanpassingsmoeilijkheden in persoonlijke relaties.

Alcoholisme kwam in het verleden in Drenthe algemener voor en in ernstiger vormen dan tegenwoordig. In sommige veenkoloniën komt het nog veelvuldig voor. In de zanddorpen is

---

394 Dr. van der Ree, de psychiater in Assen, herkent dit. Als het raadzaam wordt gevonden om zwak-begaafde of verwaarloosde kinderen tijdelijk in een ander gezin te plaatsen, wordt vrijwel nooit een Drents gezin gekozen omdat de Drent niet bij machte is zijn gevoelens tot uitdrukking te laten komen.

het gebruik van jenever heel matig, in overeenstemming met hun algemene patroon van zuinig leven.

Krankzinnigheid komt zo nu en dan voor en is meestal schizofreen van aard. In Anderen is één geval van een man die lid van de NSB is geweest en van wie na de oorlog werd gezegd dat hij “helemaal in de war” was. Hij is momenteel in een inrichting in Zuidlaren.

In de afgelopen twintig jaren zijn er twee gevallen van zelfmoord in Anderen geweest, beide door ophanging. De één was iemand met een bochel die een kruidenierszaak had en zich niet kon schikken in de veranderingen die volgden op de verwoesting door brand van zijn boerderij annex voorraadschuur. Geen motief was bekend van de tweede man, zelfs niet bij zijn vrouw, behalve dan dat hij zich voortdurend ergerde aan een hoge aanslag die hem “ten onrechte” door de belastingdienst was opgelegd. Hoewel deze cijfers laag zijn, is het belangwekkend dat de cijfers voor Drenthe iets hoger liggen dan het landelijk gemiddelde.

Het lijkt daarom billijk te zeggen dat het op de gemeenschapszin gerichte sociale leven van het dorp, dat individualisme net zo min aanmoedigt als begunstigt, een remmende invloed heeft op gevoelsmatige uitingen. Er zijn natuurlijk wel een paar sociaal aanvaarde uitlaatkleppen. De toneelvereniging is een bijzonder belangrijke. De uitvoeringen bieden zowel het gehoor als de spelers gelegenheid, al is het tijdelijk en alleen in overdrachtelijke zin, zich intensief in te leven in een gevoelsrijk milieu. Het is derhalve niet verwonderlijk dat de meest geliefde toneelstukken ofwel zeer melodramatisch zijn, ofwel diep tragisch. Ook een belangrijke uitlaatklep, vooral populair bij de dorpsjeugd, is de moderne dans, overgewaaid uit de grotere steden. Tenslotte geven de dorpsfeesten, kermissen, jaarmarkten en vakanties, voor jong en oud, mannen en vrouwen, grondbezitter, pachter en knecht, gelegenheid om het strakke juk van nuchterheid af te gooien, waardoor ze zonder vrees voor kritiek toe kunnen geven aan hun emoties.

Wijsgerige Beschouwingen

Mensen zoals de Drenten, die eenvoudig en beslist in hun leven en taal zijn, geven slechts zelden uitdrukking aan wijsgerige ideeën en begrippen. De Drent heeft zeker “religieuze gevoelens” maar voor zover wij konden nagaan brengt men het niet onder woorden. Hun onpersoonlijke en gezamenlijke beleving van de godsdienst stimuleert het abstracte denken niet. Af en toe worden opvattingen over werk, zuinigheid, natuur en dood onder woorden gebracht. Hard werken “hoort zo” en is “goed”. Men hoort spaarzaam te zijn, zijn begeerten te beperken. De bakker bracht dit goed onder woorden toen hij uitlegde waarom lux-gebak alleen maar bij bijzondere gelegenheden behoort te worden gegeten: “Als je het elke dag krijgt, stel je het niet op prijs. Maar als je het zelden krijgt, is het een lekkernij en geniet je ervan. Zo is het met alles in het leven, is het niet?” Er bestaat echter een grote eerbied voor de natuur, voor alles wat leeft. Groepen jongens - hoe ondeugend ook - zagen we nooit iets dat in de tuinen of op de akkers groeit vernielen. Noch werden dieren gepijnigd of mishandeld. Toen de kat in de schuur een nest met acht jongen kreeg, weigerde N.J. om er ook maar één van te verdrinken: “Elk levend wezen heeft recht op haar eigen kinderen.” Nieuw leven, zich openbarend in oogst op de akkers, in kalveren, veulens of babies wordt gretig en met vreugde begroet. En omdat de betrokkenheid met het weer groot is, geeft men zich gemakkelijk over aan de nukken van de natuur met de vaak herhaalde woorden “je kunt er toch niets aan veranderen.” De dood brengt op elke leeftijd diepe smart, maar er is altijd een stil accepteren van het onvermijdelijke.

De gehele levenshouding in Anderen geeft blijk van een duurzame veerkracht in het aangezicht van onvermijdelijke tegenspoed - krachten van de natuur, de biologische bestemming van het menselijk leven, en bij tijden zelfs de onwrikbaar stand houdende tradities van familie of dorp. “Er is toch niets aan te doen”, werd gezegd bij een vroege nachtvorst, te weinig regen, een oude man die stierf, een jong meisje met een hersenschudding, en een jongen die op school niet mee kon komen.

BESLUIT

BINNEN DE GRENZEN VAN EEN MODERN EUROPEES LAND, VORMT ANDEREN een functionerende micro-wereld, die is gegroeid vanuit zijn eigen diepe, natuurlijke en culturele, wortels. Het is op vrijwillige wijze verbonden met nabijgelegen dorpen, met min of meer gelijksoortige gemeenschappen, door verwantschap, maar in recente jaren in toenemende mate ook door publieke diensten en administratieve instanties. Anderen identificeert zich sterk met de burgemeester en de gemeenteraad van Anlo. Anderen is erg provincie-bewust, hoewel de contacten met het provinciebestuur oppervlakkig zijn. De mensen van Anderen bekommeren zich echter weinig om de nationale regering, met uitzondering van de Koningin.

Een aantal onderwerpen en motieven die zich ontwikkelden als reactie op de natuurlijke omgeving, hebben de Anderense gemeenschap sterk beïnvloed. Het leven is hier nadrukkelijk cyclisch. Zoals we weten herhalen alle gemeenschappen bepaalde handelingen, dit is vooral het geval in een agrarische economie waar temperatuur en regen beslissend kunnen zijn. In Anderen is bijna elke fase van het sociale leven doordrongen van terugkerende patronen - tot aan het voedsel dat wordt gegeten, tot aan de kleren die worden gedragen, tot aan de details van een vergadering van de Bond van Plattelandsvrouwen, tot aan het soort feest dat volgt op de voorstelling van de toneelvereniging, zelfs tot aan het knippen van de heg om het erf.

Dit cyclische karakter van het leven in Anderen wordt nog versterkt door de neiging het oude en het reeds geprobeerde trouw te blijven. Risico wordt verafschuwed en verandering wordt zo lang mogelijk tegen gehouden. Wanneer er toch grote veranderingen plaats vinden, en soms zijn dat verstrekkende, dan treedt de Drent ze met een wijsgerige flexibiliteit en een zachtmoedig fatalisme tegemoet. Dit heeft hij geleerd door zijn lange strijd tegen arme grond en te weinig land, tegen wind en weer, tegen geboorte en

dood. Bovendien heeft de eeuwenlange isolatie van de rest van Nederland een sterk gevoel van onafhankelijkheid in de mensen van Anderen gekweekt. Juist de keuze van de ligging van het dorp - op wat hoger gelegen zandgrond, omringd door heide, wei en bos - creëerde als het ware een fysieke barrière met de rest van de wereld. Het dorp kon volledig aan alle eigen behoeften voldoen en was politiek gezien autonoom. Dit was tot vijftig jaar geleden nog het geval.

Juist deze onafhankelijkheid moedigde aan tot een hoge graad van samenwerking en een gevoel van gelijkheid tussen de mensen van Anderen. De verdeling van de es, het land geschikt voor agrarische doeleinden, in gelijke delen, en het gemeenschappelijk gebruik van de weide en heide, waren van belang voor de vroege solidariteit en de overleving van de samenleving. Hoewel het dorp niet meer in de eigen behoeften kan voorzien, vindt men deze houding nog steeds terug in de Anderense gemeenschap van vandaag. Het gezin werkt nog steeds als een eenheid, dikwijls met de nauwkeurigheid van een klok. De boer is nog steeds geestelijk ingesteld op afzondering; en het met succes functioneren van de verschillende coöperaties, de nadruk op gelijke kansen voor iedereen, zoals in de loterijen, de gelijke behandeling voor alle kinderen, zoals op het sinterklaasfeest en bij het jaarlijkse schoolreisje en de uniformiteit wat betreft de inrichting van de woningen en het gebruik van voedsel en kleding, alles wijst op een blijvende belangstelling voor de begrippen samenwerking en gemeenschapszin, die zo lang in de oude esdorpen overheersten. Zodoende geeft de kleine culturele gemeenschap in Anderen, opgroeiend vanuit zijn zanderige bodem, zijn heide, weide en bos, in eeuwenlange, betrekkelijke afzondering, blijk van een hardnekkige taaiheid in het aangezicht van de 20ste eeuw. Terwijl het dorp zich buigt in de wind en storm van zowel kleine als zeer grote veranderingen in de natuur en de cultuur, geloven de auteurs dat het de hardheid heeft om nog vele jaren te overleven.

Apport, Kasper apport

Mocht ik ooit via het boeddhistische wormgat in een ander heelal en in andere gedaante terugkomen, dan het liefst als hond. Het liefst als een actieve Drentse patrijs.

Ik ben bang voor honden, en niet een beetje ook. De diagnose luidt: PTSS.

Ik ken de aanleiding voor deze novelle niet meer. Alles wat ik aan boosheid en verontwaardiging in me heb, over opvoeding, seks, religie, en vooral over in stand gehouden domheid komt in deze monologue intérieur naar voren. De hond is mijn alter ego. Ik vertel mezelf hoe ik tegen het leven aankijk.

De situering aan de Verlengde Heerendijk is niet toevallig. Mijn vader had daar zeseneenhalf hectare (bunder) land. Hij verbouwde een halve hectare poters (pootaardappelen). We (de kinderen) konden een grijpstuiver verdienen door aardappels te krabben. Maar er was geen keuze om niet mee te gaan.

Ik haatte de gang naar het land, niet vanwege het werk en de gezelligheid van 'schoft' en lichamelijke inspanning, maar vanwege een hond die me opwachtte. Iedere keer weer. Ook de alternatieve route via de Veenschapswijk was voor mij niet veilig. Boer Platzer hield zijn hond ook niet op z'n erf. (Trouwens: daar bij Platzer liet mijn vader me bij 'zwemles' voor de grap kopje onder gaan in de wijk. Ik vertrouwde hem daarna niet weer.)

Ik gebruik mijn zusters als kapstok in dit verhaal en mijn vader krijgt een beroerde rol. Dat is de vrijheid van de schrijver, om zijn werkelijkheid te maken. Ik heb die vrijheid in ruime mate gebruikt. Er zijn geen overeenkomsten.

De hoerenboot schijnt wel in de Veenschapswijk gelegen te hebben, dichtbij het geboortehuis van de zanger uit Erica.

Van de aardappelen aan de Verlengde Heerendijk maakte

ik mijn eerste smalfilm (dubbel-8). Moeder in badpak roodverbrand achter het aardappelloof. Vader op de pootmachine, achter de trekker van Hanenberg.

De beelden zijn te zien via het Drents Archief in Assen. Er zouden nog veel films volgen. Diverse (Drentse) verhalen heb ik 'verfilmd'. Dat wil zeggen: beelden met een (mijn) *voice over* die het verhaal voordraagt. Ook hier geldt: Het boek is beter. *Apport, Kasper apport* heb ik – voor wie luisteren wil – ook op audio beschikbaar. Ik luister graag naar mezelf. Zo leer ik veel. Langzaam dringt tot me door wat ik te vertellen heb.

DE HOND IN MIJ.

1.

'Ik heb drie vrouwen vermoord. Ik zeg het maar gelijk. Iedereen had het kunnen weten. Ik heb daar nooit geheimzinnig over gedaan. Of familie, vrienden, vijanden of justitie dom zijn en niet uit hun doppen kijken, laat ik in het midden. Wat de ene keer dom is, is de andere keer juist razend knap. Dat geldt voor moord, dat geldt voor doodslag en overspel. Een oorlog maakt van een moordenaar een held en als de oorlog voorbij is – oorlog is nooit voorbij – is de moordenaar een moordenaar. Wie ongestraft buiten de pot pist, krijgt schouderkloppen. Behalve de vrouw in kwestie; die is een hoer. En hoer is geen aanbeveling, ook niet als ze prostituee of call girl op haar visitekaartje heeft staan.

Ik heb niet geslagen om drie vrouwen op één dag naar de andere wereld te helpen. Laat dat vanaf het begin helder zijn. Ik houd niet van slaan. Ik ben niet uit op schouderkloppen of op een lofzang. Ik ben geen hoerenloper. U zult me niet over mijn seksuele vaardigheden horen. Sommige zaken houd ik geheim, andere vertel ik zonder omhaal, maar het liefst houd ik mijn mond. Zwijgen is beter voor mij en niet alleen voor mij, maar ik kom weinig tegen dat mensen op tijd hun mond houden. De lucht is vergiftigd met kletspraat en onbenulligheden.

Voor ik uitweid over de toedracht van mijn krijgsverrichtingen zal ik mezelf bekend maken. Ik zie u niet, ik heb u nooit ontmoet, maar ik ken u wel. We komen uit eenzelfde gat.

Voor het gemak praat ik met Kasper. Kasper is mijn hond. Kasper is een Drentse patrijs. Dat vind ik het mooie aan mijn hond. Een patrijs die een hond is, net als een haas een deel is van een varken.

Ik ben Achter op Erica geboren. Van die grond in de zuidoosthoek komen meer moordenaars vandaan. De jongste

broer van mijn vader was slager. Hij hanteerde de zaag en het mes. Ik weet dat uit verhalen. Ik heb zijn hakmes; gekregen van mijn vader. Mijn gedrag heb ik niet van een vreemde. Melchior is nooit gepakt voor zijn moorden. Varkens en koeien sneed hij legaal de strot door – op verzoek – maar ook voor de moord op de vrouw in de boot in de Veenschapswijk is hij nooit veroordeeld. Melchior was dood voor ik de jaren des onderscheids had bereikt. De broer van mijn vader leeft voort in zijn daden, niet in wat hij ooit heeft verteld. Mijn oom was – naar verluidt – een zwijgzaam type. Zwijgzaamheid is eigen aan slagers, vermoed ik.

Kasper blaft bijna nooit. Hij gromt ook niet. Ik houd niet van blaffen en grommen. Kasper ook niet. Kasper kan praten en dat is een voordeel voor een jachthond. En luisteren. ‘Of niet Kasper?’

Ik wandel met Kasper langs de Heerendijk. Elke dag strekken we de benen in dit onschuldig landschap. De straat kan ook de Verlengde Heerendijk zijn, ik weet niet waar de verlenging begint. Dit was tot voor kort een weg over zand, langs veen en deels door veen. Heer komt niet van een meneer, meneren woonden hier niet, maar van heer in de betekenis van heerschaar, van leger. Spaanse, Franse en stadhoudelijke troepen liepen en reden over deze dijk naar Ter Apel en verder, en terug naar Frankrijk en verder.

Rechts ligt Parc Sandur met een grote plas en luxe vakantiewoningen voor wie het breed kan laten hangen. Ik wandel soms met Kasper door het Parc, maar meestal verkies ik de vlakke rond Erica, voor zover een vlakke mogelijk is aan het eind van de Hondsrug. De Veenschapswijk is deels gedempt en tot een brede sloot teruggebracht, maar misschien is dat vertekening van mijn kinderjaren. Alles wat toen groot was, blijkt klein te zijn. Andersom komt ook voor; het kleine van vroeger groeit uit tot buitenproportionele belangrijkheid. Hoe vaker een kinderverhaal op tafel komt, hoe zwaarder het weegt. Tot het verdampt.

Daar, bij die boerderij lag de boot met de hoer van Melchior. De slager sneed haar de keel door, net als nu nog met varkens

gebeurt. De vrouw van lichte en wilde zeden is zonder hoofd, en zonder kleren op een ladder van de boot gedragen. Zwiën op ledder, denk ik dan, maar dat doet haar onrecht. Natuurlijk was ze gekleed, maar voor de anekdote zeg ik dat ze naakt was. Gelukkig hoef ik die anekdote nooit meer te vertellen. Uit nostalgie vertel ik het verhaal soms aan Kasper, maar de hond luistert dan niet meer. Hij gromt een beetje om me te laten weten dat het wel genoeg is geweest. Meer dan een oprisping is haar gewelddadige dood niet in deze buurtschap. Achter op Erica zegt precies wat het is. Een naakte hoer op een ladder, met de kop tussen de bloederige dijen. Kop, geen hoofd. De mensen hier hebben een kop op de schouders. Soms vertel ik erbij dat de hoer van de ladder in het water van de Veenschapswijk gleed, maar ook dat is niet waar. Niet dat ik geen respect voor de doden heb, maar ik kan respect enkel laten zien in wreedheid. ‘Was sich liebt, das neckt sich,’ zeggen de burens aan de overkant van de grub. Liebe. En dan een graad erger, wreder. Liefde als martelwerktuig.

Het is de hoogste tijd dat een zanger een ballade schrijft over die moord in de boot in de Veenschapswijk. Moorden zijn van alle tijden, ik weet daar alles van. Drie vrouwen. Ik heb drie vrouwen vermoord.

Links van me, een beetje naar het oosten, zie ik de kerktoren van Erica boven de bomen uitsteken. Ik ben te ver weg om de stand van de haan op de toren te kunnen zien. ‘Of niet Kasper?’
“Wat zeg je?”

Ik vergat dat ik zwijgend dacht en niet hardop mijn gedachten over de akkers liet stromen. Kasper kan wel luisteren en praten, maar gedachten lezen gaat hem nog niet zo goed af.

‘Dat ik te ver weg ben om de kijkrichting van de haan op de toren van de kerk van Maria Onbevlekt Ontvangen te kunnen zien.’

Soms praat ik met zeurderige stemverheffing, dat zeurderig monotone en uitgerekt spreken heb ik van mijn oudste zuster geïmiteerd. Ik zeg niet: dat heb ik van mijn oudste zuster geleerd. Ik zeg: ‘dat heb ik van mijn oudste zuster geïmiteerd.’ Ik had mijn verstand er nog niet bij toen ik kind was. Kind was

ik. Ik deed na wat me werd voorgedaan. Soms is dat nuttig, soms is dat onhandig, soms is dat stom. Nadoen. Het is bijna onmogelijk om af te leren wat je als kind hebt aangeleerd, ook de stomme zaken bekliven.

“Maar ik zie de haan wel. De haan wijst met de kop naar het westen, en de staart naar het oosten,” gromt Kasper. De hond wrijft me subtiel in dat hij beter kan zien dan ik. Hij heeft beide voorpoten gestrekt naar voren staan, zijn kont naar achteren, de staart recht, maar hij blaft niet. Kasper blaft tegen vreemden, als het nodig is en tegen negers en invaliden. Als we met z'n tweeën zijn, blaft Kasper niet. Sinds ik hem heb leren praten, blaft de hond niet. Omdat Kasper kan praten hoeft hij niet te blaffen. In dat opzicht is de hond net een mens. Een hond heeft een groot onderscheidingsvermogen. Onderschat dat niet. Kasper ruikt alles. Ook wat ik niet ruik. Kasper vertelt me wat hij ruikt.

Ophet terrein van Parc Sandur heb ik lere aardappelkrabben. Dat is lang geleden. Het Parc was nog een akker. Ik dacht in die tijd nog niet vaak aan moord en doodslag, dat is later pas gekomen. Na de verhalen van oom Melchior is het zaad van doodslag bij me ontkiemd. Ik leerde dat ook doodslag een manier is om onvrede weg te nemen. Moord als daad van rechtvaardigheid, doodslag als de natuurlijke loop der dingen, al kon ik dat toen nog niet zo formuleren. Als ik een woord over moord had gerept, had mijn vader me acuut in de wijk verzopen. Zo'n vader had ik. Oog om oog, tand om tand. Die man – God hebbe zijn aftands lijf en zijn zwarte ziel – was bijbelvast en dan vooral wat het Oude Testament aanging. Iedereen naar de Filistijnen. ‘Alle honden naar de Filistijnen. Wat jij Kasper?’

“Wat heb je nou weer aan je hoofd?”

Kasper spreekt nooit van kop. Hij kent dat woord niet. Hij kent alleen woorden die ik hem heb geleerd. Als hij in de buurt is, spreek ik soms andere taal om niet alles prijs te geven. Zo doen ouders met dubbele agenda's, dat soms in aanwezigheid van kinderen, ook van hun eigen kinderen, alsof kinderen achterlijk zijn.

“Af,” zegt Kasper, “af.”

Maar mijn gedachten gaan gewoon verder. Ik laat me niet stoppen, ook niet door Kasper. Soms wil ik dat mijn gedachten stoppen, maar mijn gedachten luisteren niet naar me, ook niet naar Kasper.

Mijn oudere zusters lagen op de knieën voor me op dat aardappelveld. De rijen versprongen. Elk kind in een eigen rij krabbend op zoek naar aardappelen in de aarde. Ik keek ze in de kont, mijn zusters. Ze waren krachtiger, steviger en sneller dan ik. Eeuwig kwam ik achteraan als hekkensluiters, als traag bruurtie. Niet alleen met de mond was ik traag, maar ook met de handen. En met aardappelkrabben. Alles konden ze beter dan hun jongere broertje – klein bruurtie, zeiden ze, alsof bruurtie niet genoeg was – en dat wreven ze me in. Op het aardappelland, daar is het begonnen, als het al niet in me zat vanaf de bevruchting. De lusten, ook de moordlust, maar dat laatste moest ik nog ontdekken. Ik had voorzaat Melchior na kunnen doen, maar langzaam begon ik een afkeer te krijgen van imiteren. Ik was een snotaap, maar geen aap. Mijn zusters hadden me niks in de reken.

‘Tsssss,’ zeg ik tegen Kasper. Hij kijkt verlangend naar de bewegende benen van een fietser. De vrouw kijkt angstig naar Kasper. Ze is bang dat de hond haar zal pakken, maar dat doet Kasper niet. Ze lacht naar me, zo bang is ze. Met Kasper bij me ruik ik haar angstzweet. Heel goed dat ze zuinig is op haar onderdanen. Ze heeft mooie benen, niet te dikke kuitjes. Precies goed. Ik heb daar zicht op. In hondentaal – een tersluiks handgebaar dat niet tersluiks is – vraag ik Kasper naast me te komen lopen. Anderen hoeven niet te weten dat mijn Drentse patrijs kan praten. Voor de hond hoeft ze niet bang te zijn. Ik ben veel veel veel gevaarlijker als ik mijn zelfconstrôle verlies.

Kasper laat zijn lange natte tong rechts tussen zijn tanden hangen. Ik heb hem gevraagd of hij rechtsdragend is, maar na die vraag keek hij me hoofdschuddend en meewarig aan, alsof hij zeggen wou: “Heb jij dat nog nodig om die vraag te stellen?” Ik ga de hond niks uitleggen wat hij niet snapt. Kasper hoeft niet te weten waar ik de hele dag aan denk. Mijn hond hoeft

niet te weten waaraan ik denk als een vrouw met blote benen en handige kuiten voorbijfietst.

Drie vrouwen naar het Walhalla. Ik denk dat het genoeg is – daarvoor was ik op aarde – maar zeker weten doe ik dat niet. Drie is een eenheid. Als de kans zich voordoet en ik de noodzaak boven voel komen, sta ik voor mezelf in. Ik doe wat gedaan moet worden, daar ben ik niet kinderachtig in. Ik ken mijn missie, bij vlagen.

Misschien word ik gepakt. Misschien word ik gepakt voor het zover komt.

2.

De eerste vrouw die mij in haar lichaam toeliet, om mij te krijgen, heeft het geweten. In haar leven. Ze liet me toe in haar leven. Niet voor háár overgave – de vrouwen die zelf klaar wilden komen en zich niet om mij bekommerden, die vrouwen tel ik niet mee – maar om mij in te palmen. Ik noem geen namen, niet van vrouwen die mij geraakt hebben. Ik heb afgeleerd namen te noemen. By the way. Ik heet Louïs, met een dubbele punt op de i. Dat praat gemakkelijker. Kasper noemt me ook Louïs, al vindt hij die dubbele punt op de i een vorm van pathologische aanstellerij, ziekelijke aandachttrekkerij, ontkenning van de eigenheid. De hond vindt dat ik met de naam op mijn geboortebewijs moet leven en kunstjes achterwege moet laten. Misschien heeft Kasper gelijk, maar van mij zal hij dat niet krijgen, dat gelijk. Ik ben de baas over de hond.

Maar ik sla een stuk over. Dat overkomt me vaker. Ik weet dan niet meer wat in een jaar, in een week, op een dag is voorgevallen. Net alsof er een deel van mijn geheugen is uitgeschakeld. Ook de daden weet ik niet meer. Rond de vrouwen – die nu dood zijn; twee in stilte begraven en één in stilte gecremeerd – weet ik mijn daden nog wel, en anders herinnert Kasper me wel aan de namiddag en avond rond die voorvallen. Gemakkelijk te onthouden, drie maal bijna dezelfde handelingen. Het mes. Bijna. Bijna dezelfde handelingen.

Na mijn HBS-tijd, zo oud ben ik al, maakte ik de kunstacademie af. Beter gezegd; ik voltooide de kunstacademie, ik vertrok met een diploma. Specialisatie olieverf en klassiek naturalisme. De titel van mijn afstudeerproject weet ik niet meer. Niet van belang. Afmaken kwam later, maar ook niet zo veel later. Erkend kunstenaar, terwijl het leven nog moest beginnen; ongelofelijk.

Ik schilderde in de eerste jaren met een voorliefde voor de pasteltinten van de blij kunstenaars uit Frankrijk. Ik noem geen namen, dat zou een valse schijn van geleerdheid en eruditie kunnen oproepen. Een beetje lezer kent zijn of haar klassieken en kan zelf de namen bedenken van milde schilders.

In de loop van de jaren aan de kunstacademie verschoof mijn voorkeur naar het wrede en bloederige. Ik had Kasper nog niet en als ik in die tijd een hond had genomen, was het een pitbull-puppy of een herder-puppy geworden.

Na de kunstacademie lummelde ik een paar jaar slagen in de rondte. Ik bracht de tijd door in café's en in duistere kroegen. Waar ik van leefde, weet ik niet meer. Waarschijnlijk van mijn lichaam dat ik in bruikleen gaf aan elke vrouw die daar behoefte aan had. Aan elke man misschien, maar dat weet ik niet meer, of dat wil ik niet meer weten. Geen verschil. Ik weet heel precies wat ik wil onthouden. Ik weet heel precies waar ik trots op ben en ik weet als de beste wat ik haat.

Mary nam me mee naar Australië. Mary wilde mij, dat zei ze. Ze had niemand en ze wilde mij. Ze had geen familie en ze had geen land. Alles was ze kwijt. Mary wilde mij, zei ze, en ze wilde dat ik haar geloofde. Ze had niets, op haar lichaam na en restanten van een schadevergoeding wegens aangedaan leed door een ouderling. Die restanten waren genoeg om een camper te kopen en door de woestijn te rijden. Ik vond dat ze geboft had met haar jeugd en haar opvoeding, maar daar dacht ze zelf anders over. Natuurlijk had ze niet geboft met die wekelijkse gebeurtenissen, maar wat schiet je ermee op om gedane zaken als goed of fout, als vervelend of prettig te duiden. Niets. Alles wat bestaat, dat is, daar doe ik niet moeilijk over. Ik besta en straks, later, besta ik niet. Er is geen verschil.

Maar ook aan de andere kant van de wereld, met de voeten naar boven, bleven de wetten van Mozes haar parten spelen. Alles was verboden – niet één keer, wel tien keer – en tegelijkertijd werd elke wet chronisch overtreden. We leefden in zonde. Mary en ik. Ik veranderde mijn naam in Louïs. Maria heette al jaren niet meer zo.

Imitatio Christi. Mary imiteerde, ze kon niet meer bijleren,

leek het. Mary keek af, ze deed wat ik haar voordeed. Ook in de liefde, die geen naam kreeg in de woestijn. En wat minstens zo vervelend was; ze kon niks meer afleren. Bij de minste of geringste onenigheid, bij het miniemste meningsverschil, greep ze me in mijn kruis, alsof dat een recept was om conflicten te smoren. Nou, niet bij mij. Wat ik in haar zag, weet ik niet meer. Ik kan enkel terugkijken in verbazing en dat is niet hetzelfde als omzien in verwondering. Ik weet zeker dat Kasper me antwoord op die vraag – wat zag je in Maria? – kan geven, maar ik wil geen antwoord horen.

We reden een kangoeroe aan, een kangoeroe die ze vasthoudend kan-goeroe noemde. Kan-goeroe, wat je ziet is niet wat je ziet en wat je hoort is niet wat je hoort. Ze protesteerde met kan-goeroe tegen wie ze gemaakt was; beeld en gelijkenis van de ouderling die haar vader en echtgenoot was. Was geweest. Mary, protestante verbastering van Maria, wilde een kind van me, omdat ze een kind wilde. Maar ik had me al laten knippen. Ze wist niets van me.

We stopten in de woestijn. De temperatuur lag ruim boven de lichaamstemperatuur van de kangoeroe met kangoeroetje in de buidel en boven de warmte van Mary en van mij. Ik heette Louïs; een halve dag. In de zinderende hitte met golvende draden in de verhitte lucht boven asfalt en woestijnzand gebruikte ik voor het eerst het slagingsmes. In het neerdalende laterietstof was het de eerste keer dat ik in haar aanwezigheid mijn slagingsmes gebruikte. Ik houd niet van een lijdend dier. ‘Of niet Kasper?’

Wat daarna gebeurde is geschiedenis.

3.

Mijn ouders woonden Achter op Erica. Daar was in die jaren aan de Verlengde Heerendijk een a-sociale buurt, maar niemand noemde dat zo. Het onderscheid tussen sociaal en a-sociaal was Achter op Erica niet te zien. De kijkrichting en de gezichtshoek bepalen het beeld, dat is nu nog zo. Achter op Erica stond iedereen met de rug naar de beschaving. Wij woonden ook aan de Ericasestraat. Het gezin van mijn vader en moeder. Dat was voor de zandafgraving en voor de verbetering van de weg waarover bij mijn weten nooit een legerkaravaan is getrokken. In het veen en in het moeras had niemand iets te zoeken. Het Bourtanger Moor was nog verschoond van jenever en achterdocht. Nog verstoken van al die kwalen waaraan het veen zo rijk zou blijken.

Mijn vader leefde van de steun, de steun van mijn moeder inbegrepen. Ik weet nog steeds niet waarmee ze inkomen hebben verworven.

“Je wilt het ook niet weten.”

Ik negeer de hond.

“Je wilt het ook niet weten.” Kasper kwispelt met zijn staart. “Ik val je niet aan, ik blaf niet en ik bijt niet. Ik vraag je om onder ogen te zien waar je blind voor was.”

Ik beweeg mijn onderbeen naar de hond. Ik zeg niets. Kasper zoekt z'n mand op en kijkt me aan. Ik haat die blik. Kasper begrijpt me. Hij legt zijn hoofd op z'n voorpoten en gaat slapen. Hij doet in elk geval alsof. Brave hond. Kasper houdt me scherp als ik dreig af te zakken naar het moeras van wat achter me ligt.

Mijn vader kreeg inkomen door de aardappels en wat hij verder deed, weet ik niet meer. Wil ik niet meer weten. Nog steeds niet. Geen geld door hard te werken en ook niet door

rustig aan arbeid te verrichten. Mijn moeder deed geen loonarbeid. Ze kreeg nooit in geld betaald voor waar ze goed in was. Ik weet niet waar ze goed in was.

“Broodbakken, huis schoonhouden, jenever halen, schoft maken,” zegt Kasper. “Je weet het wel. Wat je ontbreekt is de moed om kwaliteiten van anderen op een rij te zetten. Je zeurt het liefst over wat niet goed gaat.”

‘Heb ik zo aangeleerd,’ zeg ik. Ik voel dat ik me verdedig tegen wat me is overkomen.

“Kindtie.” Kasper zegt het zonder leedvermaak. Ik heb de hond het leedvermaak nooit laten zien. Kasper weet niet wat leedvermaak is. Een hond kent geen leedvermaak, dat is een belangrijk verschil tussen het karakter van een hond en een mens, met mij.

Met enige regelmaat kwamen hulpverleners van de gemeente om te praten en koffie te drinken. Sommige van die mannen en vrouwen namen zelf hun koffie en thee mee. En een kopje. Net alsof we niet schoon waren. Ik kan het zeggen: we hadden schone kopjes en schone schoteltjes. Ik was er getuige van.

4.

Kasper vraagt waarom ik steeds zelf aan het woord ben. Niet dat de hond mij lange en indringende verhalen wil vertellen. Dat niet. Kasper vertelt mij weinig nieuws. Ik weet wel wat in mijn hond ronddoelt.

“Waarom laat je die vrouwen niet aan het woord?”

Kasper bedoelt de vrouwen die ik de hals heb doorgesneden. Ik weet wel waarom ik die vrouwen niet aan het woord laat. Ik heb genoeg aan mijn eigen verhaal. Ik houd niet van kletskouzen en met doorgesneden strot is het lastig spreken. En verder, wat is er boeiend aan het verhaal van een dode, of aan de verhalen van drie dode vrouwen?

Toen Melchior dood was heeft mijn vader nog geprobeerd om de slacht van varkens en koeien zelf te doen, maar mijn vader kon niet tegen bloed. Dat zei hij. ‘Ik kan niet tegen bloed,’ zei mijn vader. Mijn moeder kon wel tegen bloed. ‘Dat is vrouwen eigen,’ zei ze. ‘Vrouwlu kunt wel tegen bloed. Ze moet wel,’ zei mijn moeder.

Kasper kan ook tegen bloed. Bloed jaagt hem op. Bloed raakt aan zijn natuur, daar is hij jachthond voor.

“Ik ken je verhaal wel. Het verhaal van de drie vrouwen in je leven. Drie zussen, drie vrouwen, meer dan al die andere vrouwen die je leven hebben gekleurd. Louïs. Je eigen versie van je verhaal heb je me al meerdere malen verteld. Soms zo vaak dat ik niet meer in staat was een aangeschoten eend uit het water te halen. Wie teveel in zijn hoofd zit, komt niet tot daden. Laat de dames aan het woord, zou ik zeggen. Kun je hun versie van de gebeurtenissen horen. Luister eens naar die vrouwen.” Kasper kijkt me aan alsof ik aangeschoten wild ben, alsof ik een waterrat ben met een poot in de klem. Maar ik ben niet bang voor mijn hond.

Als ik mijn neus naar de hemel keer zegt Kasper: “Ook al heb je ze de hals afgesneden en zelfs de hoofden van de romp gehakt met je slagmes, dan nog kun je ze aan het woord laten.” Kasper hijgt en kwijlt. “Met een gerust hart kun je de vrouwen aan het woord laten.” Hij blaft zachtjes om te laten horen dat hij ook en vooral hond is. Een hond met een jachtinstinct. Kasper jaagt op mij. Op mijn geest.

“Ik leg het aan je voor. Jij Louïis, of jij hoe-je-ook-wilt-heten, geef die vrouwen een stem en een verhaal, of ik neem je rol over.” Zijn tong steekt schokkerig naar buiten. “Als ik je therapeut was, zou ik zeggen dat ik liever heb dat je zelf je verhaal vertelt.” Kasper jankt heel kort. Ik ben dit van hem gewend. De Drentse patrijs probeert me voor zijn hondenkar te spannen. En dat is precies wat ik haat aan mijn vader, ja precies dat, en aan mijn moeder, en aan mijn drie zusters met de persoonlijk door mij doorgesneden halzen.

Ik geef Kasper gelijk, als ik tot daden kom, zit ik niet in mijn hoofd. Mijn lichaam gaat autonoom zijn gang. De dagelijkse ronde met de hond over Verlengde Heerendijk, Ericasestraat, Havenstraat, Veenschapswijk. De ene keer gaan we met de klok mee, de andere keer gaan we in tegen de looprichting van de grote en kleine wijzer. Het ritme van aardappelrooien heb ik meegenomen naar de wandelingen over mijn geboortegrond.

Mijn oudste zuster lag vooraan in de aardappelrij. Dikke kont, net als mijn moeder en mijn oma. Vóór de lessen erfelijkheid bij biologie wist ik al dat dikke konten erfelijk zijn. In elk geval in de vrouwelijke lijn. In Afrika geldt een dikke reet als wenselijk, opwindend en geil makend. In deze uithoek aan de grens met Duitsland kijken mensen op een andere manier naar lijven dan in Afrika, maar de blik op een dikke kont – op een vet lief lig ie beter op as op een pak spiekers – is vrijwel gelijk. Een dikke kont zit meestal aan brede heupen, en brede heupen betekenen een breed bekken en een breed bekken betekent een brede opening. En een brede opening is een goede manier om aan de dagelijkse sleur te ontsnappen.

Mary in Australië wilde een kind van me. We bedreven de

liefde in de camper onder het razen van de air conditioning. Buiten was het te heet om te leven. De liefde. Wat je liefde wilt noemen, noem het liefde voor mijn part. Ze wilde het kangoeroejong meenemen uit de buidel van de stervende moeder. Het jong was verdwaasd door de klap van de aanrijding. Mary nam het jong mee in de camper terwijl ik me om de moeder bekommerde. Twintig mijl verder liet ik het jong los in de woestijn. Mary wilde het jong houden, ze greep me in mijn kruis. Mary bleef bij het jong. Nee, dorst zou ze nooit meer kennen, net zo min als boosheid, verlangen en heimwee. En ook over al die andere gevoelens hoefde ze zich geen zorgen meer te maken.

Ik deed navraag bij het volgende pompstation. Ik hoorde wat ik al wist. Jonge kangoeroes overleven niet buiten de buidel van hun moeder, als ze nog jong zijn. Die kennis hoefde ik niet meer te delen.

Kasper vindt het wel genoeg gepraat over aardappelkrabben en dikke konten. Ik ook, maar ik móet zeggen dat een dikke kont en volle dijen en brede heupen en breed bekken ook voorbodes zijn van een kut van enige afmetingen. Ik zeg kut, terwijl ik geboortekanaal bedoel. Ik wil het niet zeggen, maar ik zeg het. Kut. Kasper is zijn stem kwijt. Hij jankt zachtjes. Kasper jankt niet van afkeuring, maar uit medelijden. En als ik ergens een hekel aan heb, dan is het – naast die andere dingen waar hele volksstammen in zwelgen – aan medelijden.

Ze had een dikke kont, mijn oudste zuster. Haar kut heb ik nooit aandachtig bekeken. Mijn oudste zus had een mooi middenstuk. Met haar benen over elkaar geslagen had ze zo in de Playboy kunnen staan, bloot. Prammen, tepels, straffe titten. Mijn jongste zus was meer voor de Penthouse of voor het Slagersvakblad.

Ik weet niet wat mijn oudste zus – mijn zusmoeder – over me zou zeggen. Ik heb haar nooit gevraagd. Ik weet niet wat mijn zussen van me vonden. Ik was te jong voor alles waar ze zich mee bezighielden, dachten ze. En ik had rood haar. En ik had geen dikke kont. Ze dachten dat ik nog nooit een kut had

gezien. Ik had wel een kut gezien. Zeker weten. Ze vroegen me niets. Ze vroegen moeder of ze me in de tobbe mochten doen, maar dat wilde ik niet. Gemene smoezen. “Blokkie ziepe kwiet,” zeiden ze. “Blokkie ziepe kwiet in de tobbe” en me overal knijpen, onder en boven water. “Indianenkneepie”, zeiden ze. “Ha, de ziepe. Nee, toch niet.” Ze waren allemaal gelijk, mijn zussen. Ik was mans genoeg – kind als ik was – om zelf in de tobbe te gaan. Gelukkig kwam er later een douche met een deur ervoor.

“Je bent geen nieuwsgierig type,” zegt Kasper. Ik had hem niets gevraagd, maar hij antwoordt ook op vragen die ik niet stel.

“Je bent lang kind, onschuldig kind gebleven, zou je oudste zuster zeggen,” zegt Kasper. “Maar ze had het bij het verkeerde eind. Je was een voorlijk kind, een voorlijk kind met een beperking.”

Ik schud mijn hoofd. Als iedereen gestoord is, valt dat niet op, als er één individue een bepaald soort gedrag vertoont, dan is dat een storing. Die ene persoon is gek, en al die anderen – die naast andere erge dingen, blokjes zeep zoek maken in de tobbe van kleine kinderen – die zijn normaal. Kasper is van me afhankelijk. Als ik geen eenden, fazanten, hazen of konijnen schiet, kan hij niet rennen. Dan mist hij de geur van vers bloed. Kasper is mijn gelijke, maar ook mijn slaaf. Ik laat me niet door hem voor de gek houden. Door niemand laat ik me voor de gek houden. Ik ben niet dom, maar ik was ook niet zo slim als ik als peuter, kleuter en puber nodig had.

“Je was een kind, maar je wist niet wat bij een kind hoorde en je wist niet wat bij een grote hoorde.” Kasper verklaart de wereld.

Als ik over het veld tuur en niet op zijn woorden inga, zegt Kasper met een ondertoon van een bange hond: “Je oudste zusmoeder wist het onderscheid niet tussen moeder – tot ze zelf moeder wilde zijn – en zus. Ze was ook een kind, maar een kindmoeder, zoals vaker voorkomt bij de oudste van de eerste leg.”

5.

‘Ik speel een rol in een slechte detective, of niet Kasper? Vergis ik me?’ Ik wil dat ik me vergis.

“Waarom noem je mij bij mijn naam? Altijd als je mijn naam noemt, zegt mijn hondenverstand me dat je onwaarheid spreekt en graag een positief antwoord wilt. Alsof je een minderwaardigheidscomplex wilt compenseren. Misschien ben je nog niet zo rolvast als je zou willen zijn. Heb je nog niet genoeg doden op je geweten? Kijk je uit naar een volgende moord?” Kasper laat zijn verdere vragen achterwege. Kasper wil dat ik gelijk antwoord, maar dat doe ik niet. Ik laat een pauze vallen, zodat Kasper zijn hondenhersens kan scherpen en mij kan analyseren.

Kasper zou een goede politiehond zijn, maar dat is de Drentse patrijs niet. Als Kasper een Duitse herder was geweest, was ik allang gepakt voor wat ik op mijn kerfstok heb. In dit lang vergeten Drenthe, in dit pas onlangs ontdekte land is meer verboden, en meer toegestaan, dan god heeft gewild. Domheid en onverschilligheid hebben dit land gevormd, en de bewoners. Ze weten niet bij wie ze horen, niet anders dan bij het sompig veen dat is verdwenen, maar de sompigheid is gebleven.

“Ik ken je wel een beetje, Louïis, als je iets negatiefs van jezelf zegt, wil je dat ik je optil. Bij deze. Je speelt een hoofdrol, matig vormgegeven, in een thriller. Geen detective.”

Ik hoor Kasper en ik luister.

“In een thriller zijn de lijken al boven tafel en is de dader bekend. Maar komt de dader voor het gerecht? En vooral: hoe heeft het zover kunnen komen? Dat is de vraag. Een prangende vraag.”

Als Kasper kon knipogen, zou hij nu knipogen of op zijn

minst zijn rechteroog vernauwen. Kasper kan niet knipogen. Hij kan grote ogen opzetten als een kind.

“Je hebt op een dag je drie zusters vermoord en in stukken gesneden. Je hebt de lijken verdonkeremaand. De lijken en de dader zijn jou bekend. Je zusters zijn er niet meer, en jij, jij Louïis staat aan de wieg van hun verdwijning.”

‘Dank Kasper. Ik denk dat jij de enige hond bent die me kan pakken. Je bent de enige hond in de hele wereld die me begrijpt. Of ben ik nu sentimenteel en pathetisch?’

Ik voel hoe Kasper met zijn natte neus mijn broekspijp naar boven schuift en met zijn natte neus over mijn onbehaard been glijdt.

“Je geeft zelf het antwoord. Mietje.”

6.

Na mijn avontuur down under keerde ik – zonder dat ik er erg in had – terug naar mijn roots. Achter op Erica vond ik mijn Ayers Rock. In de Veenschapswijk lag de ‘Verwachting’ – nog steeds – alsof het zo moest zijn. Het schip was te koop, en aan het bord te zien was de hoerenboot al een tijdje op de markt. Groot onderhoud is nodig, zei de eigenaar die alleen zwart geld wilde zien. ‘Ik doe tien percent van de vraagpries of.’ Ik heb niet zoveel met kortingen. De beginwaarde staat zelden vast. Het is wat een gek ervoor geeft. Alle handel lijkt op kunsthandel. De waarde ligt in de beleving, meer in de beleving dan in het nut. Het hele leven is zinloos en nutteloos, alleen de beleving telt. Ik gaf tien procent minder voor de boot dan de gek ervoor zou geven. De boot was voor mij onbetaalbaar, maar dat hoefde ik niemand te vertellen, ook Kasper niet.

Het herstel van het binnenvaartschip, waarin ooit turf en aardappelen waren vervoerd, was voor mij ook bezigheidstherapie. Als ik aan het klussen was, stond mijn denkwerk in een lagere versnelling. Die traagheid maakte het mogelijk dat ik langzaam op mijn leven en dan vooral op mijn handelingen terug kon kijken, en op mijn belevingen. Vooral op mijn belevingen. De traagheid voorkwam in het begin ondoordachte handelingen. Ik had geen tijd om ondeugd te verzinnen en uit te voeren terwijl ik aan de boot werkte.

Gelukkig was de naam op de boeg geschilderd en niet in metalen letters opgelegd. De boot was geen grafzerk met koperbeslag. De boot was een ijzeren bak met halfvergane houten luiken, een stoffig en roestig laadruim, een met hout betimmerde roef en kleine kajuit in het vooronder. In de stuurhut stak het roer dicht tegen het raam. In jaren was de koers nooit verlegd, niet zolang ik deel van dit land en dit water

uitmaak. In het ruim lag een aftandse buitenboordmotor, een lange aandrijfstang met schroef die aan bakboord of stuurboord in het water kon hangen. De aandrijving was overbodig. Niemand wilde deze schuit verplaatsen. Het binnenvaartschip lag op plek van bestemming. Nu ik nog, dacht ik. Nu ik nog.

Ik veranderde ‘Verwachting’ in ‘Volharding’. Eerst aan de kant van het schelpenpad langs de Veenschapswijk, jaren later aan de akkerkant aan de overkant van de wijk. De hobbyboer kende me als schipper van ‘Verwachting’, fietsers en wandelaars zagen ‘Volharding’. Stoere kerel, wit vel, rood haar, geen baard, geen ankers op de schouders getatoueed, geen verminkingen, geen zichtbare littekens. Brave ziel met akertje en bezem en geschrobde gangboorden. Wimpeltje in de mast, geen vlag. Waslijn van mast naar de roef. Geen ondergoed en lakens aan de lijn, daar had niemand iets mee te maken. Ook geen bloembakken met geraniums op de nieuw geteerde luiken. Iedereen wist wie ik was, niemand kende me.

De boer was blij met de nieuwe schipper. Zijn perceel steeg in waarde. Een opgeknapte platbodem, fotogeniek in het lege land en een teken van vooruitgang. Maar zo heette mijn boot niet. Mijn boot heette niet langer ‘Verwachting’, maar ‘Volharding’. Volharding heeft met vooruitgang niets te maken.

De boer sprak mij aan na de jaarlijkse nachtmis met kerst, de enige traditie die ik in stand houd. Ik hecht niet aan het verleden, wat achter me ligt, poets ik het liefst weg.

Het leek alsof de boer zijn herinneringen aan de boot pas kwijt kon raken met een reguliere man aan boord van een gemetamorfoseerde hoerenboot. Een paar keer kwam de boer een praatje maken. Hij riep over het smalle water tussen zijn land en mijn boot. Ik luisterde, en heel mijn lichaam schreeuwde: houd je bek. Ik sprak hem niet weer bij mijn schip. Kerstmis, na de nachtdienst was vaak genoeg.

Ik schilderde een rode band over de volle lengte van het zwart geteerd schip. Ik raakte de herinnering aan Mary kwijt. Op één gebeurtenis na. Net na het vrijen, de laatste keer – ik stak nog in haar – de ochtend voor we de kangoeroe vol in de

flank raakten, scheidt ze het bed in de camper vol. Dat was een unicum, volgens haar. Ik wilde haar geloven.

Drie vrouwen. Drie vrouwen en dan tel ik Maria niet mee.

7.

Na hun scheiding woonden vader en moeder, laat ik ze zo maar noemen, aan de Meerweg 9 en 11 in Emmen. Ze hadden nooit iets met elkaar gehad en wat ze hadden gehad waren ze kwijt. Het ouderlijk huis ging tegen de vlakte om plaats te maken voor een snelweg zonder op- en afrit. Ontsnappen uit Achter op Erica was niet mogelijk, leek het. Vader en moeder waren te dom om samen te wonen en te stom om op eigen benen te staan. Wekelijks kregen ze thuishulp, maar wel verschillende. Een jonge meid – die ook niet tegen bloed kon – voor vader en een oudere vrouw voor moeder om het huishouden te regelen en moeders lijf te poetsen.

Vader en moeder woonden in appartementen in een flat met een trapopgang met treden als van versleten granieten aanrechtblad. Voor de nostalgie. Uitgesleten door duizenden voetstappen naar boven en vooral weer naar beneden. Het pad was verkend. Het pad was bekend. Mijn vader was na de scheiding nog niet gestopt met roken, dat deed hij toen moeder zelfmoord had gepleegd door de gaskaan open te zetten met uitzicht op een brandende kaars in de vensterbank. Vast en zeker een bedevaartkaars uit Lourdes met Maria Onbevlekt Ontvangen op de kloosterwas, tweedehands uit de kringloopwinkel. By the way; mijn middelste zus – die het langste thuis bleef wonen – noemde mijn moeder hoer en zo was ik de son of a bitch. So what. – Op het journaal zag ik hoe de hele inventaris uit het appartement was weggeblazen. Moeder in één klap van de wereld. En het appartement aan de Meerweg was veranderd in een echte doorzonwoning. Vader moest ook verhuizen, niet alleen de muren van zijn woning waren ontzet. Ik heb het wrakkige mannetje in zicht van de haven een paar maal opgezocht in zijn achterafhuisje aan de

rand van Emmen met uitzicht op Emmererfscheidenveen. Ik zal Kasper nog eens vragen waarom ik bij die oude kerel, die nooit man is geworden, op bezoek ging. Misschien vanuit een vals verantwoordelijkheidsgevoel, misschien om hem te pesten, misschien om mijn wortels te leren kennen. Oom Melchior was wel zijn broer. Melchior aan wie ik het slagersmes had te danken, en meer. Misschien hadden vader en Melchior gelijke trekken. Misschien leek ik meer op hem en zijn broer dan ik zou willen. Ik heb mijn ouders niet uitgezocht. Ik ben geboren in het nest waarin ik geboren ben. Zo simpel liggen de feiten.

Overall rook vader gas. De hele dag rook hij moeder. Vader zou een goede politiehond zijn, maar alleen voor gas. Hij durfde geen sigaret meer op te steken. Ik rook niet, maar als ik bij vader op bezoek kwam, stak ik sigaren in de brand. Bij die man werd ik misselijk en ik rookte om er zeker van te zijn dat ik kotsmisselijk zou vertrekken. Een zelfkastijding die ik met de paplepel heb binnengekregen. Elk ongemak vervangen door een nog groter ongemak. Groot doen, en als het niet meer kon; braken in eenzaamheid.

Lijkenlucht, zei ik tegen hem. Het is geen gas dat je ruikt. Je ruikt lijken. Dat kon niet, zei hij, hij had nog nooit een lijk gezien. En wat je niet kon zien, dat kon je niet ruiken. En een scheet, zei ik? En een scheet? Ik moest de grap uitleggen.

Ik deed de afwas en in schone kopjes schonk ik thee en jenever. Domheid is een verworvenheid en daar hoeft ik niemand op af te rekenen, ook niet de man die zich mijn vader noemde. Hij had een kaal hoofd, ik had een dikke bos rood touwhaar. Ik zou wel kaal worden voor hij dood zou gaan, meende de man in de stoel achter de vrouwentongen. In zijn nieuw huisje stond niets van zijn opgeblazen vrouw. Geen enkel aandenken. Maar alles was van haar gaslucht doordrongen. Moeder was er niet meer, maar als rook van slechte sigaren zat ze in elk kledingstuk; wol en leer en in katoen. In alles godverdomme. Wat was ik blij dat ze in stukjes was gereten door eigen toedoen.

Ik kreeg Kasper van de hobbyboer aan de Veenschapswijk. Kasper is onbetaalbaar. Een hond is geen slaaf. Een hond is een

mens, tenminste als de hond kan praten. Kasper kan praten. Kasper kan ruiken. Kasper weet waar kadavers liggen. Kasper weet van mij wat ik nog ontken.

8.

‘Je bent in staat me te vermoorden,’ zei mijn oudste zus. ‘Je bent mesjogge. Dat geloof ik. Ik weet het niet alleen, maar ik geloof het ook. Vast en zeker.’

Ik was het niet van plan, maar de dikke kont bracht me wel op een idee. Misschien had ik dat idee al veel langer. Misschien doolde in de krochten van mijn onderbewustzijn het verlangen om voor eens en voor altijd af te rekenen met wat me door haar – zusmoeder – was aangedaan. Met haar opmerking, recht uit haar hart, als ze een hart zou hebben, nodigde ze me uit om haar hoofd van haar romp te scheiden. Minachting en kleinering, ach hoe zal ik het zeggen. Nu klein bier, maar in de kinderziel emmers vitriool. Ze voerde me gastenzeepjes die ze uit haar schoonmaakhuis had meegejat. ‘Lekker koekie, eet op. Eet op. Of wuj klappen?’ Het schuim op mijn kindermond, mijn kindermond die ze benoemde in zinnen als: ‘Veeg je bek af’, alsof mijn mond mijn kont was. ‘Smak niet, vreet met je bek dicht.’ Pas toen ik dertien werd, tiener, pas toen hield ze in. Ik sloeg en ik schold als het nodig was. Ik leerde woorden die ik niet meer kwijt kan raken, ook niet als ik wil. Ik wil godverdomme. Alle dagen. Wat ging ik graag naar school.

De eerste vraag die ze me stelde toen we elkaar weer zagen na mijn oponthoud in Australië: ‘Waor is de wc?’ Nou toen zakte mij de broek af. ‘Of heb ie gien wc op joen schip?’ Skip klonk in mijn hoofd. Ze was weer ‘thuis’ en ze probeerde mij met die opmerking ook weer ‘thuis’ te laten komen. Kinderloos, niet gecorrigeerd door de nieuwe generatie, maar blijven steken in het veen dat voor haar nog niet was afgegraven. Getrouwd met een man uit eenzelfde veenput, dezelfde vertrouwde baggel.

Kasper stond strak tegen mijn broekspijp, tegen mijn been. Hij zweeg, maar ik voelde hoe hij zachtjes gromde en op mijn

bevel wachtte. En tegelijkertijd remde Kasper me af om tot actie over te gaan. Het was alsof hij tegen me fluisterde: “De kool is de shit niet waard”, of zoiets. In gespannen situaties formuleert Kasper soms onzorgvuldig en onbegrijpelijk. Maar ik snap mijn hond. En dat is wat telt. Kasper is eenkennig en dat houd ik graag zo. Ik wil niet dat iemand anders met mijn hond praat.

Buiten in de berm, aan de rand van de vaart stond een groen hokje met een open hartje in de groene deur. De deur zat in het slot. Ik wilde niet dat willekeurige voorbijgangers mijn domein zouden gebruiken. Verderop was een bosje waar iedereen naar hartenlust kon piesen en poepen, en dat gebeurde ook. En al die andere dingen die zich tussen mensen voordoen, ook die speelden zich in het bosje af. Mannen met vrouwen, mannen met mannen. Alles open en bloot, niet uit hartstocht, dat weet ik zeker, maar uit geilheid. Ik loop met een boog om die andere wereld heen. Bij die bosjes houd ik Kasper aangelijnd.

In het ruim had ik een chemische wc neergezet, zonder waterspoeling. Alleen te gebruiken in geval van nood, in de winter en laat in de nacht. Maar ik gebruikte die chemie niet. Mijn lichaam is regelmatig en ik weet wat ik verteer en wat blijft steken. Ik ben niet bang. Midden in de nacht en ook bij ontij loop ik het weiland in en als ik moet, schijt ik in het gras tussen koeienvlaoien. De natuurlijke loop van de dingen, dat houdt me gaande. Ik ben een beest tussen de dieren, daardoor kan ik met Kasper praten, met mijn hond, met mijn Drentse patrijs.

Dat chemisch toilet was voor het geval een passende vrouw bij me op bezoek zou komen, een vrouw met wie... Maar ik wist zeker dat ze niet zou komen, niet op deze hoerenboot in vermomming van woonschuit voor een dertiger met kunstzinnige ambities. Ach wat, ambities. Ambitie, het woord is onbekend in dit land, een neologisme zonder betekenis.

“Geloof” – zo noemde ik mijn oudste zus – had ontdekt dat ik terug was uit Australië. Ze kwam me vertellen dat ze getrouwd was, en dat haar man een week na de trouwdag – op een maandag, gratis in het echt verbonden bij de burgerlijke stand

– zich tegen een boom dood had gereden. Dalerpeel. Weer naar het gemeentehuis voor aangifte. Ik weet niet waarvoor ik dat moest weten, maar ze wilde me haar leed vertellen. Ze had niemand om het tegen te vertellen. Niemand, zodat ik als enige overbleef. Ik wilde vragen of ze wel een advertentie in de krant had gezet met zijn overlijden, dan wist iedereen er immers van, althans kon iedereen er weet van hebben, ook al die mensen die het niet wilden weten. En zo'n ongeluk had vast het nieuws gehaald. Maar ik zweeg.

Ik had de woonkajuit opgeknapt en de buitenkant geschilderd. Naast de slaapkamer in het achterschip was een wastafel met enkel koud stromend water. Op het dek had ik een watertank laten plaatsen. Elke twee week kwam de boer met de tank om mijn voorraad bij te vullen. Meestal zorgde ik ervoor dat ik met Kasper onderweg was als hij kwam. Aan de Veenschapswijk was geen stromend gas en geen leidingwater tot aan de boot. Alle leidingen gingen richting Parc Sandur. Alles stroomde in de richting van beschaving.

‘In het ruim kun je kakken,’ had ik gezegd.

Ze was binnen een paar minuten terug als wilde “Geloof” bewijzen dat haar stront nog te kostbaar was om bij me achter te laten.

9.

“Geloof, Hoop en Liefde”, zo noemde ik mijn drie zussen. De jongste zus, de Liefde, was de langste, dat kwam mooi uit. Ik noemde mijn zussen nooit bij hun naam. Ik wilde niet dat ze met hun naam een identiteit kregen.

“Maar had je niet in de gaten,” zegt Kasper, “had je echt niet in de gaten dat je je zusters juist een eigen karakter gaf door ze Geloof, Hoop en Liefde te noemen?”

‘Hoezo,’ vraag ik. Ik doe me graag wat dommer voor dan ik ben. ‘Hoezo?’

“Ik ken je wel een beetje,” zegt Kasper. “Je bent een intelligente, zwijgzame en moorddadige man. Je draagt niet alleen het lot van de wereld, dat verbeeld je je in elk geval, maar vooral je eigen lot. Al twijfel ik over dat laatste, over je eigen lot. Misschien draag je niets, lucht, misschien draag je wind en zwelg je in die wind, die storm.”

Ik zwijg als Kasper uit zijn mand komt en met de neus de schuifdeur opent. Hij wil het veld in en ik ga graag mee. De buitenlucht klaart de mist op die in mijn hoofd het zicht belemmert. Wandelen maakt mijn kop leeg. Zo gaat dat, en toch voel ik elke keer een drempel om naar buiten te gaan. Ik trek mijn hoge schoenen aan en laat mijn schipperstrui over mijn hoofd glijden. In mijn broekzak voel ik een hondenbrok voor onderweg, en het mes.

In het westen trekken grijze wolken voorbij. Misschien komt er regen, maar vaker dan eens blijven de wolken steken, alsof ze niet over de uitloper van de Hondsrug kunnen, terwijl het hoogteverschil met Nieuw-Amsterdam minimaal is. Onweer trekt ook vaak onderlangs over de Peel en Schoonebeek. Natuur kiest de weg van de minste weerstand. En dat zonder wrok en zonder schuldgevoel of leedvermaak.

10.

De keel doorsnijden was de tweede keer gemakkelijker. Oefening baart kunst en ik merkte dat de opwinding die ik bij de oudste had gevoeld – “Ik geloof dat je me kunt vermoorden.” ‘Je brengt me op een idee.’ – veel minder was. Niet dat ik het gewoon vond, dat niet, maar eigenlijk was het niets bijzonders in het licht van waar ik doorheen was gegaan. De geloofzus, de moederzus lag nog na te bloeden. Ik had Geloof in het vloerkleed gerold en in het ruim gelegd. Voor de schildersezal was plek genoeg. Bloedvlekken zijn lastig te verwijderen van een houten vloer, had ik gelezen. En ook uit katoen en uit wol, uit vloerbedekking. Ik had krap een half uur om me op te knappen en schone kleding aan te doen. Kasper hield de wacht.

De tweede keer ging als de eerste keer. Ik kwam uit het keukentje achterin het schip. Hoopzus stond naast het roer door het raam van de roef naar de akker te staren. Het raam was opengeschoven, anders had ze me in de ruit weerspiegeld kunnen zien. De vaalrode plooigordijntjes zaten strak tussen twee koperen roedes. Origineel, nog uit de tijd van het peeskamertje, de roedes. Hoop droeg een dunne blouse en een lichte broek van dun katoen. Blote voeten, haar schoenen knelden, had ze gezegd, maar de schoenen waren chiquer dan doorlopers. Gelakte teennagels, zacht rose. Wijde halsketting van zilver met een kruisje eraan. Niet dat ze nog gelovig was, maar het was een statement.

‘Vreemde lucht, vreemde lucht hangt in de kamer,’ had ze gezegd. ‘Bestrijdingsmiddelen,’ had ik geantwoord. ‘Tegen ratten. Misschien ruik je de hond.’ Hoop bleef in de stuurhut terwijl ik naar mijn woonkamer afdaalde om het slagersmes te halen. Ik rook het bloed van Geloof in het ruim. Kasper, Kasper, Kasper!

Mijn linkerarm pakte Hoop in één greep onder haar borsten vast en voor ze een vraag kon stellen haalde ik uit met mijn rechterarm. Meer hoefde niet.

Ik keek naar buiten terwijl warm bloed over mijn handen gutste. Ik liet het mes vallen. Ik zette mijn voeten uit elkaar en leunde met mijn billen tegen het roer dat meedraaide alsof het de koers wilde verleggen. Hoop schokte. Ze kotste uit de hals. Ik hield haar rug strak tegen mijn borst geklemd. Ik wilde dat ze met me meekeek over voorheen het aardappelland. In het weiland stond de Belg met de kont naar me toe. Zuidwestenwind. Gecoupeerde staart, alle vouwen en alle plooiën glimmend naar me toegekeerd. Ik keek enkel naar geplooid vlees. Ik voelde mijn maag draaien. Het hoofd van Hoop knikte opzij. Mooi hoofd, heel mooi hoofd. Ze hield haar ogen open, maar ik streefde ze dicht nu ze niets meer kon zien. Donkerrood gulpte bloed in korte stoten. Ik voelde haar pis weglopen. Een paardenkut, een paardenkont, een warm lijk in mijn armen. Hoop in mijn armen, warm en zwaar. Ik liet haar op de vloer van de kajuit zakken. Buiten achter de schuifdeur hoorde ik Kasper zacht janken.

‘Ja, jongen,’ zeg ik. Ik raapte het slagershakmes op en nam haar hoofd mee naar het vooronder.

‘Ja, jongen,’ herhaalde ik, ‘wat zou moeder hiervan zeggen? Op deze boot. Op deze plek.’

11.

‘Schoonheid geeft troost en ik had troost nodig,’ zeg ik. ‘Ik wilde ultieme kunst maken. Een kunstwerk, een schilderij dat de wereld zou veranderen. Mijn wereld in elk geval. Ik wist wat aan de wereld mankeerde,’ zeg ik.

“Zoals elke puber weet wat er aan de wereld mankeert,” zegt Kasper. Kasper probeert de wijsneus uit te hangen. Hij snuift met zijn zwarte natte kegel in de rondte alsof er een geur van bederf of van een aangeschoten prooi in de lucht hangt. Ik laat de wereld aan Kasper over. De wereld is te groot voor me.

‘Ik wist wel – als elke puber met hersens – wat er aan de wereld mankeerde, maar ik had geen benul van de mankementen van mijn eigen wereld,’ zeg ik. ‘Maar ik wist wel dat er veel niet deugde.’

“Zwelg je in zelfmedelijden?” vraagt Kasper. “Van mij mag je.”

Ik heb dakluiken weggehaald en ik sta achter de schildersezal. Het doek is nog onaangeraakt. Ik kijk naar de lucht waar grote witgrijze wolken voorbijrijven. Af en toe hoor ik fietsers over het schelpenpad. Uit de verte klinken de kerkklokken van Maria Onbevlekt Ontvangen. Er is iemand gestorven en onderweg naar het graf.

‘Nee,’ zeg ik, ‘ik zwelg niet. Ik constateer. Ik houd van feiten.’

“Je houdt van feiten, laat me niet lachen, alsof emoties ook feiten zijn.” Kasper weet niet beter, denk ik. Emoties zijn wel degelijk feiten, maar ik wil niet in een semantische en vruchteloze discussie terechtkomen. Ik kies voor mijn route en laat de hond volgen. Af en toe mag Kasper een belendende sloot of houtwal besnuffelen, maar ik wil dat de hond mijn spoor volgt.

‘Feit is,’ zeg ik, ‘feit is dat ik op de kunstacademie schoonheid

heb leren kennen. Ik heb geleerd dat kunst een samenspel is van wat al bestaat, en de onverwachte combinatie van wat al bestaat levert toegevoegde waarde. Kunst met schoonheid is de zoektocht naar een passend en harmonieus samengaan. En dat samenspel mag best wringen in de geest.' Graag zelfs, gaat door mijn hoofd. Graag voel ik de worsteling, de knopen en hindernissen, maar ik houd mijn mond. 'In de geest,' herhaal ik. 'In de geest.'

"En in de maag. In de onderbuik." Kasper kijkt me aan alsof hij een koekje van me wil. Ik geef Kasper geen koekjes. Vlees kan hij krijgen, of een hondenbrok.

'Ook wreedheid kan mooi zijn,' zeg ik. 'Ook wreedheid kan schoonheid in zich dragen.' In de krant sla ik foto's van zelfmoordaanslagen over, oorlogstaferelen, overstromingen, aardbevingen, lynchpartijen, executies, bloed op straat en verminkte lijken blader ik snel weg, maar ik weet dat ze bestaan. Ik weet dat de afbeeldingen niet weggaan, ook als ik weggijk blijven vlees en vocht, lichaam en bloed. En na gewenning in mijn hoofd sla ik de krant weer open en ga ik met mijn hand en met mijn wijsvinger over de vleeswonden en door de bloedresten. De wreedheid windt me niet op. Ik raak niet verhit door de lijken en de massacres. Ik word geraakt door een gevoel van schoonheid in het wrede. Dit is het leven. C'est la vie, en dan in het Latijn. Quod vita, nooit hoorde ik dat in de kerk. Ik heb de wereld niet wreed gemaakt. De wreedheid was er vanaf de schepping van het Aardse Paradijs.

"Wat wil je verbergen?" vraagt Kasper. "Je praat in wollige taal, je praat met beschuit in je mond. Je denkt en je zwijgt. Houd daarmee op."

Ik pak een canvas van een meter in het vierkant en zet het doek op de ezel. Ik draai me half naar Kasper.

'Beveel me niet,' zeg ik. 'Beveel me niet.'

Wie denkt de hond wel dat hij is? Ik trek in olieverf een rode streep schuin over het doek van linksonder naar rechtsboven. Kasper springt op de dekenkist. De dekenkist is juist groot genoeg voor de hond. Een beeldhouwer zou een mooi standbeeld van hem kunnen maken, zo op deze sokkel in het

laadruim. Kasper kijkt fier met me mee. Ik weet niet of een hond van schoonheid houdt.

“En is dit schoonheid?” vraagt Kasper. “Is die rode diagonaal op een wit doek, is dat schoonheid? Vind je je troost in verf?”

‘Zit,’ zeg ik. ‘Wacht.’

Ik haal een bak water voor Kasper en ik neem koffie mee uit het kombuis.

Ik zet mijn kop naast Kasper op de dekenkist en pak een schoon doek. Opnieuw trek ik een rode streep, nu vertikaal en op een derde doek verf ik van rechtsonder naar linksboven.

“Een drieluik,” gromt Kasper. “Dat heb je knap gedaan, maar wat stelt het voor?”

12.

En de Liefde vroeg me: ‘Waarom pleeg je geen zelfmoord?’ Mijn jongste zus had drie kinderen. Dat was geen vergissing had ze gezegd. Ze wilde goedmaken wat Geloof en Hoop hadden laten liggen. Ze sprak niet over mij en uit niets bleek dat ze me vergeten was te noemen. ‘Ik was bang dat ik niet van mijn kinderen zou kunnen houden. Het voorbeeld van vader en moeder was niet uitnodigend. Maar,’ had Liefde erop laten volgen, ‘maar ze waren te dom om te snappen waar ze mee bezig waren. Domheid is geen reden voor medelijden, maar ook geen reden voor afschuw of verwijten.’

Ik wilde de rest van haar verhaal niet horen. Ik hoorde mijn eigen geteut uit haar gat. Wat ze zei, leek een aanzet van een bekering en ontsnapping uit het a-sociale milieu van onbehouden vader en moeder, van hoererij, kindergebruik en trekken van de steun. Ik wilde niet van haar ontsnapping horen. Hoe meer ik van Liefde zou weten, hoe moeilijker ik mijn voornemen tot uitvoering kon brengen. Ik kende geen Geloof, geen Hoop en ook de Liefde kende ik niet, en dat wilde ik graag zo houden. Ik wilde mijn houvast niet kwijt.

“Misschien had je de goede bijnaam voor je jongste zus gekozen,” zegt Kasper. “Een verstandige intuïtieve keuze, of niet?”

Ik negeer zijn opmerking. Ik houd er niet van als een hond slimmer is dan een mens. Ik wil niet dat Kasper me overtroeft.

“En Louïis, waarom heb je die naam gekozen. Waarom luister je niet naar je eigen naam?”

Kasper krijgt praatjes.

Halverwege de HBS las ik oorlogsboeken en detectives, Kirst fabriek van officieren, OSS 117 – precieze titels weet ik het niet meer – om aan de dagelijkse oorlog te ontsnappen. De spion

moest zijn trouw aan de bevelhebber bewijzen. Met zijn Duitse herder wandelde hij door een park in Berlijn. De spion gooide een stok: 'Apport', en toen de hond de stok terugbracht en het hoofd oprichtte, schoot de spion zijn trouwe viervoeter door de kop.

"Op jezelf vertrouwen, ook als je alleen bent," zegt Kasper.

'Befehl ist Befehl.'

"Je wilt het niet snappen," zegt Kasper, 'nog niet.'

13.

Ik droom en in mijn droom vertel ik mijn droom. Godverdomme. Ik fiets over het rulle zandpad langs de Verlengde Heerendijk. Ik ben een kind met korte beentjes en een korte broek. In mijn karabies aan het stuur bungelen zakken stoet, flessen koffie aangelengd met melk ingepakt in Ons Noorden tegen de spaken. Schoft voor vader en zussen op het aardappelland. Bij het derde roodbakstenen huis leunen twee jongens tegen de voormuur. Sigaretten in de brand, bier in flesjes. ‘Hé, rooie, wat moet ie hier?’ Mijn kinderstuur zwabbert van de karabies en van de angst. ‘Hé rooie.’ en dan tegen de asbakkenhond: ‘Pak hum, pak hum.’

Kasper wrijft zijn natte neus tegen mijn gezicht. Ik schrik wakker.

“Of droomde je,” vraagt Kasper. “Ik merkte het aan je onrustig lijf. Heb je iemand de keel afgesneden soms?” Zijn tong hangt ver uit zijn bek. Het is warm in het vooronder. “Baadde je in het bloed van je zusters?”

14.

Vijfhonderd meter verder lagen de middelste en jongste zus tegen de bult aardappels die deels met stro was afgedekt. Hoop en Liefde, maar die namen had ik ze nog niet gegeven. Ze hadden schoft, pauze om bij te komen van aardappelkrabbben en zeulen met korven. Vanavond zou vader zand over het stro scheppen om de aardappels tegen de wintervorst te beschermen. Ik was nog te klein en nog niet sterk genoeg om mee te spitten. Vergeten aardappelen mocht ik zoeken, achtergelaten door de aardappelkrabbers in hun haast om het eind van de rij te halen. Ik mocht het niet, ik moest. Elke aardappel telde. De biezen korf was mij al zwaar genoeg. Te zwaar.

‘Waor is va?’ vroeg ik. Ik wilde hem vertellen van de hond en de schrammen op mijn been. De middelste zus lachte met een valse grijns. Oude broek droeg ze, met zand aan de knieën, blote rug om bruin bij te kleuren in een loshangend hemd zonder mouwen. Ze was nauwelijks aan borsten toe, die zouden nog komen, dat had ik aan haar oudere zus al gezien. Net als haar jongste zus had ze zwarte vegen van zand en zweet op haar gezicht. Ze trok de rubberen dopjes – die haar nagels beschermden tegen zand, steentjes en dunne aardappelvelletjes met een voorliefde voor een plek onder de nagels – van haar vingers. Ze knikte haar hoofd met een korte ruk schuin naar achteren. ‘As ik joe was, gung ik niet kieken.’ Ze grijnsde en gooide een aardappel naar me. Een rotte van vorig jaar.

Ik gooide de karabies met de schoft met kort gebaar tegen het stro en liep naar achteren. Ik was nog grèl in mijn hoofd, in de kop. In de wal van de ziedwieke zag ik vader en zus. Ik zag de blote reet van mijn vader en de kut van mijn zus, al wist ik

toen nog niet wat dat was. Ik kende het woord, maar ik wist niet wat erbij hoorde. Toen, die namiddag op het aardappelland werd me veel duidelijk van de anatomie van een mens, van een man en een vrouw. Van een stier en een koe. Wat ik zag was niet anders dan twee honden, met als enige verschil dat mijn Geloof op haar rug in de wiekswal lag.

Ik liep terug naar de aardappeldobbe waar Hoop en Liefde een begin hadden gemaakt met de stoet met gebakken ei en met de koffie uit de fles in Ons Noorden. 'As ie groot bint, dan mag ie ok,' zei Hoop. 'Kom iens hier.' Ze stak haar hand naar me uit. Haar vingers tot een kommetje gekruld. Ik bleef staan. Ik wilde huilen, maar ik huilde niet. Ik wilde janken, maar ik jankte niet. Honden janken.

15.

Ik zit op een smalle plank buitenboord van de ‘Volharding’. Mijn voeten raken bijna het stilstaand water waar schrijvertjes onophoudelijk in geheimschrift hun verhaal vertellen. Met beugels heb ik de plank aan het gangboord vastgehaakt. Rondom het schip verf ik een donkerrode band op het zwarte teer. Bij de gaten voor de ankerketting schilder ik een slagershakmes. Ik hoef geen voorbeeld. Uit mijn hoofd schilder ik het mes met breed zilveren ijzer, een ophanggat en een rondhouten handvat. Kasper ligt op een luik; rafelige zwart geteerde planken en lekker warm in de avondzon. Stilleven met Drentse patrijs. Hij houdt de omgeving in de gaten. Elke voorbijganger volgt hij van begin tot eind, maar blaffen doet hij niet als ik in de buurt ben. Ik ben altijd in de buurt.

“Vertel mij eens over de liefde,” zegt Kasper. “Ik wil je wel eens over Liefde horen.”

Ik doop de kwast in de verf en maak een scherpe overgang tussen het zwart van de schuit en het zilveren hakmes.

“Liefde,” herhaalt Kasper, “Liefde.”

Ik rol de kwast aan de binnenkant van de rand en laat overtollige verf in de pot glijden. Ik pak een kleinere kwast. Het rood glinstert en ik zie hoe de draden in de natte stroperige verf dichttrekken.

“Liefde.”

Ik leg het kwastje dwars over de verfpot.

Als ik zeg dat ik liefde niet heb gekend, lieg ik. Ik hoor hoe ik me onder een antwoord probeer uit te draaien. Kasper kijkt me aan en jankt zachtjes. Hij zwaait kalm en bedaard met zijn staart. Hij veegt de dekplanken met zijn grauwe haren. Mijn koffie beker glijdt van de dekplank en blijft rinkelend in het gangboord steken. Geen plons.

‘Liefde kostte me de meeste moeite,’ zeg ik. ‘Liefde de hals door te snijden ging me moeilijker af dan Geloof en Hoop.’

“Je jongste zus,” zegt Kasper.

‘M’n jongste stiefzus,’ zeg ik.

“Je jongste zus,” herhaalt Kasper.

Ik weet niet hoe vaak ik dit spel nog met Kasper moet spelen. Liefde was mijn stiefzus. Ze had een andere vader en een andere moeder.

Liefde vertelde me wat ik moest doen en hoe ik me moest gedragen. ‘Trek je laarzen uit bij de achterdeur. Veeg je voeten, jas ophangen.’ Dat waren heldere opdrachten, en er was weinig op aan te merken, al was het een varkenskot gelijk in het achterhuis en een Augiasstal in de keuken, met schone theekopjes; daar zorgde ik voor.

‘Peuter niet in je neus, krab niet aan je reet. Boer niet, smak niet. Doe je rioolpijp dicht.’ Liefde was dat. En ze meende wat ze zei – Liefde was het – niet omdat ze het zelf had bedacht – had ze het zelf maar bedacht, dan had ik haar misschien gespaard – maar omdat ze het aangeleerd had gekregen van vader en moeder en de andere volksstammen aan de Heerendijk en alles wat in het verlengde van de Heerendijk lag.

“Allergisch, ben je,” zegt Kasper. “Ik weet het wel, maar ik wil het nog heel vaak uit je mond horen. Nee, je zult me geen banale woorden horen zeggen. Ik heb Liefde niet gekend, alleen in het voorbijgaan, en ik heb niets van haar geleerd. En,” gromt hij zachtjes alsof ik het niet mag horen, “Liefde hoef ik niet te imiteren, Liefde is er om zelf aan te leren.”

Kasper weet van trouw, maar ik wantrouw elke hond die over Liefde spreekt. Ook Kasper. Kasper hoeft van mij niet over Liefde te spreken.

“Liefde gaat voorbij. Grote en kleine liefde,” zegt Kasper.

Ik wil de hond niet meer horen.

Liefde belde me op de ochtend van de dag die ik had uitgekozen. De vrijdag voor Pasen. Ach, wat maakt het uit welke dag het was. Het was elke dag vrijdag voor Pasen.

‘Ik kom bij je langs,’ zei Liefde. Ze vroeg niet of ze mocht komen. Ze vroeg niet of ze welkom was. Ik protesteerde, maar

ze luisterde niet. Haar plan was helder. Ze zou komen. Blijkbaar was haar komst onvermijdelijk volgens haar programma. Ik verzette me niet langer. Niets en niemand zou me in de weg staan. Ook Liefde niet.

“De pré-historie,” zegt Kasper. “De steentijd en de trechterbekers.” Zijn tong schokt naar buiten en terug in zijn mond. Honden-adem stinkt, vind ik, hondenadem stinkt en het maakt niet uit wat de hond eet, maar ik ben gewend aan zijn lucht en ik ruik de bedorven lucht van Kasper niet meer, als hij tegen me praat. Ik ben vertrouwd met slechte adem.

‘Als jij je verhaal wilt vertellen, ga je gang Kasper.’

“Dat hunebedden vrouwen zijn. Dat hunebedden kinderen kunnen baren. Dat vrouwen voor vrede zorgden voor de tijd dat de man besloot om op jacht te gaan in dit destijds goddeloze land aan het eind van smeltend landijs.” Kasper snuift. Hij kent mijn gevoelige plekken.

‘Laat haar gedrevenheid buiten deze zaak,’ zeg ik. ‘Liefde overwon altijd alles aan de Ericasestraat, de Havenstraat, de Veenschapswijk en de Heerendijk,’ zeg ik, ‘maar Liefde luisterde niet naar wat mij bewoog. En,’ zeg ik, ‘daarin verschilde ze niet van Geloof en Hoop, en van Vader en Moeder.’

De glans van de verf verdwijnt langzaam. Ook in de avondlucht droogt de verf snel en strak. Ook de rode kleur en ook het zilver van het hakmes vormen een glad en ondoordringbaar schild. Achter me hoor ik de snoek die zijn vaste ritme heeft en het water in beweging zet.

“Je had haar niet gespaard,” zegt Kasper. “Nooit. Je had Liefde nooit gespaard.”

Ik doop de kwast weer in de zilververf. Wat zal ik toevoegen, nu de hond aan me trekt.

‘Liefde.’ Ik sla over wat ik zeggen wil.

‘Geloof en Hoop had ik na het derde uur de adem afgesneden. Er zat niets anders op dan...’

“Drie-eenheid.”

‘Je vraagt naar de bekende weg. Je drijft me in een hoek waar ik niet wil zijn Kasper.’

“En toch...” zegt Kasper. “En toch. En toch.”

16.

De pastoor kwam niet weer aan de Ericasestraat voor thee en ook niet voor sigaren. Hij kwam voor Geloof, Hoop en Liefde. De herder zocht zondaars om te bekeren. Ik biechtte dat ik voor hoerenjong werd uitgemaakt. Ik biechtte de zonden van Geloof, Hoop en Liefde.

‘Bezit je ziel in lijdzaamheid,’ zei de pastoor. ‘Wees blij met je vader en moeder, met je stiefvader en je stiefmoeder. Toch fijn dat ze jou in hun gezin hebben opgenomen na de dood van je moeder.’ De pastoor sloeg een kruis. Ik kon dat niet zien in de donkere biechtstoel, maar ik wist het door zijn zwijgen. ‘Dank God dat je niet in een weeshuis terecht bent gekomen, maar dat je op je bloedeigen geboortegrond kon blijven.’

Het was me duidelijk. Ik kon alleen vergeving vinden voor mijn eigen zonden, het hielp niet de minne streken van Geloof, Hoop en Liefde aan de pastoor toe te vertrouwen. Penitentie kreeg ik niet. Ik hoefde voor straf geen gebeden te zeggen. Met de zegen van de pastoor kon ik terug naar de martelkamer aan de Ericasestraat.

17.

‘En de derde. De Liefde,’ zeg ik tegen Kasper. We kijken naar de drie doeken met rode streken. Ik heb ze in het ruim naast elkaar gehangen. Ik weet niet of ze in de goede volgorde hangen. Ik weet niet of ik de doeken nog moet draaien. Misschien een kwartslag, misschien meer. Ik wacht tot de rode strepen, nog niet droog en nog lang niet uitgehard mij antwoord geven.

“Ik ken je verhaal al,” zegt Kasper. “Ik hoef het niet opnieuw te horen.” De Drentse patrijs draait mij de rug toe. Hij wil naar buiten. En als hij tegen de deur duwt hoor ik hem snuiven. “Je wilt het toch weer vertellen. Dat kan ook als we langs de wijk lopen. Ik kan in een sloot springen of achter een vogel aanrennen als je verhaal me teveel wordt. En pissen vanzelf.”

Pissen, zegt Kasper en hij zegt niet; zeiken. Zeiken heb ik hem niet geleerd. Dat hoeft hij ook niet af te leren.

18.

Ik was twaalf. Ik zou naar de HBS. Eigenlijk kon dat niet. Ik was wel slim, maar mijn milieu was niet slim. Domme vader, domme moeder. Domme zussen, de een wat dommer dan de andere. Domme zussen met mooie lijven. Samen. Het hoofd van de jongste, het middenstuk van de oudste en het onderstel en de armen van de middelste. Zoals mijn vader zei als er een dikke vrouw voorbijliep. 'Ze – hij bedoelde Onze Lieve Heer en handlangers – ze zijn vergeten om er twee mooie vrouwen van te maken.' Moeder was aan de 'grap' gewend. Het had niets met haar te maken. Moeder bestond niet.

Ik was twaalf, en met een nieuwe schooltas en een tweedehands fiets zonder versnellingen reed ik mijn toekomst tegemoet. Ik was een hoerenjong met rood haar en mijn vader was slager en moordenaar die na zijn daad de hand aan zichzelf had geslagen. Mijn vader was vergeten mij mee te nemen. De klootzak.

19.

De pastoor kwam opnieuw langs om uit te leggen dat ik geen hoerenjong was. De man had oprecht met me te doen, en met mijn zusters Geloof, Hoop en Liefde. Ik had opnieuw gebiecht dat ik een hoerenjong was. Het zat me hoog. De pastoor – in lange zwarte doorknoopjurk – had geen theekopje meegenomen. Hij kreeg een sigaar en een schoon kopje. Een jonge zonder suiker. Vader en moeder spraken de taal van Lucas Bols. Wie met ze wilde praten moest hun taal spreken. De pastoor wilde geen koekje. Ik kreeg zijn koekje. Hij streek me over mijn rechte rode krullen. Maar het voelde als strelen en aaien. Ik kende dat niet. Ik wilde dat niet. De pastoor kwam voor het zielenheil van vader en moeder, voor het heil van mijn zusters en voor mijn ziel en zaligheid. Ik wist niet wat dat was; zaligheid en ook van ziel had ik nog geen vastomlijnd benul.

‘Onze Lieve Heer, onze Vader in de hemel heeft alle schepselen even lief,’ beweerde de pastoor. Ik had juist mijn twijfel aan alles wat ik zag en hoorde toegelaten. ‘Immers er staat geschreven: “Geloof, Hoop en Liefde en de grootste van deze drie is de Liefde.”’ Het klonk goed, maar ik had geen idee van de betekenis.

Mijn oudste zus knikte en alsof ze in het gevlug wilde komen herhaalde ze de woorden van de herder. “Gelóóf,” kakelde ze, “Gelóóf, hóóp en liefde.”

De pastoor bewoog zijn hand in haar richting, maar Gelóóf zat te ver weg om aan te raken. Mijn jongste zus legde haar hand op mijn bloot bovenbeen – ik droeg een korte broek – en sneerde “Liefde” terwijl ze kneep. Ik wilde dat ze haar hand thuisield, maar wat kon ik doen?

‘Joen zeun is gien hoerenjong,’ zei de pastoor. Het biechtgeheim gold enkel in de beslotenheid van het biechthokje.

‘Elk kind is een kind van God.’

‘Dus God is geen hoerenloper’, brandde op mijn tong. Maar ik zweeg.

En iedereen gaapte in de rookdoorwalmde woonkamer met vaalgeblokt en gerafeld plastieken zeil op de keukentafel naar de pastoor. Of ik niet te jong was om alles te weten, en of ik wel oud genoeg was om na de droevige geheimen ook de glorievolle geheimen van het aardse leven te leren kennen? Of ik de appel van kennis van goed en kwaad mocht smaken? En dat ik zaterdagmiddag na de biecht altijd bij de pastoor mocht komen om opheldering te krijgen en troost te halen. En ik hoefde niet meer mee te zingen zolang ik de baard in de keel had. ‘Een rooie baard,’ beet Hoop me toe. Ze lachte en ze was niet de enige die lachte.

20.

Oom Melchior had rood haar. De mevrouw op de boot had geen rood haar, ze had blauwe ogen en zwart haar, maar dat was geverfd geweest, net als haar lippen. De mevrouw op de boot was nep geweest en een vrouw van lichte zeden. Ik wist niet wat zeden waren en hoe je die kon wegen, maar dat deed niet ter zake.

De mevrouw van lichte zeden met geverfd haar en geverfde lippen met veel herenbezoek was mijn moeder en mijn oom Melchior was mijn vader. En mijn vader was mijn oom.

De mevrouw van lichte zeden met geverfd haar en geverfde lippen met veel herenbezoek en oom Melchior die mijn vader was, kwamen niet meer in de kerk, ze kwamen niet meer biechten. De mevrouw van lichte zeden met geverfd haar en geverfde lippen met veel herenbezoek die mijn moeder was en oom Melchior die mijn vader was, hoorden bij de verloren schapen. Ze hadden de kudde verlaten. Niemand kon ze helpen. Mijn moeder hielp mannen van het zand en uit het veen. Oom Melchior, die mijn vader was, hielp boeren met hun varkens, koeien, paarden en soms met een ooi of een ram.

Oom Melchior, die mijn vader was, wilde trouwen met de mevrouw van lichte zeden met geverfd haar en geverfde lippen met veel herenbezoek. De slager-oom wilde trouwen met de vrouw van lichte zeden met geverfd haar, geverfde lippen en veel herenbezoek omdat er een slagerskind op komst was met wit vel en rood haar. De vrouw van lichte zeden met geverfd haar, geverfde lippen en geregeld herenbezoek wilde niet met de slager trouwen en het mocht niet. Het was me niet helder wat eerst kwam. Mocht ze niet en wilde ze niet? Of wilde ze niet met oom Melchior, die mijn vader was, trouwen? Ik kwam als gierende big met wit vel en rossig haar op de 'Verwachting'

de wereld binnen uit de gulle opening van de vrouw van lichte zeden met geverfd haar, geverfde lippen en een tijdje geen herenbezoek.

De pastoor had na mijn geboorte elke week eten en kleding op de boot gebracht en de huishoudster van de pastoor was langs geweest om, zoals mijn vader die niet mijn vader was, zei: 'Het varkentje te wassen.' Melchior, die mijn vader was en niet mijn oom. Melchior die slager was. Melchior met het slagersmes met een ophangoog en met een houten handvat, was niet welkom op de 'Verwachting'. Melchior met rood haar, die mijn vader was, kwam niet weer bij de vrouw van lichte zeden met geverfd haar en geverfde lippen. Na een half jaar was het herenbezoek weer als vanouds, met dit verschil dat oom Melchior, die mijn vader was, niet welkom was. Mijn vader kwam niet weer bij de vrouw van lichte zeden met veel herenbezoek als ik in een kinderledikant de borstvoeding verteerde en, zoals mijn vader, die mijn oom was, later zei: 'An de titten lebberde, het zog verteerde en de luier volscheet.' Mijn oom, die mijn vader was, kwam niet weer op de 'Verwachting' waar niemand op hem wachtte of naar hem uitkeek. Ik was te jong om uit te kijken. Mijn verlangen ging niet verder dan de moederborst, een moederborst die ik – dat wist ik niet – deelde met mannen die ook verlangden naar een stramme tepel, en naar meer waar ik geen weet van had. Mijn vader sneed varkens de strot door, slachtte koeien, vergreep zich aan een kreupel veulen of een overjarige Belg. Mijn vader was een waardevolle werkkraft in de maatschappij aan de rand van het veen. En op een goede vrijdag stapte mijn vader aan boord van de 'Verwachting'. Het kan ook een andere dag zijn geweest.

21.

Ûs Mem is gemaakt naar beeld en gelijkenis van zeker drie koeien. Van de ene de kop, van de ander de uier, van een ander de kont. Misschien van weer een ander de schoften en de horens. Heel klassiek. De Venus van Milo, de vrouw van Willendorf. Constructen om een ideaal te verwezenlijken. Maar dat wist ik pas na de HBS. De maakbaarheid van de mens leerde ik op de kunstacademie. Als hoerenjong hoefde ik geen vak te leren, ik kon kunstenaar worden omdat niemand zich druk maakte over de lotgevallen van de hoerenwees. Moeder, die niet mijn moeder was, had zich naar een andere wereld geblazen. Vader, die niet mijn vader was, bewoonde zijn achterste hersenhelft. Geloof en Hoop geloofden en hoopten, en dat had niets meer met mij te maken. Liefde zette drie kinderen op de wereld en toen ik de derde maal op kraamvisite kwam, greep Liefde me vol in mijn kruis. ‘En jij,’ zei ze, ‘en jij. Jij bent toch niet verkeerd?’

De ‘Verwachting’ was toen al onbewoond. Niemand wilde in de boot wonen, alsof de geschiedenis van de boot enig verschil maakte. Wie niet weet wat er is gebeurd, heeft geen hinder van wat er is voorgevallen. Kennis en wetenschap bederven een mensenleven.

“Dat is precies wat in het eerste bijbelboek staat.” Kasper ruikt zijn kans.

“Adam en Eva verdreven uit de Hof van Eden. Dat is niets anders dan kennis nemen van goed en kwaad. De appel is symbool voor de kennis.” Kasper gaat op vier poten staan. Hij zit niet langer op zijn kont met de staart opzij. “Ja,” gromt hij, “ik preek. Dat heb ik van jou geleerd.” Hij hijgt, blijkbaar krijgt hij het warm nu hij zijn gelijk meent te kunnen halen. “Hoe meer je weet, hoe meer hinder je van die kennis kunt krijgen.”

Alles weten maakt niet gelukkig, probeer ik zonder teveel cynisme te zeggen, maar mijn strot zit dicht.

22.

Mijn zussen, die mijn zussen niet waren, woonden niet meer bij vader en moeder die mijn vader en moeder niet waren. Mijn moeder was niet mijn moeder. Mijn vader, die niet mijn vader was, maar mijn vader wilde zijn, en mijn moeder die te dom was om mijn moeder te willen zijn, verhuisden naar de Meerweg. Ik bracht mijn dagen door op Maria's matras en de nachten in Nieuwstad. Ik was de rotte appel onder de boom uit het aardse paradijs. Jonathan, geboren uit JHW. Ik was niet die ik kon zijn, maar dat had ik nog niet ontdekt.

23.

Ik bond Kasper aan een lijn. Dat doe ik nooit. Ik heb mijn hond goed onder contrôle, maar in het ruim tussen schilderijen, buitenboordmotor, dekenkist, chemische pot, teer, olieverf, kwasten en ongeregeld gereedschap was hij niet te houden.

Drie lijken.

Ik kon Kasper die namiddag niet verstaan, alsof hij zijn stem kwijt was geraakt. Kasper jankte. Hij leek te zeggen dat hij geen deelgenoot wilde zijn van wat er stond te gebeuren, maar ik negeerde mijn hond.

Ik kleepte Geloof, Hoop en Liefde uit. De naaktheid van mijn zusters, die mijn zusters niet waren, wond me niet op. Bleke slappe lichamen met bloed besmeurd, veel bloed. Bloed op de planken, bloed op het vloerkleed, bloed op mijn schoenen, bloed op mijn broekspijpen. Ik had bloed aan mijn handen, veel bloed. Ik dacht aan mijn vader, mijn vader met rood haar. Mijn vader met rood haar die niet bang was voor bloed.

“Het deed je niets,” zou Kasper later zeggen. “Wat me het meest verbaasde, verwonderde, was dat hun lichamen, hun lijken, stoffelijke overschotten, je niet beroerden. Ik kon niet zien dat je geraakt was.”

Kasper had gelijk. Ik was niet geraakt. Ik had gedaan wat in mijn programma was vastgelegd, vanaf het begin. En waarom zou ik geraakt worden door de dingen die gewoon moesten gebeuren? Ik deed wat ik moest doen, zoals – om een banale vergelijking te maken – een treinmachinist zich zonder opwinding aan de dienstregeling houdt. Pas als de machinist van het schema afwijkt ontstaat er beroering. Ik had Achter op Erica al lang genoeg naast de rails gelopen.

Het hoofd en de armen en benen van Liefde, de romp van

Geloof en het onderstel uit het Slagersvakblad. Ze pasten niet. De lange Liefde had een dunne hals en de romp van Geloof... Wat had ik verwacht?

“Je hoeft de details niet te vermelden,” zei Kasper. “Ik was erbij, ook al heb ik af en toe mijn ogen dichtgedaan. Ik hoefde de aanloop niet te zien. Ik had een vermoeden van je plan.”

‘Het resultaat telde,’ zei ik.

“Je zegt het,” zei Kasper. “Het resultaat telde.”

‘Van drie vrouwen één,’ zei ik. ‘Eén.’

Kasper keek hoe ik een nieuw lijf in elkaar gefabrieekt had. Geloof, Hoop en Liefde, maar in een andere volgorde.

“Je maakte geen foto,” zei Kasper. “Ik zag je geen schetsen maken.”

‘Nee,’ zei ik. ‘Nee, dat was niet nodig. Ik had het beeld van troost en schoonheid al een eeuwigheid in mijn hoofd.’

24.

Melchior vermoordde de hoer. Melchior vermoordde mijn moeder. In de ‘Verwachting’ – die nu ‘Volharding’ heet – op mijn boot die rijp is voor de sloop, scheidde hij haar hoofd van haar romp. Ik zal dat niet meer meemaken; de onttakeling. Ik ga weg voor iemand mij zoekt. Mijn vader kwam niet voor het gerecht. Hij is nooit veroordeeld voor de slachting van de moeder van zijn kind. Mijn vader sneed zichzelf de strot door toen de hermandad van weerszijden naar het schip onderweg was, vanaf de Verlengde Heerendijk en vanaf de kant van Erica langs de Veenschapswijk. Mijn vader, die mijn vader niet is, identificeerde zijn broer. ‘Melchior’, meer hoefde hij niet te zeggen. In de verwarring stak mijn oom, die niet mijn vader was, het slagershakmes in zijn overall.

‘Je was bij ons in huis,’ had mijn oom, die niet mijn vader was, gezegd. ‘Je zusjes speelden met hun bruurtie. Die wilden heel graag een bruurtie. Je kon niet terug naar de boot. Je bleef bij ons. We hebben je graag opgenomen, ons bruurtie.’ Het woord Liefde kreeg hij niet uit zijn strot, net als moeder die niet mijn moeder was, maar wel herenbezoek kende. Alleen de pastoor sprak – in sigarenrook en met een jonge zonder suiker – van Geloof, Hoop en de grootste van de Drie.

25.

Ik wandel met Kasper langs de Verlengde Heerendijk. Wat vroeger een zandpad was voor heerscharen is nu met klinkers bestraat. Als ik mijn hoofd naar links draai, zie ik de kerktoren van Maria Onbevlekt Ontvangen. Ik kan de haan op de spits niet zien, maar ik weet dat de haan naar het westen wijst. De brede staart wijst naar het oosten. Ik voel een straffe wind in mijn gezicht. De lucht van doodgespoten aardappelen komt me tegemoet. Bij westenwind kan ik beierende klokken niet horen. De kerk is te ver weg, of is het omgekeerd? Ben ik te ver afgedreven?

“Wat ben je zwijgzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

Ik zak half door mijn knieën en ik aai, ik streef de Drentse patrijs over zijn kop. Een hondenkop blijft een hondenkop, zoals een paardenhoofd een paardenhoofd blijft. De roestbruine vlekken van zijn vacht worden steeds valer. De hond verliest zijn haren, ook de grijze.

Als we bijna bij de plek zijn waar in vroeger tijden een draaibrug over de Veenschapswijk lag en waar nu een duiker water doorgang geeft, kan ik de naam van de boot lezen. In rood lees ik ‘Verwachting’ waar ‘Volharding’ staat. Ik zie de rode band om de boot en het zilveren slagershakmes bij het anker gat. De Belg met zwarte sokken komt traag naar schrikdraad. Het paard kent me, zoals ook de schrijvertjes, de snoek, de eenden en de spreuwen me kennen, en de boerenzwaluwen boven het water. Ik ken de lisdoddes, het eendenkroos, het helmgras, het fluitenkruid, de kikkers en de wormen, de mestkevers, de mieren. Ik ken het schelpenpad en het geknister dat me groet als fietsers voorbijrijden.

‘Moi.’

Kasper steekt zijn natte zwarte neus omhoog en kijkt me aan. Hij laten draaiende benen met rust.

‘Moi.’

Kasper rent vooruit en blijft op de loopplank staan. Ik wacht op het schelpenpad.

“Wat ben je zwijgzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

Ik maak een handgebaar in hondentaal en loop de boot voorbij.

Ik hoef niet te vertellen dat we nog een ronde doen. De dag is nog lang, de avond is nog lang niet gekomen.

“Wat ben je zwijgzaam,” zegt Kasper. “Is er iets?”

In mijn broekzak voel ik het gewicht van het mes. Mijn pink past in het ophanggat. Ik beweeg mijn hoofd in een korte knik. Kasper komt naast me lopen. Ik pak een stok uit de berm. Kasper weet alles.

Niemand Achter op Erica weet dat mijn hond kan praten. Niemand weet wat dit hoerenjong van zijn leven heeft gemaakt. Niemand kent het spoorboekje van de son of a bitch. De Drentse patrijs weet alles. Kasper is de enige die me kan verraden.

Geloof, Hoop en Liefde naar het Walhalla. Ik denk dat het genoeg is – daarvoor was ik op aarde – maar zeker weten doe ik dat niet. Drie is een eenheid. Als de kans zich voordoet en ik de noodzaak boven voel komen, sta ik voor mezelf in. Ik doe wat gedaan moet worden, daar ben ik niet kinderachtig in. Ik ken mijn missie, bij vlagen.

Misschien word ik gepakt. Misschien word ik gepakt voor het zover komt.

Ik slinger de stok ver in de Veenschapswijk. Kasper neemt een duik en komt boven met de stok dwars in z'n bek.

‘Apport, Kasper, apport, apport.’

Ik weet wat me te doen staat.

Fernweh

Dat het met de krant slecht ging, was niet zijn schuld. De hoofdredacteur kon Fer van Vleuten hoogstens verwijten dat de seniorverslaggever in verleden tijd leefde. Maar in zijn hang naar vroeger was Fer van Vleuten niet alleen. Wie van zijn collega's, en dan bedoelde hij de oudere garde die tegelijk met hem bij *de Courant* in dienst was gekomen, leefde niet in het verleden? En wie schreven – volgens instructie uit beleidsnotities – de dagelijkse krant vol? Toch vooral de oude garde. Al moest dat volschrijven niet al te letterlijk worden genomen.

De krant was twee jaar terug veranderd van krantenformaat naar tabloid. Met die reductie was het aantal pagina's nauwelijks gestegen en tegelijk met de krimp had de oppervlakkigheid een grote sprong voorwaarts gemaakt. Een hoofdartikel mocht niet langer zijn dan 250 woorden, liefst korter. Dat waren de feiten – volgens Fer van Vleuten. Volgens de hoofdredacteur – en de jongere garde was het met hem eens – waren feiten een kwestie van beleving. En beleving was wat je meemaakte. En wat je meemaakte hoorde in *de Courant*.

Fer van Vleuten keek naar het scherm met geopende persberichten en foto's van iedereen die het regiokatern wilde halen en niet genoeg had aan een eigen webpagina. Aan de rand van de documenten had hij uitzicht op het onzichtbare heelal, een computerfoto van de Hubbletelescoop of van een andere verrekijker gericht op de oerknal. Na de laatste reorganisatie hadden de redacteurs nieuwe apparaten op hun bureaus aangetroffen met tientallen iconen en evenveel programma's om mee te werken. Fer van Vleuten gebruikte enkel mail, internet en word. Photoshop, iPhoto, InDesign en de rest waren vrijwel nutteloos op het werk. De verplichte bijscholing had hij met wisselend succes weten te ontwijken. En daar kwam bij dat de hoofdredacteur, zonder achter de bureaus langs te lopen, precies kon zien hoe lang en op welk tijdstip de ondergeschikten met de programma's bezig waren. Een

controle die ook op de iPad van de zaak was geïnstalleerd. Fer van Vleuten liet zijn bedrijfstelefoon in de la liggen. Sinds de laatste reorganisatie nam hij geen werk meer mee naar huis.

Fer van Vleuten was begonnen als juniorverslaggever in de buitendienst. Auto van de zaak – een middenklasse weliswaar – en vrijheid van nieuwsgaring, als er maar berichten uit de gemeentepolitiek en human interest uit de regio tegenover de advertenties kwamen. De krant deed ertoe in de samenleving. *De Courant* deed ertoe. Niet dat alle gemeenteraadsleden sidderden als hij op de perstribune plaatsnam, maar de discussies in de raad bleven inhoudelijk en op niveau. Fer van Vleuten had naam gemaakt. Elke populist kreeg ruimte in de kolommen, en wel op zo'n manier dat oprispingen van volksvertegenwoordigers meestal eenmalig bleven. Maar in de loop van de jaren had Fer van Vleuten die strijd verloren.

Avonden als toehoorder/verslaggever in commissievergaderingen en raadsvergaderingen kostten teveel tijd en de inhoud van de beraadslagingen raakte door Facebook, Twitter en weblogs ondergeschikt aan verontwaardiging die ook en vooral buiten het overleg was te noteren. Aanvankelijk leek verontwaardiging van raadsleden en bestuurders gespeeld, als een kind dat tijdens een verjaardagsvisite 'per ongeluk' gebak van de tafel stoot om aandacht te vangen, maar al snel werd affectiehonger een onontwijkbare hype. Schelden en scores als nieuwe toverwoorden. En de ontluisterstroom lukte in een dorp al met twee bomen die vermeend ten onrechte werden omgezaagd en met ophef over te vroeg buitengeplaatste vuilcontainers. Fer van Vleuten hoefde niet meer op pad. Telefoon, mail, sms, twitter en whatsapp waren voldoende om nergens naar toe te gaan en overal bij te zijn. Het web was de virtuele boksring, waarin publiek ongeremd meestreed. Lichtgewicht en zwaargewicht waren gelijkwaardig en onderscheidbaar.

'Als je niet meer wilt, stop dan,' had Heilwig gezegd. 'Plaag jezelf niet met wat je niet wilt. Ik kan de kost verdienen.'

Als ze die laatste zin niet had toegevoegd, was hij misschien gestopt. Het was hem te min geweest om op haar inkomsten te teren. De jaren tot zijn pensioen schreef hij nog met twee cijfers.

Heilwig plaatste bruggen, zette kronen, deed wortelkanaalbehandelingen en had drie jonge vrouwen in dienst voor mondhy-

giëne. Heilwig had haar kostje gekocht. Ze deed waar ze goed in was en ze had in de loop van de jaren de routinezaken uitbesteed. Ragen tussen kiezen, aanslag van tongen schrapen; diepte van pockets meten moest een ander maar doen. Haar praktijk, een maatschap inmiddels, had een goede naam. En Heilwig hoefde bovendien geen alimentatie te betalen aan haar ex die tegen een mooie vergoeding en jaarlijkse bonus het filiaal van de RABO-bank bestierde.

Bij de echtscheiding had de RABO-man de hypotheek overgenomen. Het woord coöperatie lag hem voor op de tong, waar hij – naar later bleek – cohabitatie bedoelde. Haar huisbankier had zijn huis via de achterdeur verlaten en Heilwig alles gelaten, ook waar ze formeel geen recht op had. Heilwig was ook in dat opzicht schuldlloos gescheiden. Haar twee jongens – mede van de RABO-vader, maar het kroost was vooral haar bedil geweest – woonden sinds de scheiding op kamers. Lowie peuterde inmiddels op het UMCG ook in gebitten en Steph – actief in het voortraject wat het gebit aanging – kookte in een verzorgingstehuis de weekmenu's. De jongens hadden nog geen verkering, maar ze lagen wel goed in de markt. Fer van Vleuten zag aan de stiefzoons – die hij nooit zo noemde – dat de tijden veranderd waren. De jongens knoeiden niet met meisjes. De jongens waren permanent op ontdekkingstocht.

Heilwig Bloemaerts had Fer van Vleuten naar een therapeut gestuurd. Gezeur over vroeger, veranderingen en gemiste kansen was niet aan Heilwig besteed.

De lokale afdeling van *Groei & Bloei* organiseert een lezing over clematis. Aan het persbericht hangen vier foto's van paarse en rose gestreepte bloemen. Een deskundige, of een hobbyist met verstand van planten, laat zijn licht schijnen over kweek, ziekten, bloeiwijze, bemesting en de diverse soorten van deze kwetsbare klimplant. Er zijn mensen die dit allemaal willen weten, dacht Fer van Vleuten en klikt het bericht weg. De vogelvereniging met grasparkietentoonstelling, een volleybalteam maakt een playmatekalender. Vier dorpen willen zich op de kaart zetten en doen mee met verkiezing van het leukste dorp, protest tegen een fietspad langs een begraafplaats. De klagers nemen het op voor de doden. Het ware altruïsme.

Fer van Vleuten rijdt zijn draaistoel naar achteren. De krant voor morgen is vol genoeg. Fer van Vleuten pakt zijn bomberjack

van de haak en mompelt een halve groet naar de achterblijvers op de redactie. Zijn gezicht staat op onweer, maar hij is niet boos. Jaren van gemis hebben hun sporen nagelaten, al wist Fer van Vleuten niet wat het onderwerp van zijn gemis was.

Bij de therapeut was hij leeggelopen.

De ALFA ROMEO was aan de krappe kant, maar dat had hem niet weerhouden om de tweezitter aan te schaffen. De prijs viel mee, de sportauto met terugklapbaar dak was goedkoop zelfs, inclusief bruinleren muts en passende vliegeniersbril. Bolides voor een nichemarkt met steeds minder kapitaal onder de liefhebbers. Als hij wilde, mocht hij de sportwagen binnen een half jaar terugbrengen met 80% van de aankoopprijs retour. Fer van Vleuten had niet geaarzeld. Hij kon voor de zaterdagbijlage altijd nog een sfeerverhaal schrijven over een vervulde kinderdroom.

Heilwig had een arm om zijn schouders gelegd – haar voeten in lichte spreidstand om de last en lust van haar lichaam netjes te verdelen – en langdurig naar de rode lak geknikt. Ferrari-rood, zonder oranje. Fer had haar lijf door zijn dunne polo gevoeld. Ze was er. Ze was er altijd. Heilwig hield Fer warm, ze hield hem bij de les. Fer had gezien hoe ze naar de kras naast de portiergreep keek. Fer had gehoord hoe ze niets zei van de beschadiging.

‘Daar wil ik wel een ritje mee maken,’ had ze gezegd. ‘Naast jou.’

Fer had Heilwig niet aangeboden zelf te rijden. Het rode monster, minimale grootte weliswaar, was zijn speeltje. Hij had het stuur niet uit handen gegeven. Toen nog niet. Aan het eind van de rit had ze hem naar de kringloopwinkel gedirigeerd. Daar had ze het bomberjack gekocht. Gekreukeld en afgesleten leer met vergeelde schapenvacht aan de randen. Origineel, volgens de vrijwilliger tussen het overschot van gebruiksartikelen en nutteloosheid. En nog boven Vlaanderen gebruikt. Zonder kogelgaten, met vetkraag.

‘Net iets voor jou,’ had Heilwig gezegd. ‘Piloot, jager, leidsman.’

Fer kende haar ironie, verpakt als liefde. Heilwig hield van hem, dat wist hij, dat meende hij te weten, maar waarom ze van hem hield, waarom hij bij haar mocht wonen, dat had hij haar nooit gevraagd. Hij wist ook niet of hij dat wel wilde weten. Hij wilde het niet weten. Om Heilwig was hij met roken gestopt, maar dat was hij toch al van plan geweest.

En na drie sessies bij de therapeut was Fer van Vleuten zover leeggelopen dat hij weer helemaal vol was. Op de terugweg had hij de ALFA ROMEO gekocht, zonder met Heilwig te overleggen. Vanuit de garage had Fer van Vleuten de therapeut bedankt en de vervolgspraken afgezegd. Zijn behoefte aan geregelde creatieve destructie onder intensieve holistische begeleiding was voorbij. De krant bood voldoende mogelijkheden om de maatschappij en de hele wereld in woord en beeld op te blazen, dat had hij na drie keer op de divan ontdekt.

Hij vond zichzelf ontzettend stom dat hij dat niet zelf had gezien, maar dat hij er een zielenknijper voor nodig had gehad. Ziende blind, dat was het. Afbraak was bij *de Courant* heel gemakkelijk; lukte het niet met de inhoud, dan ik elk geval met de vorm. En vorm was genoeg nu hij de vijftig was gepasseerd en Heilwig in lichaamsgewicht evenaarde. Inhoud hield hij voor zichzelf.

Het *Groene Essen College* ligt aan de westrand van Gieten op het onvruchtbare zand. Aan de andere kant van het dorp is er uitzicht op de lichtglooiende Hondsrug. Verderop weet Fer van Vleuten de donkere akkers van de veenkoloniën. Boeren en arbeiders opgegroeid en samengevloeid in de leegte. Ruimte, zoals het daar heet, als het al een naam heeft.

Als Fer van Vleuten de *Openbare Scholengemeenschap* binnenstapt gooit de conciërge een leeg blikje in een met milieugroen plastic beklede ton. Kinderen hangen rond kluisjes met tassen, jassen en boterhammen die na de lessen in de container hun einde vinden. Een briefje meldt dat de snoepautomaat defect is. Achter ‘defect’ is een sterretje getekend, alsof doorhalen van toepassing is. Snoepbeleid voor lafaards, lijkt het. Mooi onderwerp voor een zaterdagkrant. Opvoeden van kinderen thuis en op school. Fer van Vleuten parkeert zijn gedachten.

De conciërge stinkt uit zijn mond. Sinds Fer bij Heilwig is ingetrokken – praktisch aan huis, noemt hij dat als hij in een jolige bui is – ligt zijn focus op uitgeademde lucht, verstandskiezen en de stand van snij tanden.

‘Dit is meneer Van Vleuten,’ zei Tonnie Mecklenburg.

‘Meneer schrijft voor *de Courant* en meneer zal ons vertellen hoe een krant wordt gemaakt en wat het belang is van een krant voor de maatschappij.’

Achttien kinderen hangen over tafeltjes of zitten onderuit. Een onzichtbaar gebaar van Tonnie Mecklenburg herstelt de orde-ning. Iedereen glijdt in de aandachtmodus.

‘Misschien wil iemand van jullie journalist worden, of schrijver. Grijp je kans.’

Tonnie Mecklenburg brengt zijn halve week door met lessen Nederlands voor de bovenbouw van HAVO en VWO. De andere – grotere – helft van de week doet de leraar het huishouden, schrijft hij gedichten en ravot hij met zijn drie zoons. De tweeling heeft hij in zijn les, de jongste zoon gaat voor het eerste jaar naar het VMBO. De leraar, net voor de overspelleeftijd, haalt de buitenwereld in zijn lessen, ondanks de tegenwerking van inspectie en schoolleiding. ‘De protocollen gooi ik weg, en de formulieren vul ik sociaal wenselijk in. Verder ga ik mijn eigen gang. Ik ben geen loonslaaf,’ had Mecklenburg door de telefoon gezegd. ‘Mijn leven is voor mij, voor mijn kinderen, voor poëzie en voor mijn vrouw. In die volgorde.’

Op de achtergrond blafte een hond, een grote. Geen herder, geen retriever, een bastaard.

Achteraf gezien had Fer van Vleuten het heldere betoog van Mecklenburg op willen schrijven, maar dat had hij te laat bedacht. Die nalatigheid scheelde de moeite om met de bijdrage bij de zaterdagredactie te leuren. Mecklenburg wilde misschien op verzoek wel een ingezonden brief sturen. Misschien ook niet.

‘Mijn vrouw redt zich ook zonder mij,’ had Mecklenburg toegevoegd. ‘Ze heeft me niet nodig.’ En na een pauze, lang genoeg voor een diepe trek aan een shaggy, als Van Vleuten nog gerookt zou hebben, ‘en dat kun je niet van de poëzie zeggen. Poëzie heeft, in tegenstelling tot mijn vrouw, permanente koestering nodig. Net als mijn kinderen.’

Mecklenburg zei niets over zijn behoefte aangaande zijn wederhelft. Fer van Vleuten durfde die vraag niet te stellen. De vraag zou op Fer van Vleuten terugkaatsen, zoals elke vraag in elk gesprek of interview op hemzelf terugkaatste. Fer van Vleuten wist welke vragen hij ontweek. Uit zelfbescherming.

‘Dan kun je je als “man” in je paspoort laten vermelden,’ had Fer van Vleuten gezegd. Heilwig had het terras opgeschrikt met haar daverende lach uit haar omvangrijke klankkast. Misschien was die

opmerking zijn entreekaartje geweest in haar levenspraktijk van ongestorvenheid, zoals ze dat benoemde.

Hotel de Jonge in Assen, buitenterras voor rokers. Heilwig had verteld dat ze haar baarmoeder kwijt was na een chirurgische ingreep om een tumor te overwinnen. Minder pijnlijk dan een wortelkanaalbehandeling, en de scheiding was al een feit.

De Courant met het bericht over genderruil lag nog ongelezen op de leestafel, maar Fer van Vleuten kende het nieuws. Een vrouw kon pas man worden als ze geen baarmoeder meer had. Juridisch was dat zo geregeld. Immers een transseksuele man mocht na de ingreep niet in de gelegenheid komen een kind te baren, dat zou het leven nodeloos ingewikkeld maken. Vooral voor de wetgever en de rechterlijke macht. Fer had het verhaal voor *de Courant* geredigeerd en er een kop bij bedacht, alsof het eigen nieuwsgaring was geweest.

‘Niemand hoeft zich om mijn verdwenen baarmoeder te beknagen,’ zei Heilwig. Fer van Vleuten wist niet wat beknagen betekende – in de context van haar geslachtsorgaan – maar hij had geen navraag gedaan. Heilwig had dat woord ongetwijfeld uit het Vlaamse Groenendaal meegenomen. Was een man zonder penis voor de wet een vrouw? had hij zich afgevraagd. En zou die mutatie ook in het paspoort terug te lezen zijn? Ook die vragen stelde hij niet.

Fer van Vleuten mocht in Heilwigs ongestorvenheid blijven, maar op kroost hoefde hij bij Heilwig niet meer te rekenen. Haar zoons hadden al een vader. En een ontbrekende baarmoeder stond liefde niet in de weg. In geen enkel opzicht. De gasten op het terras keken niet meer op van Heilwigs lach. Zo snel werd vorm overvleugeld door inhoud en vervolgens genegeerd. Het terras bij Hotel de Jonge aan de Brink in Assen was een perfecte afspiegeling van de wereld. En dan vooral aangaande de beleving.

Fer van Vleuten had – gekleed in bomberjack – achter zijn stapel *Couranten* gewacht tot Tonnie Mecklenburg was uitgepraat. De schooltafeltjes bleken nog net zo krap als dertig jaar eerder. De stoel wiebelde, ook dat was hetzelfde gebleven. Op het glas tussen het lokaal en de gang waren posters geplakt met portretten van schrijvers. Hermans, Campert, Bernlef, Wolkers, Cremer, Mulisch. Mannen, alleen mannen, geen enkele vrouw. Gluurnaden tussen de posters om iedereen vanaf de gang in de gaten te kun-

nen houden. Erotiek in het leslokaal. Opwinding van uitleg. Mooi onderwerp voor de pagina *Life Style*.

Op de achterwand hingen posters met gedichten, collages en kleurige tekeningen. Duidelijk een werkopdracht voor de leerlingen. Boven op de kast achterin het lokaal slordige dozen met proefwerken en werkbladen. Lokalen nog even stoffig als toen.

Ze hadden die eerste avond gelijk gezoend, ondanks hun gevorderde leeftijd. Fer was zijn fijnproeverij al voorbij, dankzij jaren Javaanse Jongens. Heilwig proefde alles nog, vooral na witte wijn, waterzooi, mosselen, oesters en inktvisringen. De Trappist – dubbel en triple – waren gedienschtig geweest bij het openen van het roosvenster, de diamant van de naliefde.

Heilwig Bloemaerts had na middernacht elektronisch een afspraak genoteerd. Fer van Vleuten kreeg al de volgende middag een schrobbeurt van de mondhygiëniste. Met witte tanden verliep communicatie nu eenmaal beter; verbaal en non-verbaal. Hij had zich niet verzet. Truus, gekleed in lichtblauwe latex handschoenen, was veel jonger en vast nog in het bezit van een baarmoeder, maar ook dat was voor Fer van Vleuten niet van belang. Ragers met blauwe borstels kreeg hij mee; 0,45 millimeter en een setje twee maten groter.

Niemand van de opgedraafde leerlingen – wie niet wilde hoefde de overvormingsles niet bij te wonen – las een krant. Ook niet *de Courant*. Van de achttien leerlingen waren er drie waar thuis een betaalde krant op de deurmat viel, die krant was voor vader. Slechts één ouder had een webabonnement, maar het kind wist niet welke krant digitaal binnenkwam.

Donkerblond golvend haar, bijna zwart, tot op haar schouders en een lichte huid begrensd door een wit tshirt en een zwart vest. Strakke spijkerbroek als alle meiden van de bovenbouw, bijna alle meiden. Ze had vanaf de achterste rij tweemaal een vraag gesteld. Een vraag over schrijven en hoe moeilijk of gemakkelijk dat was en een vraag over de toegang tot de media: 'Hoe kwam u eigenlijk bij een krant terecht, en was dat de moeite waard? Zou u opnieuw voor uw vak kiezen?' vroeg ze.

Fer van Vleuten was gepikt en gemazeld in vragen stellen. Fer van Vleuten knikte naar het meisje bij het fietsenhok. Ze had

haar schooltas tussen haar voeten, armen half over elkaar. Ze rookte shag, geen Belinda menthol met filter. Shag. Als een Mechelse herder herkende hij Javaanse Jongens van Theodorus Niemeijer uit Groningen. Haar ogen vonden zijn ogen.

‘Of wilt u een shaggie?’

Fer van Vleuten wilde geen shaggie.

Hij stak zijn hand uit. Zijn vingers kenden de gebaren. Een tuitje. Smal aan het mondstuk, breed aan de voorkant, dat was zonder.

‘Moet je nog niet naar huis?’

‘Ik wacht op de bus.’

Fer van Vleuten zag dat ze haar fietssleutel in haar broekzak liet glijden. Ze zag dat hij het zag.

‘Waar woon je?’

‘Kunt u me naar Gieterveen rijden?’

Fer van Vleuten kon Martha naar Gieterveen rijden. Hij kon haar naar Borger rijden, naar Ees, Eext en Eexterzandvoort. Hij kon Martha naar de Kwartjesberg brengen en naar het Hemelrijk.

Martha gaf hem vuur.

‘Ik rook niet meer,’ zei Fer van Vleuten.

‘Ik ook niet.’ Martha grijnsde ingehouden, zoals jonge vrouwen ingehouden kunnen grijnzen. ‘En ook niet minder,’ liet ze erop volgen. ‘En ook niet minder.’

‘Hoe oud ben je?’

‘Ik zit in de vijfde klas.’

‘HAVO? Vwo?’

‘Ik ben achttien.’

Fer van Vleuten wist dat ze een paar jaar smokkelde, minstens een jaar. Ze was meerderjarig, misschien niet volwassen van lijf en leden. Maar ze was meerderjarig. Donkere ogen had ze, aangedikt met ogenstift.

‘Mijn vader had ook een ALFA,’ zegt ze. ‘Mijn moeder vertelde dat mijn vader in een ALFA ROMEO reed.’

Ze zwaait naar een fietser. Het terras bij Braams is leeg. Braams krijgt nooit middagzon op het terras.

‘Had?’

‘Ik heb geen vader. Wel een moeder.’

Udema bestaat allang niet meer. De slagerij is weg. De spoor-

lijn is weg. Pomona is een appelhof met zomerhuisjes. De Wiemel bij Gasselte is afgebrand en weer opgebouwd. Verandering is een constante.

Iedereen heeft een moeder. Levend of dood.

Met Martha's gebit is niets mis. Mooie riego tanden, onder en boven. Als ze een paard was, zou hij haar gerust in de mond willen kijken. Martha was geen paard. Ze was een veulen.

'Ik had u zien komen. In de ALFA.'

Via Gasselte, Drouwen en Bronneger naar Borger, naar Ees en door de staatsbossen naar Exloo. Terug door de veenkoloniën, waar Lofar-antennes geluidloos, maar alert naar de oorsprong kijken. Zuiderdiep, Tweede Exloërmond, Eerste Exloërmond, de Drentse Mondenweg langs Nieuw-Buinen, de leegte aan weerszijden van de Zuiderblokken, de Noorderblokken, langs de fabrieken van Avébé en door Bonnervée met uitzicht op Gieterveen.

'Hier rechtsaf,' zegt ze. 'Daar stoppen.'

Fer van Vleuten parkeert de ALFA aan de Boerendijk.

Martha laat het portier dicht. Ze stapt over het portier de auto uit. Fer volgt Martha over het fietspad achter de tennisbanen. Bij een brede sloot slaat ze rechtsaf.

'Dit is de Beek,' zegt ze, 'die begint daar.' Ze wijst naar het oosten. 'En komt uit in de Hunze, de Oostermoersche Vaart.' Martha wijs naar het westen. Fer van Vleuten glijdt naast haar in de wal-kant van de Beek. De zon in de rug.

'Wil je een boterham?' vraagt ze.

Ze houdt een trommeltje voor hem open. Pindakaas geurt hem tegemoet.

'Ik rook niet meer,' zegt ze. 'Mijn vader vond het niet goed dat ik rookte.'

De Beek is niet meer dan een brede sloot, aan de overkant een weiland en daarachter verbouwde huizen. Het vee is nog op stal. De koeien hebben nog geen voorjaar in de koeienkoppen.

'Meneer Mecklenburg vertelde over de veertiende eeuw. Over Middel-Nederlands, Vlaams en woorden die verdwenen zijn.'

Ze noemt haar leraar Meneer Mecklenburg. Ze zegt niet: Mecklenburg. Ze zegt niet: Tonnie Mecklenburg.

'Heel boeiende vind ik dat komen en gaan van woorden.'

Martha neemt de laatste boterham. Misschien heeft ze nog niet

gegeten. Fer van Vleuten krijgt de helft. Met losse handen mag hij happen.

‘Telkens komen er nieuwe woorden die ongeveer hetzelfde betekenen als wat al bestond. Dat is omdat ook alles hetzelfde blijft. In de dagelijkse dingen, bedoel ik.’ En met haar hoofd licht gebogen, de ogen naar boven gedraaid, zegt ze: ‘Of niet?’

Het gras aan de oever ontworstelt zich aan de winterkleur. Het weiland laat voorzichtig zien dat het voorjaar is. De wilg bij de bocht in de Beek kleurt transparant groengeel. Een late middagzon schuift schaduwen over het donkere water. De Beek is half dichtgegroeid met wier, lisdoddes, gele plomp, kikkerbeet, kroos. Restanten groot hoefblad hangen in het water. Onderhuids stroomt het water naar de Hunze, en verder naar zee. Aan het oppervlak is geen beweging te zien. Verderop zwemmen drie eenden. Het vrouwtje laat de mannetjes in haar kielzog manoeuvreren. Slechts één kan winnaar zijn.

‘Anderheid, ongebeeldheid,’ zegt ze, ‘mooie woorden vind ik dat. Blootheid.’

Fer van Vleuten peutert met zijn tong moeizaam een brokje uit de pindakaas tussen zijn kiezen vandaan.

‘Ik houd van Nederlands. Taal is ook mijn speelgoed.’ En als ze haar trommeltje naast zich in het gras zet, zegt ze: ‘Ik schrijf ook gedichten, maar ik ben er nog niet goed in. Ik weet wel hoe het moet, dichten, maar ik kan het nog niet. Er ontbreekt iets, maar ik weet niet wat.’

Fer van Vleuten dichte niet. Dichten hoorde niet bij journalisten. Helder schrijven was genoeg. Het was een ongeschreven wet dat krantenschrijvers zich ver hielden van eigen literatuur, van poëzie in elk geval. Semifictie, een kerstverhaal wat aangedikt of geparafraseerd, dat kon nog net.

‘Taal is ook je identiteit,’ zegt Fer van Vleuten. ‘Misschien kun je beter dichten als je meer weet wie je bent.’

En als vanzelf gaat zijn rechterhand omhoog. Hij wijst naar de contrails die elkaar ver boven Gieterveen kruisen. Vliegtuigen op weg naar Hamburg, Bremen, Kopenhagen en verder. Op weg naar huis. Het is een prachtige zonnige dag halverwege maart. Bijen en een enkele hommelt bezoeken krokussen, winteraconieten en verlate sneeuwklakjes.

‘Ook? Taal? Taal is ook je identiteit?’

‘Ach,’ zegt Fer van Vleuten, ‘ik weet niet zoveel van identiteit. Wat je doet, dat ben je. Zo ongeveer.’ Hij trekt met de hak van zijn schoen een spoor in de wal van de Beek. Een kever vlucht opzij. Martha trekt haar benen op en sluit haar knieën tussen haar armen.

‘En?’ vraagt ze.

‘Identiteit is ook met wie je je omringt.’ Fer van Vleuten strekt beide benen. De grond is klam.

‘Ken je Robinson Crusoë? Vast wel. De drenkeling op een onbewoond eiland.’

‘Zo voel ik me soms ook,’ zegt Martha.

Twee eenden vlogen weg.

‘Robinson Crusoë was niemand tot hij Vrijdag ontmoette. Vrijdag. Crusoë had geen fantasie. Crusoë bedacht geen mooie naam. Crusoë vroeg niet aan de neger hoe hij heette. Robinson Crusoë noemde de neger naar de dag dat zijn leven begon. Je kunt ook zeggen dat Robinson Crusoë pas bestond toen hij niet meer alleen was.’ Fer van Vleuten trok zijn benen op. Twee sporen in het gras. De condensstrepen waren opgelost, alsof een spons de hemel had schoongeveegd.

Martha keek Fer van Vleuten aan. Ze zat dichterbij dan comfortabel voor hem was. Fer van Vleuten was verziend, hij had een leesbril nodig voor dichtbij. Hij zag Martha’s bruingroene ogen met wazige randen. Dichterbij werd zijn leven er niet helderder op.

‘Vrijdag,’ zegt Martha, ‘met Vrijdag was de week bijna voorbij.’

‘Wordt je moeder niet ongerust?’ vroeg Fer van Vleuten. ‘Vraagt ze zich af waar je blijft?’

Bonnerveen, Noorderblokken, Zuiderblokken, Nieuw-Buinen, Mondenweg. Fer van Vleuten volgde het spoor terug. De kap van de auto dicht, de leren muts over zijn hoofd en oren, de vliegeniersbril met het rekband strak op zijn neus. Hij volgde het spoor terug, als wilde hij opnieuw de rit vastleggen in zijn geheugen. Nooit, nooit had hij pindakaas op brood gehad, zijn hele kindertijd niet.

Martha’s moeder was elke dag ongerust. Elk uur van de dag was ze bang haar kind te verliezen. Martha’s moeder was ervaringsdeskundige in verliezen en verloren raken. Martha’s moeder wilde nooit meer meemaken wat elke dag op het programma staat.

Eerste Mond, Tweede Mond, Zuiderdiep, Exloo.

‘Hebt u kinderen?’ vroeg ze. En zonder zijn antwoord af te wachten: ‘Mist u ze?’

Fer van Vleuten kon haar ogen niet zien. Hij kon haar oren niet zien. Als hij opzij had gekeken, had hij de bijnavrouw *en profil* in zich kunnen opnemen, maar Fer van Vleuten keek niet opzij. Fer van Vleuten keek strak voor zich uit, alsof hij iets had gedaan dat niet mocht.

Fernweh, een Duitse uitdrukking voor heimwee naar een plaats en tijd waar iemand nooit was geweest. Odessa, daar was Fer van Vleuten alleen geweest in de verhalen van Isaak Babel, maar wat zou hij graag naar die stad afreizen.

Maar Odessa was niet meer wat het geweest is. Het web had alles blootgelegd. Odessa was onherstelbaar verbeterd; verwoest, afgeschreven. Fer van Vleuten had niets meer in Odessa te zoeken, en niets meer te ontdekken in al die andere plaatsen waar hij niet geweest was en nooit meer zou komen. Tientallen stations was Fer van Vleuten definitief gepasseerd.

Fer van Vleuten kende kroost van horen zeggen. Fer van Vleuten kende kroost van zijn jongere broer en van zijn oudere zus. Ongevraagd had hij de titel oom in de wacht gesleept. Moeiteloos. Kroost kende hij lange tijd niet. Kroost kende hij vanaf de zaterdagmiddag met Heilwig op het terras van Hotel de Jonge aan de Brink. Twee zoons uit de RABO-ploeg; Lowie en Steph, maar met die jongens had Fer van Vleuten geen Fernweh. Hij had niet eens van hun bestaan geweten, hij had nooit naar ze gezocht, niet naar ze uitgekeken. Fer van Vleuten had zijn verlangen niet gekend. Of had verlangen naar nageslacht Fer van Vleuten nooit aangeraakt?

Fer van Vleuten las *Alleen op de Wereld* en *Robinson Crusoe*. Van alle dagen in de week had hij vrijdag overgeslagen.

“De verhouding tot de ander bepaalt je identiteit.”

De academische definitie van zijn wezen zingt in zijn hoofd tussen zijn linkerhersenhelft en zijn rechterhersenhelft. Kroost van eigen zaad; hij was het vergeten, domweg vergeten, leek het. Fer van Vleuten had zijn dagen gevuld met belangrijke zaken die hij zich niet meer herinnerde op de walkant van de Beek met uitzicht op verbouwde huizen aan de rand van Gieterveen. Een dorpsrand die zowel periferie als centrum besloeg. Alles eigenlijk.

De hele bewoonde wereld. Gieterveen liet gemakkelijk door zich heen kijken naar Bareveld, naar Groningen in de verre verte. Naar alles wat achter de Martinatoren lag om te ontdekken. Hier aan de buitenrand van het huidig gekende heelal was geen plek meer om verstoppertje te spelen.

De wind trok aan, de lucht werd gejaagder.

Martha verstopte niets. Alle ramen en deuren stonden wagenwijd open. Martha sloeg haar boek open. Ze maakte een start met de eerste hoofdstukken.

De dode planten aan de oever werden niet geraakt door de aantrekkende wind. De gestorvenheid bleef bij het oude. Golfjes met zilveren toppen gleden naar de Hunze, zoals ze al een eeuw over de Beek naar de Hunze gleden. Fer van Vleuten zag de rimpelingen wegijlen en terugkeren. Hij zag de eeuwige rimpelingen voor het eerst. Martha ging naast hem staan, keek naar beneden.

Ees, Borger, Bronneger, Drouwen, Gasselte, Pomona.

‘Wil je mijn vader zijn?’

Zonder te buigen kwam Martha dichterbij. Fer van Vleuten voelde haar arm om zijn schouders, zonder dat ze hem aanraakte. Fer van Vleuten voelde haar lippen op zijn voorhoofd, zonder dat ze hem aanraakte. De jonge vrouw wist wat ze nodig had om in de pas te lopen met wat haar ontglijpte. Ze had heimwee naar Odessa.

‘Morgen is het woensdag. Vandaag is het dinsdag.’

Martha's identiteit vroeg om een vader. De rimpelende beek openbaarde haar waarheid.

Martha kende Fernweh, zijn Fernweh.

‘Straks is het overmorgen,’ zei ze.

Fer van Vleuten dacht dat hij moest huilen, maar hij wist het niet zeker.

Het fietsenhok is leeg. Achter spijlen trapt een jongetje een bal tegen een muur; midden in het doel tussen de geverfde palen.

Thuis wacht Heilwig met thee. Ze wil weten waar hij was. De week is nog niet om.

Varning, Svag Is

1.

Wied vot om dichterbij te kommen. Ik had der nooit bij stilles-
taon. Niet dat ik nooit naodacht had over het leven en de die-
pere bedoelings van het bestaon, over het ienzaome begun, het
samensmelten van ei- en zaodcel, het ienzaome moment van
starven. Aalgedurig speulde ik wel met raamplannen en grote
kaders veur een gelukkig leven, maor het gevuul gien kaant op
te kunnen had mij nog niet vake zwaor om de scholders legen.
Zelden was de börst mij dichtkneld deur ongeluk en verdriet.
As mien leven bij toeren al een puzzel was, dan meer een kruus-
woordraodsel of een deurloper as een cryptogram.

Het begunde, ik kan het allent achteraoef vaststellen, met nao-
jaorsmuheid. De harfst zul het weden, vlak nao mien dertigste
verjaordag. Ik verzette mij der tegen, wol niet dat de zoveulste
generale repetitie veur het grote Waldsterben mien leven sturen
zul. Ik wol niet dat de iezern wetten van dood en verrötting mien
luchtigheid ondergraven zulden. En was het wel de toerbeurt van
de jaorgetieden die mij bereurde?

Waarom ik hen het noorden, hen Stockholm wol, wus ik niet.
Oorzaken bint zelden dudelijk aj achterof naor de gevolgen kiekt.
Wat een mèens opjaagt blef vake verbörgen, al is die duuster-
nis veur jezölf meestal dieper as veur een ander. Net as met ver-
liefdheden hebt vrienden gauwer in de gaoten wat der gebeurt as
jezölf. As ik Els een week veur ik op de trein stapte vraogd had
wat der met mij an de hand was, had ze mij dat zeggen kund. Ze
hef het weten, ik weet het zeker, maor ik vreug heur niet. Ik vreug
niks. Ik wus niet welke vraag ik stellen mus. Els had wel weet van
mien verlangens. Now, vot, aal wieder vot, zie ik dat zij een du-
delijk beeld had van mien driften, van mien angsten, mien diepe
wèensen, van de dingen die mien leven stuurden. Maor nog aal
geleuf ik dat ze mij der nooit in naokommen zul.

In Hengelo krieg ik plek 55 bij een vrouw met twee kinder. Ze
is van mien aolder, het haor half lang, blond. Een neie blauwe
broek en een vest met figuren die ik veur Zweeds deur laot gaon.
Niet dat ik verstand heb van patronen en van het cultureel arfgoed

van Scandinaviërs, maor omdat het in mien vlucht veuruut te pas komp.

Is ze mooier as wat ik achterlaoten heb, wat ik achter mij laoten moet? Het is bij zukke eerste kennismakings, ienziedig, dat wel, da'k mij kastelen bouw tot in de blauwe locht. Da'k hoop op een beter leven, wèens krieg naor vervulling. Beter nog, het bint disse momenten die mien leven kleurt. Verwachtings zunder grèenzen zunder douanes.

Hoe aangenaom zul het weden om boven in het bagagerek van de slaopcoupé de nacht deur te brengen met disse vrouw. Hoe laot ik mien kwaojongensdreum in vervulling gaon? Hoe krieg ik contact met heur, hoe kan ik schommelend en knarsend heur zangerig accent in mij deur laoten trillen, heur locht, heur koelte?

Veur we goed en wel de grèens over bint kan ik disse vraogen uut mien kop zetten en zit ik een schoefdeur wiederop. Mannen, en zeker mannen die allent an de reise bint, haoldt niet van muè en jengelende kinder, zeker niet in slaoptreinen. De steward hef deurleerd. Hij is onverbiddelijk, reserveerde plek of niet.

De man met wel ik now mien coupé deel is begun vieftig, op weg naor 'Sol og Tuna' een beurs in Stockholm. Hij döt in aluminium piepen veur regeninstallaties. Midden februari een tentoonstelling over de zomer. In mien gedachten is het nog lang gien veurjaor. Ik heb gien zin te praoten over tuunkabouters, fonteinen en kleurechte en vörmvaste tuunstoelen, en veur het half twaalf is schommel en schok ik in het bovenste bère hen en weer. Triplex en plastic is het ienigste wat mij van de Zweedse scheidt.

Ik val in slaop, schrik wakker as ik in Osnabrück de sirene van een ambulance heur. Bint dit mien leste minuten? Wie kreg de viefentwintigduzend van de verzekering as ik disse reise niet overleef en gratis weerom bracht word? Wat bint hartklachten in het Deens, stiet dat in Deens op reis?

Onder mij dreit de tuunman hum om. Om negen over negen stao ik in Kopenhagen op het perron. Twee Denen spreek mij an. Ze vraogt om tien kronen. Ik gao hen buten. Tivoli is dicht.

2.

In Kopenhagen heb ik niks verlore, maor ik heb gien zin de hiele dag in de trein te zitten. De nachttrein hen Stockholm giet om 22.21. Tot die tied kan ik hier rondkieken. Het is nog te vrog een restaurant in te gaon. Obers en schoonmaaksters bint nog an't stofzoegen en haolt stoelen van taofelties. Ik wandel naor het centrum, Andersen veurbij. Sprookjeswereld, maor ik kan mij der niet an overgeven. De kaolde warkt op mien blaos. Bij het Ministerie van Milieuhygiëne an de Slots Holmsgade loop ik naor binnen. Ik groet de portier. Hij knikt vriendelijk weerom 'god dag'. In de eerste wc die ik binnenstap schrikt een butenlands wichtige dat an het schonen is. Opluchting komp over mij as mien water votlöp.

In de hal staot deuzen met folders en affiches 'Holdt naturen ren'. Het bint schiere platen, maor ik durf gienien met te nemen. Schuldgevuul en opvoeding hoe is het der inramd haoldt mij tegen. Deuren staot open, een telefoon ratelt met korte stoten, planten op de gang en op de vensterbanken: verse zuurstof veur natuurbeschermers. Op een prikbord hangt een reuster veur koffie en taart. Vandage is Bengt an de beurt. Plastic vörkies en weg-warpbordties ligt klaor in een deus. Ik waog het niet te wachten tot de pauze begunt en het gebak uitdeeld wordt.

Buten trekt de lucht langzaam dicht. Achter glas vernauwt mannen en vrouwen heur blik achter computerscherms. Vrouwlu op straot, mooi in dure bontjassen. Ze ziet mij niet. De jassen bint in de Udsalg. In een kiosk blader ik tiedschriften deur, ik koop een ansichtkaart met de zeemeermin.

"Frimerk?"

Kontakt. Ik knik en langzaam komp vanneis de onvrede naor boven. Eten.

In het restaurant van het Dokmuseum veur Deense architectuur bestel ik Japansk kylling. Op de riesttaart die der bij heurt ligt een passievrucht en een blaadtie deeg dat naor citroen smaakt. De dienstster komp met koffie langs. Nee, kost niks extra. Ik blief veur

een glas bier en vuul mij aalgedurig beter. Plaog mezölf niet langer met wat ik achterlaoten heb. Het wordt lichter in mien heufd. Eten en drinken lost leed op. Zoltzuur veur mien ziel. Het geld dat ik veur een hotel uutspar deur met de nachttrein te reizen zal ik omzetten in lekker eten en veul drinken, beloof ik mezölf.

Ik kiek naor de Japanse kunst an de muren, naor de wichter die de bestellings rond brengt. Ze bint zwaor uutvallen. Zwaorder as Els. Het moet hier een goeie keuken weden.

De aolde man an het taofeltie naost mij wul wat bestellen. Het wichtie dat mij net de kip en het bier bracht hef, haoldt de menukaort veur hum vast en as ze nog an het zuken bint naor het lekkerste legt ze heur hand op zien arm. Eerst reageert e niet, dan dreit e langzaam zien heufd naor het blonde haor vlak naost hum.

Ik kan het niet zien, maor ik vuul dat e lacht. Plaotsvervangende pien trekt deur mien arm omhoog naor mien scholders. Traonen drukt achter mien ogen. Ik reken of en gao vot. En as ik uren laoter mien plek in de trein vunden heb, bin ik tot op de botten verkleumd.

3.

Roltrappen, steriele tegels, restaurants, kiosken, volk wat drok naor de uutgang löp of naor perrons rent. In de grote hal zit mensen te wachten op de trein naor Uppsala, Nässjö, Göteborg en Umeå. De trein naor Oslo giet om 23.10 uur, maor zo wied is het nog lang niet. Eerst blief ik een paar dagen in Stockholm en probeer ik de dingen die gebeuren moet te laoten kommen.

Televisies steekt op stellages een meter of vief boven de reizigers uut. Ze laot om het kwartier hetzölfde zien, In het Kungliga Teatr wordt Den Flyganda Holländaren opvoerd. Reclame veur autos en trailers van films die in de bioscopen dreit volgt menare in rap tempo op. Gien advertenties veur drank en sigaretten, maor overall om mij hen kerels en vrouwlu met bier en rokerij.

Mien hotel lig an de rand van het centrum. Vanof het station is het zowat een half uur lopen, maor as ik wul huuf ik, op het leste stuk nao, niet deur de butenlucht. Briede helverlichte tunnels gaot over in ondergrondse winkelstraoten. Camera's haoldt in de gaten of elk heur an de regels haoldt. Kabbelende, miegerige achtergrondmuziek en zowat elk löp op een draf.

Hotel Stockholm zit bovenin een vierkant kantorenblok. Middenin is wisse een dakterras of een tuun, maor anwiezings daorveur zie ik niet. Het zul ok te kaold weden om buten te zitten.

De veurdeur wordt vanof ofstand lösdäon, maor niet veur ik recht in de lens van de camera keken heb. Met de lift gao ik naor de bovenste verdieping. Vette zwarte kabels gliedt langs de glazen kooi as ik de verdieping veurbij gao.

De gang uut, rechtsof, linksof en vanneis linksof as ik de registratieformulieren invuld heb. Dan bin ik in kamer 725. Onderdak veur een paar dagen, nachten. Ruum honderd meter veur mien raam stiet een zendmast met een klok die om zien as dreit. De punties van de tien bint kapot, het is kwart veur negen. Ik leg de koffer op het bagagerek en laot de schoevies lösspringen. Ik hang mien nette broek en de hemden op hangerties en zuuk schoon ondergoed uut de stapel, dan trek ik mij uut. De gordie-

nen laot ik lös. Ik bekiek mezölf in de spiegel die tegen de kast-deur plakt is. Achter dubbel glas begunt beneden het nachtlevan van Stockholm. Elk kan mij hier nakend zien, maor gienien kek.

Uwe Barschel. Ik had de krant nog dubbelvolden op de wastaofel liggen. In het bad achter mij stoomde de locht van seringen en honing boven het schoem uut. Nakend stun ik veur de spiegel, zowat net as in disse hotelkamer. Ik knipte mien snor bij en had enkelt sloffen an omdat ik vergeten had de dweil uut de bijkeuken te halen om die nao ofloop om het ofvoerputtie naost het bad te leggen, waor het water aal omhoogbroest.

Kaold in een bad in een Zwitsers hotel. Uwe Barschel. Els had der een hekel an dat ik in bad de krant las. 'Papieren bint om dreuge te haolden,' zee ze altied as ze mij met een krant onder de arm naor de badkamer gaon zag. Ze kon der grel bij kieken, maor het deud me niks. Ik trok me der niks van an. Het was heur eigen belang mij het lezen in bad te beletten. Vake had ze de krant nog niet uut, het huusholden mus eerst an de kante, maor veul meer had ze der bezwaor tegen om deurwiekte stukkies papier uut het reuster te peutern. Ze had geliek, maor het was een dwarsigheid waor ik recht op miende te hebben en die leut ik mij niet ofpakken. Niet deur heur.

Ik drei de kaolde krane dicht en wacht tot hiet water onder mien kneien langsstroomt. Met mien rechterhand waaier ik onder water hen en weer, verspreid ik de warmte. Ik kan het niet tegenhaolden, ok niet in disse badkamer in Stockholm, of mischien juist hier niet. Niet in de vrömde waor de gebeurtenissen van de leste jaoren an starkte liekt te winnen. Emoties gruit in het lauwarme water as ik denk an dat krantebericht van jaoren leden, ze griept mij an as ik probeer mij te verplaotsen in die Duutser uut Schleswig Holstein. Met het heufd op het koele emaille van de badkuup moet ik an Uwe denken, an de leste maol dat ik de krante met naor boven nam. Is e verdrunken, hef e humzölf an't einde hölpen, of is e deur een ander verzeupen?

Ik haold mij niet met politiek gaangs, zeker niet met bestuursproblemen van oenze oosterburen. Wat der deur regelaars uutdacht wordt hef mien belangstelling, maor dan giet het mij veural om de besluten, niet om het pad dat volgd is om tot wetten en regels te kommen. Ik wul graag weten waor as ik mij an haol-

den moet, maor mien betrökkenheid bij alle overwegings die tot besluten leid hebt, lees ik met niet meer aandacht as de voetba-luutslagen van de zaoterdagcompetitie. Maor waarom ik nao dat krantebericht niet ienmaol meer in bad kun zunder an Barschel te denken, weet ik niet. Was het de bezieling van die man, de blinde inzet waor e humzölf met in de nösten warkte, of was het zien dood as stille veurbeude van wat mij te wachten stun?

Heb ik mezölf in de nösten warkt? Laot ik mezölf minder deur wetten leiden as ik toegeven wul? Moet ik op de loop en moet ik daorom elke maol as het bad vollöp an die foto denken waor as Barschel onderuutzakt in kaold en voel water lig? Een arm over de rand. Niet lang genog om een blokkie ziep van de vloer te pakken, te stief om naor de shampoo in het rekkie boven de kraan te rek-ken. Wat fascineert mij an dat lichaam onder water?

Het water is kaold. Mien handen bint rimpeld en schraal deur de ziep. Het schoem is vot. Ik mis het plastic eendtie dat wied vot op de rand van een ander bad stiet. As ik de stop uut de ofvoer trek gorgelt het water met vertrouwde klanken naor beneden. Bu-ten het bad broest het uut het zinkputtie omhoog. Een dweil he'k niet bij de hand. De bijkeuken, de pantoffels bint wied vot. Met blote voeten schoef ik het badmattie over het borrelende water. Ik dreug mij of en kroep nakend tussen de lakens. Halverwege de nacht schrik ik wakker uut een dreum met kaolde natte kranten en gezichten van papier maché.

4.

Sollatuna is krapan vieftien minuten met de trein vanof het heufdstation. Niet dat ik wat in die butenwiek te zuken heb. In hiel Stockholm mezölf achternao heb ik niks verleuren, al dringt dat beeld niet altied stark op de veurgrond. Neibouw, rij-gieshuzen, flats en een tentoonstellingshal. Onder het spoor deur, over perrons en voetpaden in aanbouw. Holten hekken ver-ankerend in stienslag en volk op pad hen bloemen en gruun in een gries veurjaor. Zun in het gruun, allent de plek en de tied verschilt, dit had stad wezen kunnen.

Binnen is het warm, hiet zowat, of komp dat deur de kilte en de motregen buten? Ik haold mien jasse an. De rieg veur de garderobe schrikt mij of.

An lange paden, rechtuut rechtan deur de hal staot kraomen met bloempotten, motorzagen, tulpenbollen en grasmeiers op kunstgras. Vrouwlu laot zien hoe aj zölf 'svamp' op kunt trekken; kweek joen eigen schimmel op bosgrond en peerdemest.

Champignons en cantharellen uut eigen tuun. Ik blief net wied genug vot om niet anspreuken te worden.

Els heur va had hier moeten weden. Niet dat hij wel een praotie maakt had met een veurlichter. Hij was kweker en zwieger, begund as tuunknecht bij een boer op het hoge land, maor aalgedurig had e humzölf opwarkt. Eerst broeibakken op de kaolde grond. Roestige ringen an holten ramen om de glazen op te beuren om het onkruud vot te halen en aalgedurig uut een stukkie riet een pincet snieden veur het verspenen van jonge planties. Zunig was e west, niet allent op zien planten. Met wat e spaarde bouwde e een kas met euliestook en tomaten, komkommers en slao weuren met de tied met bakken vol de kas uutreden. Toen meer tuunders het groot anpakten en elk jaor meer gruunte deurdreid weur, stapte e over op bloemen, eerst chrysanten en later rozen. Tot e der iniens zat van was en de hiele boel verkocht. Elk stun te kieken. Wat mus Harms met zoveul kontanten iniens? Maonden duurde het veur de praoties over belasting en oplichterij doodbloed waren.

Ik krieg het te kwaod hier op de beurs. De planten, de vazen,

het volk vlög mij an. In het restaurant haal ik een ijsco. In een hoek kroep ik vot onder een parasol van plastic rafia. Ik probeer mien gedachten te verzetten. Het wul niet. Els heur va komp me aal veur ogen. Wat heb ik die man now kend? Niks toch. Met hum op en deel lopen tussen zien planten in de tied dat ik zien dochter zaoterdags veur tien uur 's aovends weerom brengen mus. 'Die zeggen niks,' zee e en wees in een openhartige bui naor de planten. 'Daorum kan ik zo goed met ze praoten.' Wieder had e zwegen asof e zien diepste geheim an zien aanstaonde schoonzeun verraoden had.

Een half jaor naodat e de boel an de kant daon had was dudeljk worden waarom e zien tuun vot daon had. Op een vrijdag, de dartiende, stunden we in het ziekenhuus om zien bère. Ik had nog nooit zien hoe as iene doodgung. Dit zul de eerste maol worden. Hij lag op de rugge, kussens onder zien scholders en zien heufd zodat e half rechtop lag. Hoesten, rocheln. Teer en tabak en leed van jaoren leken lös te kommen. Een zuster had mij in een koffiepauze inlicht over hoe het gaon zul. 'Niet schrikken,' zee ze, 'nao de leste aodem komp der nog ienmaol lucht hen buten.'

Ik gung vanneis de starfkamer in, wol het niet missen. Harms was in coma, wus niet wel of der om zien bère stunden, had gienien meer vot kunnen jagen. Zien aodem stoekte, ik meende dat het al zowied was, maor wieder gung het, de aodem stoekte vanneis en huuld toen op. Nao wel vief minuten of leek dat allent zo lange kwam der een leste stoot. De spieren huulden de ribbekast niet meer uutzet, het was gebeurd en lucht kwam hen buten. De leste lucht bleus bellen witte spei. Een zuster veegde het vot. Vanneis wat broes en toen was het veurbij. Zien ogen dreiden vlak veur het zo wied was naor boven asof der an de binnenkant van zien kassen wat zien was. Daor stun bijkans zien leven projekteerd; speulde de film die mèensen die weerom kommen bint, zegt zien te hebben. Bijkans was dat de leste maol dat e plaogd wuur deur de dingen die e niet begrepen had.

De zuster, van wie me toen pas de oorhangerties opvulen zulvern roosies, keek hiel tevreden, asof ze zien dood zölf registreerd had. Asof het gien deurrookte longen, gien mu en versleten hart en gien ingesnoerde gevulens west waren die disse man verlost hadden. Vot van familie an het voeten ende; buten bereik van de levenden. Het rechteroog bleef dicht toen de zuster der overhen

streek, maor het linker gung vanneis open. Net as toen e nog leefde en nao het middageten in een stoel sleup; linkeroog half open en een uitgezakte mond. Nao de tweede aai bleef het oog dicht, was alle licht uut.

Traonen? Nee, niet van mij. Ik had het starven bekeken as een butenstaonder, as een halve wetenschapper. Vanof de tied dat ik met Els en heur moe an de wake begunde nam ik geregeld de tied op. Elke vieftien seconden aodemde heur va tien maol, gemiddeld veertig maol in de minuut. Zölf kwam ik, daor in de hoek van de ziekenkamer met uitzicht op berkebomen en bloemperkies, niet wieder as twintig, maor dat was onbetrouwbaor. Ik wus dat ik telde en paste mien aodemhaling an. Een goeie onderzucker nemp humzölf niet as onderwarp van analyse.

En Els? Heur moe, heur tante, de andern, ze waren in traonen. Els niet. ‘Wat now?’ zee ze. ‘Votgaon?’ Heur va was al vot.

Is het toen schief gaon tussen heur en mij, toen, bij mien twaalfde of vieftiende kop koffie van die dag? Daor, in het wachtkamertie waor elk zee dat het beter was zo en waor ik allent dacht an de verpleegsters die in de kamer der naost het lichaam was ten en klaorlegden veur bezichting. Steriele tentoonstelling as de elvenbankies en oesterzwammen in plastic bakken met peerdemest, as de kunststoffen bananen die hier achter mij tussen plastic palmladern hangt an stammem van dennebomen. De zun in het gruu, maor gruide toen mien twiefel, zakte mien zun toen al in het westen?

Op zundag giet de trein naor het heufdstation niet vaker as ienmaol in het uur. Ik wacht in het winkelcentrum an de andere kant van het spoor en blader deur folders die ik metneumen heb. Fonteynen, vijvers, tuunverlichting, drainagepiepen, harken, schoffels en kantenmeiers met benzinemotor, of elektrisch naor wèens. Uut de tas haal ik een bundel Zweedse poëzie. ‘Alle dichters weet zeker dat ze gauw doodgaot,’ stiet op de eerste bladziede.

5.

Veur elf uur moet ik mien kamer ontruumd hebben. Het stiet in vier taolen op het kaortie wat an de deur hangt. Het is niet onaordig bedoeld, maor ik vuul het as een bevel. Deurgangshuuskamer, warkhok veur Turkse wichter die dommies de lakens van de ienzaomheid ververst, de biebel onderuut de klerenkast haalt en vanneis in de la van het nachtkastie legt, mien voel ondergoed uut de prullebak vist en votgooit, of met naor huus neemt en uutwast.

Geliek nao slutingstied van de eetzaol bin ik de stad uutlopen. Strandvågen of, over asfalteerde voetpaden vlak langs het water. Bomen hangt schief met de takken vastvreuren in de Djurgårdsbrunnviken. Om de honderd meter waarschouwt bordties 'Varning, svag is' tegen natte voeten en arger. Bij de brug naor Brunnsgården koop ik een broodtie met warme worst en vuul mij even Zweed. Het is gauw vier kilometer weerom. De veurjaorszun brek deur en langzaam ontdeuit mien verkleumde gevulens.

Vanof de kade tegenover het Cirkus giet elk half uur een pont naor Slussen, vlakbij het centrum. Het pont is net vot, maor ik wacht liever as nog wieder te lopen. In het wat groot uutvalen bushokkie tel ik de ofgescheurde kaortie die op de vloer ligt. Twee vrouwlu stapt binnen. Ze lacht mij vriendelijk toe. Veur ik heur groet beantwoorden kan strompelt een stuk of tien gehandicapten het hokkie in. Mongolen, debielen, spastici. Traonen springt achter mien ogen vot. Niet dat ik met ze te doen heb; wat weet ik van die mēensen, wat weet ze van mij? De vrouwlu, de kinder gliedt vot uut mien heufd. Ik moet iniens an Geert Sulmann denken. Hij woonde naost mien va en moe, was mien buurjong. Elke dag kreeg ik met Geert te maken. Dat e naost oens woonde kun mij weinig schelen, dat ik dezölfde veurnaam had, daor kreeg ik pas vrede met toen ik het huus uut was.

'Aaaing Geert, scharp in de bochte,' reupen we as we met een stuk of wat jongen bij menare waren. allent duurden ie dat niet, Geert was sterk en onberekenbaor. 'Aaaing Geert.' Hij sprung dan op zien fietse, reed zo hard e kun de klinkerstraot over, de kerk die even wieder stun veurbij en dan maakte e een scharpe bocht naor

rechts. Hij dreide de Kerklaon niet in maor reed bij de smid over het arf tussen ploegen en eggen deur, weerom naor huus. En met vanneis 'aaaing Geert' hung e schief in de bochte as e het grindpad bij zien va en moe opreed. Zo mus het bij de TT weden. As het goed ofleup lachte Geert, een briede grijns op zien debiele kop en zweide e met zien arms. Engels had e niet leerd, anders had e vaste 'I'm the king' reupen. De Cassius Clay van het dörp. De maolen dat e in het grind onderuut gung mussen we maken dat we vot kwamen, dan vluukte e alles bij menare en kregen wij de schuld van zien kunsten.

In mien dreumerij vergeet ik zowat om op het pont te gaon. Ien van de vrouwen pakt mij bij mien scholder. 'Går du?' 'Ja, tak.' We vaart kasteel Holmen veurbij. An de overkant van het water lig de veerboot naor Finland onder stoom. Die debiele naamgenoot was ik allang vergeten west as ik der niet op een gemiene manier an herinnerd was.

Drie jaor leden veranderde een bloedproppie mien leven en niet allent dat van mij. Dat venienige obstakel maakte een hieleboel lös. Het was gien proppie in ien van mien bloedvaten. Ik had mezölf nog net naokieken laoten op ofzettings in aoders, op cholesterol en op de hoeveulheid iezer in het bloed. Het was benauwdigheid da'k zukke dingen uut leut zuken, ok al wus ik dat de angst gruide met de tied dat ik op de uutslag wachten mus. En cholesterol 6,1 is dat veul, te veul?

Het was de rechter halsaoder van Berend. Het proppie in de nek van mien zwaoger drukte mien leven een andere kant op. Zunder hum was ik nooit in Stockholm te laande kommen. Zunder hum had ik de vrouwlu met de debiele kinder niet op het pont naor Slussen gezelschap haolden.

As drie jaor leden om kwart over elf Els heur moe belt, luuster ik naor een interview op de radio. Els haalt veur de tweede maol koffie en kletst vanuut de keuken deur het verhaol hen. Een bloedproppie in een aoder, gien hersenbloeding, maor het effect is hetzelfde. Berend is in menare zakt, is zien verstand kwiet, is an de linkerkant verlamd. 'Hij was altied al rechts,' is het eerste wat mij deur de kop schöt. Ik haold mij stille, maor vuul gien schaamte veur die gedachte.

De eerste dagen nao dat ongeluk dringt niet tot mij deur wat der allemaal gebeurt. De waan van de dag regeert. Dingen moet

regeld worden. Ziekenhuus in en uut en met een ambulance hen stad. Het kwaad is geschied, maor moet nog op foto's vastlegd worden. Veur naogelacht wat niet meer kommen kan, veur de statistiek, veur een publikatie in een medisch tiedschrift. Het huuft niet meer veur de stamhaolder die roerloos op bère lig. Ik regel, ried op en deel, koop twee neie pyama's, vlucht om niet te huven treusten. Ik bin gien treuster, niet veur heur moe, niet veur Berend die der gien weet meer van hef, niet veur Els. Ik wul gien geweten weden en het antwoord op de vraog naor het waarom huuf ik niet te vinden, mien moraal huuft niet opkrikt worden. Net now ik vrede probeer te kriegen met de ofstand tussen Els en mij, een ofstand waar ik gien weet van had, de ofstand die heur va tot zien leste aodem verzweeg, net op dit moment komp dat bloedproppie der tussen om oens naor menare te drieven.

Ik vuul mij niet bij Berend betrökken. Ik ken hum ja niet en hij wet niet wie ik ben, now hielemaole niet. In de jaoren dat ik bij zien zuster ben, waar hef e zeten? Ik weet het niet. Ik wul het niet weten, ok niet nao dat bloedproppie op zundagmorgen. Ik vuul me niet bij hum betrökken, bij gienien. As ik al an iene denk ik denk zowat niet, in elk geval niet an dingen die de muite weerd bint om te onthaolden dan is het aan mezölf. Ik denk an mezölf en an de vriendin die ik der op nao haold, an de spanning die de verhaolding met P. gef, an het gevuul van driften die opspeult en een uutweg zuukt. Bootvluchtelingen die bij het leven neukt as ze zeerovers op heur ofkomen ziet en de dood dichtbij weet. Dat soort driften vuul ik boven kommen. Wat kan mij dat bloedproppie schelen.

De dagen gaot veurbij en langzaam dringt bij mij deur wat der gebeurd is, wat de gevolgen bint. Zien toekomst is dudelijk, der is gien pad weerom, maor die van Els en van mezölf? Hartkloppings, spierpien, krampen in het lief en kopzeerte die allent met draank votgiet. Bin ik binnenkört zölf an snee, is mien törf zowat op? Ik bel P. op heur wark. Ze is der niet, zit in huus met zere kneien en stramme vingers. Reuma, zeg het wichtie op kantoor. Ik bel niet naor heur huus. De wetenschap dat P. ok een kwaal hef, een echte of ingebielde, is genog om mien paniek te verjaogen. As het nog even deurzet wordt oenze illegale verholding ienvoldiger. We hebt wat gemienzaam.

De traonen van Els komt nao twee week. Ik heb met heur te

doen, vuul mien steken in de börst niet meer. Het leed is as een communicerend vat. Het helt now over naor heur, mien trechter is even leeg, wacht op de weeromslag. Ik heb gien zin meer an praoties met P.. Ik vuul mij allent en weet niet hoe ik heur treusten kan. Van beide kanten kunt we de ofstaand niet overbruggen. Clichés rolt over mien lippen, pas as ik zwieg en heur om de scholders pak, wordt ze rustiger. Binnenin mij stiet alles in braand, maor kaolde rillings loopt mij over de rugge.

Wul ik nog aal een held weden, vraog ik mij of. Slussen is op schrouwofstaand. Wul ik echt dat ien van die debielen over boord valt zodat ik die uut het ieskolde water halen kan? Bestiet mien heldendom uut het redden van verzeupen mèensen? As ik vanof schoel langs de Kavelingswiek fietste, keek ik elke week wel een maol of der in de wiekswal bijkans een plastic puut met een kinderliekie der in tussen de brummelstruken lag, of dat der een dooie kerel langsdreef die een klap kregen had van een scheepsschroef. Op de foto in de krant met een liek binnen griepofstaand.

Het pont botst zachties tegen de autobanden die an nylon koor-den an de kade hangt. Veur het reuster dat de rotzooi uut het water zeeft dat deur Slussen de Saltsjön instroomt lig een plastic pop. De linkerarm is der of.

6.

Veuls te vrog bin ik op spoor 7. De trein hen Oslo stiet der nog niet. Ik kiek de rails langs die wiederop in het donker tegen menare ankruupt en in een bocht naor links versmelt. Nog een paar uur en ik schoef der over hen naor het westen. Ik wul vot uut disse stad waor Palme het leven leut, waor alles mij denken döt an dood en ienzaomheid. Waor ik hen gao maakt mij niet uut, as ik maor niet langer in disse kaolde stad wezen huuf.

De coupé is vol. In het gangpad schoeft mèensen langs. Een vrouw van achter in de veertig, kaorties van Qantas an heur koffers, en vier wichter van zowat half heur aolder haoldt mij gezelschap. Schrouwerige Amerikanen, de wichter. Ik heb een plek bovenin, hang een beetie schief over de raand en kiek in het spiegeltie naost de schoefdeur hoe elk heur klaormaat veur de nacht. Niet alle kleren uut, in bloes en boks tussen de lakens, allent de riemen lös. Het is hiet. Buten is het zwart duuster, zowat gien huzen, gien tusenstations. Allent het dendern van de wielen op de rails.

Allent, allent met vief vrouwlu in ien coupé. Hiete dreuge lucht. Ik trek mij uut bij het locht van het bedlampie. De wichter gaot om beurten tandenpoetsen, schoeft de deur hen en weer. De vrouw van veertig lig op dezölfde heugte as ik een tiedscrift te lezen. House&Garden. Dan knipt ze het bedlampie uut. Ik drei me om, bin bliede dat Stockholm achter mij lig. Ik woel hen en weer, bin verdacht op schokken en op drukgolven van anstormende treinen en ik denk an P.

Waor en wanneer ik heur heb leren kennen, weet ik niet meer, maor zo iniens kwamen we geregeld bij menare over de vloere P., heur kameraod K. en Els en ik. Op zundagmiddag wandeln in het Slochterbos, ien of tweemaal in 't jaor naor Schiermonnikoog en aalgedurig 's aovends an de draank.

'Ik moet met je praoten.'

P. belde mij op mien wark. Ik wus niet wat ze wol, kun hooguut wat vermoeden. Over de telefoon wol ze der niet over praoten, zee

ze. Was ik vrijdagaovend te wiedz gaon toen ik, nao een partijgie bridge en wat draank heur bijkans wat te enthousiast vastpakt had bij het votgaon? De sleutel van de meterkast had gemien in heur rugge prikt, dat was waor, maor ik had de plek veurzichtig masseerd, het schrammegie met een vochtige vinger soepel maakt. Was dat kontakt, en wat daornao kwam, veur heur meer west as driften die deur alcohol lösmaakt waren?

Zundagmiddag, zee ik, 'om goed half twee bin ik bij joe.' Els zul het weekend naor een congres en zul pas late weerom kommen en dan nog. Ok zunder heur toestemming kun ik rustig met P. in de bos bij Anloo wandeln.

Ze wol bij K. vot. Hij slat heur. De schrammen op de rugge waren niet van de sleutel. Het is der uut veur we van de parkeerplaots of bint. K.! Wat veur kerel is hij? Wat moet ik zeggen, doen? Mien verstand raakt ontregeld. Moet ik P. vastpakken, mien arm om heur zere lief leggen? Van minnaar tot beul, van beul tot minnaar. Ik begun van heur te haolden, slao mien arm om heur hen, vuul da'k heur met waterige ogen an kiek. Ze knupt heur jasse dicht, kek mij an en lacht zoer. Traonen. We wandelt tot het pinetum, loopt tussen sparren en coniferen. P. hef heur zwiegen verbreuken, prat an ien raom deur. Ik heur hoe het begunde, hoe ze heur niet verzetten kun, heur der niet van lösmaken duurde. Die sleutel in heur rugge. Mien wiesvinger met het beetie spei der an over heur striemen. We loopt zwiegend weerom. Dan, zowat weer bij de auto, grep ze mij vaste. Bliede dat ze zegd hef wat heur pleug. Ik weet gien oplossing. Kus heur. Heur lippen gaot van menare, ze dreit heur ogen naor boven en döt ze dichte. Te lang leden dat ze een ander met zoveul hartstocht kuste.

In de auto streele ik heur, kus heur, druk heur tegen mij an. De roeten beslaot. Ik weet niet wat ik moet denken, moet vulen deur zoveul onverwachte overgave. Waoran heb ik dit verdiend? Wul ik dit wel? Moet ik heur zeggen dat ze niks tegen heur zin doen moet, dat ze moet zeggen as ik... Ik zeg niks, geef mij over as ze de rits van mien broek naor beneden schöf. De knoop lösmaakt. Ik haold heur niet tegen, aai met beide handen om heur heufd, deur heur haor, steek mien pink in heur oor. Ik vuul gien schaamte veur de peerdrieders die ik deur de beslagen roeten veurbij zie rieden. As ik mien ogen dichte doe bestiet de wereld niet meer.

Dan schrik ik wakker. De Zweedse met de Qantas koffers stiet naast mij op het trappie en haoldt mij veurzichtig bij mien naakte scholder.

“Sir, sir..”

Ik kiek verdwaosd um mij hen. Mien hemd plakt an mien lief en ik schaam mij as de steward een uur later de lakens halen komp.

7.

In het Forbundshotellet knap ik mezölf op. Ik neem een douche, geniet van de verwarmde vloer van de badkamer en spuul de nachtmerrie in de trein van mij of. Buten riedt taxis of en an. Chauffeurs leunt ruggelings tegen heur wagens, maakt praoties met menare en aodemt grieswitte condens de kaolde lucht in. Ik drei de koelkast van het slot en pak een zak neuten en een lett öll uut de mini bar. De straatverlichting schient mien kamer in. Het is vrog donker in Oslo.

Hoe vertel ik het an Els? Die vraag huuld mij een week lang bezig nao mien wandeling met P.. Mus ik het heur zeggen? Toen ik P. ofzet had en tegen vief uur in huus kwam, tröf ik Els. Ze was wat vrogger van het congres votgaon, vuulde heur niet hielemaol fit. Ze was mu van de lezings en de dia's. Het was niet het goeie moment om te vertellen wat mij overkomen was, niet het goeie moment om te zeggen hoe as het der met P. en K. veurstun.

En P.? 'Geleuf in joezölf,' zee ik tegen heur toen ik heur bij huus ofzette. 'Ie bint te mooi en te aordig om ongelukkig te weden.' Ik heurde mezölf registers löstrekken. Kuste vanneis heur opgezette lippen. Heur zölfvertrouwen was omhoog gaon, zee ze. Ze had heur zölfrespect weeromkregen. Gienien, ok K. niet, zul heur nog langer kunnen misbruken.

Een week later verhuust ze. K. belt mij nog ienmaol op. An zien stem heur ik dat e niet wet of e humzölf moet verdedigen of dat e moet gaon schelden. We verbreekt het kontakt, hebt menare niks meer te zeggen.

De eerste maol dat ik P. weerzie nao die middag op de parkeerplaots bij Anloo weet ik niet hoe ik moet kieken. Veurof maak ik me gedachten over mien reaktie. Vergeefs. Ontwapenend komp ze me bij de deur van heur neie huus in tegen. As ze al wat vuult van mien aorzelings en mien after thoughts, lat ze het niet merken. Ze wet, liekt het, niks van mien schuldgevuul en mien twiefel. P. is hartelijk, lief zölf. Ze hef niet deur dat ik heur allent een drukkie geven heb, dat ik allent een katalysator was veur wat ze veur heurzölf al uutstippeld had. De ommekeer in heur was al

voltooid, moet allent nog in een neie vörm geuten worden. En ik moet mij een neie rol anmeten. Ik bin gien praotkameraod meer. In de gesprekken met heur heb ik aal minder te bieden.

Mien theorieën, mien filosofieën bint een butenkaant, een verpakking. Ik probeer der met te speulen, ze te gebruiken. Mien belangstelling verschöf van een 'goed gesprek' naor een 'goed gevuul'. Ik raak opgewonden deur heur lief en luuster aal minder naor wat ze zeg. Heur striemen hebt mij niet genezen. Ik concentreer mij op dingen die in handtastelijk veurdeel om te zetten bint. Het bloementaofeltie moet bezied, de koppies en de glazen moet naor het midden van de taofel, het kussen moet van de bank en de knopen moet lös veur het spel speuld worden kan.

As we in de keuken staot pak ik heur vaste, streel over heur haor, heur nek, heur rug. Ik vuul of heur tepels opricht bint deur mien anrakings en ik luuster naor het tempo van heur aodemhaling. Ze lat me geworden. Langzaam en veurzichtig schoef ik heur grèenzen over mien begeerte hen. Met mezölf in tweestried. Ik wul dit spel niet zolang as ik der over naodenk, zolang as ik weet waor ik met gaangs bin, maor as de trein ienmaol op gang komp, is ok het spoor al uutlegd. Gien wissel stiet dan meer verkeerd, allent een buffer, allent P. kan mij dan tegenhouden.

P. haoldt mij tegen, ze lat het niet zo wied kommen. Ze drukt mij bezied en lat mij heur huus zien, de neie meubels. K. hef de stoelen, taofels en kasten niet delen wuld en zij wol niet alles hebben. K. had zien agressie uutleefd op de keukenstoelen en beide hadden ze nei kopen moeten.

"Dit is de slaopkamer," zeg ze, "ik heb een nei bère kocht." Ze blef in de deur staon. Ze hef nog gien eten in huus, zeg ze. Een pizza liekt heur wel wat en later op de aovend moet ze ok nog naor een vriendin.

Hoe meer tied verlöp, hoe minder verstandig het mij toeliect om Els nog op de heugte te brengen van details die aal meer van heur contouren verliest. De dingen die ik vergeten wul verliest an duidelijkheid. En het hef heur genog aangrepen dat P. en K. uut menare gaon waren. Els projecteerde het geliek van P. op heurzölf, op oens.

"En wij dan?" zee ze. Duzenden redens om bij menare te blieden, maor iene kan genog weden om vot te gaon.

Die aovend nao de pizza bedreven Els en ik de liefde zoas in tieden niet gebeurde was, maor was het Els, was het P., of was het mezölf die ik gelukkig probeerde te maken? Was oenze versmelting een cadeau van Els, benauwd as ze was veur wat tussen oens beiden kommen kun?

Ik trek de gerdienen dichte. Achter dubbel glas en donkergeblokte stof heur ik niks meer van lawaai op straot. Op de gang piept een karregie van de room service veurbij. Ik neem nog een bier. Via de telefoniste vraag ik een gesprek an. Utenlandsk. Ik geef mien nummer en laot de bel in de kamer 1200 kilometer wiederop zeuven maol overgaon veur ik de hoorn weer neerleg.

8.

As dingen maor vaak genog gebeurt: walvissen die bij toeren op een strand de dood integen zwemt, vogels die naor Spitsbergen vliegt en weerom, vrienden die uut zicht verdwient, wien die zoer wordt, dan liekt het asof der een natuurlijke loop inbouwd is. Elke maol liekt het asof het zo weden moet. Altied giet het een maol verkeerd. De iene maol is het een bloedproppie in een aoder of een virus in de lever, dan weer is het de man met de zende of een kerel met een pistool.

In het kaolde en witte Vigelandpark loop ik in Oslo zo met me-zölf te overleggen. Der bint niet veul mèensen bij de pad, maor een enkeling waogt humzölf over de gladde paden. Hoog torent de monoliet met de stienen figuren boven mij uut. Ik maak een foto van de honderdientwintig mannen, vrouwen en kinder die kroepend probeert de hemel te bereiken.

Gustav Vigeland was niet gek toen e an zien beeldentuun begunde, maor aalgedurig kreeg e het meer en meer te pakken. Met masker op, benauwd veur het kleinste beetie stof, sleug e met hamer en beitel stukken stien uut graniet om zien soortgenoten en humzölf veur ieuwig vast te leggen. Onstarfelijk in stien.

Ik wandel het park uut, onder de indruk van geboorte, blui en verval vastlegd in kunst. Even veurbij het Bislet stadion neem ik een tram naor het centrum en stap daar op de ondergrondse. Bij Tøyen kom ik weer boven. Het Munch museum is een paar honderd meter wiederop. Ik sluit mij an bij Japanners die een rondleiding kriegt. Een jonge vrouw legt uut wat der op de schilderijen en tekenings te zien is. Ze vertelt hoe as Edvard Munch in de war was, hoe as e met zien schildern greep op het bestaon probeerde te kriegten. Het is hum niet metvallen, liekt het. Liefde, maor veural dood, verdriet en verdoemenis zaten hum op de huid. Hij kon hum niet binden an ien vrouw. Waorum de gids mij ankek as ze dat zeg begriep ik niet, maor ik vuul wel een vrömde tinteling over en deur mien lief. Is dit vanneis een doodlopende straot? Kan ik vanneis naor de hemel kroepen en wul ik mij wel geven an een ander, of haold ik mien wereld het liefst veur mezölf? Ik dreum

over het bestaon en loop mechanisch met de Japanners met. Vanneis kek ze me an. Ik bin wat langer as de mèensen om mij hen, steek zowat een kop boven de ander lu uut. Maor bin ik daorum het veurwarp van heur belangstelling?

Ik raak de draod van heur verhaal kwiet. Dan steut een Japanner mij an as e naor een schilderij wes. Ik heur vanneis de gids. Ze vertelt van Inger, een vriendin van Munch. Inger was stapelgek op de schilder, maor hij had heur niet alle dagen neudig, wol graag allent weden. Hij vuulde niet alle dagen de bekoring van heur smalle lippen. Ze woonden niet bij menare. Op een dag stuurt Inger een kameraod naor heur Edvard met de boodschap dat zij doodziek op bère lig en gauw starven zal. Edvard giet op stel en sprong hen zien vriendin; ze had hum in heur slaopkamer met open arms opwacht. De loeken veur de ramen, keerzen op hoge kandeleers naost het bère, de deken over het voeteneinde slagen. Hij was kommen, ze had heur zin kregen. Het had hum niet anstaon, disse fratsen. Niks wien drinken, niks vrijen en dronken worden in het halfduuster. Hellig was e west dat ze zo wied gaon was om hum te kriegen. “Liefde kuj niet ofdwingen, ok niet met dood en geweld,” zeg de Noorse en kek mij strak an. “Het vingertoppie dat Munch missen mus deur een schot uut een revolver herinnerde hum daor alle dagen an.”

As ik zoveule maolen ofwezen bin, of beter, zo vake met het gevuul rondloop der niet bij te heuren, waarom zul ik dan disse vrouw vraogen om in een café deur te praoten over Munch, schilderkunst, kultuur en over liefde en dood? Ze mag mij dan vake ankeken hebben, maor wat zeg dat over wat kommen kan? Kalkoenen rent ok elke dag de boer in tegen as die met voer an komp zetten, die dieren hebt der ok gien weet van dat in de leste weken van het jaor de natuurlijke loop van het leven op een kunstmaotige wieze bijbeugen wordt. Ik lach vriendelijk weerom, haal mij wilde plannen en gedachten in de kop, maor weet de uitvoering der van uut te stellen. Dit wordt niks, haold ik mezölf veur, veural niet omdat mien verlangst slim groot is. Benauwdigheid. Bij de receptie koop ik een ansicht met ‘de schrouw’; angst in zwarte strepen. In het winkelcentrum naost het station bestel ik in een cafetaria een kop koffie. Het is der smoezelig en der hangt een zwaore locht van frituurvet.

In de trein naor Jernbane Torvet zit ze iniens naost mij. Nog aal die heldere blik in heur ogen. Ze hef heur omkleed, de zwarte mu-

seumrok omwisseld veur een spiekerbroek. Gien schoenen met halfhoge hakken meer, maor korte leerzen, deurstappers veur in de snei.

Of ik het interessant vunden heb, de rondleiding? Ze zet heur tas links naost heur op de bank en schöf op mij an. Heur warmte, heur aanhaligheid overvalt mij en ik weet niet hoe as ik moet reageren. Onbehölpen stamel ik wat. In Grand Hotel an de Karl Johans Gate hebt we een taofeltie an het raam. Een holten raand met een gruuun kunststof blad, te krap as alle taofelties in café's. Gro trekt heur bienen niet vot as ik ze onder taofel met mien kneien tegen kom.

“Spécialité de la maison,” zeg ze, “echt Noors,” as de ober de koffie met vafler brengt.

Ze hef kunstgeschiedenis studeerd, vertelt ze, en jaoren bij Norsk Hydro warkt, gewoon op kantoor, het had niks met kunst te maken. Nao heur scheiding was ze wat van slag raakt en toen der reorganiseerd worden mus, was ze ien van de eersten die op straot kwam te staon. Dat was west. Ze had besleuten van het leven, ‘mien bestaon,’ zee ze, te genieten en dan op heur manier. Met aordige lu koffie met vafler eten in Grand bijveurbield.

Heur openhartigheid overrompeld mij. Is dit een dochter van Hamsun, Ibsen en Grieg, van mèensen die niet aans as treurnis, ienzaomheid en verlangst naor de dood uutstraolt? Ik haold mij op de vlakke, durf mij niet over te geven an zoveul hartelijkheid. Ik vuul de achterdocht die van jongs of zaaid is in mij gruien. Bin ik benauwd dat ik die kalkoen bin die veur de feestdagen graoperig op de boer aflöp?

Gro nemp de tied om mij om mien gemak te stellen, stelt mij aalgedurig vraogen, heurt mij uut. Ik begriep heur bij toeren maor half. Wat wul ze weten? Aal strakker vrag ze; vraogen zunder ont-snapping. Langzaam geef ik mij over, laot meer van mezölf zien as ik in tieden daon heb.

In de vijfde klas van de middelbare schoel stun bij natuurkunde kernfysica op het programma. Pas nao kerstmis, maor ik had de heufdstukken al deurlezen veur we der an toe waren. Een element bestun uut atomen. Een atoom had protonen en neutronen in de kern. Elektronen dreiden om de kern as planeten om de zun. Tot boven de honderd positief geladen bollegies bij menare op een

kloet en negatief geladen raketten vleugen der om hen, een ruumschild om neutraal te blijven. Maor hoe klein was een proton en waor waren die kerndeelties van maakt? Waordeur bleef de boel mij menare en hoe konden die positieve deelties, die menare of steuten mussen en uut menare vliegen mussen, toch ien kern vörmen? Negatief en positief trökken menare an, net as jongens en wichter, of beter, as wichter en jongens. Negatief heurde op die leeftied niet bij jongens. Positief heurde ok niet bij positief. De wereld was dudelijk en wetenschappers waren mien goden. Het schoelboek was mien biebel, mien koran. Ik had der gien weet van wat der nog meer in de wereld te koop was. Wetenschap was mien geleuf. In antimaterie was het net andersom as bij oens, zee In 't Veld. In antimaterie zaten de negatieve deelties in de kern en de positieve vleugen der om hen. Bijkans dat wied vot in andere sterrenstelsels wel een wereld van antimaterie bestun. We wussen het niet, konden het niet naogaon.

En as der argens een antiwereld was, was der dan ok een anti ik? Bestun ik dan ok op die anti planeet met de positieve en negatieve kanten omwisseld, was der een antiwereld geliek an disse en zat mien anti-ik dan tegeliekertied met een anti-Gro in een anti bar in anti Oslo?

Ik durfde zukke vraogen niet te stellen. Kinderachtig en te sprookiesachtig om over te praoten. En dan nog. As ik mien anti-ik ontmoeten zul, dan gungen we volledig in menare op. We zuldenn annihileren, versmelten as atomen in een exploderende kernbom. Niks aans as een warme stee in het heelal zul overblijven. Van die atomaire tegenvoeter was het maor een klein stappie naor een alter-ego die argens op de wereld rond zul stappen. In Australië bij veurbield. Ik dreumde van een dubbelganger die op zuuk naor mij was. Mezölf bin ik nog niet tegen kommen, maor is het de tegenpool van Els die ik now tegenover mij heb? Is het mien anti Els die probeert mij te ontdeuien zoas ik jaorenlang vergeefs probeerd heb Els te smelten?

As we even nao negen uur hand in hand de Karl Johan Gate ofloopt in de richting van het theater en veurbij de universiteitsbibliotheek rechtsof gaot hen het SAS hotel, vraog ik me niet langer of wat oens scheidt, Gro en mij. We kent menare niet, allent de gevulens van vandage telt, vanaovend bint we op menare ofstemd.

Ik laot heur hand lös en slao mien arm om heur hen. Gienien die me hier zöt, gien verwachtings, gien veurschriften. Allent Gro en ik as we de bar van het hotel ingaot.

‘Aalgedurig spanning tussen gevuul en handelingen, dat brek joe op,’ had Els tegen mij zegd. ‘Ien of ander maol zal het misgaon.’ Els wol niet zien dat zij ien van de oorzaken van die spanning was. Ik denk an die woorden van Els as ik met mien Noorse een plek an de bar zuuk. Niet dat Gro veul van Els hef. Gro hef niet dat donkerblonde golvende haor, niet die wat veerkante kin. Ik vuul niet die aorzeling achter elke stellingname, niet die stried om een plek en daarnaost; Gro is kleiner as Els, hef rossige krullen, een briede beetie platte neus en kleine ogen die wat schief liekt te staon. Heur gezicht hef zudelijke trekken, maor de kleur van heur haor en heur huid wiest op noordelijk bloed. Bijkans hef ze veuolden uut Lapland, is ze een verre Mongool. Bijkans vraog ik het heur, later.

Het is aordig vol. Ik verbaos me dat in Oslo zoveul volk zo vrog op de aovend in een bar zit.

“Meest butenlanders,” zeg Gro. Vertrouwd kek ze om heur hen. Achter de tap lat een ober litersglazen vol bier lopen. Gro vertelt van het museum, van Edvard Munch, over de veurstellings in het Kongelige Teatr. Het liekt asof ze de hiele kultuurgeschiedenis van Noorwegen in een uur kwiet wul. Dan iniens stopt ze heur verhaal, pakt mij bij de knei, striekt met heur hand lössies langs de binnenkaant van mien bien omhoog en zeg:”Luuster ie wel?”

“Vanzölf.”

Ze geleuft mij niet hielemaol, ik zie het.

“Laot we dansen.”

Hielemaol op mien gemak bin ik niet. As ik ofleiding heb is der niks mis, maor as der even een stilte valt vuul ik mij ontheemd, allent, dan bin ik weer geliek gaangs met congruentie tussen gevuul en handelingen. Vanneis heur ik dan Els en raost wat gebeurd is as een störm deur mij hen. De slow motionmuziek stiet mij an. Gro ok. Ze drukt heur lief tegen mij an asof we al jaoren bij menare bint. Of is het juist het neie en het vrömde waordeur ze heur an mij overgef? Het is asof ik een kopie van Els, in een andere vörm maor met dezölfde inhold tegenkommen bin. Kent Gro mij al, hef ze mij deur en gef ze heur daarom zo makkelijk?

As materie en anti-materie bij menare komt is der gien ontsnapping meer meugelijk. Ièn grote kernfusie en dan is der niks meer as chaos. Zo zal het wat mij an giet niet met Gro gaon. Ik laot mij niet leiden deur natuurwetten, deur ienparige versnelling of deur elektromagnetische velden. Mien verstaand laot ik niet op de loop gaon. Met Els is de grote fusie niet lukt, waarom zul ik mij dan deur disse onbekende Noorse nemen laoten?

Gro lat heur leiden deur heur gevuul en deur heur driften. Ze drukt heur wang tegen mien börst. Ik haold mien lippen tegen heur krullen. Dan kek ze omhoog, ik zie het puntie van heur tong. In een hoekie van de dansvloer staot we stil. Heur tong streelt mien tanden, heur handen zwarft onder mien kleren. Kaolde rillings gaot over mien rug. Kaolde kernfusie.

We drinkt, danst, drinkt en danst veur een leste maol. Ze raakt uut de maat as ik zachties over heur linker oor aai. Ik win an zölfvertrouwen.

9.

Half bloot lig ze naast mij in het krappe ienpersoonsbère. De locht van oens beidend vult de ruimte en achter de gerdienen en het dubbel glas weet ik de taxi's in de snei. Het is te warm, zoas het in alle hotelkamers te warm is. Gien geluud op disse vroggen zundagmorgen, allent het zachte soezen van heur aodem tussen heur halfopen lippen deur.

Ze heurt mij niet, ze zöt mij niet, ze vuult niet hoe as ik warm en vochtig tegen heur lichaam lig. Bijkaans dreumt ze van de oflopen nacht, van de ontdekkingsreis, het minnekozen met een vrömde. Hoe is het meugelijk, vraog ik mij aof; het iene moment maak ik mij zörgen over het heelal, over de oneindigheid van de seconde die het leven duurt en dan vrij ik met een Noorse nymf die onverwacht uut het zwarte gat teverschien komp.

Onwennig zit ik tegenover heur. Scheiden deur yoghurt met proemen, cornflakes, hering in tomatensaus, deur twee koppies thee. Ik durf heur niet goed ankieken, niet recht in heur blauwe ogen. Ik smeer een stoetie, geitekees. Het mes valt mij uut de hand, kleppert tegen het porselein. Is het de treurigheid van nao het vrijen, de tristesse d'amour, die mij overvalt, of is het onwennigheid die heur wortels vindt in ontkende emoties? Gro hef gien spätgedanken, ik zie het an heur gezicht. Ze roekt naor sringen, locht van de ziep uut de wegwarppverpakking. Heur haor is nog niet hielemaol dreug, stiet nog niet voluut. As ze mij ankek, de ogen wied open döt en dan tot spleeties samentrekt, dan bluit vanneis gevulens van de nacht in mij op. Heur pupillen wordt groter en kleiner, ze regelt heur diafragma op de wereld. De scharpte diepte van het bestaon, de blauwe iris past de slutertied an op het knippen van heur ogen. Of zie ik now dingen die der niet bint?

“Smaakt het?” vrag ze.

Ik krieg het brood met muite vot.

“Det er fynt.”

Ze lacht om mien uutspraak.

“Je leert snel.”

Uitgebreid hef ze mij in het halfduister van het locht van het bedlampie zegd wat ze lekker vun, hoe as ik heur verwennen kun, hoe as ze het wol.

“Det er fynt.”

Ze drinkt heur thee, veg heur lippen of en zeg: “Vent lit.” Dan stiet ze op en löp hen achter.

Van een taofeltie pak ik *Dagbladet*, blader deur de krant en probeer de koppen te ontcijfern. Ik lees de onderschriften bij de foto’s, verdiep mij in het weerkaortie op de achterkant. Amsterdam vief graden, regen. Wied vot, thuus is wied vot en geliek hiel dichtbij. Ik wul niet denken an wat daor gebeurd is, wat now nog gebeurt, niet denken an wat onomkeerbaar ofsleuten is, wat gien vervolg meer hef, gien vervolg meer kriegen mag. Hier in Oslo begunt de deui, even boven nul lat het kaortie zien, kans op snei.

Gro blef lang vot. En net as paniek in mij begunt te gruien is dit vanneis, en as, of as... heur ik de klapdeur achter mij. Ik kiek niet om, neem een slok thee, ik durf mien gevuul nog niet te volgen. Maar zij wet wat ze wul, ik vuul heur handen op mien scholders, heur vingers onder mien baord. Ze streelt mien hals. Het klamme zwiet verraodt waor ik an dacht. Ze kust mien heufd en deur de leste haoren vuul ik heur warme mond en verse lucht stroomt mien longen in. Vanzölf.

“Gaoj met?”

Gro kent de weg, de stad hef gien geheimen veur heur. We riedt in een huurauto het centrum uut, de universiteit veurbij. Zig zag klimt we omhoog, Holmenkollen langs, de springschans laot we achter oens. Beneden lig Oslo. Wied vot an de ander kaant de haven, links is het kasteel nog net te zien in het geelwitte licht van straotlanteerns. Het stadhuus en een eindtie naor rechts het koninklijk paleis. Hier boven in een butenwiek staot huzen in rose, grune en lichtblauwe pasteltinten vrij van menare met tuunties onder snei. Individuen in de kaolde.

Isbjørnbakken. We klimt een helling op en dan, op onverwachte plek dreit Gro een ziedpad in. We glibbert en schoeft hen en weer, snei en ies, maor naost heur heb ik gien angst om onderuut te gaon. Ze is mij nei en onbekend, maor ok vertrouwd as stil verlangen, as een wèens die ik al duzend maol in vervulling dreumde.

Disse plek is zummers een picknickplaots. Een bank, een taofel en

een een halfopen huttie tegen regen stief tegen dennebomen, of bint het sparren, anbouwd. Gro zet de auto vlak tegen de rotswand. De snei zakt plakkerig in menare as we op het ofdakkie anloopt. Langs het harde graniet löp een eerste stroompie ieskaold water umdeel. Gro veg de snei van het bankie. We zit naost menare, kiekt naor de plek waar de eerste zunnestrallen diffuus uut de hemel teveurschien komt. Ik vuul me een knaapie, een kind. Onwennig. In de steek laoten deur rationalisaties, het ieuwig beter weten, die mien leven richting geeft. Naost heur vervlög het holdvast tussen dreum en daod in de veurjaorslocht. Ze pakt de plattegrond van de stad, volt de kaart veurzichtig lös en wref de naoden plat.

“Kiek,” zeg ze, “hier waren we gisteraovend. Dit is het SAS hotel. En hier...” Ze kust me veur ik der op verdacht bin.

Wieder giet ze met heur vinger langs de veien, de bakken en de gates. We zit an de rand van de stad, uitzicht op Bygdøy, op het museum van Thor Heyerdal, op het Orvelte van Noorwegen. Wiederop verdwient de eilandties veur de kust in laaghangende mist, condens boven het ieskaolde water van het Oslofjord. Gro knep in mien arm, asof ze mij weerom wul halen uut mien omzwarvings, mij in heur dreumen voeren wul. Ze kek mij an. Heur ogen braandt dwars deur mij hen.

“En hier,” zeg ze. Ze vrag niet waar ik was met mien gedachten, ze zeg mij waar ik bin.

“En hier bint we now. Hier, het ziedstraotie van de Isbjørnbakken.” Ze kust mij achter mien oor. Aal rapper drupt smeltwater van het dak van het schoelhuttie.

“Ik zie joe dinsdag om elf uur,” zeg ze as ze mij bij het Forbundshotel aofzet. Ik knik, wul heur bedanken veur de mooie dag, veur wat ze zee en veur wat ze verzweeg. Veur wat ze vreug en veur wat ze nog niet weten wol. Veur heur verhalen over Munch en Grieg, de IJslandse sagen, over het leven van Hamsun, de tochten van Knut langs overwoekerde paden, de ingehouden, smangs uutbundige melancholie van de Noorse schrievers. De vlucht uut de ieuwig zwaorte van het weden. Was Hamsun fout in de leste oorlog, was e een volgeling van Quisling, of was e allent op zuuk naor een beter bestaon? En ikzölf, waar was ik zölf in de fout gaon? Maor veur ik woorden vind, een vervolg geven kan an wat net begunnd is, is ze vot en stao ik allent veur de hoteldeur. Kamer 17. Ik trek mien schoenen uut, warm mien voeten op de

badkamervloer as ik mien tanden poets, mezölf ankiek en aorzeland een glimlach boven kommen vuul. Met de handen onder het heufd lig ik op de rug op bère. De schone lakens hebt gien herinnerings meer an gisternacht. Ik moet het van de beelden in mien heufd hebben: de nacht, de morgen, de snei, het huttie, de vrieskaolde in de naomiddag.

Ik trek de gerdienen dicht, zet het bedlampie an, kleed mij uut, maor naakt tussen de lakens blef ze vot. As ik mien ogen dicht doe komt gien beelden van Gro teveurschien. Is leven meer as een vluchtige dreum?

Waor ik mij koestern wul in gevulens van de leste uren, in de verhalen in het schoelhuttie boven op de berg, daar komt beelden en gedachten weerom van Els en van de dingen die ik met heur had heb.

Het zicht op het now vertroebelt, gedachten van veurig jaor, van mien veurbij bestaon, mien ander leven, laot heur niet meer votstoppen. Klam zwiet plakt het laken an mien lief. Ik stap uut bère en in bad probeer ik lös te wieken wat mij plagt. Mus ik het op die maniere doen, had het niet anders kund? En as ik mij ofdreug, nao een half uur de stop uut de aofvoer trek, merk ik dat ik niet dacht heb an Uwe Barschel.

10.

‘t Was een hiel klassiek begun. We kenden menare van kind of an, we woonden in dezölfde straot. Elk had het weten en op verjaordagen weur het al zegd toen we nog maor net boven de taofel uut kieken konden. ‘Die heurt bij menare.’ En zoas de dingen dan heur loop neemt, schoeft de jaoren op, een onontkoombare beweging om een evenwicht as eb en vloed. Aal dichterbij menare. Een storm tussendeur, maor nooit een diekdeurbraak, hoogstens roege branding, wat duunofslag.

Hetzölfde dörp, dezölfde vrienden, dezölfde klas op schoel. De wereld was niet groot en alle ofwiekings die in jaoren insleten en waor mèensen later last van kriegt, bleven netties onder het gras. Vergeliek met wat argens aans hiele gewoon was, was der niet. Argens aans bestun niet. Der weur trouwd en vrijd en nao geboorte kwam vanzölf geluk en ongeluk en dood. Het was niet aans, het kun niet aans.

En die korte tied in een stad. Els gung naor A. en ik kwam in G. te laande. We zagen niet wat we niet zien wollen, vuulden niet wat der was buten oens vel. Net as de krant die ie leest en die joen eigen neis schref. Wat ofwiekt en niet past, dat lees ie niet, dat heur ie niet. Negers bint zwart, Chinezen geel en homo’s doet het met menare, maor wat achter die vellegies zit, dat dringt niet deur. De lieve vrede overheerst, met bruurs en zusters, met elk die over de vloer kwam. Tegen de biesten wol ie nog wel ies schrouwen, de hoender uut de hof jagen, maor wieder: aanpassen, en of en toe een kwaoie kop, maor het gras weur elke week maaid. Niks moord en doodslag, gien kloppartij over hartstochtelijk bedrog.

Elk weur volwassen en ik weur riever en zo bleven we an menare hangen. Elk die het zegd had kreeg geliek. Zij zörgde veur mij en ik veur heur en elk vund zien plek, maor de hege die oenze tuunties scheidde gruide deur en leut het blad niet vallen. Aal dieper wortels, aal hoger struken. De tuun van elk weur groter an de achterkaant. Een enkel vogelnöst tussen de takken van de haagbeuk, maor nooit eier. Het gras in elk zien tuun weur aal gruner en toen de kinder votbleven, gien kroost, gien naogelacht, gien

bindmiddel, gien jongchies, wichter om de eigen jeugd an deur te geven, de eigen wènsen in te gieten, de eigen gebreken an te vullen. Toen, toen vulen gaten in de heeg as in een vrogge harfst. Een tuunhek op het noorden en het zuden, maor niet naor Els en niet naor mij.

‘Wel komt der in mien hokkie?’ ik heur het mien moe nog roepen. Op de hurken zat ze, achter bij de waterput op het padtie dat onder de waslien langs leup. ‘Wel komt der in mien hokkie?’ Achter schoet en zwaore rok wus ik de dikke witte dijen. Ik had ze zien toen ze heur uutkleedde veur ze heur waste an de pompestraot achter de koeien. Achter zwartbonte wichter die al nakend stunden. Ik was schrökken van zoveul blank en rimpelig vlees. Ik kwam niet in heur hokkie. Els reup mij, wol met mij speulen, bevrijdde mij van mien moe.

Ik schrok niet toen Els mij jaoren laoter in heur hokkie neugde, in ‘t heui achter de zandkoel. Het waren gien witte vle-zige dijen die mij schrik anjeugen. Ze was de vleesgeworden vrouw van de schilderijen van Pyke Koch, van Herman Gordijn, van Hans Henrik Lerfeldt. Ze was alle vrouwlu uut de boeken van Jan Wolkers, van Hugo Claus. De vrouw in strak en wit katoenen broekie van John Kocere, de agressieve tegenpool op de foto uut de kraant waor ik mij zo vaak bij oftrokken had. Els gaf heur over, maor ik nam heur niet. Ik deed niet aans as wat in de boekies stun. Ik deud zoas het mus, zoas de schrievers schreven dat het gung. En het vrijen met halfslachtige overgave weur een modus vivendi, met regelmaot opjaagd deur hormoonspiegels hoger as normaal. Leven en laoten leven en uitblaoen in bère en net zo aangenaam as sperciebonen met gehakt en eerpel, tweemaal in de week.

Dieper vot zeurde de pien van overgave zunder stried, van capitulatie veur het verstaand. Waor tussen hemel en aarde was wat ik niet vunden had, waor zat de zwarte materie tussen melkwegstelsels, de verbörgen zwaortekracht in het heela die het locht ofbeug tot buten de haagbeuk van mien tuun? De vlucht hen buten, het rooien van de haagbeuk, het snoeien, de harfst tussen Els en mij. Het zat der an te kommen, maor weur uutsteld deur verdarf en dood. Het kloetie in de oader, de rek uut de longen, het geweld dat P mus onder-

gaon, het hart dat oversleug. Elke pil die slikt weur dreef mij
vot naor ander vrouwlu, dreef mij vot naor verstaand en on-
verstaand. Wat gebeuren mus weur uutsteld, maor ofstel?
Hoe zwaor de gang ok worden zul, de aodem of zul snieden.
Mus alles echt zo weden?

11.

Ik wandel deur het centrum van Oslo, gien ander doel as lopen waor ik met Gro leup, op zuuk naor heur. Ik zie heur overal, in etalages waor we samen naor binnen keken, de gebouwen, de bomen waor ze naor wees. De voetstappen op straot laot mij heur stem weer heuren. In Grand Hotel zuuk ik het taofeltie waor ik heur kneien veur de eerste maol tegen die van mij an vuulde. De ober, is hij dezölfde die oens de vafler bracht? Zag hij toen al het begun van waor ik halverwege kommen bin? Oens taofeltie is bezet. Een aolde man in een dikke jas zit der achter chocolademelk. Hij zit mij in de weg. En as hij even later stukkies brood in een bakkie met soep stipt, haalt e mij uut mien dreumen. 'Te bint niet van hier,' lees ik van zien gezicht. Mien wereld verschrompelt tot het taofelblad met vluchtige herinnerings.

Buten in de vrieskaolde probeer ik Gro weerom te vinden. De metro hen Tøyen, de smalle roodbeklede bankies, de locht, het Munch museum, de cafetaria. Op maandag bint musea sleuten en dinsdag bint ze weer lös. Hef Gro een snipperdag, een deeltiedbaan? Waorom komp ze morgen pas weerom? Wat weet ik van heur, wat ken ik meer as de butenkaant van heur lichaam? En komp ze wel, morgen?

As een verholding begunt praot manlu veul en vrouwlu zwiegt. Ze wacht of, haoldt ofstaand. Enkelt wie tussen het zwiegen het spreken heurt, wie heurt wat niet zegd wordt, komp dichterbij. Heb ik genog zwegen om heur toe te laoten, of mus ik enkelt kwiet wat ik an kwaod en arger uuthaald heb. Gro schrök niet toen ik heur vertelde van kort geluk en lange nachten, van geluud maor gien muziek, van proza maor gien poëzie, van risico's zunder avontuur, van bodemloze putten zunder diepte, van leed verpakt in ienzaomheid.

'Mien jongen,' zee ze, 'mien jongen,' en asof we menare tot in de ziel vertrouwd waren huuld ze mij de spiegel veur van heur leven. Details waren aans, maor de inhold was geliek. Met aal minder woorden zee ze aal meer, daor in dat schoelhokkie op die berg. Een leste vogel zung veur de nacht begunde. En hoe kaold as het

ok was, we gluiden in die wintermiddag. We vuulden gien ies toen snei met geraos van het dak scheuf en we in menare vastsmölten.

Hoe komp het dan dat now, nog gien dag later, de melancholie zo hard toeslat, het duuster van de nacht bij mij binnengledt? In het café van Ostbanen bestel ik pils, een halve liter. Het kaolde vocht warmt me niet op. De wereld wordt allent maor zwarter. Hoe kan ik zo rap het gelukzalige gevuul kwietraken, de herinnerings, de kaolde rillings van hartstocht, die uren in het schoelhuttie; het zörgeloos tegen menare leunen, het minnekozen in de naomid-dag, waterdruppen, sneivlokkies.

En dan braandt de alcohol in mien maag, een tweede glas blust de zeerte en aal zwarter wordt de wereld. 't Is dat ik gien durf heb, mij de moed ontbrek veur avontuur. Ik zul de rosse buurt opzuchen as ik wus waar ik weden mus. Kunstmaotig kortsluting maken en hoogspanning naor de aarde lekken laoten. An het buffet haal ik een derde glas. Het wichtie achter de tap kek mij met helder blauwe ogen an. Blauwe ogenschaduw, schilferties op de oogleden. Ze knippert. Ik zie Gro veur mij. Ze lacht mij integen. Ik vuul water achter mien ogen. Ik betaal en loop weerom, strompel tussen taofelties deur. Een dronken man löp hen de wc. Ien slok neem ik en dan giet ik, as even gienien kek, het glas leeg in een vaas met plastic tulpen.

In Grand Hotel is het taofeltie vrij.

“Cappucino med vafler.”

“Med fløde?”

“Ja, tak.”

12.

Om tien veur elf stiet ze veur mij in de hal. Ik heb heur niet kommen heurd, had heur niet betied verwacht. Ski- jack, blauwe spiekerboks, korte leerzen, dezölfde die as ze an had de eerste dag dat ik heur zag. Ze trekt de muts van heur rossige krullen, ritst heur jack open. En alles waar ik benauwd veur was, ienziedige angst, het vervlög met dat ze mij ankek.

“Hej joen bagage?”

Ik slao mien arm onder heur jack langs, schoef de trui omhoog. Heur vel döt mij rillen.

“Til mij op mien jongen.”

Ze slat heur bieten naor achter en dan om mij hen.

We kust as pubers, zoegt menare de ogen uut. Heur grote ogen. Mien verstaand zakt vot. Achter mij raltelt de fax, de receptionist nemp de telefoon an ‘god morn’. “Ik heb kaorties kocht,” zeg Gro.

Ik vraag niet waarhen, vuul traonen in mien ogen. Met muite haold ik de spieren in mien bieten onder contröle. Zo ienvoldig giet dat dus, aj ‘t verstaand bezied schoeft. Ik zet heur neer.

“De trein giet om kwart veur twaalf.”

Het maakt mij niet uut waarhen. Elk moment is now geschikt om ofscheid te nemen van het verleden, elk moment is der om vanneis te begunnen. Gro gef mij avontuur zunder risico, landschap met reliëf, diepgang.

Verstaand, naodenken, analyseren, abstraheren, deduceren, combineren, almaol zaken die veur orde zörgt. Ze waren genog om leefbaar te maken wat binnen grèenzen meuglijk was, wat luusterde naor ienvoldigheid, naor gras en heui en wat niet uutstak boven het koren. Liefde in een vast patroon, veurspelbaar geluk binnen beparkings van het dörp, genog om ontsporings op te vangen. En alles kreeg een plek. Intellect opbörgen in grieze cellen, naost idiotie en chaos, geestelijk gehandicapt deur teveul verstaand. Ik begreep waardeur K. zien handen niet thuus haolden kun, ik begreep waarom ik nao die fellatio een pizza met het slachtoffer eten wol.

De lusten van wederzieds begrip vertaalde ik zonder mui-
te in dreuge sex en kleffe vrijpartijen. Het waren overga-
ves achter de vuurlinie, zonder stried vierde ik de overwin-
ning, de zege van verstaand. De ratio wun op alle fronten.
Gien oorlog zonder slachtoffers. Soldaoten sneuvelt, maar
ik, ik zörgde veur doden en gewonden, verminkten on-
der burgers. Weerloze zielen overleverd an gevuullose prak-
tijkjen. Verbale bombardementen, kaolde redenerings ver-
pakt in ienziedige, met wat geluk, in lauwe emoties. Dreug.
En elk slachtoffer veur overwinnaar, met handen en voeten bon-
den an het eigen verhaal, het eigen dörp, de eigen stad, de eigen
vrunden, de eigen grèenzen. Ontsnappen was niet meugelijk. Hoe
kun ik besluten veur geweldenaar, veur martelaar, veur slaaf en
heerser, veur Els, veur bruur en zus en va en moe? Hoe kun ik
besluten veur mezölf?

”Ik weet niet waor ie an denkt,” zeg ze, “maor laot de dooien
rusten.”

Ze haoldt de deur open.

“Schiet op, de taxi wacht.”

Ik zwaai naor de receptionist, een leste ofscheid, asof ik ooit
weerom kommen zul.

“Ofscheid nemen,” zeg Gro met strakke stem, “laot alle starve-
lingen achter joe. Verstaand is veur oens verslagen deur gevuul.”

Achter in de taxi slao ik mien arm om heur hen. Ze lacht mij
toe. Ik pruuf heur ziel en zaligheid, verdrink langzaam in heur
overgave en breek in duzend scharven. Dan haoldt ze mij op ar-
mofstaand en zeg: “Nooit, schrei nooit weer dreuge traonen.”

De Podagristen

Het driemanschap Dubbeld Hemsing van der Scheer (1791-1859), Harm Boom (1810-1885) en Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815-1878), dat publiceerde onder het pseudoniem ‘Drie Podagristen’, heeft de stoot gegeven tot bestudering van de Drentse (volks)cultuur en tevens de weg gebaand voor een eigen Drentse literatuur. Daarmee waren zij exponenten van de heersende tijdgeest, de Romantiek. In veel Europese landstrekken uitte deze zich in belangstelling voor het eigene, de geschiedenis, de volkscultuur en de streektaal. Daarbij komt dat het hoofdwerk van het drietal, *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst, door Drie Podagristen*, een reisverhaal is, een genre dat in die tijd tot nieuwe bloei kwam. Voorts leverden de drie geregeld bijdragen aan Van der Scheers *Drent(h)sche Volksalmanak* (1837-1851).

De verklaring van het *Podagristen*-pseudoniem vindt men ten dele reeds in het begin van het hoofdwerk van dit driemanschap. Podagristen zijn lijders aan voetjicht (podagra), een plaag die destijds vooral de beter gesitueerden teisterde doordat velen die ertoe behoorden bepaald niet matig waren in de consumptie van port (“ ‘t duiveltjen aller ligchaamskwalen”). Zoals men later ontdekte werd deze kwaal veroorzaakt door metaalverbindingen (vermoedelijk koperzouten) in de port, die ontstaan waren door de inwerking van wijn en looizuur op delen van de vaten. In het zomerseizoen zoeken onze Podagristen de heilzame wateren van het naburige (Bad) Bentheim op. Weer genezen zijn ze daarna in staat om te voet en per koets hun (terug)reis door een deel van Drenthe te maken. Uit dankbaarheid voor hun genezing willen zij hun “*impressions de voyage* niet tot eene eeuwige sluimering in (hun) portefeuille veroordeelen”.

De terugreis gaat van Bentheim via Gildehaus, Nordhorn, Frenswegen, Neuenhaus, Ulsen en Wilsum naar de vestingstad Coevorden. Vanaf Coevorden wordt de reis vervolgd door

Zuidoost- en Oost-Drenthe: het gebied gelegen binnen de driehoek Coevorden - Gasselte - Westerbork. Andere gebieden worden niet bezocht. De eindbestemming van de Podagrissen is Assen. Met gekeuvel over hun observaties van de plaats Assen eindigt - in medias res³⁹⁵ - hun reisverhaal. *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* is meer dan alleen een reisverhaal, doordat van iedere bezochte plaats geschiedkundige, aardrijkskundige, statistische en volkskundige bijzonderheden vermeld worden. In uitgebreide voetnoten staan uitweidingen en! of verdere bijzonderheden over de diverse plaatsen.

Uit: *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816-1956*
Dr. Henk Nijkeuter. Koninklijke Van Gorcum. Assen.

Overige literatuur

<https://www.geheugenvandrenthe.nl/podagrissen>.
<https://www.geheimoverdegrens.nl/actief-en-ontspannen/wandelen-in-duitsland/podagrissenpad/>
drentsarchief.nl Met Henk Nijkeuter als expert.
H.J. Prakke, *Het boek der podagrissen*. (1947). Van Gorcum, Assen. (UB)
Jacob van Lennep uit *Nederland in den goeden ouden tijd* (1823) (UB)
John en Dorothy Keur, *Diep geworteld*. (1952). Ter Verpoozing 2018.
Cees van Dijk, *Alexander Lodewijk Lesturgeon Drenthe's eerste literator*. Uitgeverij Beilen. 1995
Cees van Dijk, *Harm Boom, Schrijver Journalist Podagrister*. Van Gorcum. 2014

De uitgaven heb ik via boekwinkeltjes.nl verkregen.
Diverse teksten heb ik gescand en via *Tekstherkenning* verwerkt. Een enkele I kan een l of een ! vervangen. Wellicht ontmoet u een verdwaalde h op de plek van de b.

Voor uitbreiding van de voetnoten heb ik gebruik gemaakt van de digitale bibliotheek van Nederland www.dbnl.org met bijna alle literaire werken uit de betreffende tijd, van het digitale kranten- en tijdschriftenarchief www.delpher.nl, van books.google.nl Daar vindt u ook *Drenthe in.....* als (matig leesbaar) pdf, en van diverse websites. Ook heb ik werken uit de Universiteitsbibliotheek Groningen geraadpleegd.

<https://rug.on.worldcat.org>

Ik heb niet alle bronnen kunnen vinden. Aanvullingen zijn welkom.

---

395 Midden in een verhaal.

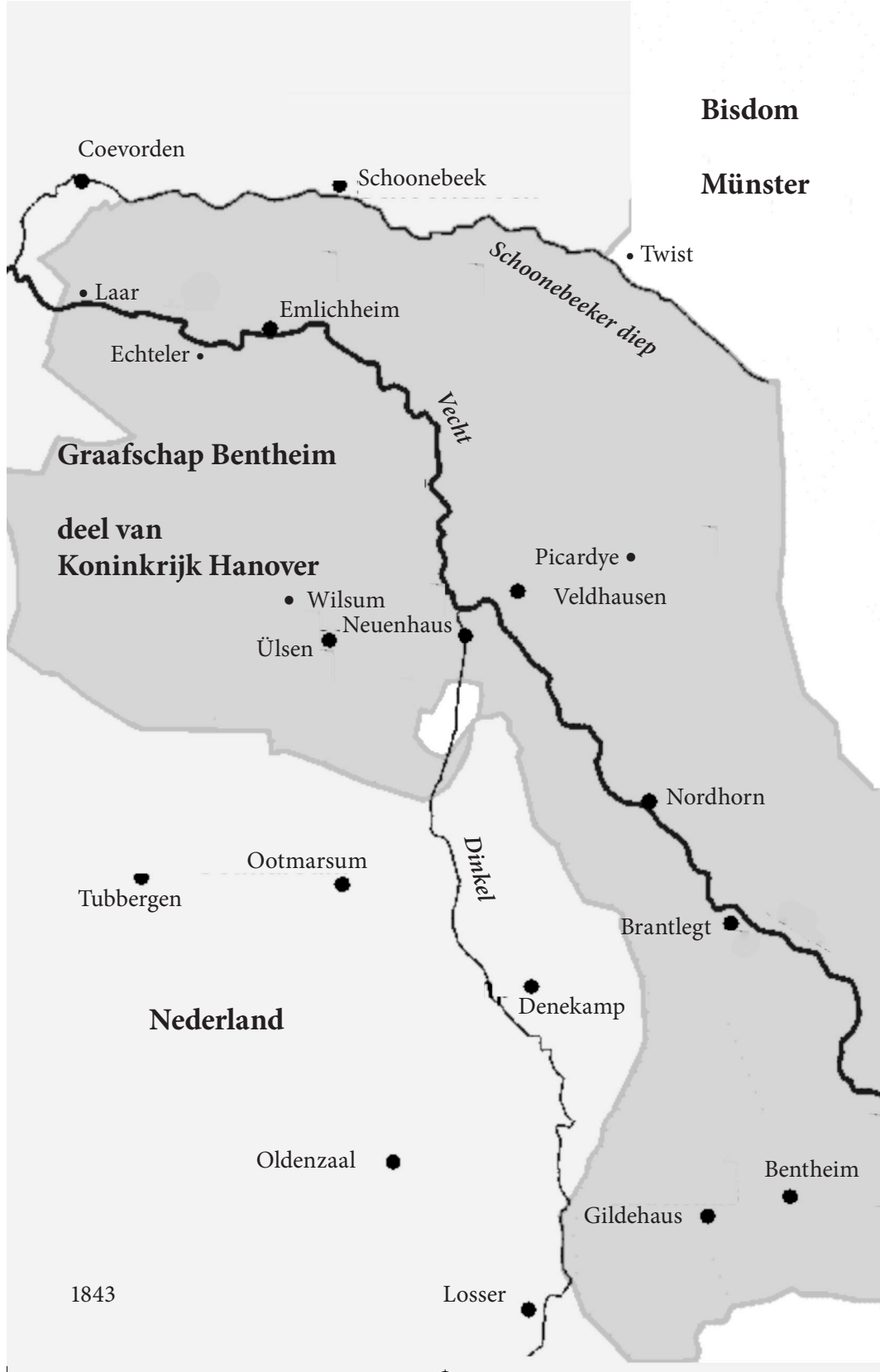
Inhoudsopgave

Woord vooraf door Joep van Ruiten	5
Synopsis	11
Podagrissen	
Reis naar Borger	13
Borger	53
Gasselte	93
Assen	115
Titia Brongersma, Harm Boom	161
Bijkers in Oring	178
Diep geworteld, John en Dorothy Keur	187
Verhalen³⁹⁶	
Apport, Kasper apport	208
Fernweh	266
Varning, Svag Is (Drents)	281
Kaarten	
Borger en omgeving	10
Gasselte	92
Assen	114
Graafschap Bentheim 1843	324
Toelichting van Henk Nijkeuter	320
Bronnen	321

396Uit mijn *Verzameld werk*, mijn literair tijdschrift *Poze* en recente boeken. Veel is als pdf beschikbaar op mijn website. Diverse verhalen heb ik voorgelezen. Ze zijn op YouTube (kanaal Ter Verpoozing) te beluisteren met beelden van het Drentse landschap. www.gerardstout.nl

**Bisdom
Münster**

Coevorden

Schoonebeek

• Twist

• Laar

Emlichheim

Echteler •

Schoonebeeker diep

Vecht

Graafschap Bentheim

**deel van
Koninkrijk Hanover**

Picardye •

Veldhausen

• Wilsom

Neuenhaus

Ülsen •

Nordhorn

Ootmarsum

Tubbergen

Dinkel

Brantlegt •

Nederland

Denekamp

Oldenzaal •

Bentheim

Gildehaus •

1843

Losser

